

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ISSN 2524-0609

Серія

ПЕДАГОГІКА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Збірник наукових праць

Випуск 2(51)

Ужгород – 2022

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Випуск 2 (51) ' 2022

– науково-практичний журнал у галузі педагогіки, в якому висвітлюються актуальні питання методології та історії педагогіки, теорії і практики навчання, теорії і практики виховання, теорії і методики професійної освіти, соціальної педагогіки, соціальної роботи, сучасних педагогічних технологій та інших галузей педагогічної науки.

Редакційна колегія

Головний редактор: Бартош Олена – кандидат педагогічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Заступник головного редактора: Козубовська Ірина – доктор педагогічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Члени редколегії:

Воротникова Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Голоніч Ян – доктор філософії у галузі соціальної роботи, Університет Коменського в Братиславі (Словаччина)

Данко Дана – кандидат педагогічних наук, доцент, Ужгородський національний університет (Україна)

Канюк Олександра – кандидат педагогічних наук, доцент, Ужгородський національний університет (Україна)

Кузьма Ірина – кандидат педагогічних наук, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

Микитенко Наталія – доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

Олексюк Наталія – доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

Опачко Магдаліна – доктор педагогічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Оросова Рената – доктор філософії у галузі педагогіки, Кошицький університет імені Павла Йозефа Шафарика (Словаччина)

Повідайчик Оксана – доктор педагогічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Попович Анна – кандидат соціологічних наук, доцент, Ужгородський національний університет (Україна)

Розлуцька Галина – доктор педагогічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Сміла Йоанна – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент, Університет імені Яна Кочановського в м.Кельце (Польща)

Сокол Мар'яна – доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я.Горбачевського (Україна)

Станчак Ярослав – доктор філософії у галузі соціальної роботи, доцент, Університет Коменського в Братиславі (Словаччина)

Станчіене Далія Марія – доктор гуманітарних наук, професор, Клайпедський університет (Литва)

Ткаченко Павло – кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський національний агроєкологічний університет (Україна)

Товканець Ганна – доктор педагогічних наук, професор, Мукачівський державний університет (Україна)

Товканець Оксана – доктор педагогічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Шандор Федір – доктор філософських наук, професор, Ужгородський національний університет (Україна)

Шемпрух Йоланта – доктор педагогічних наук, професор, Жешувський Університет (Польща)

Шищенко Інна – кандидат педагогічних наук, доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка (Україна)

Рецензенти:

Леврінц Маріанна – доктор педагогічних наук, доцент

Мешко Галина – доктор педагогічних наук, професор

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції Серія 3м №32 від 31 травня 2006 р.

Засновник і видавець:

Ужгородський національний університет, Україна, 88000, м.Ужгород, пл.Народна, 3. Видавництво: вул. Капітульна, 18; e-mail: goverla-print@uzhnu.edu.ua

Адреса редакції:

88017, м.Ужгород, вул.Університетська, 14, факультет суспільних наук, кім.218 e-mail: olena.bartosh@uzhnu.edu.ua Сайт: <http://www.visnyk-ped.uzhnu.edu.ua>

Збірник наукових праць видається з березня 1998 р., виходить двічі на рік.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки; 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціальностями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта; 231 – Соціальна робота).

Збірник представлено у наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Google Scholar (США); Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського (Україна); INDEX Copernicus – ICV 2021: 99.03 (Польща)

Рекомендовано до друку Вченою Радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 9 від 25 жовтня 2022 року

УДК 371; 378; 364

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2022. Випуск 2 (51). 197 с.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»

SCIENTIFIC BULLETIN OF
UZHHOROD UNIVERSITY

ISSN 2524-0609

Series

PEDAGOGY

SOCIAL WORK

Collection of Scientific Works

Issue 2 (51)

Uzhhorod – 2022

Scientific Bulletin of Uzhhorod University.

Series: «Pedagogy. Social Work». Issue 2 (51) '2022

– is a scientific-practical journal in the field of pedagogy. Its main thematic areas are the current issues of: methodology and history of pedagogy, theory and practice of teaching, theory and practice of education, theory and methodology of professional education, social pedagogy, social work, modern pedagogical technologies and other areas of pedagogical science.

Editorial Board

Editor-in-Chief: Bartosh Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Deputy of Editor-in-Chief: Kozubovska Iryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Vorotnykova Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)

Holonič Ján – Doctor of Philosophy in Social Work, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

Danko Dana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Kanyuk Oleksandra – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Kuzma Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Ternopil Regional Municipal Institute of Postgraduate Pedagogical Education; Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University (Ukraine)

Mykytenko Natalia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

Oleksiuk Natalia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University (Ukraine)

Opachko Mahdalyna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Orosová Renáta – Doctor of Philosophy in Pedagogy, Pavol Jozef Šafárik University in Kosice (Slovakia)

Povidaichyk Oksana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Popovych Anna – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Rozlutska Halyna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Smyla Joanna – Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor, Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

Sokol Mariana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University (Ukraine)

Stančiak Jaroslav – Doctor of Philosophy in Social Work, Associate Professor, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

Stanciene Dalia Marija – Doctor of Humanities, Professor, Klaipėda University (Lithuania)

Tkachenko Pavlo – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Zhytomyr National Agro-Ecological University (Ukraine)

Tovkanets Hanna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Mukachevo State University (Ukraine)

Tovkanets Oksana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Shandor Fedir – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Szempruch Jolanta – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, University of Rzeszów (Poland)

Shyshenko Inna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, A.S.Makarenko Sumy State Pedagogical University (Ukraine)

Reviewers:

Lőrincz Marianna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Meshko Halyna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Certificate of the print media state registration
Series KV № 7972 dated by October 9, 2003

Certificate of state registration of publishers,
manufacturers, and distributors of publishing
products Series 3m №32 dated by 31 May 2006

Founder and publisher:

Uzhhorod National University, Ukraine,
88000, Uzhhorod, Narodna square, 3.
Publishing House Goverla: Kapitulna str., 18;
e-mail: goverla-print@uzhnu.edu.ua

Editorial address:

88017, Uzhhorod, Universitetska str., 14,
Faculty of Social Sciences, room 218, e-mail:
olena.bartosh@uzhnu.edu.ua

Website: <http://www.visnyk-ped.uzhnu.edu.ua>

The journal is being published twice a year
since March 1998.

Based on the Order of the Ministry of Education
and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020
(Annex 4) the collection is included in the
List of scientific professional publications of
Ukraine category «B» in the field of pedagogical
sciences (011 – Educational, pedagogical
sciences; 012 – Preschool education; 013 –
Primary education, 014 – Secondary education
(by subject specialties), 015 – Professional
education (by specializations), 016 – Special
education, 231 – Social work).

The journal is registered in scientometric
databases, repositories and search engines:
Google Scholar (the USA); National Library
of Ukraine named after Vernadsky (Ukraine);
INDEX Copernicus – ICV 2021: 99.03
(Poland)

Recommended for publication by the
Scientific Council of Uzhhorod National
University,
record № 9 from October 25, 2022

UDC 371; 378; 364
Scientific Bulletin of Uzhhorod University.
Series: Pedagogy. Social Work. 2022.
Issue 2 (51). 197 p.

ЗМІСТ

Адамович Ірина. ЗАВДАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАПРЯМІВ STEAM-ОСВІТИ	9
Бартош Олена. ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ В ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	13
Бондарчук Наталія, Тулайдан Вікторія, Тимочко Олександр. ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ПРИ РОЗРОБЦІ ПРОГРАМ ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧОЮ ХОДЬБОЮ ДЛЯ ОСІБ ДРУГОГО ЗРІЛОГО ВІКУ	19
Бойко Світлана. СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	23
Бойчук Валентина. ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	28
Волошин Олена, Мусієнко Олена, Білас Павло. РОЛЬ ШКІЛЬНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЧИННИКІВ У РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1918 – 1939 рр.).....	32
Гиндрюк Василь, Юрченко Наталія. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ ТА ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 181 ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА КРАМЕРА	37
Дмитрів Юлія. СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ У США (1970-1990-ТІ РР.).....	42
Єпіхіна Марина. БАЗОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	46
Желанова Вікторія. МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ СУПРОВІД ІННОВАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	50
Жиленко Руслан, Афанасьєв Дмитро. ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРИКЛАД УЖГОРОДСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	54
Канюк Олександра, Іваничко Інна. ДЕЯКІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТЕРМІНУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ».....	58
Козубовська Ірина, Товт-Коршинська Маріанна. ГОТОВНІСТЬ МАГІСТРІВ МЕДИЦИНИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	62
Кондрацька Галина, Федоришак Роман. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ.....	66
Леврінц Маріанна. ТРУДНОЩІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПОТОЧНІ ТА РЕТРОСПЕКТИВНІ ПЕРЦЕПЦІЇ ВЧИТЕЛІВ.....	71
Леонтєва Інна. МЕТАФОРИЧНА ДІЛОВА ГРА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СФЕРИ КОРПОРАТИВНОЇ ОСВІТИ	77
Мельничук Вікторія, Черноморець Валентина. ЗАЛУЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	83
Месарош Лівія. АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРИРОДНИЧИХ НАУК У ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	89
Орос Віктор, Петечук Юлія. САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИКИ.....	94
Петечук Аріадна. ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОЛКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	98
ЗАКАРПАТТЯ В 1919-1938 РОКАХ	
Повідайчик Оксана, Повідайчик Михайло, Карбованець Едуард. ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАТЕМАТИКІВ	104

Прожога Ірина, Радченко Марина, Вішталюк Валерія. ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	109
Пупена Вікторія. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	113
Розлуцька Галина, Невмержицька Олена, Назаров Володимир. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ І СТУПЕНЯ ЗАСОБАМИ СЕРВІСІВ GOOGLE	117
Ростока Марина, Кушнір Вікторія. ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ	122
Рудченко Вікторія. ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХІМІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	127
Синякова Віра. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ПЕРЕМИЩЕНИХ НА ТЕРРИТОРІЮ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	131
Сікора Ярослава. АДАПТАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	135
Сіра Лариса. КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У КОМПЕТЕНТІСНО ОРІНТОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ	140
Собченко Тетяна, Ткачова Наталія, Ткачов Артем. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	145
Сокол Мар'яна, Русин Галина, Фекета Ірина. ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НДР СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	149
Стойка Олеся. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В УГОРЩИНІ	153
Сущенко Лариса, Андрющенко Олена, Сущенко Павло. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ	157
Таяновський Владислав. СУТНІСТЬ І ГЕНЕЗА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ СТУДЕНТІВ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	163
Теличко Наталія, Моргун Ірина. ТЕСТУВАННЯ ЯК ОДИН З НАУКОВО ОБГРУНТОВАНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ МЕТОДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ.....	167
Теличко Тетяна. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	171
Товканець Ганна. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	175
Товканець Оксана. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА	180
Трубачева Світлана, Замаскіна Поліна. ТЕХНОЛОГІЯ САМОСТІЙНОГО НАБУТТЯ ЗНАТЬ УЧНЯМИ В УМОВАХ	184
Файдюк Олена. УЧАСНИЦІ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	188
Хоружа Людмила, Коваленко Сергій, Бовтрук Наталія. ВИЗНАННЯ ІНОЗЕМНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРО ОСВІТУ (НОСТРИФІКАЦІЯ) В УКРАЇНІ.....	192

CONTENTS

Adamovych Iryna. THE TASK OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF STEAM EDUCATION	9
Bartosh Olena. GLOBAL CHALLENGES IN THE LIFE SITUATIONS OF UKRAINIAN YOUTH	13
Bondarchuk Nataliia, Tulaydan Viktoriia, Tymochko Oleksandr. APPLICATION OF A DIFFERENTIATED APPROACH IN THE ELABORATION OF WELLNESS WALKING PROGRAMS FOR PEOPLE OF THE SECOND MATURE AGE	19
Boiko Svitlana. SOCIAL FORMATION OF A CHILD OF PRESCHOOL AGE WITH PSYCHOPHYSICAL DISORDERS AS A SOCIAL PEDAGOGIC PROBLEM.....	23
Boichuk Valentyna. DEFINITION ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	28
Voloshyn Olena, Musienko Olena, Bilas Pavlo. THE ROLE OF SCHOOL AND OUT-OF-SCHOOL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF HEALTH EDUCATION IN WESTERN UKRAINIAN LANDS (1918-1939).....	32
Hyndriuk Vasyl, Yurchenko Nataliia. COMPETENCE APPROACH TO TEACHING MATHEMATICS AND HIGHER MATHEMATICS FOR THE STUDENTS MAJORING IN 181 FOOD TECHNOLOGIES SPECIALITY ON THE EXAMPLE OF APPLICATION OF KRAMER'S RULE	37
Dmytriv Yuliia. SOCIAL-HISTORICAL AND PEDAGOGICAL PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF HOMESCHOOLING IN THE USA (1970-1990s)	42
Yepikhina Maryna. BASIC TRENDS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES.....	46
Zhelanova Viktoriia. MULTIMEDIA SUPPORT OF THE INNOVATIVE ASPECTS OF MODERN HIGHER EDUCATION	50
Zhylenko Ruslan, Afanasiev Dmytro. LOCAL DIMENSION OF THE NEEDS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS: THE EXAMPLE OF UZHGOROD TERRITORIAL COMMUNITY	54
Kanyuk Oleksandra, Ivanichko Inna. SCIENTIFIC APPROACHES TO THE UNDERSTANDING OF THE TERM «TOLERANCE».....	58
Kozubovska Iryna, Tovt-Korshynska Marianna. READINESS OF MASTERS OF MEDICINE FOR PROFESSIONAL PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS AN IMPORTANT CONDITION FOR THEIR SUCCESSFUL PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN HIGHER SCHOOL	62
Kondratska Halyna, Fedoryschak Roman. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A MODERN PHYSICAL EDUCATION TEACHER: DIFFERENTIATED APPROACH IN TRAINING	66
Lórinicz Marianna. ENGLISH LANGUAGE TEACHING CHALLENGES: CURRENT AND RETROSPECTIVE PERCEPTIONS OF TEACHERS	71
Leontieva Inna. A METAPHORICAL BUSINESS GAME IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF CORPORATE EDUCATION SPECIALISTS.....	77
Melnychuk Victoria, Chernomorets Valentina. INVOLVING ADOLESCENTS IN COMMERCIAL SEX AS A SOCIAL PROBLEM.....	83
Mesarosh Livia. ASPECTS OF INTELLECTUAL COMPETENCE FORMING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF NATURAL SCIENCES IN THE ERA OF INFORMATION TECHNOLOGIES	89
Oros Viktor, Petechuk Yuliia. INDEPENDENT ACTIVITY OF SCHOOL STUDENTS WHEN LEARNING MATHEMATICS	94
Petechuk Ariadna. EXPERIENCE ON ORGANISATION OF PRE-SCHOOL EDUCATION IN THE POLYCULTURAL ENVIRONMENT OF TRANS-CARPATIA IN 1919-1938.....	98
Povidaychuk Oksana, Povidachuk Mykhailo, Karbovanets Eduard. CONSIDERATION OF INDIVIDUAL-STYLE CHARACTERISTICS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF MATHEMATICIANS	104

Prozhoha Iryna, Radchenko Marina, Vishtalyuk Valery. EXPERIENCE OF TRAINING SOCIAL WORKERS IN THE CONDITIONS OF BLENDED LEARNING	109
Pupena Victoria. CONCEPT, CONTENT AND STRUCTURE OF HUMANITARIAN CULTURE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	113
Rozlutska Halyna, Nevmerzhytska Olena, Nazarov Volodymyr. FORMATION OF INFORMATION COMPETENCES OF PUPILS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS OF THE FIRST DEGREE BY MEANS OF GOOGLE SERVICES APPLYING	117
Rostoka Marina, Kushnir Viktoriia. EXHIBITION ACTIVITY IN CONTEXT INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF NATIONAL EDUCATION MODERNIZATION	122
Rudchenko Victoriia. VECTORS OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS OF FUTURE CHEMISTRY TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING	127
Syniakova Vira. STUDY OF THE FUNCTIONING OF UKRAINIAN FOSTER FAMILIES DISPLACED TO THE SWISS CONFEDERATION DURING THE WAR IN UKRAINE	131
Sikora Yaroslava. ADAPTATION AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS	135
Sira Larysa. COMMUNICATIVE-ACTIVITY APPROACH IN COMPETENCE ORIENTED EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION	140
Sobchenko Tetyana, Tkachova Nataliya, Tkachov Artem. FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES.....	145
Sokol Mariana, Rusyn Halyna, Feketa Iryna. FEATURES OF ACADEMIC INTEGRITY OF SCIENTIFIC-RESEARCH WORK OF STUDENTS OF NATURAL SPECIALTIES	149
Stoika Olesia. DIGITALIZATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS IN HUNGARY	153
Sushchenko Larysa, Andryushchenko Olena, Sushchenko Pavlo. DIGITAL TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF SOCIETY: CHALLENGES AND PROSPECTS	157
Tajanovsky Vladyslav. THE ESSENCE AND GENESIS OF STUDENT ACADEMIC FREEDOM OF MODERN UNIVERSITY	163
Telychko Natalia, Morhun Iryna. TESTING AS ONE OF THE SCIENTIFICALLY BASED RESEARCH METHODS OF PEDAGOGICAL MEASUREMENT AND EVALUATION	167
Telychko Tetyana. PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT	171
Tovkanets Hanna. APPLICATION OF THE SITUATION ANALYSIS METHOD IN A PRIMARY SCHOOL	175
Tovkanets Oksana. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROVIDING HEALTH-PRESERVING ENVIRONMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS	180
Trubacheva Svitlana, Zamaskina Polina. TECHNOLOGY OF INDEPENDENT ACQUISITION OF KNOWLEDGE BY STUDENTS IN CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION	184
Faidiuk Olena. FEMALE COMBATANTS AS AN OBJECT OF SOCIAL WORK	188
Khoruzha Liudmyla, Kovalenko Serhii, Bovtruk Nataliia. RECOGNITION OF FOREIGN EDUCATIONAL DOCUMENTS (NOSTRIFICATION) IN UKRAINE	192

УДК 373.5.091:5
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.9-12

Адамович Ірина Валентинівна
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра педагогіки й андрагогіки

КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
м.Житомир, Україна
adamovich-irina@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-5688-0516>

ЗАВДАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАПРЯМІВ STEAM-ОСВІТИ

Анотація. Мета нашого дослідження: окреслити основні завдання ефективності процесу впровадження STEAM освіти в освітній процес України. Для досягнення поставленої мети ми використали методи: аналіз фахових джерел, узагальнення, аналіз та порівняння основних аспектів проблеми, що досліджується. В межах нашого дослідження ми проводимо порівняння між умовами реалізованих країн з «економічними зірками» та трансформаційними процесами українського суспільства. В зв'язку з цим розглянуто аспекти STEAM-освіти як важливого критерію підвищення конкурентно-здатності на світовому ринку праці: ключові питання, завдання, важливі етапи реалізації, перспективи та формування середовища STEAM-освіти. Проте аналіз сучасного стану впровадження природничо-математичної освіти виявив проблеми, які впливають із сукупних проблем сфери загальної середньої освіти, і цьому також ми приділили окрему увагу. Завданнями епохи STEAM-освіти є оволодіння здобувачами освіти різного віку навичками технічних систем; розробка освітніх стратегій, які включають проєктовані програми як набір інтеграційних міждисциплінарних підходів до кожної зі STEAM-дисципліни. А результативність досягнення успіху потребує координації зусиль та виважених послідовних дій усього українського суспільства упродовж тривалого часу.

Ключові слова: STEAM-освіта, економічний розвиток, освітній процес.

Вступ. Важливим рушієм реформування економіки в Україні виступило завдання реалізації швидкого та реального економічного зростання. Компетентною є особистість з варіативністю комбінації наукових знань, практичних умінь та навичок, професійного мислення, життєвих цінностей тощо, які визначають можливість члена суспільства до соціалізації, професійної, освітньої, наукової діяльності [3]. У межах нашого дослідження зміст виражається у контексті впровадження STEAM –освіти.

На даний час країни світової спільноти у переважній більшості підвищують попит на STEAM-спеціалістів, інженерів та технічних працівників. Але відсутність чіткого розуміння майбутньої професії або її планової профорієнтації знижує потік абітурієнтів на ці спеціальності. І саме STEAM-освіта покликана внести зміни в дану тенденцію. Наразі надлишок «гуманітаріїв» і стійка потреба «технарів». Упровадження Концепції розвитку природничо-математичної освіти в процес життєдіяльності суспільства покликане до усунення цих проблем через шлях від простого до складного, розкриття причинно-наслідкових зв'язків та можливих наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти подання, реалізації, формування та результативності впровадження STEAM-освіти розглядали вітчизняні та іноземні науковці: G.Lucas, J.W.Gerlach, G.Yakman; Н.Балик, С.Буліга, В.Камишин, Е.Клімова та інші. Цифрове покоління та основну проблематику його розвитку та формування вивчали Д.Белшоу, Р.Гобс, П.Мерфі та ін. Проте виникає проблема саме впровадження STEAM-освіти як навчального предмета у освітній процес, що спричинене недостатньо розробленою практичною стороною питання.

Мета статті – окреслення основних завдань процесу впровадження STEAM-освіти в освітній процес Нової української школи. Для ефективного реалізації поставленої мети та завдань дослідження ми використали **теоретичний метод** аналізу супровідних джерел, узагальнення, аналіз та порівняння основних аспектів проблеми, що досліджується.

Виклад основного матеріалу дослідження. На

думку багатьох фахівців упровадження STEAM-освіти може підвищити інноваційність та конкурентоспроможність економіки нашої країни, адже за деякими даними залучення тільки 1% населення до STEAM-професій підвищує ВВП країни на \$50 млрд. А потреби у STEM-фахівцях зростають у 2 рази швидше, ніж в інших професіях, тому що STEAM розвиває здібності до дослідницької, аналітичної роботи, експериментування та критичного мислення [2]. Впровадження STEAM-освіти на державному рівні розпочато у США з програми «Educate to Innovate» з 2009 року, також її реалізація підтримана іншими країнами як Корея, Сінгапур, Великобританія, Ізраїль, Австралія, Китай, в т.ч. й Україною.

STEAM (S – science, T – technology, E – engineering, A – arts, M – mathematics) – природничі науки, технології, інженерія, математика та мистецтво [7]. Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEAM-освіти) визначає політичні підходи в освітньому процесі до розвитку наукоємних та високотехнологічних галузей, а саме: розробка ефективних та реалістичних методів упровадження навчальних програм з освітніми методиками природничо-математичної освіти; підвищення кваліфікації педагогічних працівників, професійна сфера яких передбачає інваріативну частину [1].

STEAM дозволяє дітям розвивати саме практичну сторону їхнього особистого навчального процесу. Вирішення навіть побутового питання потребує від особистості задіяти знання та уміння з різних сфер життя. Такий підхід корисний та перспективний не тільки в побуті, а й в школі. Не так споживання готової інформації, а саме уміння нею скористатись, застосувати у власній діяльності, власному житті – саме таке вміння повинно вироблятися, починаючи з перших класів.

Система STEAM-освіти функціонально підтримується як STEAM-підхід, STEAM-навчання, STEAM-освіта, STEAM-підготовка. Якщо брати

освітній сферу, то практичним до використання буде саме STEAM-підхід як педагогічна умова упровадження. STEAM-навчання дозволяє дітям застосувати знання з різних областей: точних наук, математики, фізики, інженерії, дизайну з використанням цифрових гаджетів та технологій.

У листі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 15.08.2022 №22.1/10-1080 акцентується увага на відновленні, розвитку та підвищенні конкурентоспроможності української економіки для забезпечення обороноздатності країни, що висуває до сфери освіти вимоги генерування нових ідей і знань, відкриття нових технологій, постановку та вирішення проблемних питань, що потребує саме упровадження практико-орієнтованого навчання.

Основні принципи упровадження STEAM-освіти: особистісний підхід; наступність у формуванні; патріотичний та громадянський вектори; ефективність мотивування здобувачів освіти різних вікових категорій до використання наукової, дослідницької та проектної діяльності; важливість постановки математики як першорядної науки у практиці, цілісне та якісне її викладання.

Основні ключові аспекти STEAM-освіти: інтеграція в єдину парадигму змісту та методології природничих наук, сучасних технологій, зокрема інформаційних, інженерного дизайну та математичного інструментарію; конструювання навчальних планів і програм на міждисциплінарних засадах; інтегроване навчання відповідно до певних тем, а не окремих дисциплін; застосування когнітивних і соціальних технологій, а також трансферу знань; навчання на реальних техніко-технологічних, економічних і соціально значущих проблемах; акцент на комплексному формуванні наукового та інженерного мислення [5].

У процесі реалізації виділяють наступні етапи STEAM-підходу: рівень початкової школи, відтворюються вікові особливості школярів до відповідних наукових знань та умінь; рівень середньої школи – вироблення практичних навичок, які допоможуть соціалізуватись у техносфері; рівень старшої школи сприяє свідомому вибору наступного напрямку з великого блоку STEAM-профілю, вибору тієї STEM-дисципліни, яка відповідає характеру та потребам молодшої людини реалізувати свій природний потенціал творчості.

Основними компонентами формування середовища STEAM-освіти є: інтегровані навчальні програми, курси за вибором; міждисциплінарні засади навчання, практико-орієнтоване навчання; проектна, командна та групова роботи учнів; домінуючими формами є проекти, інтегровані уроки, квести, кейси, екскурсії, тематичні дні, конкурси, наукові виставки, фестивалі інженерних проектів, хакатони тощо; зони активного прояву школяра у класі: зони дослідництва та творчості, розвитку та взаємодії, презентаційна зона тощо [5].

Важливим напрямом розвитку економіки є розвиток ІКТ технологій, і у зв'язку з цим на перший план виходять професійні знання цифрових технологій та інноваційних засобів навчання. Фахівці акцентують увагу на елементах, що сприяють формуванню та вдосконаленню знання «цифри» [6, с.4; 6]:

- глобальні процеси;
- інформаційні процеси, технологізація, мобілізація та автоматизація високотехнологічних сфер виробництва;
- потреба у фахівцях із нестандартним, творчим мисленням, умінням генерування та впровадження прогресивних ідей;
- стрімкий розвиток засобів та пристроїв кому-

нікації з використанням ІТ у просторових масштабах;

– новітня реорганізаційна мобільність усіх сфер суспільства з орієнтацією на нові технології і соціальні медіа, які значно розширюють можливості комунікації та співпраці.

Важливу частину ринку займає сфера переробної промисловості – в основі високотехнологічного виробництва – де конкуренція йде між державами з різним рейтингом робочої сили та інвестицій: як у плані держав з низьким та високим рівнем, що конкурують між собою, що сприяє мінімізації інвестиційних ризиків розвитку високотехнологічних виробництв. Якщо провести паралелі між успішністю держави в різних сферах та галузях та реалізацією державної політики, то, на думку В.Рашкована, Ручір Шарма [4] у своїй книзі «10 правил успішних націй» презентує цікавий погляд на проблему:

– успішні нації вміють добре використовувати своє географічне розташування (зараз, коли розвивається цифрова епоха, нові технології та тренди, географія залишається важливим аспектом успішності країни. Одним із аспектів – це розвиток територіальної структури, що потребує інвестицій та мудрого просторового планування);

– успішні країни борються з демографічними викликами (важливими показниками успішності країни приріст робочої сили у межах 2%, а це три складові – народжуваність, тривалість життя та міграція, тому успішні уряди повинні заздалегідь піклуватися про ці аспекти, інвестуючи в освіту, охорону здоров'я, пенсійні системи і мультикультуралізм. Альтернатива – розвиток робототехніки. А це, у свою чергу потребуватиме появи та розвитку нових наукових знань та нових навичок. Проте не тільки демографія, важливим проявом мудрого керівництва уряду є залучення інвестицій та планування нових робочих місць;

– успішні країни багато (і розумно) інвестують (важлива кількість та якість інвестицій: понад 40% ВВП – не корисно для держави, а нижче 20% – відсутність зростання економіки. Найбільш цінно, якщо держава вкладає кошти в інфраструктурні проекти й технології, що підвищують конкурентоспроможність локальної економіки і продуктивність праці);

– успішні країни вміють контролювати інфляцію (зростання інфляційних процесів негативно впливає на суспільство: підвищення ставок кредитів, створює перешкоди при плануванні інвестицій, знижує цінність людських заощаджень, не мотивуючи людей до накопичень, які в свою чергу є основою для інвестицій держави, що стимулюють ріст);

– успішні країни уникають «боргоманії» та «боргофобії» (прагнення до постійного запозичення та боязні позичати, обмежуючи можливості зростання);

– успішними націями керують лідери-реформатори (надзвичайно важлива умова підвищення конкурентоздатності країни! Лідер повинен розуміти важливість реформ та уміти делегувати певні завдання політичним представникам);

– успішні нації продукують «хороших» мільярдерів (на думку автора, важливо інвестувати фінансовий та людський капітал в ІТ та автомобілебудування, що дозволяє зростати експорту, при цьому країна тільки набуває продуктивності праці, нічого не втрачаючи);

– і, нарешті, успішні країни вміють підніматися після падіння (для реалізації вищезначених умов потрібні професіонали, які мають терпіння, можуть підтримати впевненість своєї команди, та здатні витримати тиск інвесторів, критиків та часу).

Якщо повернутись до українського суспільства, а саме до сфери освіти, то варто звернути увагу на фактор, який водночас зумовлює актуальність освітніх реформ і визначає напрями розбудови STEAM-освіти.

Основними завданнями STEAM-освіти є [2]:

- формування першочергових компетенцій і навичок XXI ст.;
- придатність до вирішення динамічних практичних проблем, які потребують мисленнєвої діяльності («знаю що, не знаю як»);
- розвиток критичного мислення: думати, діяти, взаємодіяти функціонально;
- розвиток креативності, а саме у інженерній та технічній діяльності;
- розвиток навичок організаційних, лідерських, командних;
- розвиток емоційного інтелекту;
- розвиток умінь швидко оцінювати ситуацію та реагувати, видаючи ідеї та пропозиції;
- розвиток здатності до ефективної взаємодії з іншими представниками галузевих сфер суспільства, зокрема економіки та освіти;
- розвиток комунікативних навичок;
- формування нових, уточнення наявних цінностей, орієнтаційних динамічних потреб;
- розвиток компетентного цілісного наукового світогляду, розвиток ключових та фахових компетентностей;
- розвиток соціально-компетентної особистості, яка здатна на самостійний вибір, прийняття відповідальних рішень у життєвих та професійних ситуаціях; напрацювання потреби й здатності до освіти упродовж усього життя, формування вміння творчо застосовувати здобуті знання.

Розвиток STEAM-освіти у закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2022/2023 н.р. здійснюється відповідно до ряду нормативно-правових документів, які регламентують різні сфери реалізації відповідного підходу: ряд законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» тощо; Державні стандарти відповідного спрямування; Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року; Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEAM-освіти); розробки-планування щодо реалізації відповідних Концепцій; ряду розпорядчих документів МОН України тощо.

Проте аналіз відповідних складових сучасного стану впровадження STEAM-освіти виявив наявні проблеми, що можуть бути наслідком загальних проблем у сфері освіти, виокремлені в Концепції [1] зокрема:

- низький рівень викладання природничо-математичних предметів, недосконалість змісту освіти, невідповідність змісту природничо-математичних предметів вимогам сьогодення, розбалансованість

обсягу і змісту навчальних програм;

- низький рівень заробітної плати та соціальна незахищеність педагогічних працівників;
- викладання природничо-математичних предметів вчителями іншого фаху;
- відсутність відповідних умов у окремих закладах освіти для забезпечення допрофільної підготовки та профільного навчання природничо-математичних предметів;
- недосконала мережа закладів освіти, що не забезпечує належних умов для навчання і розвитку здобувачів освіти, схильних до вивчення природничо-математичних предметів;
- низька якість окремих підручників з природничо-математичних предметів;
- застаріле матеріально-технічне забезпечення навчальних кабінетів природничо-математичних предметів;
- недоступність якісної природничо-математичної освіти (STEM-освіти) для різних категорій здобувачів освіти, у тому числі тих, що проживають у сільській місцевості, осіб з інвалідністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило встановити, що немає однозначного визначення шляхів, можливостей та перспектив впровадження STEAM-освіти. Сучасні умови запровадження STEAM-освіти у науково-освітній практиці розглядають як наступні поняття: «напрямок», «проект», «підхід», «освіта», «технологія», «розвиток», «навчання», «методика», «підготовка» тощо. Враховуючи проаналізовані джерела та нормативно-правову підбірку матеріалів, ми робимо висновок, що STEAM –освіту, що реалізується в Україні можливо позиціонувати як рушійний вектор прискорення економічного розвитку, в тому числі якісних змін у структурній архітектурі економіки та впровадження інноваційних ідей; переходу до високотехнологічного виробництва конкурентоспроможних продуктів. Усі складові, які ми розглядали у основному поданні матеріалу (поняття, етапи, завдання, формування середовища) безпосередньо пов'язані викладанням предметів природничо-математичного циклу та з діяльністю фізико-математичних гуртків. Освітній процес дозволяє здобувачам освіти реалізувати програмні системи різного призначення: для машинобудування, медицини та інших сфер діяльності. Одним із важливих умінь фахівця – педагога XXI століття має бути вміння генерувати, реалізувати інноваційні та творчі ідеї, вільно спілкуватись та взаємодіяти з представниками галузевих сфер суспільства, розбиратись у зв'язках природничих, точних, гуманітарних наук та технологій, усвідомлюючи їх причинно-наслідковий характер, можливість. Проте виникає проблема саме впровадження STEAM-освіти як навчального предмета у освітній процес, що спричинене недостатньо розробленою практичною стороною питання, що й планується розкрити у наступному дослідженні.

Список використаної літератури

1. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) / Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р. URL: <https://cutt.ly/6UgBXbt> (дата звернення 30.09.2022).
2. Кухарчук П., Адамович І., Пойда С. Шляхи впровадження STEAM в закладах освіти України. Наукові перспективи. 2021. №12 (18). С.109–123.
3. Про освіту / Закон України від 05.09.2017, № 2145-VIII. Верховна рада України. URL: <https://cutt.ly/MUg8mju> (дата звернення 30.09.2022).
4. Рашкован В. Десять правил успішних націй: з яких країн виростають економічні «зірки». Економічна правда. 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/14/669958> (дата звернення 30.09.2022 р.).
5. Впровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н.І.Поліхун, К.Г.Постова, І.А.Сліпучіна, Г.В.Онопченко, О.В.Онопченко. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с..
6. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу/ В.Куйбіда, О.Петрос, Л.Федулова, Г.Андрощук. Київ: НАДУ, 2019. 28 с.

7. STEM-освіта. URL: <https://cutt.ly/5UgV9xV> (дата звернення 30.09.2022).

References

1. Kontseptsiya rozvytku pryrodnycho-matematychnoyi osvity (STEM-osvity) / Skhvalena rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnya 2020 r., № 960-r. [Concept of development of science and mathematics education (STEM education). Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated by August 5, 2020 No. 960]. <https://cutt.ly/6UgBXbt> (data zvernennya 30.09.2022). [in Ukrainian].
2. Kukharchuk, P., Adamovych, I., & Poyda, S. (2021). Shlyakhy vprovadzhennya STEAM v zakladakh osvity Ukrainy [Ways of implementing STEAM in educational institutions of Ukraine]. *Naukovi perspektyvy*, 12 (18), 109–123. [in Ukrainian].
3. Pro osvitu / Zakon Ukrainy vid 05 veresnya 2017 roku № 2145-VIII. Verkhovna rada Ukrainy [On education. Law of Ukraine dated by September 5, 2017, No. 2145-VIII. Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://cutt.ly/MUg8mjy>. [in Ukrainian].
4. Rashkovan, V. (2021). Desyat' pravyl uspishnykh natsiy: z yakykh krayin vyrostayut' ekonomichni «zirky» [Ten rules of successful nations: from which countries grow economic «stars». *Ekonomichna Pravda*. <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/14/669958> [in Ukrainian].
5. Polikhun, N.I., Postova, K.H., Slipukhina, I.A., Onopchenko, H.V., & Onopchenko, O.V. (Eds.). (2019). *Uprovadzhennya STEM-osvity v umovakh intehtratsiyi formal'noyi i neformal'noyi osvity obdarovanykh uchniv* [Implementation of STEM education in conditions of integration of formal and informal education of gifted students]. Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
6. Kuybida, V.S., Petroye, O.M., Fedulova, L.I., & Androshchuk, H.O. (Eds.). (2019). *Tsyfrovii kompetentsiyi yak umova formuvannya yakosti lyuds'koho kapitalu* [Digital competences as a condition for the formation of human capital quality]. NADU. [in Ukrainian].
7. STEM-osvita [STEM-education]. <https://cutt.ly/5UgV9xV> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Adamovych Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer

Department of Pedagogy and Andragogy

Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Teacher Education, Zhytomyr, Ukraine

THE TASK OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF STEAM EDUCATION

Abstract. Transformational processes in Ukraine, in the educational field in particular, are oriented towards the developmental vectors of European Union countries and the world community, thus aimed at strengthening the scientific direction, namely research and experimental, design, etc. The result of these processes is the stabilization of the international division of labor markets, the movement of capital, human and technological resources on a planetary scale; interweaving of cultures, abilities, skills, emotions, potentials, etc. We consider STEAM education as an important criterion for increasing competitiveness in the global labor market, therefore we considered the aspects of the STEAM approach in education: key issues, tasks, important stages of implementation, prospects and formation of the STEAM education environment. The analysis of the current state of implementation of science and mathematics education revealed problems arising from the combined issues of general secondary education. The goal of the study is to outline the main tasks of the effectiveness of STEAM implementation process in the educational process of the New Ukrainian School. Methods of research applied: theoretical method to analyze scientific sources, generalization, analysis and comparison of main aspects of the issue under research. Lifelong learning becomes an important competence of Ukrainian society and education, since the task of the STEAM-education era is to prepare students of various ages to master the skills of technical systems; development of educational strategies that include designed specialized programs as a set of integrative interdisciplinary approaches to each of the STEAM courses. And the effectiveness of achieving success requires coordination of efforts and balanced, consistent actions of the entire Ukrainian society over a long period of time.

Key words: STEAM education, economic development, educational process.

УДК 364:316
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.13-18

Bartosh Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine
olena.bartosh@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-6733-5516>

GLOBAL CHALLENGES IN THE LIFE SITUATIONS OF UKRAINIAN YOUTH

Abstract. The formation of modern youth takes place in the period of socio-political transformations, directly impacting the life orientations of young people, their behaviour, social-economic situation. These factors contribute to the spread of risks associated with threats to health and life, uncertainty of life start and self-realization, value and regulatory uncertainty. The purpose of the article: to study approaches to identifying risk factors that impact the youth environment. Research methods applied: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (in order to identify existing scientific approaches to solving the problem), theoretical generalization (to formulate the final provisions and conclusions). If earlier scientific researches were mainly concentrated within the limits of natural-scientific and economic courses, now the allocation of a separate interdisciplinary direction – riskology is actual. The majority of young people experience the problem of life-start, which has a negative impact on the working career of young people, their family life and lifestyle and makes young people financially dependent on their parents. Globalization has had a significant impact on the development of the risk society. In the context of globalization, traditional social ties are being destroyed; young people avoid traditional restrictions, but at the same time lose a sense of reliability, stability, confidence in the future and feel anxious and afraid of the need to choose. Therefore, public policy should take into account all the factors that have a negative impact on the youth environment and help minimize the risks and form «socially healthy» youth.

Key words: factors, risk, social integration, student youth.

Introduction. These days adolescents and youth, being the quarter of the world's population, shape social and economic development and build the foundation of the world's future. The beginning of the XXI century is marked by the aggravation of youth problems in different countries, among which Ukraine is no exception. Nowadays, Ukrainian youth is affected by: political and economic crisis in the country; unemployment; unresolved housing conditions; poor health; social disorders; economic and psychological dependence on parents; marital and family problems (high divorce rate, family conflicts); low birth rate; loss of ideals, social perspective, and life optimism.

The article **purpose:** to consider the risk tendencies in the life situations of modern Ukrainian youth. **Research methods:** analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (in order to identify existing scientific approaches to solving the problem), theoretical generalization (to formulate the final provisions and conclusions).

Literature review. Risk is closely linked to the history of social development and has always existed, so knowledge of risks is of high demand. Risk research has been conducted for a long time and constantly by the representatives of a significant number of sciences. Each of the sciences describes risk from its point of view, builds schemes, identifies patterns and connections, develops theory and proposes methods for managing and minimizing risk. If earlier scientific researches were mainly concentrated within the frames of natural-scientific and economic disciplines, nowadays the deviation of a separate interdisciplinary direction – risk science – becomes topical. Risk research includes but is not limited to: theoretical doctrines of the «risk society» of W. Beck [1], A. Giddens [2], and N. Luhmann [3]; «concept of social risk enhancement» after R. Kasperson's et al. [4]; «psychometric paradigms» of risk after P. Slovic, S. Lichtenstein and B. Fishhoff [5].

Results. Based on the data of official statistics, we consider the tendencies of risk in the life situations of modern Ukrainian youth.

I. Social-demographic situation

The demographic component of social reproduction plays a leading role in the social development of youth and society. Birth and death rates, health and life expectancy are among the most important indicators that characterize the state of society, the degree of its well-being. Social-demographic problems are among the most acute in the life situations of young people. Issues of setting a family or breaking it up, giving birth to a child, child's health and development, keeping health and safety pose numerous risks for young people in any society. Thus, uncertainty in these situations in a society of risk increases.

The demographic situation is influenced by many factors (economic, social, social-psychological, political, environmental, demographic), which are the indicators of society functioning. Taking conditions of demographic situation as a basis, we can clearly trace the beginning of becoming a society of risk and its development.

The persistent depopulation is a direct evidence of the growing risk in Ukrainian society. The dynamics of population change demonstrates, that the beginning of demographic degradation of Ukraine very accurately coincides in time with the development of the systemic crisis, and falls on 1994 (Table 1.)

The escalation of risk in society cannot but affect the marital status of young people. Under conditions of uncertainty, young people tend to refrain from making responsible decisions and postpone marriages. This is evidenced by the changes that take place in the marital behavior of young people.

All modern tendencies taking place in marriage sphere, can be observed in Ukraine. These are, first of all, raising the age of people getting married for the first time. In Ukraine it is lower than in most European countries. Nowadays, the average age of first marriage registration for women is 25 years, and for men – almost 28 years. The tendency to early marriage, i.e. marriages before the age of 18, has gone. The marriage curve of Ukraine has a sinusoidal shape. The number of marriages decreases sharply in a leap year. Accordingly, there are more of them before and after a leap year (Table 2).

Table 1.

Ukraine's population, 1990 – 2020
(the number for 2002 is given on the basis of the All-Ukrainian census data – December 2001)
(since 2014 – excluding the occupied territories (Crimea, Sevastopol, parts of Donbass))

Year	Number (thousands)			Year	Number (thousands)		
1.1.1990	51 838.5			1.1.2006	46 929.5	-351.3	-0.74%
1.1.1991	51 944.4	105.9	0.20%	1.1.2007	46 646.0	-283.5	-0.60%
1.1.1992	52 056.6	112.2	0.22%	1.1.2008	46 372.7	-273.3	-0.59%
1.1.1993	52 244.1	187.5	0.36%	1.1.2009	46 143.7	-229.0	-0.49%
1.1.1994	52 114.4	-129.7	-0.25%	1.1.2010	45 962.9	-180.8	-0.39%
1.1.1995	51 728.4	-386.0	-0.74%	1.1.2011	45 778.5	-184.4	-0.40%
1.1.1996	51 297.1	-431.3	-0.83%	1.1.2012	45 633.6	-144.9	-0.32%
1.1.1997	50 818.4	-478.7	-0.93%	1.1.2013	45 553.0	-80.6	-0.18%
1.1.1998	50 370.8	-447.6	-0.88%	1.1.2014	45 426.2	-126.8	-0.28%
1.1.1999	49 918.1	-452.7	-0.90%	1.1.2015	42 928.9	-2497.3	-5.50%
1.1.2000	49 429.8	-488.3	-0.98%	1.1.2016	42 760.5	-168.4	-0.39%
1.1.2001	48 923.2	-506.6	-1.02%	1.1.2017	42 584.5	-176.0	-0.41%
1.1.2002	48 457.1	-466.1	-0.95%	1.1.2018	42 386.4	-198.1	-0.47%
1.1.2003	48 003.5	-453.6	-0.94%	1.1.2019	42 153.2	-233.2	-0.55%
1.1.2004	47 622.4	-381.1	-0.79%	1.1.2020	41 902.4	-250.8	-0.59%
1.1.2005	47 280.8	-341.6	-0.72%	1.1.2021	41 588.4	-314.1	-0.75%

Source: [6]

Table 2.

The number of marriages in Ukraine, 1990 – 2019
(since 2014 – excluding the occupied territories (Crimea, Sevastopol, parts of Donbass))

Year	Distribution in units	Year	Distribution in units	Year	Distribution in units
1990	482 753	2000	274 523	2010	305 933
1991	493 067	2001	309 602	2011	355 880
1992	394 075	2002	317 228	2012	278 276
1993	427 882	2003	370 966	2013	304 232
1994	399 152	2004	278 225	2014	294 962
1995	431 731	2005	332 143	2015	299 038
1996	307 543	2006	354 959	2016	229 453
1997	345 013	2007	416 427	2017	249 522
1998	310 504	2008	321 992	2018	228 411
1999	344 888	2009	318 198	2019	237 858

Source: [7]

In the European Union, there are 1 million divorces per year (6 000 marriages and 2 700 divorces per day) and 7 out of 10 European families have no children. In the USA, 53% of marriages end in divorce (every 6

seconds). The lowest number of divorces is observed in Ireland – no more than 15% annually and Chile – 3% [8].

In recent years, there has been a downward tendency in the number of divorces in Ukraine (Table 3).

Table 3.

The number of divorces in Ukraine, 1990 – 2019
(since 2014 – excluding the occupied territories (Crimea, Sevastopol, parts of Donbass))

Year	Distribution in units	Year	Distribution in units	Year	Distribution in units
1990	192 835	2000	197 274	2010	126 068
1991	200 810	2001	181 334	2011	182 490
1992	222 630	2002	183 538	2012	168 508
1993	218 974	2003	177 183	2013	164 939
1994	207 577	2004	173 163	2014	130 673
1995	198 300	2005	183 455	2015	129 373
1996	193 030	2006	179 123	2016	129 997
1997	188 232	2007	178 364	2017	128 734
1998	179 688	2008	166 845	2018	153 949
1999	175 781	2009	145 439	2019	138 005

Source: [7]

The Charitable Foundation «Family», with the assistance of the Ministry of Social Policy of Ukraine, conducted a study on the crisis of the Ukrainian family [9]. 1 256 respondents aged 18 to 75 were interviewed in 5 cities of Ukraine – Kyiv, Konotop, Donetsk, Lviv, Sevastopol. Among the respondents, 42% were male and 58% – female, 16% were divorced and 84% – married. Survey results and statistics demonstrated that Ukrainian families were no longer as strong as they used to be. 52-62% of divorces were observed among young couples. The peak of divorces occurred in the first years of married life due to a misunderstanding in a married couple, mistrust, and financial difficulties. 30% of divorces took

place in the western regions of Ukraine, and 70% – in the eastern. Thus, state support is to be aimed at shaping the family image and preparing young people who enter married life, because of numerous challenges they are not ready for. Comprehensive preparation for marriage helps to reduce the number of divorces and improve the demographic situation.

The decrease in the birth rate is also considered as an increased risk in society. Declining birth rates are a significant threat to the processes of social and economic development of any country, as they set a number of risks for:

– Demographic stability: unfavorable population

ratio in different age groups; increasing the rate of population aging; population reduction due to a decrease in the number of subsequent generations (e.g., if the birth rate remains at 1.3 children per woman of childbearing age in three demographic generations each lasting 30 years, the fourth generation is only 25% of the first one) [10];

– Economic stability: the loss of competitiveness of the national economy due to the reduction in the number of young skilled workers (according to Eurostat [11] 80% of the latest technologies, used mainly by young people, become outdated within 10 years; in countries which high production technologies predominating, older workers cannot replace young employees with acquired modern education); increase of supply fluctuations on the labor market; reduction of reliability and sustainability of the pension system and social security system; reduction of opportunities for public health care for a growing aging population due to limited fiscal resources; loss of competitiveness of certain regions of a country due

to deepening disparities in the age structure of the population;

– Social stability: increase in the income gap between families with children and without children; intensification of fluctuations in the level of workload on educational institutions caused by «demographic waves» of different cohorts; deepening of difference between the number of desired and available children in families; destruction of a «child-friendly» society as a threat to the preservation of childbearing traditions.

During 2020, the population of Ukraine decreased by 314.1 thousand people (excluding the occupied territories of Crimea, Sevastopol, parts of Donbass). The excess of the number of deaths over the number of live births remains significant: 48 births per 100 deaths [12].

According to United Nations projections, by 2050 the population of Ukraine will have decreased by 16% (Table 4).

Ukraine is among the top seven European countries in terms of depopulation by 2050 (Table 5).

Table 4.

Projections of Ukraine’s total population (thousands)

Year	Number	Year	Number	Year	Number	Year	Number
2025	42 339	2045	36 606	2065	31 041	2085	26 622
2030	40 882	2050	35 219	2070	29 728	2090	25 851
2035	39 425	2055	33 826	2075	28 537	2095	25 128
2040	38 002	2060	32 423	2080	27 503	2100	24 413

Source: [13]

Table 5.

Average annual rate of Europe’s population change (%)

	Region, country	2025-2030	2030-2035	2035-2040	2040-2045	2045-2050
1	Bosnia and Herzegovina	-0,54	-0,63	-0,72	-0,81	-0,89
2	Albania	-0,38	-0,48	-0,65	-0,78	-0,88
3	Bulgaria	-0,82	-0,88	-0,89	-0,87	-0,86
4	Republic of Moldova	-0,45	-0,60	-0,71	-0,78	-0,83
5	Serbia	-0,61	-0,68	-0,75	-0,80	-0,82
6	Croatia	-0,59	-0,64	-0,69	-0,74	-0,78
7	Ukraine	-0,70	-0,73	-0,74	-0,75	-0,77
8	Lithuania	-0,84	-0,85	-0,84	-0,77	-0,71
9	Latvia	-0,89	-0,87	-0,79	-0,72	-0,65
10	Romania	-0,50	-0,54	-0,58	-0,61	-0,64
11	Poland	-0,31	-0,42	-0,50	-0,56	-0,60
12	North Macedonia	-0,22	-0,36	-0,48	-0,55	-0,60
13	Italy	-0,28	-0,31	-0,34	-0,43	-0,57
14	Greece	-0,47	-0,42	-0,42	-0,47	-0,56
15	Portugal	-0,30	-0,34	-0,39	-0,47	-0,55
16	Estonia	-0,41	-0,48	-0,50	-0,50	-0,52
17	Hungary	-0,37	-0,45	-0,50	-0,51	-0,49
18	Slovakia	-0,17	-0,30	-0,40	-0,45	-0,47
19	Spain	-0,15	-0,20	-0,24	-0,31	-0,41
20	Montenegro	-0,10	-0,18	-0,27	-0,33	-0,37
21	Slovenia	-0,16	-0,23	-0,27	-0,31	-0,36
22	Belarus	-0,26	-0,35	-0,37	-0,35	-0,34
23	Malta	0,08	-0,13	-0,26	-0,31	-0,31
24	Andorra	0,04	0,01	-0,03	-0,14	-0,31
25	Germany	-0,09	-0,12	-0,16	-0,21	-0,26
26	San Marino	0,09	0,02	-0,06	-0,15	-0,26
27	Russian Federation	-0,25	-0,31	-0,30	-0,25	-0,22
28	Netherlands	0,15	0,06	-0,05	-0,14	-0,20
29	Finland	0,04	-0,02	-0,08	-0,11	-0,13
30	Austria	0,16	0,08	0,00	-0,06	-0,12
31	Gibraltar	0,09	0,08	0,05	-0,02	-0,11
32	Czechia	-0,02	-0,10	-0,12	-0,09	-0,06
33	France	0,19	0,16	0,10	0,03	-0,03
34	Liechtenstein	0,31	0,25	0,15	0,06	0,02
35	Isle of Man	0,32	0,27	0,20	0,12	0,02
36	Belgium	0,25	0,21	0,16	0,11	0,06
37	Iceland	0,48	0,38	0,28	0,18	0,09
38	Holy See	0,03	-0,03	0,05	-0,03	0,12

39	Faroe Islands	0,44	0,40	0,29	0,18	0,12
40	Denmark	0,34	0,27	0,21	0,16	0,16
41	United Kingdom	0,35	0,30	0,26	0,24	0,20
42	Switzerland	0,55	0,43	0,35	0,30	0,26
43	Channel Islands	0,59	0,50	0,41	0,33	0,27
44	Ireland	0,54	0,47	0,43	0,38	0,29
45	Sweden	0,47	0,37	0,33	0,34	0,34
46	Monaco	0,59	0,55	0,48	0,44	0,46
47	Norway	0,78	0,70	0,61	0,54	0,49
48	Luxembourg	0,87	0,79	0,71	0,63	0,56

Source: [13]

Therefore, encouraging an increase in the birth rate is to become a strategically important direction of Ukraine's state policy. Due to the growing demographic problems, reflected in the depopulation, aging of population and decreasing of supply and quality of labor forces, the relevance of this policy direction seems undeniable.

II. Life start situation

The starting positions of young people are broadly seen as the initial potential of the younger generation in social reproduction. Each new generation begins life path, so to speak, not from a «blank slate», but by imitating material conditions and perceiving the life experience of previous generations. Succession of generations provides a simple reproduction of society. However, nowadays the pace of development of social processes becomes so rapid that past experience is not only insufficient, but often an obstacle to modernization. Therefore, the starting potential of young people in modern society is to contain an innovative component that provides expanded social reproduction.

The problems of life start have a negative impact on the working career of young people, their family life and lifestyle. This is reflected in the difficulties that young people overcome in achieving economic independence, a stable position in the professional sphere, in setting a family and in arranging household. On the other hand, there are negative tendencies related to the postponement of professional careers, obstacles to a family setting, and financial dependence on parents. Empirical indicators of un / successful social start are: the level of education achieved before the social self-determination; the state of employment; the breadth and stability of interests; the direction of value orientations. Each of them characterizes a certain aspect of a young person's social position and place in the system of social relations, which allows not only to take a position in the social structure, but also to realize individual identity. As a result, different models of life start are formed.

III. Potential for self-realization

The starting position at the very beginning of a young person's life path is the starting point for the further self-realization. Realizing personal potential, abilities and interests in the process of inclusion in public life, young people find their own social status. Therefore, self-realization of young people includes the process of: self-determination; finding place in a society; self-affirmation in various spheres of life (work, education); self-expression, i.e. self-awareness.

In a risk society, opportunities for self-realization undergo significant changes. In the individual-personal plan, the risk in a situation of self-realization is displayed in the uncertainty of opportunities: to implement life strategy according to abilities and aptitudes; to express oneself in the results of activities; to feel individuality and independence from circumstances. Social consequences of self-realization uncertainty become apparent in the changes taking place in the youth's social composition, social position, social mobility, and social stratification.

Researchers of the problem are forced to draw the disappointing conclusion that in reality the driving forces of self-realization of young people go beyond its influence and control. Reflecting this tendency, scholars E.Furlong, D.Woodman [14] identify the following types of youth strategies for self-realization:

– «Strategic» model – based on careful life planning with clear goals for the professional development set.

– «Step-by-step» model – based on a vague professional choice, the search for an interesting profession without clear professional orientations.

– «Taking chance» model – characterises a society of risk. The youth is aware of tendencies unpredictability in the professional and other fields, thus simultaneously attempt to realize interests and ambitions through continuing education.

– «Wait-and-see» model – is characterized by a complex of risk victim, which arises due to previous failures, a sense of unnecessary action, and passive expectation of a successful coincidence.

Self-realization is not limited to achieving professional status. In addition, it includes setting a family, gaining independence from the parental family, arranging household, etc. The problem is in delay of the status transitions for all these indicators. In modern Ukrainian society, young people increasingly try to rely on themselves, not wanting to depend on their parents, which of course involves risk. In comparison, 68% of young people in the EU from 16 years (considered as the beginning of working age) to 29 years live with their parents. Moreover, females stay with their parent less often than males – 63% of females and 73% of males live with their parents [15].

Thus, we can identify the main risk of society's influence on the self-realization of young people: (i) the acquisition of professional status is forcibly postponed by young people due to uncertainty in the labor market and limited employment prospects; (ii) the gap in opportunities for successful self-realization between the younger and older generations widens; (iii) the institutional factors of self-realization lose their influence simultaneously with the strengthening of the tendency of its individualization [16; 17].

IV. Search for moral support and social guidelines

In the process of self-realization, a young person needs reliable life guidelines. Without a strong reliance on social and group values, that exist in the collective perceptions of people, it is difficult to find a personal sense of existence, to define goals for the nearest and longer perspective, to choose adequate action towards these goals. Due to the normative-regulatory function of values, the motivational sphere of consciousness of the youth acquires a selective and purposeful character.

The effectiveness of search for such landmarks, which can form the basis of a young person's self-awareness, depends both on a young person and on the specific life situation. In any case, this is a difficult and very controversial process. However, it is often unpredictable in uncertainties and risk situations.

There is a shift in the structure of value orientations of young people towards the so-called modern (post-modernist) model, in which individual freedoms resist traditional (modernist) values. However, the pace and the direction of change differ significantly, which is determined by the level of well-being of young people [18].

In other words, by satisfying the basic needs of a comfortable existence, modern societies demonstrate idealistic and universalist aspirations. Moreover, these new values are combined with traditionally liberal ones: freedom, tolerance, permissiveness.

Conclusion. Consideration of aspects of modern approaches to the study of risk allows us to draw the following conclusions: «risk society» is actually a new

paradigm of social development. Reforming society, its transition to modern one, involves the renewal of the entire system of social relations, as well as the modernization of productive forces and production relations. The process, connected with innovation in all society spheres, cannot be fully predicted. This means it involves a certain risk. Under normal conditions, society is a system that develops dynamically, constantly overcoming one after another stages of modernization. Therefore, risk in the society is a necessary component of social development. Risk society is a specific way of organizing social relations, interaction and relations of people in conditions of uncertainty, when the reproduction of living conditions, of physical and spiritual forces of an individual acquires not socially conditioned, but mostly random, probabilistic character.

Список використаної літератури

1. Beck U. Risk society: towards a new modernity. London: Sage Publications, 1992. 260 p.
2. Giddens A. Fate, risk and security. In A. Giddens (Ed.), *Modernity and self-identity: self and society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991. P.109–143.
3. Luhmann N. Der Begriff Risiko. In N. Luhmann (Ed.), *Soziologie des Risikos*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1991. S.9–40.
4. Kasperson J., Kasperson R., Pidgeon N., Slovic P. The Social amplification of risk: assessing fifteen years of research and theory. In N. Pidgeon, R. Kasperson, P. Slovic (Eds.), *The social amplification of risk*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003. P.13–46.
5. Slovic P. Introduction and overview. In P. Slovic (Ed.), *The perception of risk*. London: Earthscan Publications Ltd., 2000. P.21–37.
6. Міністерство фінансів України. Населення України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people> (дата звернення 18.02.2021)
7. Державна служба статистики України. Шлюби та розірвання шлюбів. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c_files/shlub.html#C0002 (дата звернення 18.02.2021)
8. Сім'я. Статистика розлучень в Україні та світі. URL: <https://www.simyapidpokrovom.lviv.ua/?p=7818> (дата звернення 18.02.2021)
9. iPress.ua. Криза української сім'ї. URL: http://ipress.ua/news/kryza_ukrainskoi_simi_61_podruznhik_par_rozluchayutsya_21641.html (дата звернення 18.02.2021)
10. McDonald P. Time for action: public policies to revert low fertility. *Pharmaceuticals Policy and Law*. 2007. № 9 (1). P.237–243.
11. Eurostat, the Statistical Office of the European Union. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. *Demography Report 2010. Older, more numerous and diverse Europeans*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 180 p.
12. Державна служба статистики України. Демографічна ситуація в Україні в 2020 році. URL: ukrstat.gov.ua (дата звернення 18.02.2021)
13. UN Department of Economic and Social Affairs. Probabilistic Population Projections based on the World Population Prospects 2019. URL: <https://population.un.org/wpp/Download/Probabilistic/Population> (дата звернення 18.02.2021)
14. Furlong A., Woodman D. (Eds.). *Youth and Young Adulthood. Series: Critical concepts in sociology*. London: Routledge, 2014. 1544 p.
15. Chorozewicz M., Wolff P. Population and social conditions. *Eurostat. Statistics in focus*, 2010. No 50. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5565692/KS-SF-10-050-EN.PDF/877f8776-e7fe-4f2b-8bec-0a5cf54dcba4> (дата звернення 19.02.2021)
16. Bartosh O. Social risks for the youth in the dynamics of Ukrainian society / In N.Varha, B.Hvozdetzka (Eds.), *Challenges and opportunities of the modern risk society: socio-cultural, economic and legal aspects*. Praha, Czech Republic: Oktan Print, 2021. P.77–93.
17. Bartosh O. Understanding the risk in the youth environment. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 2 (49). С.20–23.
18. Abramson P., Inglehart R. Generational replacement and value change in eight West European societies. *British Journal of Political Science*. 1992. April, 22. P.183–228.

References

1. Beck, U. (1992). Risk society: towards a new modernity. Sage Publications.
2. Giddens, A. (1991). Fate, risk and security. In A. Giddens (Ed.), *Modernity and self-identity: self and society in the Late Modern Age* (pp.109–143). Polity Press.
3. Luhmann, N. (1991). Der Begriff Risiko. In N. Luhmann (Ed.), *Soziologie des Risikos* (pp.9–40). Walter de Gruyter.
4. Kasperson, J., Kasperson, R., Pidgeon, N., & Slovic, P. (2003). The Social amplification of risk: assessing fifteen years of research and theory. In N. Pidgeon, R. Kasperson, P. Slovic (Eds.), *The social amplification of risk* (pp.13–46). Cambridge University Press.
5. Slovic, P. (2000). Introduction and overview. In P. Slovic (Ed.), *The perception of risk* (pp.21–37). Earthscan Publications Ltd.
6. Ministry of Finance of Ukraine. (2020). Naseleynna Ukrayiny [Population of Ukraine]. <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people> [in Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine (2019). Shlyuby ta rozirvannya shlyubiv [Marriages and divorces]. http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c_files/shlub.html#C0002 [in Ukrainian].
8. Simya (2017). Statystyka rozluchen' v Ukrayini ta sviti [Divorce statistics in Ukraine and the world]. <https://www.simyapidpokrovom.lviv.ua/?p=7818> [in Ukrainian].
9. iPress.ua. (2012). Kryza ukrajyns'koyi sim'yi: 61% podruznhik par rozluchayut'sya [Crisis of Ukrainian family: 61% of married couples divorce]. http://ipress.ua/news/kryza_ukrainskoi_simi_61_podruznhik_par_rozluchayutsya_21641.html [in Ukrainian].
10. McDonald, P. (2007). Time for action: public policies to revert low fertility. *Pharmaceuticals Policy and Law*, 9 (1), 237–243.
11. Eurostat, the Statistical Office of the European Union. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. (2011). *Demography Report 2010. Older, more numerous and diverse Europeans*. Publications Office of

- the European Union.
12. State Statistics Service of Ukraine. (2021). Demografichna sytuatsiya v Ukraini v 2020 rotsi [Demographic situation in Ukraine in 2020]. ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
  13. UN Department of Economic and Social Affairs. (2019). Probabilistic Population Projections based on the World Population Prospects 2019. <https://population.un.org/wpp/Download/Probabilistic/Population>
  14. Furlong, A., & Woodman, D. (Eds.). (2014). *Youth and Young Adulthood. Series: Critical concepts in sociology*. London: Routledge.
  15. Choroszewicz, M., & Wolff, P. (2010). Population and social conditions. *Eurostat. Statistics in focus*, 50. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5565692/KS-SF-10-050-EN.PDF/877f8776-e7fe-4f2b-8bec-0a5cf54dcba4>
  16. Bartosh, O. Social risks for the youth in the dynamics of Ukrainian society (2021). In N. Varha, B. Hvozdetzka (Eds.), *Challenges and opportunities of modern risk society: socio-cultural, economic and legal aspects* (pp.77–93). Oktan Print.
  17. Bartosh, O. (2021). Understanding the risk in the youth environment. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 2 (49), 20–23.
  18. Abramson, P., & Inglehart, R. (1992). Generational replacement and value change in eight West European societies. *British Journal of Political Science*, April, 22, 183–228.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 20.09.2022 р.

Бартош Олена Павлівна
кандидат педагогічних наук, професор
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ В ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Формування сучасної молоді відбувається в період суспільно-політичних перетворень, що безпосередньо впливає на життєві орієнтації молоді, її поведінку, соціально-економічне становище. Такі умови сприяють поширенню ризиків пов'язаних із загрозою здоров'ю та життю, з невизначеністю життєвого старту та самореалізацією, ціннісно-нормативною невизначеністю. Метою даної статті є розглянути тенденції ризику в життєвих ситуаціях сучасної української молоді. Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків). Характерною для більшої частини молоді є проблема життєвого старту, яка чинить негативний вплив на трудову кар'єру молодих людей, їх сімейне життя і спосіб життя та робить молодь матеріально залежними від батьків. Неабиякий вплив на розвиток суспільства ризику зробила глобалізація. В умовах глобалізації руйнуються традиційні соціальні зв'язки; молодь звільняється від традиційних обмежень, але в той же час позбавляється почуття надійності, стабільності, впевненості в майбутньому і відчуває почуття тривожності і страху перед необхідністю вибору. Тому державній політиці варто враховувати всі чинники, що роблять негативний вплив на молодіжне середовище і сприяти мінімізації прояву ризиків та формувати «соціально здорову» молодь.

Ключові слова: фактори, ризик, соціальна інтеграція, студентська молодь.

УДК 37.015:796.015.62-053.85-056.23
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.19-22

Бондарчук Наталія Яківна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Кафедра фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
nataliia.bondarchuk@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-0933-9356>

Тулайдан Вікторія Геннадіївна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, старший викладач
Кафедра фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
viktorija.tulaydan@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2110-8171>

Тимочко Олександр Іванович

старший викладач
кафедра фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
oleksandr.tymochko@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-0547-1576>

ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ПРИ РОЗРОБЦІ ПРОГРАМ ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧОЮ ХОДЬБОЮ ДЛЯ ОСІБ ДРУГОГО ЗРІЛОГО ВІКУ

Анотація. Актуальність проблематики представленого у статті дослідження полягає в необхідності розробки сучасних програм занять оздоровчою ходьбою для осіб зрілого віку із застосуванням диференційованого підходу з урахуванням доступності та оздоровчого потенціалу ходьби на тлі загальних проблем гіпокінезії і захворюваності дорослого працездатного населення. Також взято до уваги, що оздоровча ходьба є найбільш доступним видом оздоровчої фізичної культури, який здатний забезпечити відносно високе функціональне навантаження. Метою статті є розробка програм занять оздоровчою ходьбою для осіб другого зрілого віку із застосуванням диференційованого підходу за різними критеріями диференціації. У ній застосовані такі методи дослідження як аналіз літератури та педагогічне спостереження. Відповідно, розроблено програми занять оздоровчою ходьбою для осіб другого зрілого віку із застосуванням диференційованого підходу за критеріями загального стану здоров'я, маси тіла, стану серцево-судинної системи. При розробці програм використано принцип К. Купера. У програмах регламентуються тривалість проведення розминки, дистанція ходьби, максимальний час для виконання основного завдання, тривалість активного відпочинку після його виконання, інтенсивність ходьби в межах максимальної ЧСС і кількість занять на тиждень на різних етапах виконання програм. Передбачено методіку індивідуального коригування швидкості ходьби залежно від ширини кроку і темпу руху. В якості основного принципу запропонованих програм передбачене безперервне і поступове підвищення навантажень у п'ятимісячному циклі. Розроблені програми можуть потребувати апробації і коригування.

Ключові слова: оздоровча ходьба, диференційований підхід, стан здоров'я, маса тіла, другий зрілий вік, програма занять оздоровчою ходьбою.

Актуальність проблеми. Здоров'я відіграє найважливіше значення в житті будь-якої людини, визначаючи всі аспекти її соціального буття, і воно значною мірою зумовлене руховою активністю. В останні століття її великі обсяги втратили пряме функціональне значення, і закріплена тисячоліттями в геномі людини норма рухової активності перетворилася на анахронізм, що зумовило необхідність змін базових програм життєдіяльності. Природа не прощає цього людині, і гіпокінезія – одне з її покарань. Боротьба з гіпокінезією набуває особливої ваги для людей зрілого віку, підтримування повноцінного життя яких потребує вжиття заходів щодо оздоровлення організму, деактивації природних процесів старіння. Для безпечних фізичних тренувань таких осіб, особливо за наявності тих чи інших захворювань, важко запропонувати більш вдалий вид фізичної активності, ніж оздоровча ходьба – вид оздоровлення, що характеризується природними локомоторними актами, легко дозується, не потребує спеціальної підготовки, приміщення та обладнання, грошових витрат, не займає багато часу й залишається доступним будь-якої пори року. Популярність та оздоровчий потенціал оздоровчої ходьби актуалізують розробку сучасних про-

грам занять нею для осіб зрілого і літнього віку із застосуванням диференційованого підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, наукові праці яких, підготовлені останніми роками, є дотичними до проблематики даної статті, особливу актуальність мають: Н. Бондарчук (різні аспекти застосування диференційованого підходу у фізичному вихованні дорослого населення) [1]; І. Демидова, О. Захарченко, В. Лелека, Н. Макух та інші (організація і методика проведення занять з оздоровчої ходьби, складання та реалізація багаторічних програм і т. п.) [2; 3]; О. Касарда (дослідження феномена оздоровчої ходьби від часів Платона та Аристотеля) [4]; С. Калитка, В. Михалевський, Т. Михальчук, О. Рода, С. Футорний та інші (вплив занять оздоровчою ходьбою на здоров'я, фізичний і функціональний стан осіб другого зрілого і літнього віку) [5; 6].

Мета статті: розробити програми занять оздоровчою ходьбою для осіб другого зрілого віку із застосуванням диференційованого підходу за різними критеріями диференціації.

Застосовані методи дослідження: аналіз наукової літератури – з метою ознайомлення з теоре-

тико-методичними основами оздоровчої ходьби в системі масової фізичної культури; педагогічне спостереження – з метою вивчення практичного досвіду участі осіб другого зрілого віку в масових оздоровчих фізкультурних заходах.

Виклад основного матеріалу. Ходьба є найбільш доступним видом оздоровчої фізичної культури, що пояснюється природністю і звичністю способу переміщення тіла у просторі, технічною простотою та оптимальністю фізичних навантажень на м'язи: навантаження на організм при ходьбі знаходиться в межах звичного робочого оптимуму кожного м'яза. Водночас заняття оздоровчою ходьбою здатні забезпечити порівняно високе функціональне навантаження, достатнє для суттєвого зміцнення серцево-судинної системи. Так, якщо у стані спокою людина витрачає в середньому 1,5 ккал енергії за хвилину, то при ходьбі зі швидкістю 5-6 км/год енерговитрати залежно від маси тіла збільшуються в 3-4 рази. За годину ходьби може бути досягнуто відмінного результату у покращенні загального балансу рухової активності та енерговитрат (360-600 ккал).

Враховуючи процеси, що відбуваються в організмі осіб другого зрілого і літнього віку, оздоровча ходьба особливо корисна для оздоровлення таких осіб. Згідно з традиційною віковою періодизацією, до другого зрілого віку належать чоловіки у віці 36-60 років і жінки у віці 36-55 років. Але для досягнення у процесі занять оздоровчою ходьбою максимального оздоровчого ефекту люди цієї вікової категорії повинні бути диференційовані за тими критеріями, за якими всередині даної соціальної спільноти спо-

стерігаються найбільші відмінності. Застосування диференційованого підходу до фізичного виховання людей зрілого віку повинно враховувати індивідуальні, середовищні і соціальні чинники. У контексті мети даної статті використано критерії, що співвідносяться з індивідуальними чинниками: 1) стан здоров'я і наявність або відсутність найнебезпечніших захворювань; 2) окремі індивідуально-соматичні особливості організму, зокрема показники маси тіла, яка безпосередньо впливає на ступінь виявлення фізичних здібностей.

Отже, у розроблених в рамках статті програмах занять оздоровчою ходьбою застосовано диференційований підхід до побудови занять у тижневих циклах залежно від стану здоров'я і маси тіла. Програми, з огляду на викладене вище, розроблені на п'ять місяців занять для осіб другого зрілого віку з використанням засадничого принципу К.Купера:

1) для здорових осіб другого зрілого віку (табл. 1);

2) для осіб другого зрілого віку з надлишковою масою тіла (табл. 2);

3) для осіб другого зрілого віку з легкою формою ішемічної хвороби серця (табл. 3).

У кожній із програм на місячні цикли занять регламентуються тривалість проведення розминки (хв), дистанція ходьби (км), максимальний час для виконання основного завдання (хв), тривалість активного відпочинку після його виконання (хв), інтенсивність виконання завдання в межах максимальної ЧСС (хв) і кількість занять на тиждень на різних етапах виконання програми.

Таблиця 1.

Програма занять оздоровчою ходьбою для здорових осіб другого зрілого віку

Тижні	Розминка (хв)	Дистанція (км)	Час (хв)	Активний відпочинок (хв)	Інтенсивність виконання у межах максимальної ЧСС (хв)	Кількість занять на тиждень
1-4	6-8	1,8 - 2,4	18-24	6	12-14	2-3
5-8	4-5	2,6 - 3,6	28-34	5	16-22	3
9-12	4	4,0 - 4,8	40-48	5	24-30	3-4
13-16	3-4	5,0 - 5,4	50-56	4	32-38	3-4
17-20	2-3	5,4 - 5,6	58-62	4	38-46	3-4

Отже, загальна дистанція ходьби на одному занятті для здорових осіб збільшується з 1,8 км на першому занятті до 5,6 км наприкінці п'ятого місяця. Тривалість безперервної ходьби збільшується у п'ятимісячному циклі з 18 хвилин до однієї години 2 хвилин, тривалість інтенсивної ходьби – відповідно з 12 до 46 хвилин.

Особи другого зрілого віку з надлишковою масою тіла виділяються в окрему групу диференціації. При цьому враховується, що надлишковою вважається маса тіла, яка в середньому на 15-20% перевищує оптимальну. Для оптимального формування групи доцільно ґрунтуватися на результатах застосу-

вання різних методик визначення надлишкової маси тіла. Найбільш зручними є методика з використанням індексу маси тіла Кете та методика Єгорова-Левицького. Індекс Кетле визначається за показниками реальної маси й довжини тіла. Методика Єгорова-Левицького використовує таблицю максимально допустимої маси тіла, в якій конкретні показники маси залежать від статі, довжини тіла й вікового діапазону, а наявність надлишкової маси тіла визначається за питомою вагою надлишку відносно максимального допустимого показника. За необхідності можна також користуватися таблицями ідеальної маси тіла для чоловіків і жінок з різною тілобудовою.

Таблиця 2.

Програма занять оздоровчою ходьбою для осіб другого зрілого віку з надлишковою масою тіла

Тижні	Розминка (хв)	Дистанція (км)	Час (хв)	Активний відпочинок (хв)	Інтенсивність виконання у межах максимальної ЧСС (хв)	Кількість занять на тиждень
1-4	6-7	1,6 - 2,2	20-25	6	12-14	2-3
5-8	5-6	2,4 - 3,2	28-34	6	16-20	2-3
9-12	5	3,6 - 4,2	38-46	5	20-24	3
13-16	4	4,2 - 5,0	46-54	5	28-34	3
17-20	3-4	5,2 - 5,4	56-62	4	36-42	3-4

Для осіб з надлишковою масою тіла загальну дистанцію ходьби рекомендується збільшувати з 1,6 км на першому занятті до 5,4 км наприкінці п'ятого місяця. Інтенсивність виконання вправи в межах максималь-

ної ЧСС поступово збільшується з 12 до 42 хвилин. Тривалість активного відпочинку порівняно зі здоровими особами не змінюється, а кількість занять на тиждень рекомендується збільшувати повільніше.

Таблиця 3.

Програма занять оздоровчою ходьбою для осіб другого зрілого віку з легкою формою ішемічної хвороби серця

Тижні	Розминка (хв)	Дистанція (км)	Час (хв)	Активний відпочинок (хв)	Інтенсивність виконання у межах максимальної ЧСС (хв)	Кількість занять на тиждень
1-4	10	1,4 - 1,8	19-24	10	6-8	1-2
5-8	8	2,0 - 2,6	28-32	8	10-14	2
9-12	7-8	3,0 - 3,4	34-38	7	16-20	2
13-16	7	3,4 - 3,6	40-44	6	22-26	2-3
17-20	6	3,9 - 4,0	44-50	6	28-30	2-3

При виконанні програм оздоровчої ходьби слід брати до уваги, що тренувальний ефект залежить не тільки від довжини дистанції і тривалості ходьби, а й від її швидкості. Індивідуальна швидкість ходьби визначається шириною кроків і темпом ходьби

(кількістю кроків на хвилину). Середню швидкість для здорових осіб другого зрілого віку пропонується встановити на рівні 4-5 км/год (90-100 кроків на хвилину), а індивідуальну швидкість регулювати за даними таблиці 4.

Таблиця 4.

Індивідуальна швидкість ходьби залежно від ширини кроку і темпу руху

Ширина кроку	Темп (кроків за хв)	Швидкість (км/год)	Ширина кроку	Темп (кроків за хв)	Швидкість (км/год)	Ширина кроку	Темп (кроків за хв)	Швидкість (км/год)
60	60	2,0	70	80	3,4	80	120	5,8
60	70	2,5	70	90	3,7	80	130	6,2
60	80	2,9	70	100	4,2	80	140	6,7
60	90	3,2	70	110	4,6	90	60	3,2
60	100	3,6	70	120	5,0	90	70	3,7
60	110	4,0	80	60	2,9	90	80	4,3
60	120	4,3	80	70	3,4	90	90	4,8
60	130	4,7	80	80	3,8	90	100	5,4
60	140	5,0	80	90	4,3	90	110	5,8
70	60	2,6	80	100	4,8	90	120	6,2
70	70	2,9	80	110	5,0			

Для осіб з надлишковою масою тіла, з легкою формою ішемічної хвороби серця, іншими захворюваннями, а також за наявності ознак періодичного погіршення самопочуття рекомендується поступово знижувати швидкість ходьби протягом заняття, при цьому найповільніший темп припадає на останні 5 хвилин. Активність усіх систем організму знижується поступово, що зменшує навантаження на серце, оскільки кровотік не уповільнюється швидше за серцеві скорочення. Дихання здійснюється через ніс, його ритм повинен бути узгоджений із ритмом рухів. Під час відпочинку після навантажень рекомендується дихати глибше, адже в цей час організм потребує більше кисню.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті представлено розроблені програми занять оздоровчою ходьбою для осіб другого зрілого віку із застосуванням диференційованого

підходу за критеріями загального стану здоров'я, маси тіла, стану серцево-судинної системи. При розробці програм використано принцип К.Купера. У програмах регламентуються тривалість проведення розминки, дистанція ходьби, її загальний час, час на активний відпочинок, інтенсивність ходьби в межах максимальної ЧСС і кількість занять на тиждень на різних етапах виконання програм. Передбачено методику індивідуального коригування темпу і швидкості ходьби. Основний принцип програм оздоровчого бігу – безперервне і поступове підвищення навантажень у п'ятимісячному циклі. Розроблені програми можуть потребувати апробації і коригування. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою нових методик застосування диференційованого підходу в організації процесу фізичного виховання і занять масовим спортом осіб зрілого віку.

Список використаної літератури

1. Бондарчук Н. Я. Характеристика спектру критеріїв диференціації у фізичному вихованні різних категорій населення. *Спортивний вісник Придніпров'я*. Дніпропетровськ, 2012. № 1. С.53–58.
2. Демидова І. В., Лелека В. М., Макух Н. І., Демидова О. В. Оздоровча ходьба та біг: навч.-метод. посібник. Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, 2018. 168 с.
3. Захарченко О. А., Захарченко Д. Д., Хохлуха Д. А. Оздоровительная ходьба: практ. пособие. Гомель: Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины, 2019. 39 с.
4. Касарда О. З. Оздоровча ходьба в історії наукових досліджень. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2012. Вип. 8. С. 10–13.
5. Михальчук Т. Д. Удосконалення функціональних показників жінок похилого віку з використанням комплексної програми оздоровчої ходьби. Дис... канд. наук з фіз. вих. і спорту. Спец.: 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Львів: Львівський державний університет фізичної культури ім. І. Боєвського, 2021. 209 с.
6. Фурторний С. М., Калитка С. В., Мацкевич Н. М., Рода О. Б., Михалевський В. М. Вплив занять оздоровчою ходьбою на

фізичний стан чоловіків другого зрілого віку. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: зб. наук. праць. 2015. № 3 (31). С. 187–190.

References

1. Bondarchuk, N. Ya., (2012). Kharakterystyka spektru kryteriiv dyferentsiatsii u fizychnomu vykhovanni riznykh katehorii naselennia. [Characteristics of the spectrum of criteria of differentiation in physical education of different categories of the population]. *Dnieper Sports Bulletin*, 1, 53–58 [in Ukrainian].
2. Demydova, I. V., & Leleka, V. M., & Makukh, N. I., & Demydova, O. V., (2018). *Ozdorovcha khodba ta bih* [Wellness walk & run]. V. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv. [in Ukrainian].
3. Zaharchenko, O. A., & Zaharchenko, D. D., & Hohluha, D. A., (2019). *Ozdorovitelnaya hodba* [Wellness walk]. Gomel: Francisk Skorina Gomel State University. [in Russian].
4. Kasarda, O. Z., (2012). *Ozdorovcha khodba v istorii naukovykh doslidzhen*. [Recreational walking in the history of scientific research]. *Lesya Ukrainka Eastern European National University Young Scientific Bulletin*, 8, 10–13 [in Ukrainian].
5. Mykhalchuk, T. D., (2021). *Udoskonalennia funktsionalnykh pokaznykiv zhinok pokhyloho viku z vykorystanniam kompleksnoi prohramy ozdorovchoi khodby* [Improving the functional parameters of older women using a comprehensive wellness walking program]. Unpublished Candidate dissertation. Lviv, Ivan Bobersky Lviv University of Physical Culture. [in Ukrainian].
6. Futorny, S. M., Kalytka, S. V., Matskevych, N. M., Roda, O. B., & Mykhalevskyi, V. M. (2015). Vplyv zaniat ozdorovchoiu khodboiu na fizychnyi stan cholovikiv druhooho zriloho viku [Influence of recreational walking on physical condition of men of the second mature age]. *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, 3 (31), 187–190 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 03.10.2022 р.

Bondarchuk Nataliia

Ph.D in Physical Education and Sports, Associate Professor
Department of Physical Education
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Tulaydan Viktoriia

Ph.D in Physical Education and Sports, Senior Teacher
Department of Physical Education
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Tymochko Oleksandr

Senior Teacher
Department of Physical Education
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

APPLICATION OF A DIFFERENTIATED APPROACH IN THE ELABORATION OF WELLNESS WALKING PROGRAMS FOR PEOPLE OF THE SECOND MATURE AGE

Abstract. The relevance of the problems presented in the research article is the need to elaborate modern wellness walking programs for people of mature age using a differentiated approach, taking into account the availability and health potential of wellness walk against the background of general problems of hypokinesia and morbidity of the adult working-age population. It is also important that wellness walk is the most accessible type of recreational physical culture, which is able to provide a relatively high functional load. The purpose of the article is to elaborate the wellness walking programs for people of second mature age using a differentiated approach based on different differentiation criteria. The article uses such research methods as literature analysis and pedagogical observation. Application of a differentiated approach to physical education of adults should take into account individual, environmental and social factors. In the context of the purpose of this article, criteria are used that correlate with individual factors, such as a health status and the presence or absence of the most dangerous diseases, and certain individual somatic features of the organism, in particular indicators of body mass, which directly affects the degree of detection of physical abilities. Accordingly, the training programs to wellness walk have been elaborated for people of second mature age, using a differentiated approach based on the criteria of overall health, body mass, and the state of the cardiovascular system. The author presents three wellness walking programs – for healthy people, for people with excess body mass, and for people with a mild form of coronary heart disease. Kenneth Cooper's principle was using in the development of programs. These programs regulate the duration of the warm-up, the walking distance, the maximum time for completing the main task, the duration of active rest after its completion, the intensity of walking within the maximum heart rate, and the number of trainings per week at various stages of the programs. Performing wellness walking programs should be taken into account that the training effect depends not only on the distance and duration of walking, but also on its speed. Therefore, the method of individual adjustment of walking speed depending on the width of step and the pace of movement is offered. As the main principle of the proposed programs, a continuous and gradual increase of loads in a five-month cycle is provided. Separate recommendations refer to cases of deterioration of well-being during training and compliance with breathing rules while walking. The elaborated programs may require testing and adjustment.

Key words: wellness walk, differentiated approach, health status, body mass, second mature age, wellness walking program.

УДК 373.2-056.2/.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.23-27

Бойко Світлана Петрівна

асистент

кафедра дошкільної освіти

Криворізький державний педагогічний університет, м.Кривий Ріг, Україна

lanalozna2810@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9917-3654>

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті представлено проміжні результати дослідження щодо соціального становлення дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями. Подано стислий аналіз сучасної літератури з означеної проблеми. Визначено актуальність проблем, яка полягає у необхідності створення системного підходу усіх учасників освітнього процесу до соціального становлення дитини з психофізіологічними порушеннями. Конкретизовано методологічні засади корекційної освіти, які визначають основні закономірності розвитку і виховання, спільні для всіх категорій дітей із психофізичними особливостями. Визначено мету статті: висвітлити проміжні результати науково-дослідницької роботи щодо створення авторської програми системного впливу на всіх учасників освітнього процесу по роботі з спеціальною категорією дітей. Надано перелік методів (аналіз, узагальнення, систематизація) для дослідження наукової літератури з досліджуваної проблеми. Сформульовані умови успішної соціалізації осіб з психофізичними порушеннями: поєднання в єдину систему всіх соціально-педагогічних інфраструктур; створення соціально-педагогічної системи відкритого типу; поглиблення просвітницької роботи серед батьків, освітян, громадськості щодо специфіки роботи з дітьми, які мають психофізичні порушення; створення програм, технологій організації реальної життєдіяльності тих суб'єктів, котрі потребують допомоги, підтримки та захисту. Систематизовано перелік компенсацій втрачених та ушкоджених функцій, які забезпечують поновлення або заміщення втрачених чи порушених функцій. Надано результати роботи освітян Дніпропетровської області та науковців кафедри дошкільного навчання Криворізького державного університету з дошкільниками з психофізичними порушеннями: розширення мережі спеціалізованих освітніх закладів, відкриття кафедри корекційної педагогіки, посилення матеріальної бази, збільшення платформ для обміну досвідом.

Ключові слова: соціальне становище, дитина дошкільного віку, психофізичні порушення, корекційно-розвивальна програма, компенсаторні механізми.

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасної української освіти потребує нових концептуальних засад на основі визнання відмінностей кожної людини, особливо такої, що має деякі особливості розвитку та потребує специфічних умов навчання-виховання. Зокрема, дитини з психофізичними порушеннями, особливими освітніми потребами – тієї, яка унаслідок уродженої недостатності, набутого органічного ураження сенсорних органів, опорно-рухового апарату (або центральної нервової системи) має відхилення від нормативного розвитку психічних функцій.

Саме тому актуальним у сучасній вітчизняній освіті стає «дитиноцентризм», який передбачає прийняття індивідуально-типологічних особливостей кожної дитини, врахування її інтересів, станів, властивостей, максимальне задоволення освітніх потреб. «Дитиноцентризм» формує основні принципи інклюзивної освіти, яка реалізує рівність прав кожної людини на здобуття освіти з подальшою соціалізацією. Залучення дитини з особливими освітніми потребами (ООП) до інклюзивної освіти (особливо на дошкільному етапі розвитку) знижує рівень її маргіналізації, сприяє інтеграції до освітнього середовища, а потім до суспільства у майбутньому. Разом з тим, досліджувана проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами на початковому, дошкільному рівні не враховує стрімкість зміни умов життєдіяльності (дистанційне навчання, посилення впливу медіа, можливості використання конструктивного впливу медіа тощо). Про недостатність розроблення проблеми свідчить і той факт, що не передбачено системний підхід до психолого-педагогічної просвіти батьків означеної категорії дітей, більш глибоке залучення їх до процесу соціального становлення, поглиблення спеціальних знань вихователів

закладів дошкільної освіти (ЗДО) щодо специфіки роботи з дітьми з ООП.

Слід зазначити, що проблема ефективної соціалізації означеної категорії дітей досить розгорнуто представлена у наукових працях зарубіжних та вітчизняних педагогів, психологів. Психофізичні та психофізіологічні особливості порушень дітей та можливості колекційної роботи з ними висвітлено в працях Т. Басілової, А. Варги, А. Дробінської, Г. Колеснікової, Л. Кошуби, Ю. Найди, М. Певзнер, О. Тараненко, І. Татьянчикової, Л. Туришевої, Н. Тарапки, А. Шірина тощо [цит за 5]. Визначено загальні принципи побудови психокорекційної роботи з урахуванням цих порушень, надано основні класифікації порушень розвитку, запропоновано відповідний діагностичний інструментарій, описано специфіку прояву аномалій розвитку. Дослідники визначали складність соціального становлення у дошкільників з ООП, необхідність створення умов спеціально організованого впливу. Водночас, ця проблема ще не знайшла достатнього відображення у систематизації основних причин виникнення, специфіки проявів аномалій розвитку у дитини-дошкільника.

Проблема інклюзивної освіти, корекційного навчання та виховання дітей з ООП як основних методів соціалізації на різних етапах становлення (у тому числі з активним залученням батьків) були предметом вивчення таких науковців: В. Бондаря, В. Засенка, Л. Савчук, І. Гладченко, М. Супрун, А. Колупасової, І. Татьянчикової [1; 2; 3; 4] тощо. Дослідники надавали детальний опис порушень, розробляли рекомендації, поради, пам'ятки. У них обґрунтовано принципів положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комуніка-

тивної активності. Узагальнений підхід до вивчення особливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку та організації колекційної роботи щодо їх соціалізації представлено у О. Колишкіна [5]. С. Бойко, С. Білобородова, Л. Вакулєнко досліджували особливості професійної діяльності корекційного педагога в роботі із сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами та представляли результати дослідження на міжнародній науковій платформі [6].

Утім, поки що не реалізовано системно-комплексний підхід до відповідної психологічної, професійної освіти батьків, як рівноправних учасників процесу. Проблема психолого-педагогічного забезпечення соціального становлення дошкільників з ООП не визначає організаційно-методичні засади реалізації цього процесу, повноту його педагогічного забезпечення. Про недостатність розробленості проблеми свідчить і рівень уваги до підготовки вихователів-фахівців для підвищення ефективності соціальної, соціально-психологічної адаптації дітей до соціальних умов.

Все вищевикладене означає, що пошук ефективних шляхів створення максимально комфортного середовища соціалізації такої категорії дітей робить наше дослідження актуальним та своєчасним.

Мета статті: висвітлити проміжні результати науково-дослідницької роботи (теоретичний підмурак) щодо створення авторської програми системного впливу на всіх учасників освітнього процесу (дітей з ООП, їх батьків, вихователів). Авторська програма передбачає:

- на основі системно-узагальнюючого теоретичного аналізу наукових джерел з'ясування ступеню розробленості проблеми соціального становлення дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями у спеціальній психолого-педагогічній літературі;

- обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка системи корекційно-виховної роботи, спрямованої на підвищення соціальної поведінки дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями в інклюзивному освітньому середовищі.

- упровадження корекційно-виховної роботи, яка передбачає: роботу з дітьми, просвітництво батьків (на курсах підвищення кваліфікації учасників освітнього процесу Криворізького державного педагогічного університету) та спеціальну підготовку фахівців для роботи з означеною категорією дітей у Криворізькому державному педагогічному університеті.

Застосовані методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної літератури з метою визначення теоретико-методологічних засад і основних підходів до розв'язання зазначеної проблеми, з'ясування змісту базових понять, розроблення системи корекційно-виховної роботи щодо соціального становлення ді-

тей з психофізичними порушеннями дошкільного віку в інклюзивному освітньому середовищі з активним залученням батьків.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження нашої проблеми актуальним є підхід до визначення сутності соціального становлення як процесу соціалізації особистості, під час якого формуються різноманітні її зв'язки з оточенням, засвоюються норми, правила, цінності суспільства. На думку О. Ледньової, саме у процесі соціалізації, соціального становлення спостерігається розвиток особистісних рис та властивостей, формується активність і цілісність особистості, набувається той соціальний досвід, який дозволить створити власне значно менш проблемне майбутнє [7].

Провідні науковці (О. Колишкіна, С. Миронова, М. Матвеева та інші) [5] вважають: успішну інтеграцію до загальноприйнятих умов життєдіяльності забезпечує корекційна педагогіка (спеціальна педагогіка, спеціальна освіта, дефектологія) - галузь педагогіки, що вивчає сутність та закономірності освіти, навчання та виховання дітей з психофізіологічними порушеннями, їх успішну соціалізацію. Методологічні засади такої освіти визначають основні закономірності розвитку і виховання, спільні для всіх категорій дітей із психофізичними особливостями:

- інтенсивність розвитку психіки та особистості при аномаліях залежить від спеціальних педагогічних умов, що враховують специфічні особливості психічної діяльності конкретної дитини та оптимізують корекційно-компенсаторні процеси, забезпечують профілактику негативних вторинних новоутворень особистості;

- основною умовою спеціальної освіти повинна бути її корекційно-компенсаторна спрямованість;

- результатом будь-якого аномального розвитку є порушення соціального становлення, взаємодії з реальним оточенням;

- своєрідність аномального розвитку зумовлена поєднанням біологічно і соціального факторів у цьому процесі (чим більше порушене біологічне, тим сильніше воно впливає на формування соціально зумовленого у розвитку і соціалізації дитини);

- ефективність корекційно-виховних впливів на дитину зумовлена врахуванням своєрідності структури дефекту: чим більш віддаленим від первинної (психофізичної) ознаки дефекту перебувають вторинні (соціальні), тим краще вони піддаються педагогічній корекції.

Значну роль у процесі соціального становлення відіграє фактор створення відповідних умов, що потребує цілеспрямованої, довготривалої, систематичної діяльності. У дослідженнях провідних психологів та педагогів (О. Безпалько) сформульовані умови успішної соціалізації осіб (у тому числі із психофізичними порушеннями) у спеціальних умовах (рис.1).

Перша умова	Поєднання в єдину систему всіх соціально-педагогічних інфраструктур. Це не тільки державні, громадські організації, фонди, заклади, а також зацікавлені особи, представники волонтерських рухів, батьківська спільнота.
Друга умова	Створення соціально-педагогічної системи відкритого типу. Система не може бути сталою та занадто інструктивною. Вона повинна базуватися на передовому світовому науковому досвіді, який полегшує процес входження «незвичайної» дитини до звичайного життя.
Третя умова	Поглиблення просвітницької роботи серед батьків, освітян, громадськості щодо специфіки роботи з дітьми-інвалідами, створення програм, технологій (форм, методів реалізації ідей) організації реальної життєдіяльності тих суб'єктів, котрі потребують допомоги, підтримки та захисту; розвитку нових програм та наповнення їх змістом.

Рис.1. Основні умови успішної соціалізації для дітей з ООП

Процеси входження дитини в соціальне середовище потребують активної ролі, керівництва, наставництва дорослого. Такі процеси називають навчанням та вихованням – комплексом впливів, що забезпечують соціалізацію індивіда.

Але наявність інвалідності значно обмежує дитину фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами. Саме вони (на думку О. Безпалько) гальмують процес інтеграції в суспільство та можливості приймати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства [8].

Згідно досліджень Г. Колеснікової [9], з поняттям соціалізації тісно пов'язане поняття ресоціалізації – засвоєння нових цінностей, норм та навичок замість тих, що раніше були засвоєні недостатньо або застаріли. Процесу ресоціалізації сприяє психолого-педагогічний вплив, який забезпечує компенсацію (поновлення або заміщення втрачених чи порушених функцій). Відомо, що особи з вадами розвитку (на психофізичному, психологічному, соціальному рівнях) потребують компенсації втрачених та ушкоджених функцій, оволодіння життєво необхідними.

Успішній компенсації, як зазначають всі дослідники проблеми сприяють: *вік* дитини (чим менше вік – тим пластичніше ЦНС). У дошкільному періоді діти з ООП соціалізуються найлегше. Наприклад, дитина може мати такі особливості, які не дозволяють їй комунікувати з однолітками активно. Дитина в силу вад у розвитку може не розуміти проблеми у комунікаціях та потребує пояснення (ненав'язливого втручання) дорослого; *часовий інтервал* з моменту виникнення дефекту, який потребує швидкого реагування на проблеми у розвитку дитини; *найближче соціальне оточення*. Саме невідповідність батьків до адаптації дітей з вадами розвитку може гальмувати цей процес; власне бажання людини адаптуватися до нових умов. Таке бажання, яке трансформується у розвиток вольової сфери дитини, значно активізує процес соціального становлення; наявність вольових зусиль до реалізації процесу адаптації. Процес адаптації передбачає цілий комплекс вмінь, вольових зусиль та певних особистісних компетенцій для того, щоб опанувати новий вид діяльності; створення відповідного середовища для успішної соціалізації.

На основі розроблених державних документів, стандартів, передового педагогічного досвіду активізувалася робота з цією категорією дітей на місцевих рівнях, зокрема, у м. Кривий Ріг, відбулися зміни в роботі закладів, які надають спеціальну освіту. Зокрема, влітку 2021 року (згідно рішень Дніпропетровської обласної ради), трансформувалися обласні навчально-реабілітаційні центри «Сузір'я», «Нахнення», «Надія» та «Перлина» у спеціальні школи за нозологіями дітей, досвід роботи над якими накопичувався у закладах роками (станом на 05.09.2021 в даних закладах навчалася 717 дітей). Одночасно в місті продовжує роботу комунальний заклад «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» КМР» та комунальний заклад освіти «Криворізький спеціальний багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр №1» ДОР» (в них станом на 05.09.2021 перебувало 213 дітей зі складними вадами розвитку). Влітку до роботи з дітьми зі складними вадами долучився КНВК № 278, який був перепрофільований у КЗ «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр «Довіра» КМР» (на даний час в ньому навчається 119 дітей).

Також здобуває освіту у спеціалізованих класах загальноосвітніх навчальних закладів 931 дитина, за індивідуальною формою навчання (педагогічний

патронаж) організовано навчання 333 дитини, на інклюзивній формі навчання перебуває 245 дітей. Тобто, у місті Кривий Ріг батькам дітей з особливими освітніми потребами запропоновано широкий спектр закладів та форм навчання для задоволення потреб дітей.

Здається, що у державі (та Кривому Розі зокрема) створено максимально наближені до ідеальних умови для соціалізації дітей з психофізіологічними порушеннями: у Криворізькому державному університеті відкрито кафедру корекційної педагогіки, яка здійснює підготовку фахівців для роботи у сфері інклюзивної освіти; обладнано ресурсні та сенсорні кімнати для дітей з вадами розвитку; йде сприяння розумному, поступовому, комфортному пристосуванню до соціального простору; організується та проводиться обмін досвідом фахівців, які працюють з означеною категорією дітей.

Для того, щоб соціальне становлення було максимально результативним освітня Україна, м.Кривий Ріг, постійно визначають алгоритми дії для вирішення проблемних питань, захисту прав та законних інтересів дітей, які мають особливі освітні потреби. Формуються висновки, які пропонують для роботи спеціалізованих закладів:

- вибір форми та закладу для навчання дитини, як потребує особливої соціальної підтримки повинен здійснюватися виключно в інтересах дитини;
- дитина повинна отримувати весь спектр освітніх, корекційних та соціальних послуг, який потрібен їй для розвитку;
- необхідно створити інклюзивно-ресурсний центр, робота якого розширить можливості не лише якісного обстеження дітей, а й поширить практику підтримки команд супроводу дитини, яка навчається за інклюзивною формою;
- якісний фаховий супровід дитини можливий за умови своєчасного виявлення проблемних питань розвитку дитини та батьківської готовності працювати разом з командою супроводу;
- проведення постійного аналізу виконання рекомендацій органів освіти щодо здійснення освітніх потреб дітей, у тому числі придбання засобів індивідуальної корекції;
- безперервне підвищення компетентності освітян, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами (у тому числі практичних психологів, соціальних педагогів, вихователів, класних керівників, адміністрації);
- продовження роботи щодо запобігання стигми та булінгу по відношенню до особливої дитини;
- забезпечення повноцінних умов для проведення корекційних занять відповідно до визначеного індивідуального плану розвитку дитини - шлях до її розвитку;
- пошук кадрового ресурсу організації корекційної роботи (сурдопедагоги, тифлопедагоги, вчителі-дефектологи, вчителі ЛФК тощо) не повинен припинятися.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо: процес соціального становлення дитини з вадами розвитку – у центрі уваги держави, але потребує збільшення зусиль для системного вирішення всіх проблем. Випробувані та новітні засоби, методи мають бути заснованими на індивідуальних підходах до дитини, спрямованими на максимальну адаптацію дитини до колективу й колективу до дитини з урахуванням особливостей соціалізації дитини психофізичними порушеннями. Нами, педагогічними працівниками у сфері корекційної педагогіки, пройдено перший теоретичний етап дослідження, який створює міцний

підмуок до написання авторської програми корекційно-виховної роботи з всіма учасниками освітнього процесу: дітьми з психофізичними порушеннями, їх батьками та вихователями даної категорії дітей.

Перспективи подальших досліджень. Науково-дослідницька програма щодо успішного со-

ціального становлення дитини з психофізичними порушеннями передбачає методичне та організаційно-технологічне забезпечення умов успішності такого становлення, результати якого будуть висвітлені у наступних публікаціях.

Список використаної літератури

1. Бондар В., Засенко В. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка: методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки України. 2004. 152 с.
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2019. 272 с.
3. Гладченко І.В., Супрун М.О., А.В. Висоцька. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі. Матеріали Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Київ. 2014. URL: <http://www.ispukr.org>. (дата звернення 12.09.2022)
4. Тат'яничкова І.В., Ширіна А.А. Інклюзивна освіта як сучасна парадигма навчання дітей з особливими потребами. Інноваційна педагогіка. 2021. Вип. 36. С.115–119.
5. Колишкін О.В. Корекційна освіта. Вступ до спеціальності: навчальний посібник. Київ: Університетська книга, 2022. 392 с.
6. Білобородова С.А., Вакуленко Л.В., Бойко С.П. Особливості професійної діяльності корекційного педагога в роботі із сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами. Матеріали 2-ої міжнародної науково-практичної конференції «Modern science: innovations and prospects» (5-7 листопада 2021 р., Stockholm, Sweden). Стокгольм: sci-conf.com.ua, 2021. С.372–374.
7. Ледньова О. Процес соціального становлення особистості: зовнішні впливи. Вісник вищої школи. 2002. № 3. С.17–22.
8. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. О.В.Безпалько. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
9. Колесникова Г.И. Психокоррекция нарушенний развития. Ростов/на Дону: ООО «Феникс». 2019. 345 с.

References

1. Bondar, V., & Zasenka, V. (2004). *Dity z osoblyvymy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka* [Children with special needs in the general educational environment: primary education]. Instytut spetsialnoi pedahohiky Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Kolupaieva, A. (2019). *Inklyuzyvna osvita: realii ta perspektyvy* [Inclusive education: realities and prospects]. Sammit-Knyha. [in Ukrainian].
3. Hladchenko, I., Suprun, M., & Vysotska, A. (2014). *Sotsializatsiia dytyny z obmezhenymy rozumovymy mozhlyvostiamy v suchasnomu osvitnomu vymiri* [Socialization of a child with intellectual disabilities in the modern educational dimension]. *Materialy Instytutu spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy*. <http://www.ispukr.org>. [in Ukrainian].
4. Tatianchykova, I. (2021). *Inklyuzyvna osvita yak suchasna paradyhma navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy* [Inclusive education as a modern paradigm of teaching children with special needs]. *Innovative pedagogy*, 36, 115–119. [in Ukrainian].
5. Kolyshkin, O. (2022). *Korektsiina osvita. Vstup do spetsialnosti* [Correctional education. Introduction to the specialty]. Universytetska knyha. [in Ukrainian].
6. Biloborodova, S., Vakulenko, L., & Boiko, S. (2021). *Osoblyvosti profesiinoi diialnosti korektsiinoho pedahoha v roboti iz sim'iami, shcho vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy* [Peculiarities of professional activity of correctional pedagogue in the work with families raising children with special needs]. *Proceedings of the 2nd International scientific-practical conference – Modern science: innovations and prospects* (pp.372–374). sci-conf.com.ua. [in Ukrainian].
7. Lednova, O. (2002). *Protses sotsialnoho stanovlennia osobystosti: zovnishni vplyvy* [The process of social formation of personality: external influence]. *Visnyk vyshchoi shkoly*, 3, 17–22. [in Ukrainian].
8. Bezpalko, O.V. (Ed.). (2009). *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari* [Social pedagogy: schemes, tables, comments]. Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
9. Kolesnykova, H. (2019). *Psykhokorreksyia narushenyi rozvytyia* [Psychocorrection of impaired development]. Fenyks. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 03.10.2022 р.

Boiko Svitlana

Assistant

Department of Preschool Education

Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

SOCIAL FORMATION OF A CHILD OF PRESCHOOL AGE WITH PSYCHOPHYSICAL DISORDERS AS A SOCIAL PEDAGOGIC PROBLEM

Abstract. The purpose of the article is to highlight the intermediate results of research work on the creation of an author's program of systemic influence on all participants of the educational process of working with a special category of children. The relevance of the issue from the standpoint of the main principles of inclusive education, which realizes the equality of the rights of every person to obtain an education with further socialization, is proven. The methodological principles of correctional education, which determine the main patterns of development and upbringing common to all categories of children with psychophysical characteristics, are specified. Methods of research applied: analysis, generalization, systematization for the researching of scientific literature on the issue under consideration. The conditions for successful socialization of persons (including those with including those with psychophysical disabilities) are formed: combining into a single system all social and pedagogical infrastructures, creation of a social and pedagogical system of an open type, deepening educational work among parents educators, and the public on the specifics of working with children with psychophysical disabilities, creation of programs, technologies (forms, methods implementation of ideas) of the organization of real life activities of those subjects who require help, support and protection; development of new programs and filling them with content. The list of

compensations for lost and damaged functions that ensure the restoration or replacement of lost or impaired functions is systematized: active social environment, own desire, volitional efforts, etc. The results of the work of teachers of the Dnipropetrovsk region and scientists of the Department of Preschool Education of Kryvyi Rih State University with preschoolers with psychophysical disorders are represented: expansion of network of specialized educational institutions, opening of the Department of Correctional pedagogy, strengthening the material base, increasing platforms for the exchange of experience exchange.

Key words: social status, preschool child, psychophysical disorders, correctional and developmental program, compensatory mechanisms.

УДК 37.013.42:17.023.36
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.28-31

Бойчук Валентина Сергіївна

аспірант кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка
м.Київ, Україна
v.boichuk.asp@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5803-5316>

ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми міжкультурної комунікації у контексті розуміння ментальних особливостей різних культур. Зазначено причини актуальності вивчення такої проблематики: глобалізаційні й інтеграційні процеси, феномен мультикультуралізму. Метою дослідження є здійснення дефініційного аналізу поняття «міжкультурна комунікація». Методами дослідження обрано аналіз та систематизацію наукової літератури, зіставно-порівняльний аналіз, дефініційний аналіз поняття «міжкультурна комунікація». Розкрито логіку дефініційного аналізу поняття «міжкультурна комунікація». Представлено позиції, що є ґрунтовними у контексті проблеми дослідження, а саме: 1) міжкультурна комунікація є інтегративним феноменом, що досліджує різні аспекти взаємодії між представниками різних культур; 2) міжкультурна комунікація є соціально зумовленим комунікативним процесом інформаційної взаємодії в контексті культурного обміну, що здійснюється з метою досягнення взаєморозуміння між носіями різних культур. З'ясовано, що міжкультурна комунікація, як інтегративний феномен, містить знання філософсько-культурологічного, соціально-психологічного, комунікативного і лінгвістичного спрямування. Розкрито варіативність підходів щодо визначення досліджуваного поняття. Констатовано, що подані до розгляду дефініції не виключають, а органічно доповнюють одна одну, що в свою чергу дозволяє розглянути дане поняття з різних точок зору. Репрезентовано дефініції поняття «міжкультурна комунікація» й виокремлено його характерні ознаки, а саме: це – процес вербального і невербального спілкування людей різних культур; набір навичок, що забезпечує ефективність комунікації людей, які належать до різних національних та етнічних спільнот; встановлення зв'язку між людьми різних культур; прийняття способів мислення й поведінки різних культур; здатність здійснювати ефективну комунікативну взаємодію у міжкультурних контекстах; соціальний феномен; взаємодія на мікро-, мезо- та мікросоціальному рівні; процес комунікації між членами різних культурних спільнот, комунікативний процес інформаційної взаємодії та цільової діяльності в контексті культурного обміну. Відзначається, що міжкультурна комунікація виконує важливу роль для досягнення розуміння між різними культурами та їх представниками, забезпечує ефективну взаємодію з культурою, звичаями і традиціями іншої нації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, дефініція, дефініційний аналіз, комунікація, спілкування.

Вступ. Сучасні інтеграційні процеси, що зорієнтовані на входження України до світового освітнього, культурного і економічного простору, зокрема, отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, спонукають всі ланки вітчизняної системи освіти до виховання покоління українців, здатних до якісної міжкультурної комунікації. Нормативно-правовий аспект цієї проблеми задекларовано як в документах європейського (ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу), так і державного рівня (Конституції України, Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), наказах й рекомендаціях Міністерства освіти і науки України. Отже важливість й актуальність проблеми формування міжкультурної комунікації потребує її розв'язання на теоретичному й практичному рівнях. Суттєвим показником теоретичної й практичної розробленості проблеми є наявність і обґрунтованість її термінологічного апарату. Тому постає необхідність й доцільність дефініційного аналізу поняття «міжкультурна комунікація».

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що науковці досліджують різні аспекти проблеми формування міжкультурної комунікації, а саме:

– обґрунтування загальнотеоретичних положень міжкультурної комунікації (І. Дзюба, І. Ковалінська, В. Кремень, М. Barret, М. Rost-Roth),

– аналіз міжкультурної комунікації в глобальному вимірі (Т. Грушевицька, В. Євтух, В. Попов, Ю. Ященко),

– дослідження міжнаціональної комунікації як взаємодії різних культур (Л. Дробижева, Б. Єрасов, О. Леонтович),

– розгляд міжкультурної комунікації як аспекту сучасних комунікативних процесів (Е. Гірш, О. Тейлор, М. Хеммер),

– дослідження міжкультурної комунікації в системі сучасної іншомовної освіти (В. Загвязинський, О. Леонтович, Р. Мільруд, І. Плужник).

В Україні ідеї міжкультурної комунікації стали активно розвиватися в середині 90-х років. Серед вітчизняних вчених, що досліджували поняття та сутність міжкультурної комунікації, як більш ґрунтовні можна виокремити студії В. Андрущенко, Ф. Бацевич, О. Гриценка, Л. Губерського, Н. Висоцьку, Г. Касьянову, Л. Нагорну, В. Євтуха, А. Єрмоленка, В. Манакіна, та ін.

Проте, при такій ґрунтовній розробленості різних аспектів проблеми міжкультурної комунікації, питання щодо цілісного розгляду сутності поняття «міжкультурна комунікація» є дослідженим недостатньо.

Метою статті є здійснення дефініційного аналізу поняття «міжкультурна комунікація».

Методи дослідження: аналіз та систематизація наукової літератури для з'ясування провідних напрямів дослідження феномену міжкультурної комунікації, їх зіставно-порівняльний аналіз, дефініційний аналіз поняття «міжкультурна комунікація».

Виклад основного матеріалу. Звернемося до етимології поняття «дефініція», що у перекладі з англійської мови означає «визначення», «означення поняття». За словником української мови, «дефініція» – це «стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття» [5]. Тобто дефініційний аналіз є методом розкриття

змісту певного поняття, виділенням його істотних ознак. Отже, у даній статті мета дефініційного аналізу полягає у висвітленні суттєвих ознак феномену «міжкультурної комунікації».

Специфіка відносин між людьми, що належать до різних культур досліджувалась вченими упродовж тривалого періоду часу. Починаючи з XVII століття філософи, в тому числі І. Кант, Ф. Ніцше, І. Фіхте, Ф. Шляєрмахер, О. Шпенглер розглядали феномени культури та комунікації в їх нерозривному зв'язку. Проте поняття «міжкультурна комунікація» вперше було використано лише у 1954 році у статті Е. Холла і Д. Трагера «Культура як комунікація» [12].

У 1959 році в книзі Е. Холла «Німа мова» автор розвиває свої ідеї і доводить тісний зв'язок культури з комунікацією [8].

Пізніше професор Е. Гірш висунув теорію культурної грамотності, що налічує чотири рівні міжкультурної компетенції, якими обумовлюється характер міжкультурної комунікації – від необхідного для виживання в умовах іншої культури до такого, що дозволяє повною мірою реалізувати ідентичність особистості на мовному рівні [9].

Проблемами міжкультурної комунікації займалися також К. Клакхон, Ф. Стродбек, К. Бергер, С. Гантінгтон, Г. Гофстеде, М. Бахтін та багато інших дослідників, в тому числі філософи, соціологи, психологи, культурологи, лінгвісти. Відтак, комплексна система теоретично-методологічних знань про комунікацію різних культур ґрунтується на їх міждисциплінарності та інтегративності.

Очевидно, що інтерес вчених до вивчення міжкультурної комунікації був не лише науковий. Зокрема він викликаний практичними потребами суспільства оптимізувати процес та результати міжкультурних контактів, яких ставало все більше з огляду на бурхливий розвиток транспортних засобів сполучення, а також технічних пристроїв передачі інформації і спілкування. Вказані причини зумовлюють необхідність дослідження питань міжкультурної комунікації і на сьогодні.

У останні десятиріччя світовий простір взагалі неухильно перетворюється у єдину зону, де стрімко та вільно поширюються інформація, безперешкодно переміщуються товари, послуги, капітали, пересуваються мігранти. Внаслідок процесів глобалізації населення окремих країн поступово стає міжрегіональною та світовою спільнотою, утворюється загальне культурно-інформаційне поле.

Аналогічні зміни відбуваються і в Україні. В таких умовах надзвичайно важливою є здатність оволодівати специфічними іншопольними знаннями і досвідом у різних сферах життєдіяльності та ефективно застосовувати їх у відповідній культурній системі з метою успішної міжкультурної комунікації. Досягнення цієї мети, як раз і пролягає через дослідження феномену міжкультурної комунікації та оволодіння її інструментами.

Відтак, зарубіжні та вітчизняні дослідники тлумачать поняття «міжкультурна комунікація» як інтегративний феномен, що містить знання філософсько-культурологічного, соціально-психологічного, комунікативного і лінгвістичного спрямування та досліджує функціонування міжкультурної взаємодії, а також, як комунікативний процес інформаційної взаємодії та цільової діяльності в контексті культурного обміну.

Отже, ми представили узагальнене тлумачення феномену міжкультурної комунікації. Далі представимо конкретні дефініції цього поняття. Так, Ф. Бачевич характеризує міжкультурну комунікацію як

«процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» свого партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетентність, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку» [1, с.82–83].

На думку І. М'язової, міжкультурна комунікація – це набір навичок, якими потрібно оволодіти під час спілкування, оскільки взаємодія з іншою культурою вимагає певних знань та умінь, зосередженості на успадкованих та ustalених нормах соціальної практики людей, які належать до різних національних та етнічних спільнот [4].

Т. Новінгер стверджує, що міжкультурна комунікація – це транзакційний, символічний процес, який передбачає встановлення зв'язку між людьми різних культур [10, с.165].

При цьому, як слушно зауважив М. Беннетт, люди під час міжкультурної взаємодії повинні приймати різні культурно обумовлені способи мислення й поведінки навіть за умови, якщо вони можуть їм не сподобатися [7, с.28].

Б. Слюшинський наголошує, що міжкультурна комунікація є здатністю здійснювати ефективну комунікативну взаємодію у міжкультурних контекстах; це «взаємодія «культур» двох суб'єктів або індивіда з групою (групи з групою), в результаті якої відбувається пристосування одних ціннісних орієнтацій та норм поведінки до інших, їх взаємовпливи, поглинання чи витіснення і зміна одних іншими» [6, с.83-85].

На переконання Н. Булави, міжкультурна комунікація є соціальним феноменом, сутність якого полягає у «конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами у межах чітко визначеного просторово-часового континууму» [2, с.55].

Аналіз міждисциплінарного дискурсу феномену міжкультурної комунікації дав змогу О. Максимович сформулювати таку дефініцію: це «процес синхронної взаємодії на мікро-, мезо- та мікросоціальному рівні, який зумовлюється індивідуальними та суспільними потребами, цінностями та настановами та виявляється на когнітивному, емоційному та діяльнісному рівнях тієї чи іншої соціокультурної системи (соціуму в цілому чи окремих соціальних груп, регіональних спільнот тощо)» [3, с.88].

С.Тінг-Туми, професор із питань дослідження комунікації в Каліфорнійському державному університеті, зазначає, що поняття «міжкультурна комунікація» використовується для позначення процесу комунікації між членами різних культурних спільнот [11, с.16-17].

З урахуванням наведених вище визначень поняття «міжкультурна комунікація» маємо констатувати наступне:

1) міжкультурна комунікація є інтегративним феноменом, що досліджує різні аспекти взаємодії між представниками різних культур;

2) міжкультурна комунікація є соціально зумовленим комунікативним процесом інформаційної взаємодії в контексті культурного обміну, що здійснюється з метою досягнення взаєморозуміння між носіями різних культур.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що запропонований дефініційний аналіз поняття «міжкультурна комунікація» засвідчив варіативність підходів щодо визначення досліджуваного поняття. Подані до розгляду дефініції не виключають, а орга-

нічно доповнюють одна одну, що, в свою чергу, дозволяє розглянути дане поняття з різних точок зору.

Проведене дослідження уможливило виокремлення певних ознак міжкультурної комунікації, а саме:

- це – процес вербального і невербального спілкування людей різних культур;
- набір навичок, що забезпечує ефективність комунікації людей, які належать до різних національних та етнічних спільнот;
- встановлення зв'язку між людьми різних культур;

- прийняття способів мислення й поведінки різних культур;
- здатність здійснювати ефективну комунікативну взаємодію у міжкультурних контекстах;
- соціальний феномен;
- взаємодія на мікро-, мезо- та мікросоціальному рівні;
- процес комунікації між членами різних культурних спільнот.

Подальшої наукової розвідки потребує детальне вивчення певних наукових напрямів дослідження феномену міжкультурної комунікації.

Список використаної літератури

1. Бачевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
2. Булава Н. Формування міжкультурної комунікації як необхідної складової мовної підготовки студентів-іноземців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». 2016. № 6. С.54–59.
3. Максимович О. Міжкультурна комунікація як предмет міждисциплінарного теоретизування. Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017. № 39. С.85–89.
4. М'язова І.Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». Філософські проблеми гуманітарних наук. 2006. № 8. С.108–113.
5. Словник української мови. URL: <https://slovyk.ua> (дата звернення 27.09.2022).
6. Слюшинський Б. Міжкультурна комунікація як регулятор міжособистісних відносин суспільства. Нова парадигма. 2016. № 130. С.82–91.
7. Bennett M.J. Basic concepts of intercultural communication: Selected readings. London: UNKNO, 1998. 288 p.
8. Hall E.T. The Silent Language. Greenwich, Conn.: Fawcett Publications, 1959. 322 p.
9. Hirsch E.D. The New Dictionary of Cultural Literacy: What Every American Needs to Know. Boston-New York: Houghton Mifflin, 2002. 654 p.
10. Novinger T. Intercultural communication: a practical guide. Austin: University of Texas Press, 2001. 210 p.
11. Ting-Toomey S. Communicating Across Cultures. New York: The Guilford Press, 1999. 310 p.
12. Trager, G., Hall, E. Culture as Communication: A Model and Analysis. Explorations: Studies in Culture and Communication. 1954. № 3. PP.137–149.

References

1. Batsevych, F.S. (2007). *Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii* [Dictionary of intercultural communication terms]. Dovira. [in Ukrainian].
2. Bulava, N. (2016). Formuvannia mizhkulturnoi komunikatsii yak neobkhidnoi skladovoi movnoi pidhotovky studentiv-inozemtsiv [The formation of intercultural communication as an integral part of foreign students' language preparation]. *Scientific Herald of Kherson State University. Series: Translation Studies*, 6, 54–59. [in Ukrainian].
3. Maksymovych, O. (2017). Mizhkulturna komunikatsiia yak predmet mizhdystyplinarnoho teoretyzuvannia [Intercultural communication as a subject of interdisciplinary theorizing]. *Herald of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociological investigations of modern society: methodology, theory, methods*, 39, 85–89. [in Ukrainian].
4. M'iazova, I.Yu. (2006). Osoblyvosti tлумachennia poniattia «mizhkulturna komunikatsiia». [Peculiarities of the definition of intercultural communication]. *Philosophical problems of humanitarian sciences*, 8, 108–113. [in Ukrainian].
5. Slovyk ukrainskoi movy [Ukrainian language dictionary]. <https://slovyk.ua> [in Ukrainian].
6. Sliushchynskyi, B. (2016). Mizhkulturna komunikatsiia yak rehuliator mizhosobystisnykh vidnosyn suspilstva. (Intercultural communication as a regulator of interpersonal relations in society). *New paradigm*, 130, 82–91. [in Ukrainian].
7. Bennett, M.J. (1998). *Basic concepts of intercultural communication. Selected readings*. UNKNO.
8. Hall, E.T. (1959). *The Silent Language*. Fawcett Publications.
9. Hirsch, E.D. (2002). *The New Dictionary of Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. Houghton Mifflin.
10. Novinger, T. (2001). *Intercultural communication: a practical guide*. University of Texas Press.
11. Ting-Toomey, S. (1999). *Communicating Across Cultures*. The Guilford Press.
12. Trager, G., & Hall, E. (1954). *Culture as Communication: A Model and Analysis*. Explorations: Studies in Culture and Communication, 3, 137-149.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 06.10.2022 р.

Boichuk Valentyna

PhD Student

Department of Education, Psychological and Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

DEFINITION ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract. In the article the urgency of intercultural communication problem as a mean of understanding mental characteristics of different cultures is presented. The aim of the article is to perform definition analysis of the notion «intercultural communication». Analysis and systematization of scientific literature, comparative analysis and definition analysis of the «intercultural communication» notion were chosen as the leading methods. The logic of definition analysis of «intercultural communication» notion has been revealed. The aspects that are basic in the process of analytical research are presented, specifically: 1) the definition of intercultural communication as an integrative phenomenon that examines different aspects of interaction between the representatives of different cultures; 2) intercultural communication as a socially determined communicative process of informational interaction

in the context of cultural exchange, which is carried out with the aim of mutual understanding. It is identified that intercultural communication, as an integrative phenomenon, contains knowledge of philosophic-cultural, socio-psychological, communicative and linguistic directions. The variability of approaches to the definition of the studied concept is revealed. Definitions of the «intercultural communication» concept are represented and its characteristic features are highlighted, specifically: the process of verbal and non-verbal communication of people from different cultures; the set of skills that provides the effectiveness of communication of people that belongs to different national and ethnic communities; the establishment of connection between people from different cultures; the acceptance of ways of thinking and behavior of different cultures; the ability to perform effective communicative interaction in the intercultural contexts; the social phenomenon; the interaction on micro-, meso- and microsocial level; the process of communication between the members of different cultural communities. It is noted that intercultural communication ensures effective interaction between different cultures and their representatives.

Key words: intercultural communication, definition, definition analysis, communication.

УДК 364:37.013.42

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.32-36

Волошин Олена Романівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра медико-біологічних дисциплін, географії та екології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м.Дрогобич, Україна
olenavoloshyn2015@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5710-4810>

Мусієнко Олена Володимирівна

кандидат біологічних наук, доцент
кафедра фізичного виховання, спорту і здоров'я
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького
м.Львів, Україна
musiyenko1976@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0153-8262>

Білас Павло Петрович

асистент кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького
м.Львів, Україна
bilaspavlo@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8161-2671>

РОЛЬ ШКІЛЬНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЧИННИКІВ У РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1918 – 1939 рр.)

Анотація. Взаємодія сім'ї, шкільних та позашкільних закладів освіти є однією з педагогічних передумов щодо розвитку здоров'язбережувальної освіти та ефективності виховання серед школярів здорового способу життя. Розв'язання цієї проблеми здійснюється на стику наук про суспільство та людину. Метою статті є визначення ролі чинників у розвитку здоров'язбережувальної освіти на західноукраїнських землях (1918 – 1939 рр.). У дослідженні ми використовували наступні методи: систематизації та аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження, пошуково-бібліографічний, інтерпретаційно-аналітичний та теоретичний для формування висновків дослідження. Слід зазначити, що міркування з приводу вирішальної ролі школи у формуванні в молодого покоління почуття відповідальності за власне здоров'я не є новими для педагогічної думки на західноукраїнських землях. Вони особливо актуалізувалися в 1920-х – 1930-х рр., у час перебування краю в складі новоутвореної польської держави – Речі Посполитої. До цього сприяли, з одного боку, задовільний стан охорони здоров'я населення на західноукраїнських землях на державному рівні, а з іншого, – низький гігієнічний – на побутовому рівні. Це, у свою чергу, зумовило чи не найвищий у Польщі показник смертності серед дітей, яка подекуди сягала 30%, а також зростання захворюваності на туберкульоз та інші інфекційні недуги. Результат дослідження показав, що стан шкільництва на західноукраїнських землях був зумовлений попереднім ходом історичного розвитку краю, його політичним та економічним становищем. Нами визначено, що управління освітою здійснювалося переважно в інтересах поляків, що негативно відбилося на розвитку шкільництва українців, євреїв. В багатьох селах краю не було початкових шкіл, високим залишався відсоток учнів, не охоплених обов'язковим навчанням. Як наслідок, західноукраїнські землі відставали за рівнем розвитку освіти від інших провінцій України.

Ключові слова: здоров'я, західноукраїнське шкільництво, здоров'язбережувальна освіта, здоровий спосіб життя, шкільний вік, учні.

Вступ. У західноукраїнському шкільництві поряд із соціальною спостерігалася і національна дискримінація, існувала диспропорція в кількості одно – двокласних і багатокласних та виділових шкіл, в умовах навчання сільських і міських дітей, поляків і українців. Дискусія за модель національної школи позначилася на практиці і в програмних документах політичних партій, знайшла відгук серед різних верств суспільства і, зокрема, серед учителів, жіноцтва, студентства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історико-педагогічної спадщини свідчить, що хоча український народ був розділений кордонами держав-загарбників, які намагалися денационалізувати його, на всіх українських землях велася активна боротьба за національну школу, яка б відповідала прагненню народу відродити, свою державність, зміцнювати національну свідомість, сприяти розви-

тку валеологічної освіти. Право на рідну школу відстоювали Ю.Дзерович, М.Драгоманов, А.Волошин, Г.Врецьона, В.Ільницький, В.Пачовський, С.Сірополко, І.Ющишин, та інші видатні українські діячі. Українська школа повинна опиратися на національний ґрунт, бути невіддільною від коріння свого народу, виростати з історії й традиції народу і на основі синтезу історії та потреб сучасності «будувати ідеал рідної школи, виробляти свої питомі різні дисципліни шкільного виховання і навчання» [6, с.195]. Школа мусить «жити під промінням національної ідеї, усе в ній мусить бути овіяне національним духом, а колоною її діяльності повинні бути свідомі національне члени народу» [9, с.229]. Школа повинна, на думку І.Ющишина, «дати українській дитині національну свідомість, виховати її здоровою, як в моральному аспекті, так і у фізичному та духовному, розбудити в ній національно-патріотичні

чесноти» [4, с.6].

Метою статті є визначення ролі чинників у розвитку здоров'язбережувальної освіти на західноукраїнських землях (1918 – 1939 рр.).

Методи дослідження: систематизація та аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження, пошуково-бібліографічний, інтерпретаційно-аналітичний та теоретичний для формулювання висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. «Проект на зміну державного шкільного закону від 14 мая 1869 р.» (Львів, 1913), який розробив І.Ющишин, передбачав створення національної школи, доступної для усіх суспільних верств. Школа мала бути народною, виховувати дітей у національному дусі, тісно співпрацювати з сім'єю й громадськістю, відповідати економічним, соціальним та гігієнічним умовам життя народу. Школа покликана зберегти здоровий дух нації, її мову, культуру, сприяти їх відродженню, розквіту і розвитку. «Народна школа, – зазначено у першому розділі законодавчої частини проекту «Ціль і устрій школи», – має виховувати морально, фізично та духовно, розвивати національну свідомість і почування дітей, їх розум, та довести їх до такого інтелектуального рівня, щоби вони виростили на пожиточних членів рідного народу і держави» [8, с.25]. Зазначимо, що в проекті вперше в українській історії у формулюванні мети школи вжито термін «національна свідомість».

Отже, на думку І.Ющишина, виховну мету школи може реалізувати через зміст окремих навчальних предметів. «В школі, саме й через школу мусить дитина, подібно як у сфері духової, так і матеріальної культури, спершись на вартостях середовища, переродитися й виховатися на нового, фізично здорового й творчого громадянина» [8, с.171].

Розмірковуючи над тим, якою має бути школа, український педагог Ю.Дзерович наголошує, що вона має «виховувати дітей в любові до своєї нації в усіх її проявах. Отже, школа повинна навчити дитину любити свою рідну мову, свою історію, свою бувальщину, дбати про своє здоров'я, знати про багатство й красу своєї землі, пізнати свої звичаї й обичаї, які ґрунтуються на засадах здорового способу життя, свою пісню, своє мистецтво, одним словом любити все своє, своє рідне. А це все цінити, любити навчить тільки своя школа» [7, с.57]. І про таку «рідну» школу дбають усі народи. Потребу у таких школах, зазначає Ю.Дзерович, відчули українці на західноукраїнських землях і через Українське Педагогічне Товариство засновували приватні школи – «станції рідної мови, здорового українського духа» [7, с.54].

Важливим чинником у розвитку освіти про здоров'я на західноукраїнських землях є знання своєї минувшини, своєї історії, з якої беруть початок основні складові здорового способу життя. Дітям «треба знати теперішнє життя свого народу, а щоб зрозуміти, як воно склалося, і як треба далі вести здоровий спосіб життя, необхідно освіченій людині знати минувшину свого народу» [2, с.59]. Учнівська молодь повинна добре вивчити досвід своїх предків, знати і вміти застосовувати їх на практиці.

Ю.Дзерович зазначає, що дитина вчиться веденню здорового способу життя, під вправною рукою виховника при кожній нагоді: під час розмов, при навчанні географії, історії, геології, природознавства, фізичного виховання. Хороший учитель зуміє навіть при викладанні математики, іноземних мов використовувати національні традиції, формувати патріотичні почуття та потребу до збереження власного здоров'я та ведення здорового способу життя. Народний «дух» має бути присутній при вивченні

руханки, музики, рисунків, ручних робіт.

Чинним патріотизмом для школяра Ю.Дзерович вважає добре навчання, «пильно учитися», збагачення знань, звичку до праці, до дотримання гігієни та уміння панувати над собою, виробляти в собі сильний характер, формуватися як здорова особистість.

Окрім школи на розвиток валеологічної освіти впливали і позашкільні чинники. Так, на Першому українському педагогічному конгресі, що відбувся у Львові 1935 року проф. Я.Кузьмів зазначав, що позашкільні чинники – «це: дім, церква народні установи, преса, книжка, театр – коротко: все довкілля. Однак вони мусять бути пронизані й насичені виховними впливами в дусі формування та збереження здоров'я молоді, залучення її до здорового способу життя, мусять між собою співділати, мусять постійно і самі про це тямити і кругом себе поширювати думку, що виховання – це безмірно важка справа, що це складний процес, що він триває ціле життя – і ніколи не закінчується на самій школі!» [5, с.194].

Головними чинниками виховання педагог виділяє родину, Церкву й державу, кожен з яких виконує свої специфічні функції. «Родина виховує індивідуально. Церква релігійно й морально, а держава національно й суспільно» [5, с.45]. Родина виховує дітей на основі природного й позитивного права, Церква – на основі Божого права, а держава на основі історичного права.

Таким чином необхідно виокремити, що головним чинником у розвитку валеологічної освіти, національної свідомості й самосвідомості українські педагоги на західноукраїнських землях вважали сім'ю. Педагоги наголошували на важливому значенні сімейного (домашнього) виховання.

На сторінках педагогічних часописів краю друкувалися статті західноукраїнських педагогів і передруковувалися праці, присвячені актуальним проблемам домашнього виховання. Вперше ця проблема була висвітлена в часописі «Газета школьна» 1877 року в статті П.Куліша, присвячені проблемам виховання дітей. Науковець зазначає «Хата мусить бути первою школою і первою церквою чоловікові» [2, с.137].

Родина, як стверджував І. Ющишин, повинна стати доброю школою чеснот і моральних якостей у формуванні фізичного і духовного здоров'я молоді. Адже перші задатки морального світогляду, який остаточно викристалізовується під впливом зовнішніх обставин і чинників, діти шляхом природного добору і силою авторитету отримують від батьків [7, с.316]. Для українців важливим було підтримання певних здоров'язбережувальних традицій, які вели до утвердження здорового способу життя в сім'ї. Здоровий спосіб життя означав таку його організацію, яка б забезпечувала б повноцінний розвиток дитини, її соціально – гігієнічну культуру, культуру розумової та фізичної праці, розумне проведення дозвілля. Перевага здорового способу життя полягала в тому, що в сім'ї створювалися умови для раціональної організації занять, чергування розумової праці з фізичною, можливості для підтримки доброго стану здоров'я раціональним харчуванням, фізичними вправами, загартовуванням організму дитини та всіх членів родини. Такий спосіб обумовлював переконання дитини в пагубному впливі алкоголю, куріння на її організм.

Звичайно, не можна стверджувати, що кожна сім'я, кожна родина виховувала дітей у дусі збереження власного здоров'я, виховання будувала на основі здорового способу життя. Як свідчать дослідження вітчизняних вчених, шкідливі звички, які часто були несумісними із життям, прищеплювалися

дитині, зокрема українській, з коліски. До наприклад, у Швеції використання соски було заборонено у законодавчому порядку, що одразу зменшило показник дитячої смертності. У той же час, на початку ХХ століття, у нас «... соска із настойки маку, з додатком горілки, особливо в гуртових помешканнях, по різних «коєчно-коморочних» квартирах – це потрібна річ, бо крик дитини ламає спокій мешканців... І ось таким чином діти-алкоголіки з першого ж дня життя на світі!» [3, с.51]. Припускаємо, що народна приповідка: «Спить дитя, як у маківочці» має подібне походження. Відомо також, що у народній гомеопатії існують трави (копитняк європейський), якими здавна лікували алкоголізм. Це є підтвердженням давнього існування проблеми і спроби подолати її різними способами.

Про те, у родині, де батьки брали участь у діяльності чинних у той час культурно-просвітницьких товариств, важливими засобами у формуванні національної свідомості та здоров'язбережувальної культури була пам'ять про минуле попередніх поколінь, національні цінності українського народу, його традиції і звичаї.

Слід зазначити, що у багатьох сім'ях існувала добра традиція відзначати національні українські та релігійні свята, на які діти йшли разом з батьками і бачили їх ставлення до шкідливих звичок. Їх святкування глибоко западало у дитячі душі, пробуджуючи перші усвідомлення себе як невід'ємної частинки всієї української спільноти, яка прагне бути здоровою.

На західноукраїнських землях характерним було те, що у виховному процесі брала участь родина. Національно свідомі українські родини (Барвінські, Заклинські, Шухевичі та інші) виступали вагомим чинником у вихованні здорового покоління. Дітям змалку прищеплювали любов до рідної мови, рідного краю, до здорового способу життя. У будинках патріотичних родин влаштовували сходи, на яких були і дорослі, і діти, шкільна і студентська молодь, в яких читали українські часописи і вивчали пісні, народні забави тощо, в яких провідною думкою навіть в умовах ополчення було збереження національної традиції, яка передавалася дітям від батьків.

Родина – це вогнище, засноване Богом і природним порядком для того, щоб продовжувати людський рід, виховувати дітей. Згідно з природним порядком, наголошував Ю.Дзерович, Бог дав дитині фізичне життя, повинен його підтримати; це перший родинний обов'язок. Оскільки людина має душу, то другий обов'язок полягає в тому, щоб дати дитині й духовне життя, духовну довершеність. Цей обов'язок щодо дитини ґрунтується на справедливості й на любові.

Дім – це своєрідне відображення світу в мініатюрі, дає дітям перший матеріал для формального і матеріального розвитку, основу для формування характеру й індивідуальності. У родині можна набутися найкращі вміння, розуміння індивідуальності й природи дитини, бо ніде дитина не почуває себе такою вільною і природною, як у родинному колі. Дитина перед очима батьків є немов відкритою книгою. Крім цього, у родині дитина вчиться любові до ближнього, співчуття, послуху, шанобливого ставлення до старших, вміння володіти собою у різних ситуаціях.

Найменшою суспільною клітиною є родина, завдання якої полягає у здоров'язбережувальному вихованні одиниці, у прищепленні любові до рідної землі, до Вітчизни, у вихованні національної свідомості. Продовжувати цю роботу має «правильно поставлена для потреб народу розбудована школа, а морально освячувати жертву в ім'я загального добра

– церква» [1, с.61].

Вагома частина у справі становлення національної школи та у розвитку валеологічної освіти припала на плечі Церкви, яка допомагає родині у формуванні духовного здоров'я дітей, охороняє права родини. Церква зазначає Ю.Дзерович, має все, що творить доброго, здорового виховника: у своїй Євангелії і науці має вона випробувані виховні засади й засоби досягнути цю мету. При кожній нагоді Церква нагадує родичам про їх обов'язки щодо дітей. Церква має надприродні виховні засоби, а саме: молитву, сповідь, св. Причастя, Богослужіння, що «образують духа, ум і волю». Церква є «великою виховницею, що її Господь бог установив для всего людства. Тому не може бути й мови про виховання там, де Церква не має впливу. Батьки й інші виховники можуть тільки тоді виповнити свої обов'язки, коли перейнялися засадами Христової науки, а зможуть свій обов'язок тим краще сповнити, чим сильніше їх засади моральності і чим совісніше тримаються приписів Церкви» [10, с.54].

Згуртовуючись навколо Церкви, громада виробляла свої правила громадського співжиття. Громада стежила за здоровим вихованням молоді, гостро засуджувала аморальні вчинки (порушення шлюбної вірності, яка веде до духовної та фізичної деградації, злочинство, конокрадство, вживання алкоголю). Неписані звичаєві закони співжиття на західноукраїнських землях регулювали стосунки між дівчиною і хлопцем, оберігали традиції громади. У дітей і підлітків, які брали участь у духовному житті громади і сім'ї, у церковних відправах, релігійних діях тощо, формувалося шанобливе ставлення до християнських і національних цінностей, які становили основу валеологічної освіти.

Наступним чинником, який робив все можливе для розвитку валеологічної освіти на західноукраїнських землях, за Ю.Дзеровичем, є держава. Якщо держава заступає у вихованні родичів, то має ті самі права й обов'язки, що і вони, тобто повинна дати дітям християнське виховання. До ХІХ ст. родина і Церква займалися вихованням. Після ХІХ ст. держава багато зробила для розвитку мережі шкільних закладів в яких пропагувався здоровий спосіб життя та формування основних засад здорового способу життя, збереження індивідуального здоров'я. Але часто допускалася помилка, що усувала Церкву й родину від впливу на виховання. Не треба забувати про те, писав учений, що не держава, а родичі мають виключне право до дітей і вони мають безпосередньо займатися їх вихованням.

Завданням держави є організація й утримання шкіл. Державні школи мають шанувати релігійну, національну й соціальну ідеологію родичів, а це означає, що школа повинна бути релігійна, національна, а також практична, щоб дитина, закінчивши навчання в школі, набула здоров'я, а не втратила його та підготовлена до соціального життя.

Розвиток освіти про здоров'я, громадських почуттів, крім історичних традицій, культурних досягнень, повинен також сягати до глибин реального життя. У вихованні доцільно поєднувати ці чинники, оскільки від них залежить формування здорової особистості та її характеру.

Важливого значення педагоги надавали ролі виховника, а саме учителя. Зважаючи на те, що виховання не ремесло, а мистецтво, завдання виховника у школі є надзвичайно складні й вагомими. Він має вести дітей з зрізними вдачами, здібностями, фізичним і духовним станом, неоднорідним моральним й інтелектуальним рівнем до єдиної мети – формування у

них потреби до збереження свого власного здоров'я та ведення ними здорового способу життя. З іншого боку, виховних впливає на майбутнє і долю довіреної йому дитини, бо те, що він зуміє посіяти в урожайній дитячій душі, те вихованець буде збирати впродовж життя. Своєю постійною виховною працею він впливає непомітно, але переконливо на духовне, фізичне, психічне здоров'я своїх вихованців.

Зазначимо, що в процесі проведення дослідження ми намагались охопити найважливіші віхи в історії розвитку освіти здоров'я на західноукраїнських землях, а саме через національну школу, позашкільні чинники їх становлення та показати, що освітня справа в цілому на Україні, зокрема на західноукраїнських землях, була на рівні європейських стандартів, а в окремі періоди навіть перевищувала культуру інших держав.

Проте, незважаючи на всі перешкоди, кількість української інтелігенції зростала, і полякам щораз важче було проводити свою політику як у державному будівництві, так і на ниві освіти. Вже наприкінці вересня – на початку жовтня 1939 р. відновили роботу школи в містах, а протягом жовтня – і в селах. До кінця 1939 р. по Україні було відкрито 890 нових шкіл, де рідною мовою навчалось 208 тис. дітей. Всі школи було переведено на державне утримання, навчання стало безплатним. Реорганізовувалися старі, відкривалися нові вузи і середні спеціальні навчальні заклади. Порівняно з іншими землями України на західноукраїнських землях українській інтелігенції вдалося зорганізувати досить розгалужену систему освіти, що охоплювала народні, загальноосвітні та фахові школи. Наймасовішими тут були народні (початкові) школи трьох типів, відповідно: одно- і двокласові, три- і чотирикласові, п'яти- і більше класові,

де загалом протягом 1938 – 1939 і до 1942 рр. навчалося понад півмільйона українських дітей.

Важко судити, як розвивалася здоров'язбережувальна освіта в подальший період – друга світова війна вписала свою сторінку в хід історії, а саме в структуру національної системи освіти.

Зауважимо, що важливою особливістю міжвоєнної доби було те, що в боротьбу за освіту включилися не тільки прогресивна інтелігенція, організації, товариства і партії, але й широкі народні маси, які прагнули бути здоровими, мати здорове покоління і всі вони зробили вагомий внесок у розвиток валеологічної освіти.

Висновки. На розвиток здоров'язбережувальної освіти на західноукраїнських землях (1918 – 1939 рр.) мала вплив організація різних форм роботи із молоддю – це товариства, гуртки, сходи, школа, родина, дім, церква, громада, держава. Зміст роботи цих утворень полягав у вихованні національної свідомості, у формуванні характеру й індивідуальності, духовного здоров'я, шанобливого ставлення до християнських і національних цінностей, громадських почуттів, які і становили на той час основу здоров'язбережувального виховання, розглядалось питання підготовки молоді до соціального життя. Основними методами та засобами, які розширили зміст валеологічної освіти була пам'ять про минуле попередніх поколінь, національні цінності українського народу, традиції і звичаї, молитва, сповідь, Св. Причастя, Богослужіння, мова, преса, культурно – просвітницькі організації, бібліотеки, світлиці, читальні. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні методів та засобів з формування здоров'язбережувальних компетентностей у школярів досліджуваного періоду.

Список використаної літератури

1. Андрухів І.О. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861 – 1939 рр. Короткий історичний нарис. Івано-Франківськ: Плай, 1995. 72 с.
2. Бачинська-Донцова М. Праця в товаристві «Українська Захоронка». Львів: Рідна школа, 1934. Ч.13–14. С.196–198.
3. Баїк Л.Г. З історії розвитку української школи в Галичині (1868 – 1939 рр.). Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. Київ: Новітня бібліотека, 1992. С.5–17.
4. Біленький Я. Українські приватні школи в Галичині. Львів: УПТ, 1922. 16 с.
5. Боберський І. Українське сокільництво (1894 – 1939). Львів: Сокіл-Батько, 1939. 16 с.
6. Гайдучок С. Фізичне виховання українського народу. Сокільські вісти. 1935. Ч.3–6. С.7–8.
7. Дзерович Ю. Педагогіка. Львів: Накл. Греко-католическої Академії, 1937. 240 с.
8. Заклинська О. Як добути красу і заховати молодість та здоров'я. Нові книжки. Львів: Весна, 1929. 194 с.
9. Суховерська О. Рухові забави й гри. Львів: Діло, 1924. 417 с.
10. Філяс О. Гігієна в дитячому садку. Українське дошкільня: [підручник для провідниць українських дитячих садків]. Львів: Рідна Школа, 1936. С.36–86.

References

1. Andrukhiw, I.O. (1995). *Ukrainski molodizhni tovarystva Halychyny: 1861 – 1939 rr. Korotkyi istorychnyi narys* [Ukrainian youth associations of Galicia: 1861-1939. A brief historical essay]. Plai [in Ukrainian].
2. Bachynska-Dontsova, M. (1934). *Pratsia v tovarystvi «Ukrainska Zakhoronka»* [Work in the company «Ukrainian Zahoronka»]. *Ridna shkola*. [in Ukrainian].
3. Baik, L.H. (1992). *Z istorii rozvytku ukrainskoi shkoly v Halychyni (1868 – 1939 rr. Aktualni problemy stanovlennia i rozvytku natsionalnoi shkoly)* [From the history of the development of the Ukrainian school in Galicia (1868-1939). Topical problems of formation and development of the national school]. *Novitnia biblioteka*. [in Ukrainian].
4. Bilenkyi, Ya. (1922). *Ukrainski pryvatni shkoly v Halychyni* [Ukrainian private schools in Galicia]. UPT [in Ukrainian].
5. Boberskyi, I. (1939). *Ukrainske sokilnytstvo (1894 – 1939)* [Ukrainian beekeeping (1894 – 1939)]. *Sokil-Batko*. [in Ukrainian].
6. Haiduchok, S. (1935). *Fizyczne vykhovannia ukrainskoho narodu* [Physical education of the Ukrainian people]. *Sokilski visty*, 3–6, 7–8. [in Ukrainian].
7. Dzerovych, Yu. (1937). *Pedahohika* [Pedagogy]. Nakl. Hreko-katol. Bohosl. Akademii. [in Ukrainian].
8. Zaklynska, O. (1929). *Yak dobyty krasu i zakhovaty molodist ta zdorovlia* [How to get beauty and hide youth and health]. *Vesna*. [in Ukrainian].
9. Sukhoverska, O. (1924). *Rukhovi zabavy y hry* [Movement fun and games]. *Dilo*. [in Ukrainian].
10. Filias, O. (1936). *Higiiena v dytiachomu sadku. Ukrainske doshkillia* [Hygiene in kindergarten. Ukrainian preschool]. *Ridna Shkola*. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 03.10.2022 р.

Voloshyn Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Medical and Biological Disciplines, Geography and Ecology
Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

Musienko Olena

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
Department of Physical Education, Sports and Health
S.Z.Gzytsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology
Lviv, Ukraine

Bilas Pavlo

Assistant of the Department of Physical Education, Sports and Health
S.Z.Gzytsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology
Lviv, Ukraine

THE ROLE OF SCHOOL AND OUT-OF-SCHOOL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF HEALTH EDUCATION IN WESTERN UKRAINIAN LANDS (1918-1939)

Abstract. The interaction of the family, school and extracurricular educational institutions is one of the pedagogical prerequisites for the development of health education and the effectiveness of educating schoolchildren about a healthy lifestyle. The solution to this problem is carried out at the intersection of social and human sciences. The purpose of the article is to define the role of factors in the development of health education in the Western Ukrainian lands (1918-1939). In the research, we used the following methods: systematization and analysis of scientific and pedagogical literature on the research problem, search-bibliographic, interpretive-analytical and theoretical for formulating research conclusions. It should be noted that considerations regarding the decisive role of the school in the formation of the young generation's sense of responsibility for their own health are not new for pedagogical thought in the western Ukrainian lands. They became especially relevant in the 1920s and 1930s, when the region was part of the newly formed Polish state, the Polish-Lithuanian Commonwealth. This was caused, on the one hand, by the satisfactory state of health care of the population in the western Ukrainian lands at the state level, and on the other hand, by low hygienic conditions at the household level. This, in turn, caused almost the highest mortality rate among children in Poland, which in some places reached 30%, as well as an increase in the incidence of tuberculosis and other infectious diseases. The result of the study showed that the state of schooling in the western Ukrainian lands was determined by the previous course of the region's historical development, its political and economic situation. We determined that the management of education was carried out mainly in the interests of the Poles, which had a negative impact on the development of school education of Ukrainians and Jews. In many villages of the region there were no primary schools, and the percentage of students not covered by compulsory education remained high. As a result, the western Ukrainian lands lagged behind other provinces of Ukraine in the level of educational development.

Key words: health, Western Ukrainian schooling, health education, healthy lifestyle, school age, students.

УДК 371.13:504 (008)

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.37-41

Гиндрюк Василь Васильович

магістр за спеціальністю «Технології в ресторанному господарстві»

викладач математики, вищої математики

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

завідувач відділення харчових технологій ВСП «Ужгородський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»

м. Ужгород, Україна

57vas.vas@gmail.com

Юрченко Наталія Василівна

кандидат фізико-математичних наук, доцент

кафедра алгебри та диференціальних рівнянь

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

nataliia.yurchenko@uznhu.edu.ua

http://orcid.org/0000-0002-2825-8180

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ ТА ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 181 ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА КРАМЕРА

Анотація. Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що формування математичних вмінь студентів спеціальності 181 Харчові технології є складовою їх успіху в професійній діяльності. Важливою базою є вміння розв'язувати задачі за допомогою рівнянь та їх систем. Одним з інструментів для розв'язування квадратних систем лінійних алгебраїчних рівнянь є правило Крамера, а теорема Крамера є однією з ключових теорем вищої математики. Метою статті є запропонувати новий методичний підхід до вивчення теореми Крамера та її застосування для студентів спеціальності 181 Харчові технології освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра. Для досягнення мети використовувались наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування. В статті запропоновано ввести до вивчення правило Крамера для випадків $n=2$ і $n=3$ в межах дисципліни «Математика» з відповідним практичним застосуванням на задачах фахового спрямування і продовжити вивчення теми в загальному випадку в межах дисципліни «Вища математика». Такий компетентісний підхід дасть можливість посилити зв'язки між дисциплінами, крім класичних методів розв'язування систем рівнянь студенти молодших курсів оволодіють додатковим інструментом, а отже, перевагами при підготовці до державної підсумкової атестації з математики, також дасть можливість посилити мотивацію студентів до вивчення математичних дисциплін через практичне застосування математики для розв'язування задач професійного спрямування.

Ключові слова: правило Крамера, математика, вища математика, харчові технології, задачі професійного спрямування.

Вступ. Згідно стандарту фахової передвищої освіти освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр, галузі знань – 18 Виробництво та технології, спеціальності – 181 Харчові технології, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17.11.2021 р. № 1244 [1, с.8] серед спеціальних компетентностей та результатів навчання нормативного змісту підготовки здобувачів очікується здатність проводити технологічні, техніко-економічні розрахунки сировини і матеріальних ресурсів.

Для досягнення високих результатів необхідне знання математики, економіки та технології приготування страв. Здобувач повинен уміти вести облік матеріальних цінностей, обладнання, сировини, готової продукції, розраховувати кількість сировини для отримання готової продукції, вміти розробляти рецепти нових страв. Очевидно, що для розробки рецептів нових страв та розрахунку сировини для певної кількості порцій важливо дотримуватись пропорційності компонентів та їх співвідношення. Таким чином, важливим є формування математичних вмінь технолога, а саме, вміння розв'язувати математичні задачі практичного змісту з професійним спрямуванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про важливість формування економічної культури майбутнього техника-технолога харчової галузі досліджувала Лежавська А. Зокрема, зазначено, що «на сучасному виробництві технік-технолог все частіше виконує різні види економічної діяльності, а саме:

бере участь у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації виробничих кадрів з урахуванням вимог ринкової економіки; досліджує чинники, що мають значення для успішної реалізації різних послуг, попиту, причини його підвищення і зниження, диференціацію від купівельної спроможності населення; забезпечує скорочення матеріальних і трудових витрат на виготовлення продукції; бере участь у розробленні технічно обґрунтованих норм часу (виробітку), розраховує подетальні та поопераційні матеріальні нормативи, норми витрат сировини» [2, с.1]. Високий рівень економічної культури забезпечується якісною підготовкою студентів з математичних дисциплін. Розробка науково-методичних основ математичної освіти економічних спеціальностей велася дослідниками Бех О., Дутка Г., Пастушок Г., Самарук Н. Автори Шаврова О., Дьяченко Н., описуючи зв'язок математики і суміжних дисциплін, вважають, що важливо «зрозуміти, які математичні знання особливо гостро потребують фахівці даної галузі вищої освіти. Це допоможе зблизити викладання математики з вимогами практики, поліпшити систему математичної і, як наслідок, професійної підготовки, а також наповнити курси такими фактичними прикладами, практичними задачами і завданнями, які будуть найбільш близькі й цікаві студентам як майбутнім фахівцям» [3, с.6].

Мега статті – запропонувати новий методичний підхід до вивчення теореми Крамера та її застосування для студентів спеціальності 181 Харчові техноло-

гії освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра.

Методи дослідження: теоретичні методи дослідження, а саме: аналіз наукової літератури, синтез отриманих при аналізі результатів для уточнення ключових понять дослідження, узагальнення та систематизація з метою формування підсумкових авторських висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дисципліни «Математика» та «Вища математика» є нормативними дисциплінами підготовки фахівців освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр, галузі знань – 18 Виробництво та технології, спеціальності – 181 Харчові технології. «Математика» вивчається в 1-4 семестрах, а у зміст дисципліни входять окремі розділи математики, що вивчаються в старших класах загальноосвітніх навчальних закладів України. Це зумовлено тим, що кожен студент коледжу або технікуму, який завершує здобуття повної загальної середньої освіти, має складати державну підсумкову атестацію (ДПА) у формі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). В програмі ЗНО оцінювання результатів навчання з математики, здобутих на основі повної загальної середньої освіти, в розділі 2 є тема «Розв’язування текстових задач за допомогою рівнянь та їх систем» [4, с.3]. Дисципліна «Вища математика» вивчається в 5-6 семестрах і у зміст дисципліни входять окремі теми з лінійної алгебри, аналітичної геометрії, математичного аналізу, диференціальних рівнянь. Однією з тем лінійної алгебри, що пропонується до вивчення є тема «Теорема Крамера», практичне застосування якої для розв’язання квадратних систем лінійних алгебраїчних рівнянь, що має назву правило Крамера [5, с.83].

Розглянемо систему n лінійних рівнянь з n невідомими:

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1j}x_j + \dots + a_{1n}x_n = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2j}x_j + \dots + a_{2n}x_n = b_2 \\ \dots \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + \dots + a_{mj}x_j + \dots + a_{mn}x_n = b_n \end{cases}$$

Теорема (Крамер) Якщо детермінант Δ системи n лінійних рівнянь від n невідомих відмінний від нуля, тоді ця система лінійних рівнянь є визначеною. Причому, якщо Δ_j — детермінант, одержаний з Δ шляхом заміни j -го стовпця ($j = \overline{1, n}$) стовпцем вільних членів системи рівнянь, то система чисел:

$$\gamma_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta}, \gamma_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta}, \dots, \gamma_n = \frac{\Delta_n}{\Delta}$$

є розв’язком цієї системи лінійних рівнянь.

Пропонуємо навчати студентів застосовувати правило Крамера для випадків $n=2$ і $n=3$ у 4 семестрі дисципліни «Математика» і здійснити наступний виклад теоретичного матеріалу.

Розглянемо систему лінійних алгебраїчних рівнянь, в якій кількість невідомих і кількість рівнянь рівні 2, тобто систему двох лінійних рівнянь з двома невідомими x_1, x_2 :

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 = b_2. \end{cases} \quad (1)$$

де a_{ij} ($i = \overline{1, 2}; j = \overline{1, 2}$) — коефіцієнти системи рівнянь, а b_i ($i = \overline{1, 2}$) — вільні члени.

Детермінант Δ системи (1) можемо знайти за формулою:

$$\Delta = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} = a_{11}a_{22} - a_{12}a_{21}.$$

Детермінанти Δ_1 і Δ_2 системи (1) можемо відповідно знайти за формулами:

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} b_1 & a_{12} \\ b_2 & a_{22} \end{vmatrix} = b_1a_{22} - b_2a_{12},$$

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} a_{11} & b_1 \\ a_{21} & b_2 \end{vmatrix} = b_2a_{11} - b_1a_{21}.$$

Якщо Δ відмінний від нуля, тоді за теоремою Крамера система має єдиний розв’язок:

$$\gamma_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta}, \gamma_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta}.$$

Для застосування теоретичного матеріалу на практиці, пропонуємо для студентів з харчових технологій задачі професійного спрямування. Серед таких можуть бути наступні задачі:

Задача 1. Двоє пекарів зазвичай виготовляли за зміну 90 хлібин. Бажаючи перевірити потужності виробництва та рівень робітників, провели експеримент, внаслідок чого перший пекар перевиконав план на 20 %, а другий пекар на 10% і вони разом виготовили 105 хлібин. Скільки хлібин виготовляв кожний з двох пекарів зазвичай?

Розв’язання. Позначимо x_1 — кількість хлібин, яку виготовляв перший пекар по плану за зміну, x_2 — кількість хлібин, яку виготовляв другий пекар по плану за зміну. Тоді для знаходження x_1, x_2 можемо скласти систему:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 90 \\ 1,2x_1 + 1,1x_2 = 105 \end{cases}$$

Застосуємо для розв’язання даної системи правило Крамера. Перевіримо, чи система має єдиний розв’язок. Для цього обчислимо детермінант цієї системи.

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ 1,2 & 1,1 \end{vmatrix} = 1 \cdot 1,1 - 1 \cdot 1,2 = -0,1 \neq 0$$

Система визначена, тому далі обчислимо детермінанти Δ_1, Δ_2 і отримаємо, що

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 90 & 1 \\ 105 & 1,1 \end{vmatrix} = 90 \cdot 1,1 - 1 \cdot 105 = -6$$

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 1 & 90 \\ 1,2 & 105 \end{vmatrix} = 1 \cdot 105 - 90 \cdot 1,2 = -3$$

Розв’язком системи є:

$$x_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta} = 60, \quad x_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta} = 30.$$

Отже, перший пекар за планом виготовляв 60 хлібин, а другий – 30 хлібин.

Зауважимо, що при застосуванні правила Кра-

мера для розв'язування даної задачі, можна було обмежитися знаходженням значення першої невідомої, а далі значення другої невідомої легко знайти з першого рівняння системи. Використаємо цей підхід для розв'язання двох наступних задач.

Задача 2. Розділить 850 грамів борошна на дві частини так, щоб 4 % першої частини були менші, ніж 4,5% другої частини, на 2 % усього борошна.

Розв'язання. Позначимо x_1 – перша частина борошна, x_2 – друга частина борошна. Тоді 4 % першої частини – це $0,04 \cdot x_1$, а 4,5% другої частини – це $0,045 \cdot x_2$. 2 % усього борошна, якого за умовою 850 грамів – це $850 \cdot 0,02 = 17$. Таким чином, для знаходження x_1, x_2 можемо скласти систему:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 850 \\ 0,045x_2 - 0,04x_1 = 17 \end{cases}, \text{ що запишемо}$$

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 850 \\ -0,04x_1 + 0,045x_2 = 17 \end{cases}$$

Застосуємо для розв'язання даної системи правило Крамера. Перевіримо, чи система має єдиний розв'язок. Для цього обчислимо детермінант цієї системи.

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ -0,04 & 0,045 \end{vmatrix} = 1 \cdot 0,045 - 1 \cdot 0,04 = 0,085 \neq 0$$

Система визначена, обчислимо детермінант Δ_1 і отримаємо, що

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 850 & 1 \\ 17 & 0,045 \end{vmatrix} = 850 \cdot 0,045 - 1 \cdot 17 = 21,25$$

$$x_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta} = \frac{21,25}{0,085} = 250$$

$$x_2 = 850 - x_1 = 850 - 250 = 600$$

Отже, перша частина борошна буде 250 грамів, а друга – 600 грамів.

Задача 3. Змішали 30%-вий розчин отцтової кислоти з 10%-вим розчином отцтової кислоти і отримали 600 г 15%-вого розчину. Скільки грамів кожного розчину було взято?

Розв'язання. Позначимо x_1 – кількість грамів 30%-вого розчину отцтової кислоти, а x_2 – кількість грамів 10%-вого розчину отцтової кислоти, які взяли для змішування. Таким чином, для знаходження x_1, x_2 можемо скласти систему:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 600 \\ 0,3x_1 + 0,1x_2 = 0,15 \cdot 600 \end{cases}, \text{ що запишемо}$$

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 600 \\ 0,3x_1 + 0,1x_2 = 90 \end{cases}$$

Застосуємо для розв'язання даної системи правило Крамера. Перевіримо, чи система має єдиний розв'язок. Для цього обчислимо детермінант цієї системи.

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ 0,3 & 0,1 \end{vmatrix} = 1 \cdot 0,1 - 1 \cdot 0,3 = -0,2 \neq 0$$

Система визначена, обчислимо детермінант Δ_1 і отримаємо, що

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 600 & 1 \\ 90 & 0,1 \end{vmatrix} = 600 \cdot 0,1 - 1 \cdot 90 = -30$$

$$x_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta} = \frac{-30}{-0,2} = 150,$$

$$x_2 = 600 - x_1 = 600 - 150 = 450$$

Отже, 30 відсоткового розчину отцтової кислоти взяли 150 грамів, а десяти відсоткового – 450 грамів.

Таким чином, у студентів другого курсу з'являється ще один додатковий інструмент, а саме, правило Крамера для розв'язування систем двох лінійних алгебраїчних рівнянь з двома невідомими, окрім відомих їм методів підстановки, додавання та графічного методу. Для систем трьох лінійних алгебраїчних рівнянь з трьома невідомими ці класичні методи теж можуть бути використані, проте можна запропонувати студентам правило Крамера і в такому випадку.

Якщо задано систему трьох лінійних рівнянь з трьома невідомими x_1, x_2, x_3 , де a_{ij} ($i=1, 3; j=1, 3$) – коефіцієнти системи рівнянь, а b_i ($i=1, 3$) – вільні члени:

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 = b_2 \\ a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + a_{33}x_3 = b_3 \end{cases} \quad (2)$$

то детермінант Δ системи (2) можемо знайти за формулою:

$$\Delta = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11}a_{22}a_{33} + a_{21}a_{32}a_{13} + a_{12}a_{23}a_{31} - a_{13}a_{22}a_{31} - a_{11}a_{23}a_{32} - a_{12}a_{21}a_{33} \quad (3)$$

Формулу (3) для легшого сприйняття можна подати вигляді схеми, так званого правила «трикутників» [6, с.162]:

$$\left| \begin{array}{ccc} \bullet & & \bullet \\ \bullet & \bullet & \bullet \\ \bullet & & \bullet \end{array} \right| - \left| \begin{array}{ccc} \bullet & & \bullet \\ \bullet & \bullet & \bullet \\ \bullet & & \bullet \end{array} \right| \quad (4)$$

Якщо детермінант Δ системи (2) відмінний від нуля, тоді за теоремою Крамера система (2) має єдиний розв'язок:

$$\gamma_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta}, \quad \gamma_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta}, \quad \gamma_3 = \frac{\Delta_3}{\Delta}$$

Для обчислення детермінантів $\Delta_1, \Delta_2, \Delta_3$ системи (2) можемо запропонувати студентам використати схему (4). Для застосування теоретичного матеріалу пропонуємо наступну задачу:

Задача 4. В трьох посудинах разом є 54л води. Якщо з першої посудини перелити в другу 4л, то в обох посудинах буде води порівну, а якщо з третьої посудини перелити в другу 17л, то в другій посудині виявиться в 4 рази більше води, ніж в третій. Визна-

чити, скільки води в кожній посудині.

Розв'язання. Позначимо x_1 – кількість води в першій посудині, x_2 – кількість води в другій посудині, а x_3 – кількість води в третій. Тоді для знаходження x_1, x_2, x_3 можемо скласти систему:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 54 \\ x_1 - 4 = x_2 + 4 \\ 4(x_3 - 17) = x_2 + 17. \end{cases}$$

Згідно (2) запишемо цю систему таким чином:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 54 \\ x_1 - x_2 = 8 \\ -x_2 + 4x_3 = 85. \end{cases}$$

Застосуємо для розв'язання даної системи правило Крамера. Перевіримо, чи система має єдиний розв'язок. Для цього обчислимо детермінант цієї системи.

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 1 & -1 & 0 \\ 0 & -1 & 4 \end{vmatrix} = -4 - 1 + 0 - 0 - 0 + 4 = -9 \neq 0$$

Система визначена. Знайдемо значення другої невідомої за теоремою Крамера, а значення інших невідомих системи методом підстановки в друге та третє рівняння, або методом підстановки в друге та перше рівняння даної системи. Для цього обчислимо:

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 1 & 54 & 1 \\ 1 & 8 & 0 \\ 0 & 85 & 4 \end{vmatrix} = 1 \cdot 8 \cdot 4 + 1 \cdot 85 \cdot 1 + 54 \cdot 0 \cdot 0 - 1 \cdot 8 \cdot 0 - 85 \cdot 0 \cdot 1 - 1 \cdot 54 \cdot 4 = -99$$

$$x_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta} = \frac{-99}{-9} = 11,$$

$$x_1 = 8 + x_2 = 8 + 11 = 19$$

$$x_3 = 54 - x_1 - x_2 = 54 - 11 - 19 = 24$$

Отже, в першій посудині було 19 л води, в другій посудині – 11 літрів, а в третій – 24 літри води.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми пропонуємо в межах вивчення теми «Розв'язування текстових задач за допомогою рівнянь та їх систем» дисципліни «Математика» для студентів спеціальності 181 Харчові технології розглянути правило Крамера для систем двох лінійних алгебраїчних рівнянь з двома невідомими та для систем трьох лінійних алгебраїчних рівнянь з трьома невідомими з практичним застосуванням для розв'язування задач професійного спрямування.

Такий компетентнісний підхід на нашу думку має ряд переваг, а саме:

1) крім класичних методів додавання, підстановки, графічного методу розв'язування систем двох лінійних рівнянь з двома невідомими студенти оволодіють ще одним методом розв'язання, а отже, додатковими перевагами при підготовці до державної підсумкової атестації з математики;

2) дає можливість під час вивчення дисципліни «Вища математика» розглядати тему «Теорема Крамера» як узагальнення вивченого по цій темі з дисципліни «Математика», що дасть можливість посилити мотивацію до навчання та зв'язки між дисциплінами;

3) робить додатковий акцент на формування математичних вмінь студентів спеціальності 181 Харчові технології та на практичне застосування математики для розв'язування задач професійного спрямування вже на молодших курсах.

Список використаної літератури

1. Стандарт фахової передвищої освіти освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр, галузі знань 18 Виробництво та технології, спеціальності 181 Харчові технології, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17.11.2021 р. № 1244, Київ, 2021.
2. Лежавська А.А. Роль економічної культури у професійній діяльності техника-технолога харчових технологій. *Секція 7. Загальна педагогіка*. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-rol-ekonomichno-kulturi-u-profesiyinyi-diyalnosti-tehnika-tehnologa-harchovih-technologie-136364.html> (дата звернення: 28.03.2022)
3. Шаврова О.Б., Дьяченко Н.К. Курс математики і суміжні дисципліни у професійній підготовці студентів. *Молодий вчений*. 2017. №1(41). С.4–7.
4. Програма зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з математики, здобутих на основі повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 14.12.2019 р. № 1513. URL: <https://testportal.gov.ua/progmath> (дата звернення: 28.03.2022 р.)
5. Шапочка І.В. Курс лекцій з алгебри: навч. посіб. Ужгород: Говерла, 2013. 221 с.
6. Колосов А.І., Якунін А.В., Ситникова Ю.В. Вища математика для економістів: конспект лекцій. Харків: Видавництво ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2014. 237 с.

References

1. Standart fakhovoyi peredvyshchoyi osvityi osvitno-profesiyinoho stupenya fakhovyy molodshyy bakalavr, haluzi znan 18 Vyrobnnytstvo ta tekhnolohiyi, spetsialnosti 181 Kharchovi tekhnolohiyi [Standard of professional higher education of educational-professional degree professional junior bachelor, fields of knowledge 18 Production and technologies, specialties 181 Food technologies]. Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 17.11.2021. № 1244, Kyiv. [in Ukrainian].
2. Lezhavska, A.A. (2015). Rol ekonomichnoyi kultury u profesiyinoyi diyalnosti tekhnika-tehnoloha kharchovykh tekhnolohiy [The role of economic culture in the professional activity of food technology technician]. Sektsiya 7. Zahal'na pedahohika URL: <https://naurok.com.ua/stattya-rol-ekonomichno-kulturi-u-profesiyinyi-diyalnosti-tehnika-tehnologa-harchovih-technologie-136364.html> [in Ukrainian].
3. Shavrova, O.B., & Dyachenko, N.K. (2017). Kurs matematyky i sumizhni dystsypliny u profesiyinoyi pidhotovtsi studentiv [Mathematics course and related disciplines in professional training of students]. *Molodyy vchenyy*, 1(41), 4–7. [in Ukrainian].

4. Prohrama zovnishnoho nezalezhnogo otsinyuvannya rezultativ navchannya z matematyky, zdobutykh na osnovi povnoyi zahalnoyi serednoyi osvity [Program of external independent evaluation of learning outcomes in mathematics obtained on the basis of complete general secondary education] Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 14.12.2019. № 1513. URL: <https://testportal.gov.ua/progmth> [in Ukrainian].
5. Shapochka, I.V. (2013). *Kurs lektiy z alhebr* [Course of lectures on algebra]. Hoverla. [in Ukrainian].
6. Kolosov, A.I., Yakunin, A.V., & Sytnykova, Yu.V. (2014). *Vyshcha matematyka dlya ekonomistiv* [Higher mathematics for economists]. O.M.Beketova KhNUMG Publishing House [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.06.2022 р.
Стаття прийнята до друку 13.09.2022 р.

Hyndriuk Vasyl

Master on «Technology in restaurant sector»
Teacher of Mathematics, Higher Mathematics, Higher Category Specialist, Teacher-Methodologist
Head of the Department of Food Technologies of the Structural Unit
Trade and Economic Professional College of State University of Trade and Economics, Uzhhorod, Ukraine

Yurchenko Nataliia

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Algebra and Differential Equations
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

COMPETENCE APPROACH TO TEACHING MATHEMATICS AND HIGHER MATHEMATICS FOR THE STUDENTS MAJORING IN 181 FOOD TECHNOLOGIES SPECIALITY ON THE EXAMPLE OF APPLICATION OF KRAMER'S RULE

Abstract. The relevance of the chosen research topic is that the formation of mathematical skills of students majoring in 181 Food Technology is a component of their success in professional activities. An important basis is the ability to solve problems using equations and their systems. One of the tools for solving quadratic systems of linear algebraic equations is Cramer's rule, and Cramer's theorem is one of the key theorems of higher mathematics. The aim of the article is to discuss a new methodological approach to the study of Cramer's theorem and its application for students majoring in 181 Food Technology educational and professional degree of bachelor. To achieve the goal, the following methods were used: analysis, synthesis, generalization, abstraction. The article proposes to introduce Cramer's rule for cases $n = 2$ and $n = 3$ within the discipline «Mathematics» with appropriate practical application in professional problems and to continue the study of the topic in the general case within the discipline «Higher Mathematics». This can be realized if we consider Cramer's rule for systems of two linear algebraic equations with two unknowns and for systems of three linear algebraic ones. equations with three unknowns with practical application for solving problems of professional orientation. In our opinion, such a competence approach has a number of advantages. First, in addition to the classical methods of addition, substitution, graphical method of solving systems of two linear equations with two unknowns, students will master another method of solving, and therefore additional benefits in preparing for the state final certification in mathematics. Secondly, when studying the discipline «Higher Mathematics» it is possible to consider the topic «Cramer's Theorem» as a generalization of the study on this topic in the discipline «Mathematics», which will increase motivation for learning and connections between disciplines. Third, it places additional emphasis on the formation of mathematical skills of students majoring in 181 Food Technology and the practical application of mathematics to solve professional problems in junior high school.

Key words: Cramer's rule, mathematics, higher mathematics, food technology, professional tasks.

УДК 37.018(73)"1970/1990"
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.42-45

Дмитрів Юлія Миколаївна

аспірант

кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
Yuliia.Dmytriv@lnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8195-963X>

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ У США (1970-1990-ТІ РР.)

Анотація. У статті розглянуто процес становлення домашнього навчання як однієї з альтернативних форм освіти у США. Проаналізовано історичні та соціальні передумови розвитку руху прихильників домашньої освіти. Метою статті є вивчення соціально-історичних і педагогічних передумов виникнення і становлення домашньої освіти в Сполучених Штатах Америки. Методи дослідження: систематизація результатів психолого-педагогічних досліджень, аналіз та синтез відомостей науково-педагогічної та історичної літератури з питання становлення та розвитку домашньої освіти у США, узагальнення для формулювання висновків дослідження. Висвітлено погляди прихильників і критиків домашньої освіти, їх основні аргументи та міркування. У результаті аналізу науково-педагогічної літератури, проаналізовано погляди педагогічних та філософських діячів, які зробили значний внесок в утвердження домашньої освіти у США. Окрім цього, поетапно розглянуто особливості становлення домашньої освіти та підвищення інтересу до навчання вдома в історичному контексті. З'ясовано особливості формування та сутність нормативно-правової бази домашньої освіти. У висновках констатовано відсутність єдиних освітніх стандартів та наявність значної автономії штатів у формуванні вимог щодо організації домашнього навчання. Проведено аналіз досліджень, що активно здійснювались в кінці ХХ ст., результати яких виявляли причини запровадження домашнього навчання у США. Встановлено рівні високого, помірнього та низького законодавчого регулювання освітніх питань у різних штатах залежно від наявності та дотримання нормативно-правової документації.

Ключові слова: домашня освіта, історія домашньої освіти, домашня освіта в США, ідеї Дж.Холта.

Вступ. Дослідження історичних процесів виокремлення та розвитку домашнього навчання у світовій освітній практиці, пов'язане із значними труднощами. Насамперед, це відсутність достатньої кількості вичерпних матеріалів, які б могли точно відтворити та описати цей процес. Наприклад, до сьогодні залишається невідомим, якими матеріалами та книгами користувалися домашні педагоги, які дидактичні технології вони застосовували [9, с.122].

Домашня освіта з кожним днем стає популярнішою, з огляду на широку децентралізацію освітніх систем, зацікавлення інноваціями та все більшою толерантністю суспільства до альтернативних освітніх технологій і форм. Як у зарубіжних країнах, так і в Україні ця форма навчання переживає новий період кількісного та якісного піднесення, що зумовлює потребу її активного наукового дослідження. Серед країн, які мають найбільш потужний досвід у сфері практичного розвитку й теоретичних досліджень домашньої форми освіти, можна відзначити США, тому вивчення окреслених педагогічних здобутків стало предметом зацікавлення багатьох науковців.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема домашнього навчання сьогодні активно вивчається зарубіжними дослідниками, які розглядають історію її розвитку, особливості впровадження у практику, різноманітність форм педагогічної підтримки батьків, способи соціалізації здобувачів домашньої освіти тощо.

Серед видатних науковців, які працювали в руслі окресленої проблеми у США слід відзначити Дж. Холта – американського педагога, засновника теорії та практики домашнього навчання. Дж. Холт був переконаний у необхідності демократизації та індивідуалізації навчання, а тому активно підтримував поширення й легалізацію домашньої освіти у США. Його погляди поділяв і Р. Мур – американський вчений, який займався дослідженням інституційної дитячої освіти. У його оригінальних переконаннях є теза, про те що навчання дитини варто починати лише з 8-12

років. Вагомі дослідження були здійснені і Б.Д.Реєм, який став ключовою фігурою в історії руху домашнього навчання. Його праці тривалий час використовувалися як наукове підґрунтя для теоретичного і нормативного забезпечення домашньої освіти.

З когорти вітчизняних дослідників домашнього навчання слід виділити Л. Рубан. У своїх наукових працях вона розглядає питання домашнього навчання як альтернативної форми освіти, ґрунтуючись на педагогічних ідеях Дж. Холта. Загалом у вітчизняній науково-педагогічній літературі зазначена проблема вивчена не достатньо, тому потреба її подальших досліджень залишається актуальною.

Мета статті: вивчення соціально-історичних і педагогічних передумов виникнення і становлення домашньої освіти в Сполучених Штатах Америки.

Методи дослідження: систематизація результатів психолого-педагогічних досліджень, аналіз та синтез відомостей науково-педагогічної та історичної літератури з питання становлення та розвитку домашньої освіти в США, узагальнення для формулювання висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність альтернатив інституційній формі здобуття освіти у системі освіти США представлена дуже широко. Сьогодні вона існує у багатьох варіаціях, серед яких особливе місце займає домашня освіта. Сучасне домашнє навчання – це не відродження минулого, а свідомий вибір батьків, на який впливають багато факторів. Серед найбільш пріоритетних – недовіра батьків до традиційної системи освіти, яка спонукає прагнути до збільшення можливості батьківського контролю над якістю освіти своїх дітей. Домашнє навчання уособлює концепцію контролю за освітою на локальному рівні, яка закріплена у законодавстві штатів [8]. Саме тому науковці не тільки Америки, а й Європи констатують збільшення кількості школярів, які навчаються вдома [4, с.307].

Освітній рух, спрямований на поширення альтернативної освіти в США, з'явився внаслідок по-

літичних, соціально-економічних та культурних чинників, а його виникненню передували ряд подій. Зважаючи на аграрну спрямованість більшої частини території США у колоніальні часи (XVII-XVIII ст.), традиційна форма навчання перестала повною мірою задовольняти освітні потреби користувачів. Одним із виходів для робітничого класу стало навчання своїх дітей вдома. Водночас, деякі заможні колоністи, особливо в центральній і південній частині США, знайшли можливість найму персональних наставників (сучасних тьюторів) для педагогічного супроводу дітей в умовах домашнього навчання. Члени так званих безправних груп, до яких входили афроамериканці та жінки, також в більшості випадків не могли відвідувати державні навчальні заклади, тому часто навчалися вдома таємно [6, с.1376].

Як наслідок, у XIX ст. держава намагалась запровадити уніфіковану систему освіти, однак такі спроби викликали невдоволення серед тих верств населення, чий релігійні, соціальні, політичні вподобання базувались на інших поглядах на природу людського буття, принцип рівності, прагнення дотримання моральних догм, трансмісії певної культурної та релігійної традиції [1, с.7]. З огляду на це, видається можливим трактувати домашнє навчання як варіант знаходження компромісу у дискусії про те, хто повинен контролювати освіту американських дітей: уряд чи батьки. Незважаючи на те, що Верховний суд США визнав фундаментальним право батьків керувати освітою своїх дітей, він також підтвердив зацікавленість уряду в тому, щоб діти отримували базову освіту належного рівня [5, с.1061].

Тенденція до широкого впровадження в США домашнього навчання у його сучасній формі почала істотно вирізнятися наприкінці другої третини XX століття. Вчені вважають, що розвиток руху за домашню освіту значною мірою зумовило видання книги американського педагога Г. Коля «Відкритий клас», яка була опублікована у 1969 р. Згодом ця форма навчання все частіше почала з'являтися і в європейському середовищі. Серед альтернативних форм здобуття освіти домашня освіта у деяких штатах була найбільш популярною. Вона набула більшого поширення аніж школи, що працювали за Вальдорфською чи Монтесорівською методиками. Власне ці школи, на той час становили єдину альтернативу державній освітній системі й політиці [7, с.332]. Рух прихильників домашнього навчання був настільки стрімким, що за підрахунками вчених кількість здобувачів домашньої освіти зростала від 10 до 20% щороку [6, с.1062].

Основоположні ідеї ініціаторів домашньої освіти базувалися на прагненні звільнити учнів від обмежень формальної освіти та надати їм вільний вибору власної освітньої траєкторії. Вважалося, що структурована навчальна програма не здатна врахувати індивідуальні відмінності у дітей а, отже, не може виявити та створити умови для розвитку їхніх задатків та здібностей. Прихильники домашньої форми навчання розглядали формальну освіту як страждання дітей, пов'язані з тим, що вони повинні сидіти певний час на уроці та мовчки виконувати завдання, що створює враження “нескінченного циклу примусового навчання” [3]. Вони вважали, що дітям потрібно більше часу проводити з батьками. Як наслідок, такі ідеї стали основою для створення соціального руху серед сімей, які були переконані, що якісна освіта дітей є батьківським, а не шкільним обов'язком.

Ще одним аргументом на користь розвитку домашнього навчання був протест проти навчальних програм традиційних шкіл, які були усталені й не до-

пускали змін. Як стверджував Дж.Холт, інституційна освіта ставила під сумнів найважливіші елементи розвитку дітей: творчість і допитливість [10, с.102].

Схожі ідеї також пропагував і Р.Мур, який вважав, що державна освіта розпочинається у занадто ранньому віці. Особливо складним є надто раннє навчання для хлопців, яким іноді потрібно довше часу, щоб досягти відповідного фізичного розвитку, перш ніж вступити до закладу освіти. Ще однією значимою особистістю серед прихильників домашньої освіти є австрійський філософ Іван Ілліч, який розглядав освіту як діяльність, що триває протягом усього життя і її не слід пов'язувати лише з шкільними вчителями. З огляду на це він ставив під сумнів обов'язковість відвідування школи, а надавав перевагу «вільній» формі навчання [8].

Критики домашнього навчання найбільше фокусують увагу на ризику зниження рівня міжособистісного взаємодії учня з іншими учасниками освітнього процесу, що певною мірою призводить до ізоляваності від суспільства. За їх словами, діти, які навчаються вдома, мають обмежену взаємодію зі своїми однолітками, а тому їм не вистачає необхідних навичок для забезпечення повноцінної соціальної активності в майбутньому. Життя дитини в ізольованому середовищі перешкоджає особистісному зростанню, умінню працювати в команді та її соціалізації. Дитині помітно бракуватиме досвіду, який вона могла б отримати, спілкуючись з однолітками в умовах традиційної школи [4, с. 307].

Запровадження домашнього навчання у США в 1970-х роках відбувалося в умовах утвердження контркультурних та лібертаріанських поглядів. Прихильники цих переконань намагалися повстати проти державної освітньої політики і внаслідок її суспільного осуду залишити освіту дітей під батьківським контролем.

Лідером контркультурного напрямку став місіонер, доктор Р. Мур. У 1969 році він, як тогочасний аналітик Департаменту освіти США, розпочав дослідження інституціалізації дитячої освіти. Його головною ідеєю, висвітленою у багатьох публікаціях, полягала у тому, що початок формальної освіти дитини слід відкласти до 8-12 років [10, с.105].

Другий напрям – педагогічний, теоретичне походження якого базоване на лібертаріанській течії, представником якої був учитель і гуманіст Дж. Холт. Основна ідея цього напрямку полягає в тому, що найбільш прогресивним способом навчання дитини є навчання вдома. Він також зазначав, що освітній процес традиційних шкіл, передбачає виключно репродуктивну діяльність учнів, а саме уся пізнавальна активність зводиться лише до механічного запам'ятовування. Більше того, таке навчання здебільшого пригнічує та підвищує тривожність у дітей. Він рекомендував батькам не вводити своїх дітей у середовище системи державної освіти, створювати освітнє середовище вдома, організовувати навчання згідно із принципом природовідповідності відповідно до особистих інтересів і потреб учнів. У колоніальні часи батьки виховували своїх дітей виключно вдома, при цьому залучали зусилля вихователів та старших дітей. Дж.Холт згадує, як колоніальні сільські однокімнатні шкільні приміщення послугували місцем для спільного навчання дітей із кількох сімей під керівництвом наставника або одного з батьків, який реалізовував персональну програму навчання [9, с.122].

Значна частина критиків шкільної освіти дійшла висновку, що державна система не піддається реформуванню, тому вони почали активно заохочувати батьків

навчати своїх дітей вдома. Збільшення кількості дітей, які навчалися вдома часто називають «рухом домашнього навчання», оскільки багато сімей оскаржували дії держави у політичній та юридичній площині, щоб уможливити альтернативний спосіб навчання дітей. Цей рух повернув батькам право вибору форми освіти і дозволив враховувати їхні рекомендації, які відповідали б конкретним культурним та соціальним поглядам на законодавчому рівні [7, с.331].

Впродовж 1970-1980 років керівництво штатів трактувало домашнє навчання як одну із причин пропуску шкільних занять, наголошуючи, що обов'язкове відвідування школи закріплене на законодавчому рівні. Саме тому відносини між прихильниками домашнього навчання та шкільною адміністрацією були дуже напруженими. У період 1980-х років прихильники домашньої освіти об'єдналися, щоб легалізувати домашнє навчання на державному рівні, так як навіть у 1980 році домашнє навчання залишалося нелегітимним у 30 штатах [8].

У 1983 році у США було засновано Асоціацію правового захисту домашньої школи (далі – Асоціація), що стало важливим кроком до визнання домашньої освіти на законодавчому рівні, адже основні зусилля роботи асоціації були спрямовані в русло легалізації домашнього навчання. Сьогодні Асоціація допомагає батькам, які навчають дітей вдома, у багатьох країнах та надають юридичну підтримку для тих, хто навчається вдома в усьому світі незалежно від віку.

Із початком легалізації домашнього навчання (у 1993 році воно стало легальним у всіх 50 штатах), кожен зі штатів намагався встановити локальний контроль за освітнім процесом шляхом визначення правил і положень для сімей, які навчають дітей вдома [2, с.161].

Відповідно до наявності та дотримання нормативно-правової документації розрізняють рівні високого, помірнього та низького законодавчого регулювання освітніх питань [9, с.125]. Штати з високим рівнем законодавчого регулювання вимагають від батьків інформувати відповідний орган освіти про те, що вони мають намір почати навчання своїх дітей вдома. Прийняття законів про обов'язкове відвідування передбачало, що домашній навчальний план повинен бути затверджений штатом, а представники штату мали періодично відвідувати сім'ю, проводити стандартизовані тести для учнів та перевіряти чи є батьки дипломованими вчителями.

Штати з помірним регулюванням передбачають налагодження тісного зворотного зв'язку з батьками,

і відповідно останні зобов'язуються надавати результати тестів, з метою здійснення професійної оцінки прогресу учня.

Штати з низьким рівнем регулювання не вимагають від батьків встановлювати будь-які контакти з державою. Відтак, із 50 штатів – 41 не розробив навіть мінімальних академічних стандартів для батьків, які навчають дітей вдома.

Базовим чинником організаційного врегулювання домашнього навчання є впровадження проміжного та підсумкового оцінювання успішності учнів. Воно здійснюється з метою контролю рівня знань та є важливим для планування змісту, рівня складності і визначення темпу навчання. Контроль за успішністю учнів, які навчаються вдома здійснює державна школа у 23 штатах, в інших випадках – батьки самостійно контролюють рівень здобутих знань школярами. Окрім цього, батьки отримали можливість залучати дітей до позакласної діяльності з метою розвитку пізнавальної сфери. Близько половини штатів дозволяють «домашнім школярам» брати участь у позакласних заходах у їхній місцевій школі, інші, навпаки, забороняють такі заняття або залишають це на розгляд округу [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на особливості історичного становлення домашньої форми освіти в США, можна зробити висновок, що на цей процес вплинуло багато чинників: державна політика, соціальна нерівність, релігійні погляди, виникнення та обґрунтування нових педагогічних теорій. Основоположні ідеї домашньої освіти у США визначено у 1970-х рр. на підставі теоретичних напрацювань та практичних досліджень її прихильників: Дж. Холта, Р. Мура, Б. Д. Рея. Характерна для США відсутність єдиних освітніх стандартів для всіх штатів знайшла відображення в утвердженні значної автономії у формуванні вимог щодо організації домашнього навчання. У різних штатах залежно від наявності та дотримання нормативно-правової документації можна констатувати певну ієрархію рівнів законодавчого регулювання питань домашньої освіти: низького, помірнього та високого. Вивчення історичного розвитку становлення домашньої освіти у США, дає можливість встановити кореляцію між суспільним замовленням та відповідними педагогічними пошуками і здобутками. Відтак, аналіз історичних процесів можна використати з метою моделювання майбутніх перспектив розвитку альтернативних способів здобуття середньої освіти із одночасним врахуванням багатьох ризиків та перспективних можливостей.

Список використаної літератури

1. Ветрова І. Методика навчання інформатики в школах нового типу: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.
2. Рубан І. Домашнє навчання як альтернативна форма здобуття початкової освіти (за ідеями американського педагога Джона Холта). *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. №6 (20). С.161–168.
3. Basham P., Merrifield J., Claudia R. *Heburn home schooling: from the extreme to the mainstream*. Canada: The Fraser Institute, 2007. 24 p.
4. Collom E. The ins and outs of homeschooling: the determinants of parental motivations and student achievement. *Education and Urban Society*. 2005. No 37(3). P.307–335.
5. Moran C.E. How to regulate homeschooling: why history supports the theory of parental choice. *University of Illinois Law Review*. 2011. No 3. P.1061–1094.
6. Davidson T. Homeschooling / In Longe J.L. (Ed.). *Gale encyclopedia of children's health*, 4th edition. Gale, Detroit: Mich., 2021. P.1376–1379.
7. Gaither M. Theory and homeschooling in the USA: past, present and future. *Theory and Research in Education*. No 7 (3). 2009. P.331–346.
8. Heuer W., Donovan W. *Homeschooling: the ultimate school Choice*. Boston, MA: Pioneer Institute, 2017. 20 p.
9. Jolly J.L., Matthews M.S., Nester J. Homeschooling the gifted: a parent's perspective. *Gifted Child Quarterly*. 2012. No 57(2). P.121–134.
10. Kaya T. An evaluation of the historical development and recent state of homeschooling in the USA. *Turkish Journal of Sociology*. 2015. No 1. P.99–118.

References

1. Vietrova, I. (2001). *Metodyka navchannia informatyky v shkolakh novoho typu* [Methodology of teaching informatics in schools of a new type]. Extended abstract of Candidate dissertation. Kyiv, M.P.Drahomanov National Pedagogical University. [in Ukrainian].
2. Ruban, I. (2014). Domashnie navchannia yak alternatyvna forma zdobuttia pochatkovoї osvity (za ideiamy amerykanskoho pedahoha Dzhona Kholta) [Homeschooling as an alternative form of primary education (according to the ideas of the American educator John Holt)]. *Porivnialno-pedahohichni studii*, 6 (20), 161–168. [in Ukrainian].
3. Basham, P., Merrifield, J., & Hepburn, C. (2007). *Home schooling: from the extreme to the mainstream*. The Fraser Institute.
4. Collom, E. (2005). The ins and outs of homeschooling: the determinants of parental motivations and student achievement. *Education and Urban Society*, 37 (3), 307–335.
5. Moran, C.E. (2011). How to regulate homeschooling: why history supports the theory of parental choice. *University of Illinois Law Review*, 3, 1061–1094.
6. Davidson, T. (2011). Homeschooling / In J.L.Longe (Ed.). *Gale encyclopedia of children's health*, 4th edition. Mich.
7. Gaither, M. (2009). Theory and homeschooling in the USA: past, present and future. *Theory and Research in Education*, 7 (3), 331–346.
8. Heuer, W., & Donovan, W. (2017). *Homeschooling: the ultimate school choice*. Pioneer Institute.
9. Jolly, J.L., Matthews, M.S., & Nester, J. (2012). Homeschooling the gifted: a parent's perspective. *Gifted Child Quarterly*, 57 (2), 121–134.
10. Kaya, T. (2015). An evaluation of the historical development and recent state of homeschooling in the USA. *Turkish Journal of Sociology*, 1, 99–118.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022 р.
Стаття прийнята до друку 10.10.2022 р.

Dmytriv Yuliia

Post-Graduate Student

Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

SOCIAL-HISTORICAL AND PEDAGOGICAL PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF HOMESCHOOLING IN THE USA (1970-1990s)

Abstract. The article describes the process of homeschooling as one of the alternative forms of education in the USA. The historical and social preconditions for the development of the supporters of homeschooling movement are analyzed. The purpose of the article is to study the socio-historical and pedagogical preconditions for the emergence and development of homeschooling in the USA. Research methods: systematisation of the results of psychological and pedagogical research, analysis and synthesis of information from scientific, pedagogical and historical literature on the issue of the formation and development of home education in the USA, generalization for the formulation of research conclusions. The views of supporters and critics of home education, their main arguments and considerations are highlighted. As a result of the analysis of scientific and pedagogical literature, the views of pedagogical and philosophical figures who made a significant contribution to the establishment of homeschooling in the USA were analyzed. In addition, the peculiarities of the formation of homeschooling and the increase of interest in homeschooling in the historical context are considered step by step. The peculiarities of the formation and essence of the regulatory and legal framework of homeschooling have been clarified. The conclusions state the absence of uniform educational standards and the presence of significant autonomy of the states in the formation of requirements for the organization of homeschooling. An analysis of research actively carried out at the end of the 20th century, the results of which revealed the reasons for the introduction of homeschooling in the USA, was conducted. The levels of high, moderate and low legislative regulation of educational issues in different states are established depending on the availability and compliance with regulatory and legal documentation.

Key words: homeschooling, history of homeschooling, homeschooling in the USA, ideas of J.Holt.

УДК 378.014.5:373.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.46-49

Єпіхіна Марина Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра дошкільної та початкової освіти
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна
dewdrop@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-0199-8186>

БАЗОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Актуальність статті зумовлена євроінтеграційними процесами, що зумовлюють вектори динамічного розвитку нашого суспільства, зокрема, вищої освіти та її важливого складника – системи професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Метою статті є визначення й аналіз базових тенденцій професійної підготовки майбутнього вчителя. У статті використані такі загальнонаукові методи дослідження, як: аналіз (психолого-педагогічної літератури, інформаційних джерел для вивчення освітніх тенденцій та поглядів науковців на проблему, яка досліджується); дефініційний аналіз (з метою визначення сутності досліджуваної категорії); синтез, порівняння, систематизація наукових джерел (для виявлення стану розробленості проблеми); узагальнення (для визначення провідної категорії дослідження). Виокремлено три рівні базових тенденцій професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу: тенденції соціального рівня (європейська інтеграція, гуманізація, аксіологізація вищої освіти); тенденції науково-методологічного рівня (поліпарадигмальний і міждисциплінарний характер освіти); тенденції практичного рівня (технологізація вищої освіти). Визначені базові тенденції суттєво впливають на формування професійної якості майбутнього вчителя початкової школи необхідних для ефективної партнерської взаємодії між суб'єктами освітнього процесу.

Ключові слова: тенденції, вища освіта, професійна підготовка, майбутній вчитель початкової школи, партнерська взаємодія, суб'єкти освітнього процесу.

Вступ. Динамічний розвиток нашого суспільства, євроінтеграційні процеси, а також реформаційні зміни, які активно відбуваються сьогодні у вітчизняній освітній системі, суттєво впливають на модернізацію вищої освіти. У зв'язку з цим у сучасній вищій педагогічній освіті визначаються нові вимоги до особистості майбутнього вчителя початкової школи, рівень професійної освіти якого має відповідати вимогам сьогодення. Отже, одним із важливих чинників забезпечення ефективності реформ, на наш погляд, виступає рівень професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

У Концепції розвитку педагогічної освіти відзначається, що орієнтація суспільства на європейські стандарти і цінності, кращі світові традиції вимагають відповідних системних змін і в сфері освіти. Наріжним каменем таких змін є покращення якості освітнього процесу в закладах середньої освіти, а відтак – якості підготовки вчителя [8].

Стандарти освіти Нової української школи висувають сьогодні нові вимоги щодо вдосконалення професійної підготовки вчителів початкових класів. Майбутній вчитель повинен бути не тільки компетентним професіоналом, високоосвіченою й творчою особистістю, а й вміти взаємодіяти з учасниками освітнього процесу на засадах партнерства. Однією з важливих функцій, згідно Професійного стандарту є партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, що включає в себе психологічну компетентність, емоційно-етичну та компетентність педагогічного партнерства [9].

Отже в результаті нової освітньої політики, реформаційних процесів в системі вищої освіти виокремлюються провідні сучасні тенденції, відстеження і аналіз яких сприятиме більш якісній фаховій підготовці майбутніх вчителів початкових класів. Зауважимо, що у поданій студії ми акцентуємося на тенденціях професійної підготовки майбутнього вчи-

теля у контексті реалізації його партнерської взаємодії з суб'єктами освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що у теорії і практиці вищої педагогічної освіти значна увага приділяється проблемі дослідження сучасних тенденцій фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи до реалізації партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Сучасні тенденції вищої педагогічної освіти визначені у працях В. Андрущенка, Н. Дем'яненка, В. Кремня, В. Майбороди, М. Марусинець, Т. Федірчик та ін. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців представлені у студіях В. Андрущенка, І. Беха, Н. Бібік, В. Бондаря, Л. Гриневич, Т. Десятова, О. Дубасенюк, М. Євтуха, В. Желанової, Л. Коваль, В. Кремня, С. Мартиненко, О. Матвієнко, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоевої, Л. Хомич, Л. Хоружої та ін.). Сутність професійної підготовки майбутніх педагогів розкривається у працях А. Богуш, О. Дубасенюк, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Підготовку вчителів початкової школи до професійної діяльності досліджували М. Вашуленко, Л. Веред, М. Євтух, В. Желанова О. Комар, О. Матвієнко, Л. Нестеренко, Н. Ничкало, О. Савченко, А. Струк, Л. Сущенко, Л. Хомич та ін. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу розглядається у працях О. Дубасенюк, В. Євдокімової, В. Желанової, О. Коханової, П. Куземко, О. Матвієнко, В. Молоченко, В. Моргун, К. Петрик та ін.

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що проблема обґрунтування й визначення тенденцій професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в контексті викликів сьогодення, пов'язаних з партнерськими вимірами сучасної вищої освіти є розробленою у недостатній мірі.

Метою статті є визначення й характеристика

базових тенденцій професійної підготовки майбутнього вчителя, що зумовлюють реалізацію партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу в початковій школі.

У процесі дослідження базових тенденцій професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу були використані такі **методи наукового дослідження**, як: аналіз (психолого-педагогічної літератури, інформаційних джерел для вивчення освітніх тенденцій та поглядів науковців на проблему, яка досліджується); дефініційний аналіз (з метою визначення сутності досліджуваної категорії); синтез, порівняння, систематизація наукових джерел (для виявлення стану розробленості проблеми); узагальнення (для визначення провідної категорії дослідження).

Виклад основного матеріалу. Поняття «тенденція», «тренд» увійшли в активний словник через сфери економіки й моди й тепер фігурують майже в усіх галузевих термінологіях [10, с. 517]. Досліджуючи провідні напрями та тенденції проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні, В. Желанова визначає поняття «тенденція» як можливість тих чи інших дій розвиватися в даному напрямку. На її думку, це поняття містить широкий спектр умов, критеріїв, принципів й інших явищ, виникнення, зміна, прояв або зникнення яких помітно впливає на розвиток вищої освіти [2]. Визначимо тенденції професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу, які, на наш погляд, є базовими у професійній діяльності майбутніх фахівців: тенденції соціального рівня (європейська інтеграція, гуманізація, аксіологізація вищої освіти); тенденції науково-методологічного рівня (поліпарадигмальний і міждисциплінарний характер освіти); тенденції практичного рівня (технологізація вищої освіти). Розглянемо їх.

До тенденцій соціального рівня ми відносимо європейську інтеграцію, гуманізацію та аксіологізацію освіти.

Європейська інтеграція. Приєднання України до Болонського процесу визначило стратегічні напрями європейської політики в галузі вищої освіти. Підписана у 1999 році Болонська декларація (Болонья, 1999) тридцятьма представниками європейських країн визначила подальший вектор європейської політики у галузі вищої освіти. Синхронізація української освіти з європейською формує нові виклики, які обумовлюють необхідність подальших кардинальних трансформацій національної освіти у напрямі її гармонізації з європейськими стандартами [1]. На думку Н. Перевознюк, міжнародна інтеграція як важлива тенденція розвитку системи вищої освіти в Україні повинна мати багатосторонній, різноплановий характер, оскільки багатоаспектність інтеграційних тенденцій сприятиме більш успішному розвитку національної освітньої системи. Очевидною, на думку дослідниці, виступає необхідність ретельного вивчення та аналізу закордонного досвіду, освітніх стандартів та запровадження лише тих із них, які є прийнятними для державної системи освіти та сприятимуть ефективнішому її розвитку [7]. Аналіз позитивного досвіду реформ європейських країн (Фінляндії, Польщі та ін.), ключовим компонентом якої є партнерська взаємодія між суб'єктами освітнього процесу отримав позитивну оцінку вітчизняних експертів. З огляду на це, у новому професійному стандарті за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» до загальних компетентностей пе-

дагогічного працівника віднесено його здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп, а до основних трудових функцій – партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, до яких віднесено компетентність педагогічного партнерства, зокрема здатність суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно зорієнтованої взаємодії з учнями в освітньому процесі; здатність залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства; здатність взаємодіяти з іншими вчителями на засадах партнерства та підтримки (у рамках наставництва, супервізії тощо); здатність працювати в команді із залученими фахівцями, асистентами вчителя, для надання додаткової підтримки особам з особливими освітніми потребами [9]. Отже, актуальність і важливість професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації партнерської взаємодії між суб'єктами освітнього процесу є цілком очевидною.

Гуманізація вищої освіти – багатовекторний соціально-психологічний процес утвердження гуманістичних цінностей, стимулів, мотивів поведінки, що спрямовується на олюднення цілісної картини світу, розвиток гуманістичного мислення і світогляду через варіативність і диференційованість навчання, навчальних програм і підручників, що забезпечить особистісний зміст освіти суб'єкта учіння, а відтак і розвиток його особистості [6, с. 104]. За твердженням К. Часової, аналізована тенденція включає такі напрями, як: відродження духовності; виховання навчаючої; визначення траєкторії особистості гуманної педагогіки кожного педагога; прагнення до рівноправного спілкування зі своїми учнями; індивідуалізація навчання; перетворення взаємодії педагога й учнів у процесі навчання на засіб їхнього творчого саморозвитку; демократизація управління освітою. Отже, на основі аналізу напрямів процесу гуманізації вищої освіти, приходимо до висновку, що вони суголосні з основними принципами педагогіки партнерства. Прийняття і визнання суб'єктності учасників освітньої діяльності, пріоритетність діалогових форм навчання, рівноправність та різнозначність викладача й студентів в освітньому процесі, які будуються на взаємній повазі, довірі та підтримці є, на нашу думку, суттєвою ознакою партнерської взаємодії.

Аксіологізація вищої освіти. Модернізація системи вищої освіти, яка пов'язана з реформою Нової української школи, неможлива без аксіологічного підходу. Розбудова української національної школи, новий погляд на організацію освітнього процесу і на результати навчання потребують переосмислення ролі сучасного вчителя, визначення провідних ціннісних пріоритетів у професійній діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба у створенні нового аксіологічного складника професійної діяльності вчителя. Серед основних напрямів реформи, що безпосередньо стосуються професійної діяльності вчителя і цінностей професійної діяльності Т. Мотуз визначає педагогіку партнерства, яка передбачає співпрацю і відкритий діалог усіх учасників освітнього процесу (учні, вчителі, батьки) та базується на принципах поваги до особистості кожного, толерантності, доброзичливості і позитивному ставленні, прийнятті та погодженні спільних правил і обов'язків, визнанні цінностей родини та учнівського колективу. Відповідно, цінностями професійної діяльності вчителя, на думку дослідниці, мають бути дитиноцентризм, рівність, повага, прийняття, довіра, співпраця, щирість, толерантність, підтримка, родина [5]. Тобто новий аксіологічний складник професійної діяльності май-

бутнього вчителя початкової школи гуманістичний за своєю сутністю, оскільки зосереджують у собі широкий спектр всіх духовних цінностей суспільства.

До тенденцій науково-методологічного рівня відносно поліпарадигмальний та міждисциплінарний характер вищої освіти.

Поліпарадигмальний характер вищої освіти. Як відзначає В. Желанова, у сучасному освітньому просторі в Україні відбувається становлення нової парадигми, що є інтеграцією кількох парадигм. Тому, на думку дослідниці, вища освіта в Україні є явищем поліпарадигмальним. Вона передбачає співіснування кількох методологічних систем, у межах яких створюються цілісні, закінчені моделі освітнього процесу, виражені у формі педагогічних теорій, технологій, систем навчання й виховання. Отже, ми погоджуємося з думкою В. Желанової, і поліпарадигмальний характер освіти розглядаємо як методологічний принцип та вагому тенденцію сучасного процесу фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів [3, с. 61]. Визначимо провідні освітні парадигми, на яких, на наш погляд, базується сучасна професійна підготовка майбутніх учителів до партнерської взаємодії у початковій школі. Такими є особистісно зорієнтована, смислова й рефлексивна парадигми освіти. Вивчення сутності особистісно зорієнтованої, смислової та рефлексивної освітніх парадигм дало підстави з'ясувати, що вони є близькими, оскільки всі мають особистісну спрямованість. Вони, з одного боку, базуються на партнерській взаємодії, з іншого зумовлюють ефективність процесу формування партнерської взаємодії майбутніх учителів у всіх її сферах, а саме: стосунках та комунікації, перцепції, інтеракції. Отже, позитивні аспекти кожної із зазначених парадигм освіти, що пов'язані з їх особистісними та ціннісно-смисловими орієнтирами, рефлексивною та емпатійною насиченістю, виступають важливими детермінантами ефективної побудови партнерської взаємодії.

Міждисциплінарний характер вищої освіти. Феномен міждисциплінарності стосується усіх галузей знань і є особливо актуальним у сфері освіти. Як вважає А. Колот, міждисциплінарність – це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) з її специфічним, вузькоорієнтованим об'єктом, предметом і методами дослідження [4]. Партнерська взаємодія учасників освітнього процесу, як вже зазначалося вище, є важливим фактором, яке визначає якість сучасної освіти. Тому всебічне теоретичне й практичне вивчення проблем підвищення ефективності самого процесу взаємодії між суб'єктами освітнього процесу набуває важливого значення. Поняття «партнерська взаємодія» можна визначити лише в тому випадку, коли є розуміння того що ж означають поняття «партнерство» і «взаємодія» взагалі. Отже, визначені поняття є складними категоріями, розгляд яких ви-

ходить за межі будь-якої однієї науки. Тому розкрити сутність партнерської взаємодії буде можливим лише тоді, коли буде проаналізовано підходи різних наук до розуміння даного феномену, тобто здійснено міждисциплінарний аналіз. Це, в свою чергу, дозволить розглянути дане поняття з різних точок зору.

До тенденцій практичного рівня відносно технологізацію вищої освіти.

Технологізація вищої освіти. Значущою тенденцією сучасної вищої освіти є її технологізація, що передбачає, з одного боку, використання сучасних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи, з іншого – формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до використання педагогічних технологій у роботі з молодшими школярами [3, с. 61]. Однією з таких технологій є технологія партнерства – система організації освітнього процесу, який передбачає впровадження комплексу методів і прийомів навчання і виховання, спрямованих на взаємодію, співпрацю, обмін і набуття нових знань та досвіду. Технологія партнерства базується на особистісно орієнтованій стратегії освіти, інтерактивних, дослідницьких, проблемно-проектних методах, методу діалогу, самооцінки тощо. Відтак, при правильній організації технології партнерства, яка ґрунтується на принципах поваги до особистості, доброзичливому і позитивному ставленні до учасників взаємодії, взаємоповазі відбувається формування професійних якостей майбутніх учителів початкової школи необхідних для ефективної партнерської взаємодії.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. Інтеграція України в європейський освітній простір, реформаційні процеси в освітній сфері висувають нові вимоги до якості професійної діяльності вчителя початкової школи, суттєвим критерієм якого є партнерська взаємодія процесу в початковій школі. Тому професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до партнерської взаємодії є одним із головних завдань сучасної професійної освіти. У ході дослідження було визначено три рівні базової тенденції професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу: *тенденції соціального рівня* (європейська інтеграція, гуманізація, аксіологізація вищої освіти); *тенденції науково-методологічного рівня* (поліпарадигмальний і міждисциплінарний характер освіти); *тенденції практичного рівня* (технологізація вищої освіти). Вважаємо, що визначені базові тенденції зумовлюють пріоритетні вектори професійної підготовки вчителя початкової школи у контексті ідей педагогіки партнерства. Визначені базові тенденції суттєво впливають на формування професійної якості майбутнього вчителя початкової школи необхідних для ефективної партнерської взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. Подальшого більш ретельного наукового дослідження потребують тенденції практичного рівня.

Список використаної літератури

1. Глушко О.З. Європейський вектор освітніх реформ в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С.5–11.
2. Желанова В. В. Провідні напрями та тенденції дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в Україні. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 35. С.197–207.
3. Желанова В.В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: монографія. Луганск: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 505 с.
4. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 5. С.18–22.
5. Мотуз Т.В. Цінності професійної діяльності вчителя початкових класів нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 7. Т. 3. С.85–88.
6. Онищук Л.А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку особистості. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 3. С.102–107.
7. Перевознюк Н.М. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: інтеграційний аспект. *Наука і освіта*. 2010. № 7. С.198–

201.

8. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти. Наказ міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 №776. URL: mon.gov.ua (дата звернення: 29.09.2022).
9. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 р. № 2736. 45 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/87/f502781n16.pdf> (дата звернення: 05.10.2022).
10. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підр. Вид. 2-ге, виправ. і доповн. Київ: Алєрта, 2011. 696 с.

References

1. Hlushko, O.Z. (2017). Yevropeyskiy vektor osvritnikh reform v Ukraini [European vector of educational reforms in Ukraine]. *Ukrainskiy pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, 5-11. [in Ukrainian].
2. Zhelanova, V.V. (2012). Providni napriamy ta tendentsii doslidzhennia problemy profesiinoyi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv v Ukraini [Leading directions and research trends of the problem of professional training of future primary school teachers in Ukraine]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*, 35, 197–207. [in Ukrainian].
3. Zhelanova, V.V. (2013). Kontekstne navchannia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i tekhnolohiia [Contextual training of the future primary school teacher: theory and technology]. LNU imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].
4. Kolot, A. (2014). Mizhdystsiplinarynyi pidkhid yak peredumova rozvytku ekonomichnoi nauky ta osvity [An interdisciplinary approach as a prerequisite for the development of economic science and education]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*, 5, 18–22. [in Ukrainian].
5. Motuz, T.V. (2020). Tsinnosti profesiinoyi diialnosti vchytelia pochatkovykh klasiv novoi ukrainskoi shkoly [Values of the professional activity of the primary school teacher of the new Ukrainian school]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 7, 3, 85–88. [in Ukrainian].
6. Onyshchuk, L.A. (2017). Humanizatsiia osvity yak osnovna determinanta rozvytku osobystosti [Humanization of education as the main determinant of personality development]. *Ukrainskiy pedahohichnyi zhurnal*, 3, 102–107. [in Ukrainian].
7. Perevozniuk, N.M. (2010). Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini: intehratsiinyi aspekt [Development trends of higher education in Ukraine: integration aspect]. *Nauka i osvita*, 7, 198–201. [in Ukrainian].
8. *Pro zatverdzhennia kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity. Nakaz ministerstva osvity i nauky Ukrainy* [On the approval of the concept of development of pedagogical education. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] July 16 2018 №776. mon.gov.ua. [in Ukrainian].
9. Profesiinyyi standart za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» vid 2018 r. [Professional Standard for the Professions «Primary School Teacher of General Secondary Education», «Teacher of General Secondary Education», «Primary Teacher (with a Diploma of Junior Specialist)» from 2018]. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandart iv> [in Ukrainian].
10. Shevchuk, S.V., & Klymenko, I.V. (2011). *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Ukrainian language by professional direction]. Alєрта [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 08.10.2022 р.
Стаття прийнята до друку 12.10.2022 р.

Yepikhina Maryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Preschool and Primary Education
State University «Lugansk National Taras Shevchenko University», Poltava, Ukraine

BASIC TRENDS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

Abstract. The relevance of the article is determined by the European integration processes that determine the vectors of dynamic development of our society, in particular, higher education and its important component – the system of professional training of future primary school teachers. The article focuses on the trends of professional training of the future teacher in the context of implementing his partnership interaction with subjects of the educational process. The purpose of the article is to identify and analyze the basic trends in the professional training of the future teacher. The article uses such general scientific research methods as: analysis (of psychological and pedagogical literature, information sources for studying educational trends and views of scientists on the problem under investigation); definitional analysis (in order to determine the essence of the researched category); synthesis, comparison, systematization of scientific sources (to identify the state of development of the problem); generalization (to determine the leading category of research). Three levels of basic trends in the professional training of the future primary school teacher for the implementation of partnership interaction of the subjects of the educational process, which are basic in the professional activity of future specialists, are distinguished: social level trends (European integration, humanization and axiologisation of higher education); trends at the scientific and methodological level (polyparadigmatic and interdisciplinary nature of education); practical level trends (technologicalization of higher education). The identified basic trends determine the priority vectors of professional training of primary school teachers in the context of ideas of partnership pedagogy and significantly influence the formation of the professional quality of future primary school teachers necessary for effective partnership interaction between subjects of the educational process.

Key words: trends, higher education, professional training, future primary school teacher, partnership interaction, subjects of the educational process.

УДК 378.011.3-051
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.50-53

Желанова Вікторія В'ячеславівна
доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна
v.zhelanova@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-9467-1080>

МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ СУПРОВІД ІННОВАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Актуальність поданої статті зумовлена інноваційними вимірами сучасної вищої освіти, які набули особливої ваги в контексті сучасних викликів, що об'єктивно зумовили необхідність зміни формату освітнього процесу в вишах й потребують певного мультимедійного супроводу. Метою статті є висвітлення мультимедійного супроводу інноваційних аспектів вищої освіти. У дослідженні застосовано такі методи науково-педагогічного дослідження, як-от: аналіз наукової літератури з проблеми інноваційності вищої освіти та сутності й потенціалу мультимедійних технологій; аналіз освітньо-професійних програм; синтез, порівняння, систематизація наукових джерел; дефініційний аналіз базових понять дослідження. Представлено трактування базових феноменів дослідження, якими є «мультимедіа», «мультимедійні технології», «мультимедійні засоби», «мультимедійний супровід», «освітня інновація», «інноваційні виміри вищої освіти». Репрезентовано певні мультимедійні технології та засоби, що є більш доцільними у контексті певних інноваційних аспектів, що відповідають певним інноваційним вимірам вищої освіти, а саме: концептуально-інноваційному, змістовно-інноваційному, технологічно-інноваційному, комунікативно-інноваційному. Подальшого вивчення потребує аспект використання мультимедійних технологій та засобів в системі дистанційного навчання, яка за об'єктивних причин стала пріоритетною формою організації освітнього процесу в сучасних ЗВО.

Ключові слова: мультимедіа, мультимедійні технології, мультимедійні засоби, мультимедійний супровід, освітня інновація, інноваційні виміри вищої освіти.

Вступ. Інноваційність є суттєвою ознакою й вимогою розвитку базових інституцій сучасного суспільства, зокрема, вищої освіти. Ця об'єктивна обставина, з одного боку, детермінована вектором європеїзації сучасної вітчизняної освіти, впровадженням стратегії навчання впродовж життя, запитом суспільства та роботодавців на підготовку компетентної, конкурентноспроможної на ринку праці, готової до інновацій особистості, з іншого – зумовлена зростанням свідомого ставлення до здобуття якісної освіти як базової європейської цінності, пріоритетом людиноцентризованих ціннісних орієнтацій вищої освіти, потягом до забезпечення її привабливості, партнерськими вимірами стосунків суб'єктів освіти, а також діджиталізацією освітнього процесу в сучасних вишах.

Вагомою причиною інноваційної насиченості вищої освіти в Україні є зростаюча швидкоплинність, змінюваність сучасного суспільства. Відомий вітчизняний економіст А. Колот в своїх дослідженнях довів, що ті зміни, які ще у другій половині ХХ ст. відбувалися упродовж 15 – 20 років, нині стають реальністю за 4 – 5 років [5]. Тобто факт прискорення суспільного розвитку суттєво впливає на сучасну вищу освіту й актуалізує її інноваційні виміри.

Особливої важливості потяг до оновлення набув в умовах військового стану в Україні, коли країна була змушена мобільно змінювати формати існування всіх базових сфер суспільства. Вітчизняні заклади вищої освіти мали перейти на новий режим організації освітнього процесу, який реалізовувався переважно у дистанційній формі. Тобто інновації у вищій освіті отримали нові змістові й процесуальні виміри, які потребують певного технологічного оснащення. Отже окреслені позиції не залишають сумніву в актуальності проблеми обґрунтування й розробки мультимедійного супроводу інноваційності сучасної вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні базові положення інноватики обґрунтували

Дж. Бассет, Д. Гамільтон, Е. Роджерс, О. Хомерики. Сутність педагогічних інновацій розкрито в працях І. Зязюна, В. Кременя, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Сисоевої. Аспект інноваційності вищої освіти висвітлюється в працях О. Дубасенюк, Г. Клімової, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка. Різні напрями підготовки здобувачів вищої освіти до інноваційної професійної діяльності подано в працях Л. Ващенко, Л. Даниленко, Л. Козак, В. Химинець, О. Шапран. Потенційні можливості мультимедійних засобів активно висвітлюються у працях зарубіжних дослідників Б. Андерсена, К. Брінк, Н. Вінера, П. Уейл, Дж. Росс. Проблему застосування мультимедійних технологій в системі вищої освіти порушують О. Бондаренко, В. Заболотний, В. Імбер, О. Коношевський. Питання впровадження мультимедіа в професійну підготовку майбутнього педагога вивчали С. Давидова, М. Захаревич, О. Кучай. Логіку проєктування мультимедійних технологій обґрунтували О. Мокрогуз, Л. Ястребов. Проте при такій широкій дослідженості різних напрямів феномену інноваційності та певних питань мультимедійної проблематики, проблема мультимедійного супроводу різних компонентів інноваційності вищої освіти залишається дослідженою лише аспектно.

Метою статті є висвітлення мультимедійного супроводу інноваційних аспектів вищої освіти.

У ході дослідження застосовувались такі **методи науково-педагогічного дослідження**, як-от: аналіз наукової літератури з проблеми інноваційності вищої освіти та сутності й потенціалу мультимедійних технологій; аналіз освітньо-професійних програм; синтез, порівняння, систематизація наукових джерел; дефініційний аналіз базових понять дослідження.

Виклад основного матеріалу. Визначимося з базовими поняттями поданої статті, якими є «мультимедіа», «мультимедійні технології», «мультимедійні засоби», «мультимедійний супровід», «освітня інновація», «інноваційні виміри вищої освіти».

Етимологія поняття «мультимедіа» походить від латинських слів «multum» (складний або той, що складається з багатьох частин) і «medium» (середовище або засіб). Тобто дослівно переклад «мультимедіа» означає «багато середовищ».

У тлумачному словнику української мови представлено трьох векторне трактування феномену «мультимедіа», а саме:

1) мультимедіа – це комп’ютерні технології, які дозволяють гнучко керувати потоками різноманітної інформації – текстами, графічними зображеннями, музикою, відеозображенням;

2) мультимедіа – це органічне поєднання за допомогою комп’ютера аудіо-, відео-, текстової і графічної інформації, якою можна маніпулювати, створюючи на її основі новий інтелектуальний продукт (приклади практичного застосування мультимедіа: підручники, мультимедіа газети, мультимедіа журнали, мультимедіа книги (електронні книги));

3) мультимедіа – це носії інформації, що дозволяють зберігати значні обсяги даних і забезпечувати досить швидкий доступ до них [6].

Відтак, беручи до уваги окреслені позиції щодо трактування феномену *мультимедіа*, будемо тлумачити його як сукупність сучасних інформаційних технологій, що базуються на використанні різновидів програмного забезпечення та технологічних й технічних засобів з метою комплексного впливу на мотиваційно-ціннісну, когнітивну, емоційну сфери здобувачів освіти, що є одночасно читачем, слухачем, глядачем.

При цьому варто зауважити, що цей вплив відбувається через процес сприймання як відображення в мозку людини предметів і явищ дійсності у цілому, у сукупності всіх їх якостей та властивостей при безпосередній дії на органи чуття через зорові, слухові види сприймання (за сенсорними особливостями), а також – через інтелектуальні, емоційні, естетичні види сприймання (за відношенням до психічного життя) [4].

Мультимедійні технології, поділяючи позиції В. Бикова, розуміємо як сукупність прийомів, методів, способів, що дозволяють за допомогою технічних і програмних засобів персонального комп’ютера обробляти, зберігати, передавати інформацію, представлену в різних формах (текст, звук, графіка, відео, анімація) з використанням інтерактивного програмного забезпечення [1].

Мультимедійні засоби (за С. Гончаренко) – є комплексом апаратних і програмних засобів, що дозволяють користувачеві спілкуватися з комп’ютером, використовуючи різноманітні, природні для себе середовища: графіку, гіпертексти, звук, анімацію, відео. Загалом до мультимедійних засобів належать такі, як-от: цифрова інформація (тексти, графіка, анімація); візуальна інформація (відео, зображення, картини); аудіальна інформація (мова, музика та інші звуки) [2, с.298].

Відомий також розподіл засобів мультимедіа на *лінійні* та *нелінійні*. При цьому *лінійний мультимедійний матеріал* передбачає його послідовну, від початку і до кінця демонстрацію, при якій є відсутньою взаємодія, тобто здобувач освіти не може ніяк змінювати його зміст (фільми, презентації). демонструють послідовно, (користувач може подивитися його як звичайний фільм чи презентацію).

Використання *нелінійного мультимедійного матеріалу* (або гіпермедіа) передбачає процес інтеракції, тобто можливість здобувачів освіти взаємодіяти з поданою інформацією, або з певним засобом відображення мультимедійних даних. Отже нелінійний

спосіб подачі інформації, дає людині, програмам, або мережі можливість взяти участь у виводі інформації, певним чином взаємодіючи з засобом відображення даних мультимедіа [7, с.7].

У контексті проблеми поданої статті ми базуємося на понятті «*мультимедійний супровід*», що розуміємо як процес впровадження сукупності мультимедійних технологій та засобів, що використовуються відповідно до логіки інноваційних аспектів вищої освіти та є доцільними суголосно певним інноваційним вимірам вищої освіти, що детально проаналізовані у попередніх студіях [3].

Далі розглянемо інноваційні аспекти вищої освіти й представимо приклади їх мультимедійного супроводу.

Концептульний аспект інновацій вищої освіти ґрунтується на «цивілізаційному баченні глобалізованого світу» й орієнтує освітній процес у вищих на підготовку людини, здатної жити і ефективно діяти у глобалізованому середовищі. Ці стратегічні орієнтири вищої освіти конкретизуються в таких тактичних завданнях вищої освіти, як: навчити вчитися, працювати, співіснувати з представниками інших культур й етносів, жити в умовах військового стану. Є очевидним, що інноваційний формат вищої освіти, а також потреба у розв’язанні зазначених завдань зумовлюють поліпарадигмальність сучасної парадигми освіти, що, на нашу думку, має бути синтезом кількох освітніх парадигм: особистісної, смислової, рефлексивної. Оскільки саме ці парадигми зорієнтовані на самопізнання, самоусвідомлення, саморозвиток, самореалізацію, самоактуалізацію особистості як «суб’єкта» свого життя; на формування ціннісно-смислового ставлення до професії, рефлексивних конструктів майбутнього фахівця, що є ґрунтовними у інноваційній діяльності здобувача освіти.

Щодо мультимедійного супроводу концептуального аспекту інновацій у вищій освіті вважаємо доцільною підготовку презентацій у форматі Prezi, SWAY. Це можуть бути презентаційні проекти щодо розкриття місії, мети, пріоритетів сучасних освітніх парадигм, що визначають інноваційний вектор розвитку вітчизняної вищої освіти.

Підсумком цієї аналітичної роботи може стати заповнення порівняльної таблиці за допомогою сервісу Google Docs, що візуалізує пріоритети та проблеми різних освітніх парадигм, які складають поліпарадигмальну цілісність сучасної освітньої парадигми.

З метою структуризації й візуалізації проблемного поля сучасної вищої освіти, що потребує розв’язання й оновлення, є доцільним використання інтелектуальних карт (англ. *Mind map*). Для створення інтелектуальних карт доцільно використовувати такі сервіси, як-от: SmartTools, FreeMind, Xebese, Microsoft Visio, Aibase, Lucidchart.

Корисним для розуміння трендів сучасної вищої освіти буде перегляд відео фрагментів з різними стилями викладання та поведінки викладачів університету, а також їх спілкування зі студентами.

Змістовий аспект інновацій вищої освіти пов’язаний з кардинальним оновленням підходів до визначення змісту вищої освіти. У контексті викликів сьогодення векторами оновлення змісту є: визнання абсолютною цінністю змісту освіти не відчужені від людини знання, а саму людину в єдності її природних, соціальних та культурних особливостей. Тобто є очевидною модернізація змісту вищої освіти на культурологічних та аксіологічних засадах. При цьому зміст освіти є педагогічно адаптованим соціальним досвідом людства, суголосним за своєю структурою

людській культурі в усій її повноті.

Варто відзначити, що практичну реалізацію зазначені вектори оновлення змісту вищої освіти знаходять у форматі нових освітніх програм. Так кафедрою освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка впроваджуються такі інноваційні освітні програми, як-от: освітньо-професійна програма 11.00.04 Освітній дизайн і коучинг в освіті дорослих; освітньо-професійна програма 011.00.03 Корпоративна педагогіка та розвиток персоналу для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Мультимедійний супровід цього аспекту інновацій у вищій освіті буде переважно пов'язаним з нелінійним мультимедійним матеріалом. Наприклад, відеолекції за допомогою використання сервісу Google Hangouts, що є доцільним як для безпосереднього спілкування на лекції, так й для перегляду здобувачами освіти, які не могли бути присутніми на занятті. Для проведення online-лекцій й відеоконференцій зручною є платформа ZOOM, що дозволяє комфортно взаємодіяти в режимі реального часу.

Варто зауважити, що при впровадженні нових освітніх програм особливої важливості набуває зворотній зв'язок зі здобувачами освіти, який дозволяє з'ясувати ступінь реалізації їх очікувань та запитів. З метою з'ясування цих моментів можливе заповнення певних Google Форм.

З метою перевірки знань, отриманих на лекції, в межах семінарських занять може бути доцільним GoogleРисунок (інфографіка, схеми). На практичних заняттях для презентації результатів опрацювання вивченого матеріалу та його творчого застосування будуть влучними підготовка GoogleПрезентацій та GoogleДокументів.

Щодо використання лінійних мультимедіа є можливим перегляд відеофрагментів, зашифрованих в QR-коді, що ілюструють певні позиції лекційного матеріалу, або того, що має стати предметом дискусії на семінарському або практичному заняттях

Комунікативний аспект інновацій вищої освіти відбиває якісно нові партнерські стосунки викладачів із здобувачами вищої освіти на засадах рівноправ'я, прозорості, довіри. Такі стосунки реалізуються в комунікації, перцепції та взаємодії, що уможливають переформатування вищої освіти на людиноцентризованих, суб'єктно- та рефлексивно орієнтованих засадах, що є суттєвим аспектом інноваційних змін освіти в сучасному виші.

Пріоритетом мультимедійного супроводу цього аспекту інновацій вищої освіти буде використання певних мультимедійних технологій та засобів для організації групової й командної роботи здобувачів освіти. Наприклад, створення сесійних кімнат на платформі ZOOM, де певні групи студентів мають можливість автономно обговорювати певні освітні проблеми або займатися творчим проектуванням.

Технологічний аспект інновацій вищої освіти пов'язаний з реалізацією ідей технологічного під-

ходу в сучасній вищій освіті у формі інноваційних освітніх технологій, що уявляють собою новаторську систему, яка ґрунтується на новій освітній парадигмі, зорієнтована на сучасні виклики суспільства, передбачає певну етапність, педагогічний інструментарій й алгоритмізовану послідовність певних дій, спрямованих на підвищення якості вищої освіти.

Мультимедійний супровід цього аспекту інновацій у вищій освіті пов'язаний з використанням технологій й засобів медіа в процесі впровадження інноваційних освітніх технологій. Наприклад технологія розв'язання професійно-педагогічних задач, що акумулюється в межах вибіркової дисципліни «Теорія та методика розв'язання професійно-педагогічних задач». Тут може бути доцільною відеофіксація різних педагогічних ситуацій позитивної та негативної спрямованості, а також різних варіантів їх розв'язання, що уможливило реалізацію відеозасобів як змістовної основи для самостійних мисленевих дій студентів, тобто аналізу, оцінки, рефлексії, прогнозування, а також як засобу комунікації. Можливе також використання, так званої, «нарізки» фрагментів відеозаписів аудиторних занять в університеті, що дозволяє сприйняти вербальної, теоретичної інформації підкріпити візуальними враженнями.

Існує декілька модифікацій підбору відеоматеріалу. Так, можливо окремо «нарізати» фрагменти вдалого і менш вдалого заняття, а потім здійснювати їх зіставно-порівняльний аналіз. При цьому існують різні форми організації рефлексивно-аналітичної діяльності студентів. Можливий варіант групової роботи в сесійних кімнатах на платформі ZOOM, коли одна група аналізує вдале заняття; друга – менш вдале; третя виступає в ролі експертів, що дають оцінку їх аналізу і висловлюють власні альтернативи. Друга модифікація «нарізки» може представляти зіставлення певних елементів двох та більше занять.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, інноваційність сучасної вітчизняної вищої освіти є її суттєвою рисою. Ця об'єктивна обставина детермінована глобалізаційними та євроінтеграційними процесами, а також сучасними викликами, пов'язаними з військовим станом й подальшим відродженням нашої країни. На основі аналізу етимології та сутності феномену «мультимедіа», представлено трактування понять мультимедійної технології, мультимедійні засоби, мультимедійний супровід, що розуміємо як процес впровадження сукупності різних мультимедійних технологій та засобів, що використовуються відповідно до логіки інноваційних аспектів вищої освіти та є доцільними суголосно певним інноваційним вимірам вищої освіти. З'ясовано сутність концептуального, змістового, комунікативного, технологічного інноваційних аспектів вищої освіти й представлено різновиди їх мультимедійного супроводу. Подальшого вивчення потребує аспект використання мультимедійних технологій та засобів в системі дистанційного навчання, яка за об'єктивних причин стала пріоритетною формою організації освітнього процесу в сучасних ЗВО.

Список використаної літератури

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2009. 684 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, допов. і виправл. Рівне: Волинські обереги, 2011. 522 с.
3. Желанова В.В. Інноваційний вимір сучасної вищої освіти: аналіз напрямів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип.50. т.1. С.145–148.
4. Загальна психологія: підруч. 2-ге вид., переробл. і доп. / за заг. ред. С.Д.Максименка. Вінниця: Нова кн., 2004. 704 с.
5. Колот А.М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Соціальна економіка*. 2014. № 1-2. С.76–83.
6. Тлумачний словник української мови. Портал української мови та культури. Словник.ua URL: <https://slovnuk.ua/index.php?s1=1&s2=0> (дата звернення: 09.10.2022).

7. Пушкар О., Завгородня О. Мультимедійне видавництво: навч. посіб. для студентів спец. «Технології електрон. мультимед. вид.». Харків: ХНЕУ ім.С.Кузнеця, 2015. 204 с.

References

1. Bykov, V.Yu. (2009). *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity* [Models of organizational systems of open education]. Atika. [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Volynski oberehy. [in Ukrainian].
3. Zhelanova, V. V. (2020). Innovatsiinyi vymir suchasnoi vyshchoi osvity: analiz napriamiv [Innovative dimension of modern higher education: analysis of directions]. *Innovatsiina pedahohika*, 50 (1), 145–148. [in Ukrainian].
4. Maksymenko, S. D. (Ed.) (2004). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]. Nova knyha. [in Ukrainian].
5. Kolot, A.M. (2014). Mizhdystsyplinarnyi pidkhd yak dominanta rozvytku ekonomichnoi nauky ta osvitnoi diialnosti [An interdisciplinary approach as a dominant factor in the development of economic science and educational activity]. *Sotsyalnaia ekonomika*, 1-2, 76–83. [in Ukrainian].
6. *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Portal ukrainskoi movy ta kultury*. Slovnyk.ua [Explanatory dictionary of the Ukrainian language. Ukrainian language and culture portal. Dictionary.ua]. <https://slovnyk.ua/index.php?s1=1&s2=0> [in Ukrainian].
7. Pushkar, O., & Zavorodnia, O. (2015). *Multymediine vydavnytstvo* [Multimedia publishing house]. KhNEU im. S.Kuznetsia. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 14.10.2022 р.

Zhelanova Viktoriia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Education, Psychological and Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

MULTIMEDIA SUPPORT OF THE INNOVATIVE ASPECTS OF MODERN HIGHER EDUCATION

Abstract. The relevance of the presented article is determined by the innovative dimensions of modern higher education, which have gained special importance in the context of modern challenges, which objectively caused the need to change the format of the educational process in the universities and require certain multimedia support. The aim of the article is to highlight the multimedia support of innovative aspects of higher education. The research uses the following methods of scientific and pedagogical research, such as: analysis of scientific literature on the problem of the innovativeness of higher education, the essence and potential of multimedia technologies; analysis of educational and professional programs; synthesis, comparison, systematization of scientific sources; definitional analysis of the basic research concepts. The basic research phenomena such as «multimedia», «multimedia technologies», «multimedia tools», «multimedia support», «educational innovation», «innovative dimensions of higher education» are highlighted. In the context of the issue under consideration, we are based on the concept of «multimedia support», which we understand as the process of introducing a set of multimedia technologies and tools that are used in accordance with the logic of innovative aspects of higher education and are appropriate for certain innovative dimensions of higher education, which have been analyzed in detail in previous studies. Certain multimedia technologies and tools are represented, which are more appropriate in the context of certain innovative aspects that correspond to certain innovative dimensions of higher education, namely: conceptual-innovative, content-innovative, technological-innovative, communicative-innovative. The essence of conceptual, substantive, communicative, technological innovative aspects of higher education is clarified. The types of their multimedia support are presented. The aspect of using multimedia technologies and tools in the distance learning system, which for objective reasons has become a priority form of organization of the educational process in modern higher education institutions, thus requires further study.

Key words: multimedia, multimedia technologies, multimedia tools, multimedia support, educational innovation, innovative dimensions of higher education.

УДК 314.745.23: 316.628.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.54-57

Жиленко Руслан В'ячеславович
кандидат історичних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
ruslan.zhylenko@uznhu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2227-4534>

Афанасьєв Дмитро Миколайович
кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
dmytro.afanasiev@uznhu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2157-0331>

ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРИКЛАД УЖГОРОДСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація. З початку російської збройної агресії в Україні в разі збільшилась чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Громади на Західній Україні є переважно невеликими і зіткнулися з серйозними викликами щодо розміщення та задоволення нагальних потреб ВПО. Тривалість війни радикально впливатиме на зростання середньострокових та довгострокових потреб ВПО. Тому метою даного дослідження стало з'ясування профілю потреб внутрішньо переміщених осіб в Ужгородській територіальній громаді та способи їх реалізації. Теоретичною основою дослідження є методи аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації. Емпіричною основою дослідження потреб ВПО є якісна оцінка найбільш нагальних запитів осіб даної категорії. Для такої якісної оцінки був обраний метод фокус-групових дискусій. Дослідження було проведено 19 липня 2022 року. Респондентами виступили внутрішньо переміщені особи, які з початку бойових дій проживають в Ужгородській ТГ. За результатами фокус-групового дослідження, на базі одного із гуртожитків ДВНЗ «Ужгородський національний університет» було відкрито Дитячий простір для дітей дошкільного віку, а також розпочалося створення коворкінгу, який забезпечить можливість навчатися та працювати дистанційно для школярів, студентів та дорослих ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, потреби, локальна громада, російсько-українська війна.

Вступ. З 24 лютого 2022 року третина українців була вимушена покинути свої домівки. Це найбільша криза переміщення людей у світі на сьогодні. Близько 7 мільйонів людей були переміщені всередині України, а близько 13 мільйонів людей, за оцінками, перебувають у постраждалих районах або не можуть виїхати через підвищені ризики безпеки, руйнування мостів і доріг, а також відсутність ресурсів або інформації про те, де знайти безпеку та житло.

У східній і південній частинах України тривають напади на населені пункти цивільного населення та цивільну інфраструктуру, що ставить під загрозу життя людей і доступ до основних послуг. Крім нових переміщень і вторинних переміщень, спостерігаються повернення до місць постійного проживання, де військові дії припинилися. Ужгород в довоєнний час вважався найменшим обласним центром, а з початком воєнної агресії у пікові періоди в місто прибувало до третини від кількості його мешканців. Психологічний шок, брак доступного та дешевого житла, чуже культурне середовище – ось неповний перелік проблем з якими зіткнулися внутрішньо переміщені особи в перші години після прибуття в Ужгород.

Чим довше триватиме війна, тим самим зростатимуть середньострокові та довгострокові потреби людей, які постраждали від конфлікту, ВПО та тих, хто повернувся, щоб відновити своє життя, і потребуватиме постійної підтримки з боку гуманітарної та міжнародної спільноти в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні присвячено багато наукових праць та соціологічних досліджень. З 2014 року ґрунтовні дослідження опублікували О. Балакірева, Е. Лібанова, О. Новікова, О. Амоша, В. Антонюк, В. Ляшенко, Ю. Залознова,

Л. Шамілева, Л. Логачова, О. Панькова, М. Солдак, О. Касперович, О. Іщенко, О. Прогнімак, О. Сидорчук, О. Хандій та інші. Ю. Серета стверджує, що нинішня Україна та більшість держав, які мають велику чисельність ВПО, належать до країн з низьким рівнем економічного розвитку, внаслідок чого власні ресурси і можливості є дуже обмеженими не тільки для довгострокових інвестицій, але й для реагування на короткострокові потреби переселенців. У цьому контексті дуже важливо розуміти чинники, які можуть сприяти соціальній інтеграції ВПО в умовах обмежених ресурсів. Автор стверджує, що ВПО мають навички та досвід, які можуть бути корисними для приймаючих громад, і у випадку їх ефективного використання стають базисом успішної інтеграції. Найуразливішими в контексті соціальної інтеграції є ВПО, що надають пріоритет зв'язкам з межах найближчого оточення (родина, друзі). Одним із завдань в Ужгородській ТГ є розбудова «об'єднуючих» соціальних мереж ВПО, що виступає важливим чинником успішної соціальної інтеграції. На думку Ю. Серети, у цьому контексті важливо забезпечити: регулярний моніторинг бажаних довготривалих стратегій ВПО, зокрема щодо локальної інтеграції; участь ВПО у плануванні та управлінні програмами, які їх стосуються, особливо на муніципальному рівні (необхідно залучати всі групи переміщеного населення); інформування ВПО та приймаючих громад про можливості участі в таких програмах, а також заохочувати їх робити усвідомлений вибір [1, с.29].

Метою статті є з'ясування профілю потреб внутрішньо переміщених осіб в локальній громаді та способи їх реалізації. Теоретичною основою дослідження є методи аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації. Емпіричною основою дослідження по-

треб ВПО є якісна оцінка найбільш нагальних запитів осіб даної категорії. Для такої якісної оцінки був обраний метод фокус-групових дискусій. Дослідження було проведено 19 липня 2022 року. Респондентами виступили внутрішньо переміщені особи, які з початку бойових дій проживають в Ужгородській ТГ.

Виклад основного матеріалу. При оцінці профілю потреб певних категорій варто звернути увагу на ситуації, при яких формуються ці потреби. Триваюча війна, криза довіри та чуже середовище та інші ситуації кардинальним чином впливають на населення шляхом розвитку психічних розладів. Ці стани серед інших проблем можуть включати посттравматичні стресові розлади (ПТСР), депресії, тривожність, черепно-мозкові травми та зловживання психоактивними речовинами тощо. Через травматичне середовище, в якому перебувають внутрішньо переміщені особи, які евакуювалися з зони бойових дій, вони мають значно більший ризик розвитку цих проблем зі здоров'ям. Ці проблеми можна подолати за умови зняття гостроти вказаних ситуацій, переходу в більш безпечне середовище та звернення до соціальних працівників та психологів.

Українські дослідники А. Хаустова та Л. Трачук стверджують, що ПТСР є дуже давньою людською «вадою» та предметом аналізу з часів Античності. Посттравматичний стресовий розлад – це проблема тривожного стану, що може виникнути після того, як людина зазнає травматичного або глибокого емоційного життєвого досвіду. У той час як організм здорової людини має тенденцію повертатися до вихідного положення після переживання стресової ситуації, особи з розвинутим посттравматичним стресовим розладом, продовжують виділяти гормони та хімічні речовини, пов'язані зі стресом [2, с.10].

Учасники фокус-групового дослідження прибули в Ужгород в кінці лютого – початку березня 2022 року і на момент дослідження (липень 2022 року) більшість гострих симптомів ПТСР були зняті.

Опис обставин переїзду більшістю респондентів полягав в деталізованій хронології виїзду з-під обстрілів до Ужгороду. *«Ми живемо на Північній Салтівці (Харків). 24 лютого почули вибухи і спустились в підвал. Витримали 4-5 днів і вирішили їхати подалі. Полтава нас не прийняла. Тільки в'їхали у Вінницю, відразу були вибухи на аеродромі. То ми вирішили їхати на самий захід країни. Так ми опинились в Ужгороді і знайшли гуртожиток» (Наталія, Харківська область).*

Більшість респондентів досі сприймають свій переїзд до Ужгороду як тимчасове явище, сподіваючись повернутися додому найближчими місяцями (найперше, з причин необхідності продовження навчання дітей). Вони отримують допомогу від волонтерів, громадських організацій, родичів та друзів та живуть у новому місці на свої заощадження. Переважна більшість ВПО, що переїхали в Ужгород – це вихідці з міст і передмість Донецької, Запорізької Луганської, Харківської та Херсонської областей. Жінки та діти становлять основну частину переселенців. Чоловіки, як правило, залишаються вдома працювати, доглядати за майном або вступають до лав Збройних сил України. За інформацією респондентів, літні люди теж здебільшого залишаються у місцях свого постійного проживання, оскільки не хочуть їхати чи не в змозі це зробити.

Деякі респонденти згадували конкретні моменти, які підштовхнули їх до переїзду. Зокрема одна жінка вирішила переїхати, коли побачила влучання ракети у військову частину навпроти свого будинку. Інша співрозмовниця розповіла, як виїхала з дити-

ною із рідного Северодонецька після того, як особисто стала свідком вибуху у п'ятиповерховому будинку коли проходила повз нього. Через обстріл населених пунктів у перші дні респондентам доводилося проводити ночі у бомбосховищах або тимчасових укриттях. Прагнення вберегти дітей від травмуючих подій та побоювання за їхню безпеку стали вагомими аргументами для багатьох сімей у прийнятті рішення про переїзді якщо не всієї родини, то принаймні її частини. Під час фокус-групового дослідження були повідомлення, що у маленьких дітей з'явилися проблеми зі сном та побоювання гучних звуків. Деякі діти замкнулися в собі і перестали розмовляти, інші почали грати у війну і проявляти агресивність. Однак більшість батьків погодилися з думкою, що коли діти знаходяться деякий час у безпечних умовах в м.Ужгород, вищезазначені симптоми у них зникають. При цьому деякі батьки зазначили, що їхні діти продовжують боятися літаків, гвинтокрилів та різких звуків, що нагадують вибухи.

Респондентам було надане безкоштовне житло в приміщеннях ДВНЗ «Ужгородський національний університет», який володіє найбільшою кількістю будівель в Ужгороді. Витрати на комунальні послуги покриваються ДВНЗ «Ужгородський національний університет», хоча, зазвичай, фінансування має покриватися обласними або міськими адміністраціями. Однак, деяким переселенцям неофіційно повідомили, що їм незабаром доведеться сплачувати підвищені рахунки за комунальні послуги, хоча конкретна інформація з цього питання поки що відсутня. Приклад демонструє більш поширені побоювання щодо того, що приватні установи, які досі надавали безкоштовне житло ВПО, майже вичерпали наявні для них ресурси.

Житлові умови в приміщеннях університету респонденти оцінюють задовільними. *«Дах є над головою і це вже добре. Маємо можливість задовольнити свої гігієнічні потреби (санвузли є роздільними), приготувати їжу, прати білизну. Прибирають постійно. Гріх скаржитись на умови» (Лілія, Донецька область).* *«Гаряча вода є. І холодна. І миші є і таргани. Але миримось з ними. Крайчих умов не знайдемо» (Ганна, Херсонська область).* За словами респондентів є певні проблеми співмешкання зі студентами, які іноді створюють шум на поверсі. Але кримінальних подій немає.

Стан приміщень у гуртожитках суттєво відрізняється: від просторих, нещодавно відремонтованих номерів з ванними кімнатами до занедбаних приміщень, які не використовувалися багато років. У деяких випадках приміщення було перенаселено і люди скаржилися на відсутність особистого простору. У деяких гуртожитках була обмежена кількість санвузлів, якими одночасно користувалися як чоловіки, так і жінки. Крім того, в деяких приміщеннях була відсутня ізоляція та система гарячого водопостачання. Подальша відсутність гарячого водопостачання та опалення може стати серйозною проблемою для багатьох ВПО, якщо вони не повернуться додому до жовтня. Ще однією проблемою для тих, хто зараз мешкає у гуртожитках, є те, що з початком навчального року їм доведеться шукати нове житло, вивільнюючи його для студентів.

Респонденти постійно обмінюються інформацією, яка становить колективний інтерес. Наприклад, місця роздачі гуманітарної допомоги, інформація для отримання медичної допомоги, освітніх послуг дітям тощо. Організації цілеспрямовано відвідують гуртожиток та поширюють інформацію про події. Працює «сарафанне радіо». *«Нас взяли «під крило»*

від Управління у справах дітей. Адже ми прийомна сім'я і потребуємо посиленої уваги. Дають нам інформацію де взяти «памперси», їжу, одяг, іграшки» (Наталія, Харківська область).

З працевлаштуванням у респондентів в даний час є серйозні проблеми. «ВПО не бажають брати на роботу. «Годують сніданками» і просять прийти завтра, в понеділок. Або кажуть, що вакансія вже зайнята. Власники підприємств не йдуть нам на зустріч у працевлаштуванні» (Ольга, Харківська область). Внутрішньо переміщені особи мали різний досвід отримання соціальних виплат, таких як допомога по догляду за дитиною та пенсії, у приймаючих областях. Теоретично жодних перешкод у отриманні соціальних виплат в Ужгороді не очікувалося, але на практиці деякі родини переселенців стали жертвами пов'язаних із документами бюрократичних формальностей, що викликало затримку виплат іноді на кілька місяців. Багато респондентів висловили розчарування з приводу трудомісткості процедури оформлення та відсутності інформації з органів державної влади щодо їхнього статусу та прав. Вони також критикували центральні органи державної влади за те, що ті не підготували необхідну нормативно-правову базу з питань ВПО та не виділяють бюджетних коштів для надання допомоги переселенцям. Водночас ВПО були вдячні за гостинність та допомогу, надану ним інститутами громадянського суспільства та місцевими жителями у скрутній ситуації. «Ми отримали щойно допомогу як ВПО вперше. Чекали чотири місяці для цього. Хоча за всі попередні місяці виплатили все. Але 1200 гривень заплатили відразу за проживання в гуртожитку» (Ганна, Херсонська область)

Не всі респонденти за час, що пройшов з часу поселення в Ужгородській ТГ, звертались до послуг лікарів. Зі доступом до медичного обслуговування ситуація неоднозначна. Деякі респонденти характеризуючи надання медичних послуг ВПО державними установами охорони здоров'я стверджували, що вони забезпечуються на належному рівні, тоді як інші ВПО казали, що доступ до медичного обслуговування є проблематичним. Проте, частина респондентів, яка зверталась до лікарів, задоволена наданими послугами. Причому, звертались до державних та приватних медичних установ. У закладах обох форм власності була надана кваліфікована допомога респондентам. «Я зверталась до швидкої допомоги для дитини. Вночі температура підскочила до 40 градусів. Допомогу надали якісну. Виписали необхідні направлення до вузьких спеціалістів, які надали якісні послуги, всі необхідні процедури, ліки дитині виписали, які допомогли подолати хворобу» (Лілія, Донецька область).

Деякі поліклінік в місті надають медичну допомогу, а також деякі місцеві лікарі та медсестри надають ВПО медичні послуги на волонтерських засадах. Проте ВПО часто потребують фінансової підтримки для придбання необхідних ліків або отримання доступу до спеціалізованих медичних послуг. Ті, хто страждає на хронічні захворювання та приймає прописані ліки, зіткнулися з труднощами, намагаючись отримати рецепти на необхідні ліки повторно. Представники громадянського суспільства зі свого боку частково вирішують цю проблему, покриваючи витрати на медичне обслуговування та сприяючи ВПО в отриманні доступу до стаціонарного лікування.

На думку респондентів, з освітніми послугами є проблеми в Ужгородській ТГ. «Я оформляла дитину в освітній заклад. До нас ніхто не довів інформацію, де ми закріплені. Я пішла в найближчу школу №3, яка

поруч. Мені відмовили, адже ми до неї не відносимося. А відносимося до школи №2, яка знаходиться далі від місця проживання. Там мені сказали, що і до цієї школи ми не відносимося. А куди звертатись не сказали. Я пішла в Департамент освіти, де також нічого не могли сказати. Але одна жіночка взялась ретельніше досліджувати це питання і з'ясувала, що ми відносимося все таки до школи №2. Я зробила всі довідки і подала до обидвох шкіл. З 1 вересня ми будемо ходити до школи №2 і, нарешті, дитина отримуватиме освіту» (Ольга, Харківська область). «Добре, що УжНУ організувало ігрову кімнату, де ми можемо на деякий час влаштувати наших дітей. Нам необхідно вирішити різні проблеми: або піти до стоматолога, або виходити довідку, на прийом до лікаря в поліклініку. І ми з 9 до 13 години можемо віддати дитину на догляд працівників УжНУ» (Наталія, Харківська область).

Респонденти в основному ми не звертались за правовою допомогою. Не було проблем з оформленням довідок ВПО. «Ми звертались до органів поліції. Адже перед війною дитина мала отримати паспорт на 14 років. Поки виготовлювався документ, почалась війна і з Києва вивезли документи в невідомому напрямку. Вже в Ужгороді ми зробили декілька запитів. І, буквально, пару тижнів тому дитина отримала свій перший паспорт» (Ольга, Харківська область)

За психологічною допомогою респонденти звертаються в приватному порядку. В процесі фокус-групи стало очевидним, що учасники дискусії не готові обговорювати власні переживання з модератором. Наголосили при цьому, що психологи постійно відвідують гуртожиток та пропонують власну допомогу, а мешканці вже самі вирішують чи користуватись такою допомогою.

Респонденти висловили сподівання швидке закінчення війни та повернення додому. Основне хвилювання пов'язане з початком навчального року та потенційною необхідністю звільнити приміщення в гуртожитку, у зв'язку з заїздом студентів. Також респонденти висловили побажання обладнати технікою якість приміщення щоб діти могли займатись на уроках-онлайн та для виконання домашніх завдань.

На думку Л.Ганущак-Сфіменко та І.Гончаренко внутрішнє переміщення призводить до значних фінансових витрат для окремих осіб, домогосподарств, спільнот походження та призначення, приватного сектору, місцевих та національних урядів, а також агентств з надання гуманітарної допомоги та міжнародних донорів. Витрати, пов'язані з початковою фазою переміщення, коли люди спочатку змушені втекти, включають забезпечення людей, що постраждали, житлом, харчуванням, охороною здоров'я, транспортом та іншими основними послугами. Такі витрати часто покриваються самими вимушеними переселенцями, приймаючою громадою та гуманітарними організаціями, але вони повинні розглядатися як непередбачені зобов'язання місцевих та національних організацій під час та після шоків, щоб зменшити їх вплив на домогосподарства, економіку та громадські операції. Вони в змозі інвестувати в попереднє зменшення ризику для зменшення посткризового навантаження для всіх зацікавлених сторін. Більш довгострокові витрати можна зрозуміти з точки зору втрати можливостей, або економічного потенціалу, внутрішніх переміщених осіб та приймаючої громади [3, с.31-32].

Потенціал Ужгородської громади не в повній мірі використовується органами влади для задоволення потреб ВПО. Особливо відчутними є прогали-

ни в освітній сфері та на ринку праці. Інтенсифікація роботи в цих сферах здатна прискорити адаптацію ВПО до нових умов проживання.

Висновки. Якісне фокус-групове дослідження виявлення найбільш нагальних потреб внутрішньо переміщених осіб дозволило дослідникам, адміністрації Ужгородського національного університету та громадському сектору напрацювати рекомендації та практичні кроки з реалізації потреб ВПО. ГО

«Волонтеріат УжНУ», який складається із працівників університету, розробила та розпочала реалізацію ряду проєктів, покликаних задовольнити потреби, виявлені протягом дослідження. На базі одного із гуртожитків університету було відкрито Дитячий простір для дітей дошкільного віку, а також розпочалося створення коворкінгу, який забезпечить можливість навчатися та працювати дистанційно для школярів, студентів та дорослих ВПО.

Список використаної літератури

1. Серєда Ю.В. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб як чинник локальної інтеграції в Україні. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 29-41.
2. Khaustova A., Trachuk L. Post-traumatic stress disorder: a historical perspective. *Archives of psychiatry*. 2015. No 21, 1 (80). P.6–11.
3. Ганущак-Сфіменко Л.М., Гончаренко І.М. Реінтеграція вимушених переселенців та демобілізованих військовослужбовців із зони ООС (АТО). *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2018. № 3 (123). С. 22–36.

References

1. Sereda, Yu.V. (2015). Sotsialnyi kapital vnutrishno peremishchenykh osob yak chynnyk lokalnoi intehratsii v Ukraini [Social capital of internally displaced persons as a factor of local integration in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium*, 3, 29-41. [in Ukrainian].
2. Khaustova, A., & Trachuk, L. (2015). Post-traumatic stress disorder: a historical perspective. *Archives of psychiatry*, 21, 1 (80), 6–11.
3. Hanushchak-Iefimenko, L.M., & Honcharenko, I.M. (2018). Reintehratsiia vymushenykh pereselentsiv ta demobilizovanykh viiskovosluzhbovtiv iz zony OOS (ATO) [Reintegration of forcibly displaced persons and demobilized servicemen from the zone of OUF]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu tekhnologii ta dizainu. Seriiia " Ekonomichni nauky*, 3 (123), 22–36. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 03.10.2022 р.

Zhylenko Ruslan

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Afanasiev Dmytro

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

LOCAL DIMENSION OF THE NEEDS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS: THE EXAMPLE OF UZHGOROD TERRITORIAL COMMUNITY

Abstract. Since the beginning of the Russian armed aggression in Ukraine, the number of internally displaced persons (IDPs) has increased many times. Communities in Western Ukraine are mostly small and have faced serious challenges in accommodating and meeting the urgent needs of IDPs. The duration of the war will radically affect the growth of medium-term and long-term needs of IDPs. Because of the traumatic environment in which IDPs who have been evacuated from a war zone find themselves, they are at a significantly higher risk of developing these health problems. These problems can be overcome by de-escalating the specified situations, moving to a safer environment and contacting social workers and psychologists. Therefore, the purpose of this study was to find out the profile of the needs of internally displaced persons in the Uzhgorod territorial community and the methods of their implementation. One of the tasks of the Uzhgorod TG is the development of "uniting" social networks of IDPs, which is an important factor in successful social integration. The potential of the Uzhgorod community is not fully used by the authorities to meet the needs of IDPs. Gaps in the educational sphere and the labor market are especially noticeable. Intensification of work in these areas can accelerate the adaptation of IDPs to new living conditions. According to the results of a focus group study, a Children's Space for preschool children was opened on the basis of one of the dormitories of the Uzhhorod National University, and the creation of a co-working space, which will provide the opportunity to study and work remotely for schoolchildren, students and adult IDPs, has also begun.

Key words: internally displaced persons, needs, local community, russian-Ukrainian war.

УДК 37.173.3.097

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.58-61

Канюк Олександра Любомирівна

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри іноземних мов

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
oleksandra.kanyuk@uzhnu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-2396-2988

Іваничко Інна Іванівна

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна
inna.ivanichko@uzhnu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-0161-6400

ДЕЯКІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТЕРМІНУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»

Анотація. Сьогодні, враховуючи сучасні реалії, на нашу думку, особливої уваги заслуговує міжетнічна толерантність, яка передбачає позитивне сприймання і повагу представників всіх національностей. В статті розглядаються проблема толерантності (термін «толерантність» з латинської «tolerantia»: стійкість, витривалість, терпимість). Мета статті – проаналізувати деякі наукові підходи до розуміння толерантності. Застосовані методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури, систематизація, узагальнення), історико-педагогічні. Відзначається, що активне вивчення феномену толерантності починається в другій половині ХХ століття. На сучасному етапі свого розвитку феноменологія толерантності відрізняється множинністю підходів до визначення явища (філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні). Визначення феномену «толерантність» багато в чому залежить від контексту вживання й точки зору дослідника. Толерантність може розглядатися як необхідна умова історико-еволюційного та еволюційно-біологічного процесів, інтерпретуватися в етичному, політичному, психологічному й педагогічному планах. Детальне визначення толерантності міститься в Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО. Розрізняють вікову, гендерну, фізичну, фізіологічну, політичну, расову, релігійну, освітню, географічну, міжетнічну толерантність. Сьогодні у зв'язку з загостренням міжетнічних відносин особливого значення набуває міжетнічна (міжкультурна) толерантність.

Ключові слова: багатокультурні країни, культурне різноманіття, толерантність, міжетнічна толерантність, наукові підходи.

Вступ. Сьогодні у світі є чимало багатонаціональних держав. До таких держав належить і Україна, тому з перших днів незалежності країни питанням міжетнічних відносин, міжетнічної толерантності надавалася велика увага, що відображено в багатьох державних документах (Декларація про державний суверенітет, Декларація прав національностей, Декларація принципів толерантності, Конституція України, Закон України «Про національні меншини в Україні», Концепція національного виховання, Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти та ін.). У всіх цих документах відзначається, що в багатонаціональній Україні всі громадяни мають рівні права, а державна політика спрямована на збереження українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які живуть в Україні; формування культури міжетнічних і міжособистісних стосунків. Підкреслюється важлива роль освіти, тому що освіта має бути зорієнтована на підготовку особистості, здатної до продуктивної міжкультурної взаємодії на засадах толерантності, усвідомленні загального й особливо в різних культурах, толерантного ставлення до відмінностей між людьми, їх самобутності [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми толерантності досліджуються вітчизняними вченими: І.Галицький (концепція формування толерантності в українському суспільстві), О.Брюховецька (толерантність як важлива професійна якість педагога), К.Безпальча (толерантність в сучасній українській школі), А.Павлик (толерантність у міжетнічних відносинах), О.Грива (толерантність в полікультурному середовищі), О.Левченко (толе-

рантність молодших школярів), Л.Гончарук (тренінгові заняття з формування толерантності). Питання міжетнічної толерантності висвітлюються в працях Т.Атрошенко, І.Галицького, В.Свтуха, В.Крисько та ін. Водночас реалії сьогодення свідчать про необхідність більш глибокого і всебічного дослідження феномену толерантності, зокрема, міжетнічної толерантності.

Мета статті: аналізі наукових підходів до феномену толерантності, обґрунтуванні значення толерантності у міжкультурній взаємодії.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, узагальнення) для розкриття змісту поняття «толерантність» і суті існуючих наукових підходів до розуміння цього поняття; історико-педагогічний метод для виявлення першоджерел дослідження толерантності.

Виклад основного матеріалу. Початок розгляду феномену толерантності як категорії наукового знання пов'язаний з аналізом релігійних воєн, коли соціальні відносини вилилися у відкрите протистояння Римської католицької церкви й реформістів в XVI столітті.

До перших відомих розроблених концепцій толерантності відноситься «Послання про віротерпимість» Дж.Локка, який у 1689 році опублікував присвячену аналізу наслідків Вестфальського миру працю, де розглядає віротерпимість крізь призму користі релігії для стабільності державного ладу.

Сам термін «толерантність» був упроваджений у якості наукового поняття Ф.-М.А. де Вольтером в 1763 році в «Трактаті про віротерпимість», обумовленому спалахом релігійної нетерпимості в Тулузі. Вольтер, не критикуючи жодну релігію, показує,

як вони, маючи у своїй основі принцип милосердя, руйнуються забобонами й нетерпимістю. Йому належить одне з найбільш оригінальних формулювань принципу толерантності: «Я не згодний з жодним з Ваших слів, але готовий умерти за Ваше право ці слова говорити».

Сьогоднішнє розуміння феномену толерантності багато в чому ґрунтується на праці Дж. Мілля «Про волю» (1859 рік), де толерантність розглядається як визнання цінності існуючих відмінностей між людьми, їх способами життя.

Активне вивчення феномену толерантності починається в другій половині ХХ століття. На сучасному етапі свого розвитку феноменологія толерантності відрізняється множинністю підходів до визначення явища, що свідчить про нагромадження достатньої кількості емпіричного матеріалу для опису багатоплановості феномену, а з іншого боку, підтверджує відносно недовгий строк розробки даної теорії.

Однак, акумуляція наукового знання про феномен на теперішній час така, що в найближчому майбутньому можна чекати значної його систематизації, що приведе до появи низки парадигмальних теорій, і тим самим позначить новий період розвитку наукового знання з даної проблематики.

У філософії на сучасному етапі розвитку науки можна виділити три основні концептуальні підходи до розгляду феномену толерантності: релятивізм, основоположником якого є американський філософ П. Фейєрбенд, який наполягає на тому, що є багато способів буття в світі, кожний з яких має свої переваги й недоліки, і всі вони потрібні для того, щоб зробити нас людьми в повному сенсі цього слова й допомогти розв'язати проблеми нашого спільного існування в цьому світі; раціоналізм, що розглядає ідею толерантності як світоглядне формулювання тенденції виключення з публічної дискусії будь-якої субстанціональної ірраціональності і затвердження оптимальної у функціональному відношенні поведінки; ідея діалогу як ефективного способу організованої на основі толерантності соціальної комунікації, яка одержала особливий розвиток в 1990-х роках і активно розробляється зараз у рамках діалогу культур.

У соціології феномен толерантності може розглядатися як: терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, традицій, почуттів, вірувань; витривалість по відношенню до зовнішніх несприятливих емоційних факторів.

У загальній психології, під толерантністю розуміють відсутність або ослаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозову ситуацію, а зовні — у витримці, самовладанні, здатності довгостроково виносити несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей.

Педагогічні підходи до розуміння толерантності передбачають усвідомлення особистістю неповторності, унікальності, цінності інших людей, їх права на самобутність; терпиме ставлення до інших людей, які відрізняються своїми переконаннями, способом життя, манерами тощо; здатність налагоджувати продуктивну взаємодію з іншими.

Як правило, визначення феномену «толерантність» на сучасному етапі розвитку знання багато в чому залежить від контексту вживання й точки зору дослідника. Толерантність може розглядатися як необхідна умова історико-еволюційного та еволюційно-біологічного процесів, інтерпретуватися в

етичному, політичному, психологічному й педагогічному планах. При цьому, в історико-еволюційному процесі толерантність виступає як норма стійкості, що визначає діапазон збереження відмінностей популяцій і спільнот у мінливій дійсності; в еволюційно-біологічному — опирається на уяву про норму реакції, тобто припустимому діапазоні варіантів реагування, властивих тому або іншому виду, що не порушують його генотипу; в етичному — виходить із гуманістичних концепцій, у яких підкреслюється неминуща цінність різних чеснот людини, у тому числі власливостей, що відрізняють одну людину від іншої, не порушуючи при цьому приналежності до єдиного людського виду.

Звертаючись до семантичного аналізу, слід зазначити, що латинське поняття «tolerantia» виражає такі значення: стійкість, витривалість; терпимість; допуск, припустиме відхилення; англійський термін «tolerance» перекладається як набута стійкість, стійкість до невизначеності, етнічна стійкість, межа стійкості (витривалості) людини; стійкість до стресу, стійкість до конфлікту, стійкість до поведінкових відхилень.

У рамках семантичного аналізу існують спроби розмежувати терміни толерантність, терпимість і терпіння. Найбільш широкий спектр значень має поняття толерантності, яке може бути інтерпретоване досить різноманітно — від зниження порога чутливості й здатності опиратися зовнішньому впливу до байдужості й критичного діалогу із приводу якого-небудь феномена. При цьому, цей термін частіше використовується в науковій літературі, зазвичай, у медицині й гуманітарних науках, тоді як у повсякденній мові частіше вживається поняття терпимості, яке має більш чіткі межі визначення — поблажливе відношення до якого-небудь явища, до когось, відсутність ворожнечі, або допущення меншого зла, а також здатність, уміння миритися із чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей. Під терпінням розуміється певний стан духу, його сила й велич, які дозволяють долати труднощі, обмеження. Отже, якщо вживання понять толерантність і терпимість як синонімів у ряді значень першого й допускається, то поняття терпіння, виходячи з його лексичного значення, не може бути використане в якості синоніма перших двох.

Сформульований у рамках теорії лібералізму принцип толерантності виступає, в першу чергу, інструментом запобігання конфлікту на ґрунті «іншості», і такий підхід актуальний і для сучасної соціальної психології. Обґрунтування толерантної поведінки в рамках ліберальної концепції відбувається в межах теорії автономії індивіда, що затверджує пріоритет індивідуальної волі над будь-якими міркуваннями користі, моралі, і т.д., тобто воля індивіда може бути обмежена лише принципом «не нанеси шкоди іншим членам суспільства».

В історичній перспективі, крім лібералізму, можна виділити ще кілька підходів до обґрунтування толерантної поведінки:

– скептицизм, який передбачає, що негативне ставлення до деяких ідей поєднується з переконанням, що не слід виключати можливості їх правильності (принаймні, часткової); у свою чергу, схвалення деяких ідей поєднується з переконанням, що не слід задалегідь відкидати аргументів, які можуть довести помилковість поглядів, які обговорюються;

– раціональний редукціонізм, що передбачає наявність різних уявлень, думок або вірувань, але вимагає, щоб ці уявлення і думки не занадто суперечили одні одним;

– містицизм, що служив в історії світових релігій обґрунтуванням толерантної свідомості завдяки тезі про причетність усіх речей до божественної реальності;

– раціонально-прагматичні міркування, що доводять неефективність і нераціональність інтолерантних практик;

– функціоналізм, заснований на ідеї поваги до особистості як члену громадянського суспільства;

– теорія пріоритету права людини, суть якої полягає в тому, що кожна людина має право жити у відповідності зі своїм уявленнями про життя, якщо тільки це не перешкоджає іншим у реалізації їх життєвих прагнень, толерантність на сучасному етапі розвитку соціуму визнається невід’ємною властивістю демократичного суспільства.

Детальне визначення толерантності міститься в Декларації принципів терпимості ЮНЕСКО [3]:

1. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовираження й способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, збагачення й воля думки, совісті й переконань. Толерантність – це гармонія в різноманітті. Це не тільки моральний обов’язок, але й політична і правова потреба. Толерантність – це чеснота, яка уможливає досягнення миру й сприяє заміні культури війни культурою миру.

2. Толерантність – це не поступка, полегкість або вдавняння. Толерантність – це, насамперед активне відношення, формоване на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. Ні за яких умов толерантність не може служити виправданням зазіхання на ці основні цінності, толерантність повинні проявляти окремі люди, групи й держави.

3. Толерантність – це обов’язок сприйняти утвердженню прав людини, плюралізму, (в тому числі, культурного плюралізму), демократії й правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини, поняття, яке утверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах у сфері прав людини.

4. Прояв толерантності, який співзвучний повазі прав людини, не означає терпимого відношення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням. Це означає, що кожний вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Це означає визнання того, що люди по своїй природі різняться зовнішнім виглядом, положенням, мовою, поведінкою і цінностями і мають право жити у світі й зберігати свою індивідуальність, це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав’язані іншим.

Типологія толерантності за соціальними сферами її буття передбачає наявність таких видів толерантності: гендерна, вікова, освітня, расова, релігійна, міжкласова, фізична і фізіологічна, політична, географічна та ін. Вчені виокремлюють також види толерантності та інтолерантності за ієрархічним принципом сходження від першого до другого: протекціоністська, ціннісна толерантність, прихована інтолерантність, вербальна інтолерантність, агресивна поведінкова інтолерантність та ін.

Одним із видів толерантності є міжетнічна толерантність, (часто вживається також термін «міжкультурна толерантність»), актуальність якої сьогодні надзвичайно велика. Міжетнічна толерантність є важливою цінністю та соціальною нормою громадянського суспільства. Вона гарантує право всім громадянам, незалежно від їх національної приналежності, бути рівними в багатокультурному суспільстві, проявляти власну самобутність, користуватися повагою і поважати культурну різноманітність та самобутність інших.

Науковці розглядають міжетнічну толерантність як системну сукупність психологічних установок, почуттів, знань і суспільно-правових норм, світоглядно-поведінкових орієнтацій, які передбачають позитивне сприймання представниками якої-небудь однієї нації інших; позитивне ставлення до культури інших народів; здатність виявляти терпимість до іншого способу життя, релігійних переконань, звичаїв і традицій тощо [4; 5].

Вчені наголошують на існуванні зв’язку між міжетнічною толерантністю і позитивною етнічною ідентичністю, етнічною самосвідомістю, тобто, впевненістю людини в своїй власній позитивній груповій ідентичності може дати підставу для поваги інших груп і готовності до співпраці з іншими людьми на основі рівноправності, взаєморозуміння.

Висновки. Отже, початок розгляду феномену толерантності як категорії наукового знання пов’язаний з аналізом релігійних воєн, коли соціальні відносини вилилися у відкрите протистояння Римської католицької церкви й реформістів в XVI столітті. Термін «толерантність» був упроваджений Вольтером у 1763 році. Існують різні наукові підходи до розуміння поняття «толерантність» (філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні). Вчені виділяють такі види толерантності, як вікова, гендерна, фізична, фізіологічна, політична, географічна, міжетнічна та ін. Сьогодні, враховуючи сучасні реалії, на нашу думку, особливої уваги заслуговує міжетнічна толерантність, яка передбачає позитивне сприймання і повагу представників всіх національностей.

Список використаної літератури

1. Безпальча Р. Толерантність в сучасній українській школі. *Педагогіка толерантності*. 2002. № 4. С.11–18.
2. Береговий Я.А. Педагогіка толерантності. *Педагогіка толерантності*. 2003. № 1 (23). С.4–8.
3. Декларація принципів толерантності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (дата звернення 03.09.2022)
4. Павлик А. Толерантність і міжетнічні відносини *Шкільний світ*. 2016. № 19. С.16–21.
5. Bartosh O., Atroshchenko T., Kozubovska I. Enhancing interethnic tolerance in masters of education in Ukrainian multiethnic primary school. *Práxis Educacional*. 2022. Volume 18, Issue 49. P.e9262

References

1. Bezpal'cha, R. (2002). Tolerantnist' v suchasnyy ukrayins'kyi shkoli [Tolerance in a modern Ukrainian school]. *Pedahohika tolerantnosti*, 4, 11–18. [in Ukrainian].
2. Berehovyy, Ya.A. (2003). Pedahohika tolerantnosti [Pedagogy of tolerance]. *Pedahohika tolerantnosti*, 1, 4–8. [in Ukrainian].
3. Deklaratsiya prynstypiv tolerantnosti [Declaration of Principles of Tolerance]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 [in Ukrainian].
4. Pavlyk, A. (2016). Tolerantnist' i mizhetnichni vidnosyny [Tolerance and interethnic relations]. *Shkil'nyy svit*, 19, 16–21. [in Ukrainian].
5. Bartosh, O., Atroshchenko, T., & Kozubovska, I. (2022). Enhancing interethnic tolerance in masters of education in Ukrainian multiethnic primary school. *Práxis Educacional*, 18 (49), e9262.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 12.10.2022 р.

Kanyuk Oleksandra

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Head of Foreign Language Department
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Ivanichko Inna

PhD Student
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE UNDERSTANDING OF THE TERM «TOLERANCE»

Abstract. This article deals with the problem of tolerance in the multicultural society. The aim of the study is to analyze the main scientific approaches to the understanding of term «tolerance» and to prove the great importance of tolerance in successful intercultural cooperation. Theoretical research methods (analysis, systematization, theoretical generalization) have been used as well as pedagogical and historic methods. It is underlined that there are many multicultural countries in the world and Ukraine is one of them. On the territory of the country here live representatives of many nations, different cultures. The most modern response to the cultural diversity is tolerance, especially interethnic tolerance. It means the availability and recognition of free existence and development of different ethnic cultures, being a part of a single national community. The aim of democratic state policy is to create an open society in Ukraine, in which the representatives of all groups (social, cultural, ethnic, religious) have possibilities of self-development, self-actualization with the preservation of unique cultural origin. In this way it's possible to solve the problems of cultural and social diversity in the country. In this article the based concept and the different scientific approaches to the understanding of term «tolerance» are discussed (philosophical, sociological, psychological, pedagogical). The definition of tolerance as a scientific category is proposed, and the most known kinds of tolerance are named (aged, gender, race, political, educational, geographical, religious, interethnic tolerance). Special attention is paid to the analysis of interethnic tolerance (very often the term «intercultural tolerance» is used too). Its importance is declared in many state documents of Ukraine, as well as in the Declaration of Principles of Tolerance.

Key words: multicultural countries, cultural diversity, tolerance, interethnic tolerance, scientific approaches.

УДК 371.336
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.62-65

Козубовська Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
kozub@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-5562-0472>

Товт-Коршинська Маріанна Іванівна

доктор медичних наук, професор
завідувач кафедри внутрішніх хвороб
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
tovtkm@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8763-334X>

ГОТОВНІСТЬ МАГІСТРІВ МЕДИЦИНИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. Розглянуто питання педагогічного спілкування, готовність до якого є важливою умовою успішної професійної діяльності фахівця вищої школи, в тому числі й магістрів медицини, які бажають поєднувати фахову діяльність медика з викладацькою діяльністю в медичних закладах вищої освіти. Готовність до професійного педагогічного спілкування суттєво впливає на ефективність педагогічної діяльності викладача. Мета статті: аналіз понять «спілкування», «педагогічне спілкування», виявлення ролі спілкування у професійній педагогічній діяльності магістра медицини. Застосовані методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення) для обґрунтування сутності основних понять, формулювання вихідних положень та висновків. Наголошується, що ефективність педагогічного спілкування в значній мірі залежить від наявності у викладача дидактичних, комунікативних, гностичних, ораторських та експресивних умінь. Розкрито суть поняття «готовність до спілкування» та її види (психологічна, теоретична, практична). Розглядаючи питання готовності майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності і, зокрема, професійного педагогічного спілкування, наголошується на такому важливому аспекті, як готовність до міжкультурної взаємодії, міжкультурного педагогічного спілкування, наявності міжкультурної компетентності, що дуже актуально в реаліях сьогодення.

Ключові слова: магістри медицини, вища школа, педагогічне спілкування, міжкультурне спілкування, готовність, педагогічна діяльність.

Вступ. Спілкування відіграє надзвичайно важливу роль в житті людини. Воно завжди було в основі соціального буття. У науковій літературі спілкування розглядається як специфічний вид діяльності, як особливий вид мистецтва і як одна з основних потреб людини. Особливої уваги заслуговує професійне спілкування, оскільки воно суттєво впливає на ефективність професійної діяльності. В першу чергу це стосується таких професій, як вчитель, психолог, лікар. Наприклад, добре відомо, що слово може мати позитивний ефект у лікуванні хворого і, навпаки, може значно погіршити стан хворого. У науці відомий термін «ятрогенія» або «психогенія». Це психогенний механізм травматизації психічного стану людини, який або ускладнює перебіг реально існуючого захворювання, або сприяє його виникненню внаслідок негативних зовнішніх впливів. Найчастіше – це неправильне спілкування лікаря і хворого, необережні висловлювання лікаря. Проте в даній статті спілкування буде розглядатися в трохи іншій площині, а саме – педагогічній. Справа в тому, що випускники медичних факультетів, зокрема магістри медицини, часто поєднують практичну роботу в медичній установі з викладацькою роботою в медичних закладах вищої освіти. Важливою умовою їх успішної педагогічної діяльності є готовність до професійного педагогічного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням спілкування присвячені дослідження вітчизняних учених: І.Кулініч (загальні питання комунікації), Г.Мешко (педагогічне спілкування), М.Філоненко (психологія спілкування), Л.Харченко, Л.Хміль (ділове спілкування) З.Мацюк, Н.Станкевич

(професійне спілкування), Т.Чмут (культура спілкування), М.Галицька (міжкультурна комунікація), М.Бабинець, С.Буданов (ділове іншомовне спілкування) та ін.

Мета статті: аналіз понять «спілкування», «педагогічне спілкування», виявлення ролі спілкування у професійній педагогічній діяльності магістра медицини. **Методи дослідження:** загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення) для обґрунтування сутності основних понять, формулювання вихідних положень та висновків.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність є особливим видом соціальної діяльності, яка спрямована на передачу новим поколінням накопичених людством досвіду і культури, створення умов для їх особистісного розвитку. Основний зміст педагогічної професії становлять взаємини з людьми, у процесі передачі відповідних знань. Професійна педагогічна діяльність передбачає спеціальну освіту, тобто оволодіння системою спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання функцій, пов'язаних із певною професією. Людина, яка професійно займається педагогічною діяльністю, називається педагогом. Педагог – фахівець, який має спеціальну підготовку і професійно здійснює навчально-виховну роботу в різних освітньо-виховних системах [1, с.6-7].

Професія педагога належить до соціономічних видів праці, де професійно значущим чинником, що супроводжує трудову діяльність, виступає спілкування.

Спілкування є універсальною реальністю людського буття, в якій формуються не тільки різні види соціальних відносин, але й психологічні особливості

окремого індивіда, який вступає в безпосередні та опосередковані відносини з іншими людьми та групами [2, с.325].

У педагогічній діяльності спілкування зазвичай розглядається як засіб розв'язання навчально-виховних завдань; соціально-психологічне забезпечення педагогічного процесу; засіб організації взаємин педагога з вихованцями. Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами, яке передбачає досягнення певних навчальних і виховних цілей. З допомогою педагогічного спілкування не тільки передаються знання, формуються вміння і навички, але й здійснюється вплив на особистість, який зумовлює зміни в характері, світосприйманні, поведінці особистості.

Г.Мешко визначає педагогічне спілкування як систему способів і прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу та налагодження взаємин [1, с.38]. Основними ознаками педагогічного спілкування, на її думку, є: особистісна орієнтація співрозмовників; рівність психологічних позицій співрозмовників; проникнення у світ почуттів і переживань учасників спілкування, готовність прийняти точку зору співрозмовника та ін..

Отже, завданням підготовки майбутніх магістрів-медиків у закладі вищої освіти є формування їх готовності до забезпечення ефективного педагогічного спілкування у процесі педагогічної діяльності.

Зауважимо, що поняття «готовність» виникло в експериментальній психології ще в 70-х роках минулого століття, проте й досі залишається дискусійним. Вчені С.Рубінштейн, (К.Платонов, В.Крутецький, М.Ляченко, С.Максименко, Д.Узнадзе) по-різному тлумачать сутність цього феномену.

На основі узагальнення поглядів учених, очевидно, готовність можна визначити як особливий стан особистості, який передбачає активізацію всіх психофізіологічних можливостей, спрямованість її свідомості на успішне виконання завдань діяльності. Це цілісна, багатоступенева система; складне особистісне утворення, що має свої закони існування і розвитку; необхідна передумова успішної професійної діяльності.

Зазвичай виокремлюють три аспекти у структурі готовності: психологічна готовність, теоретична готовність, практична готовність. У контексті нашого дослідження психологічна готовність передбачає наявність позитивної мотивації до педагогічної діяльності загалом і забезпечення професійного педагогічного спілкування педагога і студентів зокрема; теоретична готовність характеризується наявністю у магістрів медицини необхідних фахових знань, які потрібно донести до аудиторії, а також знань в галузі професійного педагогічного спілкування; практична готовність свідчить про сформованість у магістрів умінь і навичок організації педагогічної діяльності і педагогічного професійного спілкування.

Ефективність педагогічного спілкування в значній мірі залежить від наявності у викладача комунікативних, гностичних та експресивних умінь.

Комунікативні вміння умовно можна розділити на три групи:

- Власне комунікативні вміння – виражаються в здатності налагоджувати контакти, будувати ділові та особистісні відносини. Від цих умінь багато в чому залежать організаційні можливості педагога, зокрема, у встановленні сприятливого психологічного клімату, згуртуванні студентської групи.
- Дидактичні вміння – зв'язані з умінням педагога чітко, ясно і доступно доносити до студентів на-

вчальний матеріал. У випадку недостатньої сформованості дидактичних умінь педагог може дуже добре володіти навчальним матеріалом, але йому важко використати знання в практичній професійній діяльності. До них відноситься вміння управляти увагою аудиторії, прогнозувати наслідки свого впливу на студентів, вміння викликати інтерес до предмету, який викладається. Слід відзначити, що всі ці вміння, можливо, не відносяться безпосередньо до комунікативних умінь, проте вони, безперечно, базуються на вмінні педагога спілкуватися.

- Ораторські вміння – передбачають здатність до викладу матеріалу в чіткій, логічній формі, здатність повністю оволодіти увагою аудиторії, переконати слухачів в істинності тих чи інших положень.

Гностичні вміння необхідні для пізнання педагогом особливостей як окремих індивідів, так і студентської групи в цілому, для аналізу педагогічних ситуацій і власної педагогічної діяльності. Мають тісний зв'язок з процесом сприймання (перцепція), вмінням спостерігати. Гностичні вміння включають вміння користуватися науковою і навчально-методичною літературою, проводити елементарні педагогічні дослідження та аналізувати їх результати для того, щоб вносити відповідні корективи в методику викладання.

В педагогічному спілкуванні важлива роль належить експресивним умінням викладача. В перекладі з латинської експресія означає «вираження». Отже, очевидно, експресивні вміння передбачають вміння педагога виражати свої почуття та емоції, власну позицію, ставлення до конкретних подій, явищ, фактів. Все це педагог виражає засобами мови, міміки, пантоміміки, навіть власним зовнішнім виглядом. Використання педагогом експресивних засобів дає можливість виразити багату палітру почуттів (захоплення, радість, здивування, осуд, іронію тощо). Жести можуть доповнювати, уточнювати, а іноді – навіть замінювати слово. Не буде перебільшенням стверджувати, що оволодіння викладачем експресивними вміннями означає одночасно оволодіння ним акторською майстерністю. Відомо, що А.Макаренко вважав, що педагог не може не бути актором, але його почуття та емоції, його акторська майстерність повинні бути педагогічно доцільними, тобто, повинні допомагати ефективно вирішувати педагогічні завдання.

Успіх педагогічного спілкування залежить також від наявності у викладача педагогічного такту. Педагогічний такт базується на таких особистісних властивостях, як гуманізм, доброзичливість, чуйність, щирість. Він передбачає природність і простоту у спілкуванні, довіру, іронію і гумор (але без сарказму), вимогливість, але без дріб'язкової прискіпливості, доброзичливість, принциповість, уважність і чуйність, повагу, вміння вислухати, навчання без демонстрації свого вищого у порівнянні зі студентами статусу, своєчасність виховних заходів та ін.

Слід відзначити, що доречно використання гумору в навчально-виховному процесі має велике значення, оскільки піднімає тонус, знімає втому і напруження, сприяє встановленню ближчих контактів між викладачем і студентами. Проте гумор необхідно використовувати дуже обережно, не перетворювати жарти у висміювання кого-небудь.

Розглядаючи питання готовності майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності і, зокрема, професійного педагогічного спілкування, не можна не згадати про такий важливий аспект, як готовність до міжкультурної взаємодії, міжкультурного

спілкування. Відомо, що Україна належить до багатонаціональних країн світу, де поряд з українцями проживають росіяни, білоруси, угорці, поляки, словаки, румуни, вірмени, євреї та представники багатьох інших національностей. Значна частина університетської молоді належить до різних етнічних спільнот і релігійних конфесій. Тому викладачі закладів вищої освіти повинні бути готові до міжкультурної комунікації, володіти міжкультурною компетентністю.

Термін «компетентність» розглядається вченими як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здатність і вміння виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної освіти, широкої ерудиції; професійна підготовленість і здатність до виконання професійних завдань; рівень досягнень індивіда у певній галузі. Це – наявність певних знань, умінь і навичок у розв'язанні конкретної проблеми.

Міжкультурна компетентність педагогічних працівників передбачає глибокі і різносторонні знання про соціальні та культурні особливості, традиції, менталітет, спосіб життя етнічних меншин в країні (регіоні, закладі вищої освіти); правила етикету рідної країни та країн, представники яких проживають в даному регіоні. Вони повинні вміти розрізняти подібне та відмінне в рідній культурі та інших культурах, мати чітко визначену етнічну ідентифікацію, проявляти інтерес до вивчення соціокультурної інформації, відчувати потребу у спілкуванні з представниками інших культур. У них сформоване стійке ціннісне ставлення до себе як самотутньої, неповторної особистості, їм притаманне позитивне емоційне сприйняття інших людей, їх думок, поглядів, способу життя без будь-яких упереджень. Вони вміють слухати інших, мають ґрунтовні знання з основ міжкультурної комунікації, здатні ефективно здійснювати міжкультурну комунікацію на толерантній основі, застосовувати вміння міжкультурної комунікації, стримувати себе, відстоювати свою позицію, не при-

нижуючи інших, уникати та конструктивно вирішувати конфліктні ситуації [3; 4].

Міжкультурна комунікативна компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок, які дають можливість ефективно здійснювати взаємодію у міжкультурному середовищі. Міжкультурна комунікативна компетентність передбачає здатність подолати труднощі і непорозуміння, які можуть виникнути в процесі взаємодії з представниками інших культур [5].

Впливає на ефективність спілкування і стиль спілкування викладача і студентів. Серед відомих стилів спілкування варто назвати авторитарний, ліберальний, демократичний. Кожному викладачеві притаманний власний стиль педагогічного спілкування, хоч іноді один стиль може поєднувати риси двох різних стилів при домінуючій ролі якогось одного (наприклад, демократичний і ліберальний). Ліберальний стиль характеризується формальним виконанням своїх обов'язків, передбачає тактику невтручання, або мінімального втручання в перебіг освітнього процесу, уникненням будь-яких конфліктів, поблагливістю. Представник авторитарного стилю зазвичай наполягає на виконанні всіх його вказівок і здійснює строгий контроль за виконанням, дисципліною. Він не схильний радитися, прислухатися до думки інших. Безперечно, найбільш оптимальним стилем педагогічної взаємодії є демократичний стиль, коли викладач орієнтується на думку студентів, опирається на їх ініціативу, діє в межах педагогіки партнерства.

Висновки. Отже, майбутні магістри медицини, які бажають поєднувати фахову діяльність медика з педагогічною діяльністю викладача медичних закладів вищої освіти, повинні володіти теоретичними знаннями з відповідних галузей медицини, а також знаннями і вміннями організації навчально-виховного процесу у вищій школі, зокрема, вміннями професійного педагогічного спілкування (дидактичні, гностичні, ораторські, експресивні та ін.) і бути готовими використовувати їх на практиці.

Список використаної літератури

1. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії. Київ: Академвидав, 2012. 200 с.
2. Кулініч І.О. Психологія управління. Київ: Знання, 2011. 415 с.
3. Deardorff D.K. Assessing intercultural competence. *New Directions for Institutional Research*. 2011. № 149. P.65–79.
4. Гуренко О.І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища: Автореф. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Харків, 2005. 20 с.
5. Галицька М.М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2 (6). С.23–32.

References

1. Meshko, H.M. (2012). *Vstup do pedahohichnoyi profesiyi* [Introduction to pedagogical profession]. Akademvydav. [in Ukrainian].
2. Kulinich, I.O. (2013). *Psychologiya upravlinnya* [Psychology of Management]. Znannya. [in Ukrainian].
3. Deardorff, D.K. (2011). Assessing intercultural competence. *New Directions for Institutional Research*, 149, 65–79.
4. Hurenko, O.I. (2005). *Formuvannya etnokulturnoyi kompetentnosti studentiv pedahohichnoho universytetu v umovakh polietnichnoho seredovyshcha* [Formation of ethnocultural competence of pedagogical university students in conditions of polyethnic environment]. Extended abstract of Candidate dissertation. Kharkiv, Kharkiv National Pedagogical University named after G.Skovoroda. [in Ukrainian].
5. Halyska, M.M. (2014). *Mizhkulturna komunikatsiya ta yiyi znachennya dlya profesiyanoi diyalnosti maybutnikh fakhivtsiv* [Intercultural communication and its importance for the professional activity of future specialists]. *Educational discourse*, 2 (6), 23–32 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 25.09.2022 р.

Kozubovska Iryna

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor
Head of Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Tovt-Korshynska Marianna

Doctor of Medical Sciences, Professor
Head of Department of Internal Diseases of Higher School
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

**READINESS OF MASTERS OF MEDICINE FOR PROFESSIONAL PEDAGOGICAL
COMMUNICATION AS AN IMPORTANT CONDITION FOR THEIR SUCCESSFUL PEDAGOGICAL
ACTIVITIES IN HIGHER SCHOOL**

Abstract. The study aim: to reveal peculiarities of pedagogical communication in higher school, to prove its important role in the successful pedagogical activity. Research methods applied: analysis of scientific sources for the systematisation and generalisation of available data; defining of the essence of basic concepts; identification of the current state of the problem under consideration and possibilities for its solution. Communicative competitiveness is an integrated formation of an individual, being a result/ product of studying and socializing of an individual, achieved through interpersonal communication, exchange of information, and productive interaction with the social setting at the level of individuals/ groups/ professional teams, provides for a cognizant choice of behavior modes/ an integrated strategy as well as being displayed by the culture of communicators. Intercultural communicative competence is a complex of socio-cultural and linguistic knowledge, communicative abilities and skills, due to which an individual can successfully communicate and interact with natives of other cultures at all levels of intercultural communication. Intercultural communicative competence envisages an ability to overcome misunderstanding arising in the process of interaction, to explain mistakes of interaction, desire and readiness to discover new things, to obtain knowledge about another cultural reality and possibility, and while operating this knowledge to penetrate into another culture, to interpret and correlate phenomena of native and foreign cultures, to establish and maintain connections between native and foreign cultures, to critically judge native culture, understanding peculiarities of another one, showing curiosity and openness towards other people, readiness to accept other opinions, overcome ethnocentric principles and prejudices.

Key words: masters in the field of medicine, higher school, pedagogical communication, intercultural communication, pedagogical activity, readiness.

УДК 378.011.3-051:796
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.66-70

Кондрацька Галина Дмитрівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м.Дрогобич, Україна
kondrgala73@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8856-1125>

Федорищак Роман Любомирович

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м.Дрогобич, Україна
fedoryshchakr@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-2981-3681>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ

Анотація. Сучасна українська школа стоїть на шляху викликів щодо організації процесу диференційованого навчання на уроках фізичної культури. Статті розкрито основи диференційованого підходу до процесу організації та проведення освітнього процесу у ЗВО. Метою статті є розкрити педагогічні умови та диференційований підхід до підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. Методи дослідження – теоретичні: аналіз, синтез та узагальнення науково-методичної літератури; емпіричні: спостереження, педагогічна практика, прогнозування. Визначено, що диференціація має важливе значення для фізичного виховання учнів. Встановлено, що знання диференціації дітей за віком, статтю, морфологічними, фізіологічними особливостями, психологічними та фізичними рівнями підготовки мають формуватися під час підготовки фахівців у освітніх закладах. Розкрито, умови організації освітнього процесу майбутніх фахівців з фізичної культури у ЗВО. Показано, що підготовка майбутнього фахівця з фізичної культури залежить від компонентів освітньо-професійної програми, які за допомогою методологічних підходів поглиблюють якість формування компетентностей. Визначено, що завдяки створеним педагогічним умовам можна прогнозувати позитивний і реалістичний результат роботи майбутнього вчителя. Розроблено педагогічні умови з використанням диференційованого підходу у підготовці фахівців з фізичної культури і спорту: а саме теоретико-методичні основи формування основного і вибіркового компонентів освітньо-професійної програми, методологічна основа викладання фахових дисциплін, процесуально-практичне засвоєння знань студентів в процесі навчання. Диференційований підхід має провідну траєкторію у підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури. Педагогічні умови формують професійну майстерність і готовність студента до розв'язання завдань фізичної культури та спорту.

Ключові слова: диференційований, підготовка, умови, вчитель фізичної культури.

Вступ. Вища освіта у світі і в Україні має швидкий темп розвитку відповідно до освітніх стандартів або сучасних викликів.

Нова українська школа має велику кількість методичних рекомендацій та практичних порад щодо диференційованого підходу від експертів та провідних фахівців у галузі фізичної культури і спорту.

Диференціація є гнучким способом коригувати методи навчання з урахуванням освітніх потреб студентів, учнів. Диференціація означає, що вчитель бере до уваги особливості кожного студента, учня, відповідно визначає рівень його готовності до розв'язання поставлених завдань.

Інструменти навчання й оцінювання студентів мають допомогти їм бути гнучкими в плануванні та оцінюванні показників під час професійної діяльності. Майбутній фахівець фізичної культури і спорту має вміти оцінювати сприйняття учнями навчального матеріалу, їх фізичний розвиток в процесі засвоєння рухових дій та рівень рухової активності. Також учитель має також використовувати прийоми для зацікавлення всіх без винятку учнів до занять фізичними вправами.

Навчання у ЗВО сприяє поступовому пошуку шляхів, як поглибити знання та вміння студентів у виборі методики планування, організації та проведення освітнього процесу. Науковці [2; 4] рекомен-

дують гнучко ставитися до часу, застосовувати різні навчальні стратегії та інноваційні технології.

Зауважимо, що єдиної методики диференційованого навчання не існує. Тому основне завдання фахівців фізичної культури і спорту чітко усвідомити мету занять фізичними вправами та результат сформованого рівня рухової активності.

Відомо, що термін диференціація походить від французького *differentia* і означає; розділення, розчленування цілого на різні частини, форми, ознаки. В педагогіці він найчастіше застосовується в концептах:

- диференціація навчання (врахування індивідуальних особливостей учнів або студентів, коли вони групуються на основі певних критеріїв для роздільного навчання);

- диференціація освіти (розподіл навчальних планів і програм, а в більш широкому розумінні – забезпечення освітніх можливостей відповідно до походження, індивідуальних відмінностей, інтересів, схильностей, здібностей і потреб учнів і студентів з метою досягнення кожним кінцевої мети освіти найбільш економічним шляхом).

Використання диференційованого підходу під час підготовки фахівців з фізичної культури і спорту передбачає декілька етапів: комплексний обґрунтований вибір основного і вибіркового компонентів

освітньої програми підготовки для забезпечення компетентності діагностики, розподілу осіб за групами за результатами такої діагностики, розробка для кожної групи різнорівневих методик і програм, а також регулярне здійснення діагностичного контролю, за підсумками якого гнучко змінюється склад груп і характер диференційованих програм і вправ [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, вивчаючи досвід європейських країн щодо особливостей процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, І.Гринченко [6] дотримується позиції, згідно з якою для підвищення ефективності становлення майбутнього педагога, необхідно зосередити увагу не лише на вивченні здобувачами освіти теоретичного змісту освітніх дисциплін [6, с.39-40]. Автор підкреслює необхідність розширювати зміст підготовки майбутніх учителів фізичної культури можливостями для збагачення досвіду студентів практичної реалізації конкретних завдань навчання; моделювання та проектування освітнього процесу на уроках фізичної культури, що передбачає грамотне застосування різноманітних сучасних освітніх технологій для організації індивідуальної роботи з учнями; спостереження й рефлексії педагогічних явищ; співробітництва, обміну знаннями з практикуючими педагогами то що [5, с.39]. А тому вважаємо, що акценти в системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, доцільно змістити на реалізацію можливостей для організації професійно й особистісно значущої практико-орієнтованої освітньої діяльності студентів.

Погоджуємося з думкою Н.Белікової, котра, виокремлюючи сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту, підкреслює, що метою вищої педагогічної фізкультурної освіти має стати створення такого середовища навчання, яке сприятиме розв'язанню різноманітних фахових проблем майбутніми вчителями [3, с.21]. Відтак дослідниця декларує потребу розробки ефективної практико-орієнтованої моделі професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання, що дасть змогу студентам отримати доцільні, підтвержені індивідуальним практичним досвідом фахові знання, вміння, навички. Про важливість навчання на основі практики (досвіду) вів мову ще Аристотель, переконаний, що досвід є мистецтвом практичної діяльності. Пізніше висловлена думка знайшла продовження у працях Дж.Локка, Дж.Дьюї та ін.

Так, до практико-орієнтованого підходу, який переконує Є.Захаріна [8], котра здійснила компаративний аналіз професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Україні та США, належить модель «Школа професійного розвитку» (Professional Development School (PDS)) [8, с126]. Концепція згаданої школи відбиває дві взаємно зумовлені цілі: по-перше, забезпечення професійного розвитку вчителів як до початку їхньої самостійної професійної діяльності (в процесі навчання, наприклад, у педагогічному ЗВО), так і без відриву від роботи; по-друге – підвищення якості фізкультурної освіти у школах.

Як зауважує Є. Павлюк професійна діяльність фахівця з фізичної культури та спорту в сучасних умовах висуває особливі вимоги до таких фахівців, серед яких надзвичайно значущими є теоретичні знання організації навчально-виховного процесу; володіння комплексом умінь і навичок та врахування вікових й індивідуальних особливостей тих, хто навчається, розвиток їхніх фізичних здібностей; аналіз педагогічних фактів та прогнозування результатів на-

вчально-тренувальної діяльності; використання в навчально-тренувальному процесі ефективних засобів для досягнення максимально можливого спортивного результату; спрямованість на постійне самовдосконалення, підвищення професійної майстерності та загальнокультурного рівня [9].

За словами В. Арефьева діти одного хронологічного віку і статі не становлять однорідної групи, тому що віковому процесу росту та розвитку організму школярів властиві чималі індивідуальні коливання. Це спостерігається у розмірах довжини та маси тіла, окружності грудної клітки, у розмірах, структурі кісткового апарату, м'язової системи, показниках життєвої місткості легень тощо. Також спостерігаються відмінності у підготовленості, розвитку інтелектуальних, психологічних, фізичних можливостей, різної динамічності нервової системи, темпи засвоєння дітьми навчального матеріалу, формування вмінь і навичок неоднакові. Тож така розбіжність у значеннях індивідуальних показників осіб одного віку і статі свідчить про те, що загально-груповий підхід є неприйнятним і особливого значення набуває диференційований підхід у фізичному вихованні школярів [2].

Разом із тим, дослідники мають різні точки зору щодо критеріїв, які доцільно використовувати як основу диференційованого підходу. Як стверджує О.Аксьонова, диференційований підхід до організації діяльності учнів на уроках планується вчителями за такими критеріями: за статтю учнів (23,3%); за рівнем їхньої фізичної підготовленості (3,8%); за станом здоров'я школярів, відповідно до їхньої медичної групи (9%); за рівнем сформованості рухових умінь і навичок з певних розділів навчальної програми (9%). Вчителі акцентують увагу на техніці виконання вправ (98%), визначають вимоги до дисципліни учнів (95%), виконання ними правил техніки безпеки (100%). Менша кількість учителів зосереджують увагу на індивідуальному підході до учнів (12%), програмують їхню диференційовану діяльність за певними видами роботи (26%) [2].

Результати проведеного дослідження показують важливість пошуку педагогічних умов та використання диференційованого підходу у підготовці майбутнього фахівця з фізичної культури і спорт у до вимог сучасної школи.

Метою статті є розкрити педагогічні умови та диференційований підхід до підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз, синтез та узагальнення науково-методичної літератури для з'ясування, порівняння й зіставлення підходів у напрямі окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. В основу диференційованого навчання і виховання покладено пристосування навчального матеріалу до індивідуальних можливостей студентів за рахунок диференціації методів, засобів, інтенсивності навчальної діяльності відносно груп, утворених з приблизно однакових за рівнем підготовленості.

Питанням диференціації, диференційованого навчання, диференційованого підходу присвячено значну кількість досліджень у дидактиці середньої та вищої школи. На думку науковців [1; 3; 4; 7] диференціація походить (від франц. differentiation, від лат. differentia – відмінність) тлумачиться як розподіл, розчленування, розшарування цілого на різні частини, форми, ступені.

Для реалізації першої педагогічної умови необхідно забезпечити теоретико-методичні основи формування основного і вибіркового компонентів освіт-

ньо-професійної програми.

У контексті досліджень низка авторів [4; 5; 6] вважає диференційований підхід одним із визначальних компонентів індивідуальних особливостей студентів, учнів за яким здійснюється групування для окремого навчання відповідно до потреб суспільства, освітніх закладів та особливостей студентів.

Традиційний підхід базується на тому, що група отримує одне завдання. Натомість диференціація означає, що викладач пропонує брати до уваги особливості кожного студента. Інструменти навчання й оцінювання мають бути гнучкими, а також залучати до навчання всіх без винятку студентів.

Науковці пропонують п'ять індикаторів якості диференційованого навчання, а саме:

Формат навчання багато в чому збігається з традиційним. Проте є й низка особливостей. Найперше – те, що викладач має розуміти, у який спосіб навчається кожен зі студентів. Друге – бажання забезпечувати навчання високої якості. Педагог також має прагнути постійно зростати та розвиватися. Причому недостатньо розуміти лише слабкі сторони студента. Педагог має орієнтуватися і спиратися на сильні сторони власної компетентності.

Зміст заняття має бути пов'язаний зі стандартом та програмою навчання. Диференційоване навчання якраз спрямоване на те, щоби якомога глибше опанували освітні компоненти. Тобто воно, з одного боку, спирається на державні вимоги, а з іншого – на розвиток здібностей студентів.

Освітні потреби у центрі уваги диференційованого навчання. Тож коли постає вибір між стандартними вимогами у пріоритеті потреби учнів. Це має спонукати вчителів змінювати практику проведення уроків та відмовитися від зосередженості на змісті. Натомість будувати викладання навколо результатів навчання конкретної дитини, її знань, умінь і навичок. Власне, це називається особистісно-орієнтованим підходом.

Для реалізації другої педагогічної умови необхідним є дотримання методологічних основ викладання фахових дисциплін.

Навчання це педагогічний процес, що стосується підбору принципів, підходів, методів та прийомів, інструментарію та засобів, що використовують на уроках.

Ефективність навчання визначається через регулярний моніторинг прогресу студентів, а також зворотний зв'язок і взаємодію між викладачем та студентом. Оцінювання – це не просто виставлення оцінок за виконання завдань, а набагато ширше поняття.

Результати проведеного спостереження за освітнім процесом студентів спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) у закладах вищої освіти дає можливість виділити поетапне диференційоване навчання студентів.

Одним з яких є рефлексія. Викладач має усвідомлювати, що працює різноманітним контентом, де важливі досягнення кожного студента зокрема.

Список використаної літератури

1. Алексеев О. Зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до диференціації та індивідуалізації фізичного виховання учнів. *Молодь і ринок. Науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2022. № 3-4 (201-202). С.138–145.
2. Арефьев В.Г. Основы теории та методики физического воспитания: Підручник. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2010. 268 с.
3. Белікова Н.О. Досвід використання інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Сучасні інформаційні технології та методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. Ч. 1. С.19–27.
4. Бондарчук Н.Я. Теоретичні засади використання диференційованого підходу у фізичному вихованні населення різних вікових категорій та його оздоровче значення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 2 (41). С.34–37.

Тому рефлексія викладача – це пошук відповідей на запитання:

Багатофункціональний підхід до професійної майстерності викладача й допоможе віднайти принципи та методи, що задовольнятимуть запити всіх потреб шкільної освіти.

Важливо виокремити зі стандартів та програм основні складники, загальні ідеї та поняття, які мають опанувати студенти. Також рекомендується вивчити методичні поради попереднього та наступного років навчання, аби розуміти, на що можна спиратися чи які теми запропонувати учням для глибшого опрацювання.

Аналіз звітів педагогічної практики приводить до думки, що врахування індивідуальних особливостей учнів є один із підходів до правильного планування освітнього процесу з фізичної культури на основі поєднання науково обґрунтованих та особистісно-орієнтованих методів. Вміння збалансувати викладання нового матеріалу та потреби у засвоєнні рухових дій, рухової активності та фізичної підготовленості.

Третя педагогічна умова це процесуально-практичне засвоєння знань студентів в процесі навчання.

Варто скласти перелік тем, які мають опанувати студенти, й окреслити шляхи та методи розвитку активності студентів. Тому корегування змісту навчання, поєднання теорії та практичної у реалізації студентів, науково-дослідна робота допоможуть прогнозувати рівень сформованої компетентності. Для вивчення різних рівнів складності проблеми реалізації програми з предмету «Фізична культура» пропонуються різноманітні відкриті методи роботи (презентації, відео, тестування, опитування, діагностика). Варто подумати над індивідуальним підходом та принципами поступовості та доступності у виборі та реалізації системи фізкультурної освіти у ЗСО.

Мету диференційованого фізичного виховання можемо визначити як складову цілеспрямованого формування особистості студента. Основу окресленого підходу складає досягнення високого рівня компетентності шляхом розвитку індивідуальних потреб і здібностей студентів.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. Використання педагогічних умов в освітньому процесі в ЗВО допоможе реалізувати комплекс організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на залучення майбутніх фахівців з фізичної культури до якісного проведення уроків фізичної культури у закладах загальної середньої освіти. Диференційований підхід у підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури розкриває і формує професійну майстерність і готовність студента до розв'язання поставлених завдань. Запропоновано педагогічні умови для підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту, однак дослідження вимагають шляхи впровадження фізичної культури в системі Нової Української школи.

5. Гринченко І.Б. Сучасні напрями впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 64. С.103–107.
6. Гринченко І.Б. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання: досвід європейських країн. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. Вип. 42. С.39–50.
7. Гурєва А.М. Диференційований підхід у дозуванні фізичних навантажень у процесі фізичного виховання студенток різного рухового віку: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 Дніпропетровськ, 2014. 21 с.
8. Захаріна С.А. Аналіз професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Україні та США. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. 2012. № 1. С.116–123.
9. Павлюк С.О. Професійне становлення майбутніх тренерів-викладачів у процесі фахової підготовки: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2016. 403 с.

References

1. Alekseev, O. (2022). Zarubizhnyy dosvid profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do dyferentsiatsiyi ta indyvidualizatsiyi fizychnoho vykhovannya uchniv [Foreign experience of professional training of future teachers of physical culture for differentiation and individualization of physical education of students]. *Molod' i rynek*, 3-4 (201-202), 138–145. [in Ukrainian]. <http://mir.dspu.edu.ua> > view
2. Arefiev, V.G. (2010). *Osnovy teorii ta metodyky fizychnoho vykhovannya* [Basics of theory and methods of physical education]. M.P.Drahomanova NPU. [in Ukrainian].
3. Belikova, N.O. (2014). Dosvid vykorystannya interaktyvnykh metodiv navchannya u profesiyniy pidhotovtsi maybutnikh fakhivtsiv z fizychnoho vykhovannya ta sportu [Experience of using interactive teaching methods in the professional training of future specialists in physical education and sports]. *Suchasni informatsiyi tekhnolohiyi ta metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*, 1, 19–27. [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, N.Ya. (2017). Teoretychni zasady vykorystannya dyferentsiyovanoho pidkhodu u fizychnomu vykhovanni naseleennya riznykh vikovykh katehoriy ta yoho ozdovorochne znachennya [Theoretical foundations of the use of a differentiated approach in physical education of the population of different age categories and its health significance]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 2 (41), 34–37. [in Ukrainian].
5. Grynchenko, I.B. (2012). Suchasni napryamy vprovadzheniya innovatsiy v profesiynu pidhotovku maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury [Modern trends in the introduction of innovations in the professional training of future teachers of physical culture]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 64, 103–107 [in Ukrainian].
6. Grynchenko, I.B. (2014). Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannya: dosvid yevropeys'kykh krayin [Professional training of future teachers of physical education: experience of European countries]. *Zasoby navchal'noyi ta nauково-doslidnoyi roboty*, 42, 39–50 [in Ukrainian].
7. Gureeva, A.M. (2014). *Dyferentsiyovanyy pidkhid u dozuvanni fizychnykh navantazhen' u protsesi fizychnoho vykhovannya studentok riznoho rukhovoho viku* [Differentiated approach in dosage of physical exertion in the process of physical education of female students of different motor ages]. Extended abstract of Candidate dissertation. Dnipropetrovsk State University of Physical Education and Sports. [in Ukrainian].
8. Zakharina, E.A. (2012). Analiz profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury v Ukraini ta SSHA [Analysis of professional training of future physical education teachers in Ukraine and the USA]. *Zbirnyk naukovykh prats' Berdyans'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*, 1, 116–123 [in Ukrainian].
9. Pavlyuk, E.O. (2016). *Profesiynne stanovlennya maybutnikh treneriv-vykladachiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky* [Professional formation of future trainers-teachers in the process of professional training]. Khmelnytskyi National University. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 06.10.2022 р.

Kondratska Halyna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

Fedoryschak Roman

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Profesor
Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A MODERN PHYSICAL EDUCATION TEACHER: DIFFERENTIATED APPROACH IN TRAINING

Abstract. The modern Ukrainian school is facing challenges in organizing the process of differentiated learning in physical education lessons. The purpose of the article is to reveal pedagogical conditions and a differentiated approach to training a future physical culture teacher. Research methods applied: analysis, synthesis and generalization of scientific and methodical literature. Differentiation is important for physical education and sports. Differentiation of children by age, gender, morphological, physiological characteristics, psychological and physical levels of training helps to plan and organize the process of physical education in educational institutions. The conditions of organization of the educational process of future specialists in physical culture in higher education institutions are revealed. The training of future specialists in physical culture depends on the components of the educational and professional program that affect the quality of training. Due to the created pedagogical conditions it is possible to predict a positive and realistic result of the future teacher's work. The pedagogical conditions for the use of a differentiated approach in the training of specialists in physical culture and sports have been developed: namely, the theoretical and methodological foundations for the formation of the main and selective components of the educational and professional program, the methodological basis for teaching professional disciplines, the procedural and practical assimilation of students' knowledge in the learning process. It should be noted that the formation of effective pedagogical conditions in the

educational process in higher education institutions will help to implement a set of organizational and pedagogical measures that will improve the quality of physical education lessons in general secondary education institutions. A differentiated approach in the training of future specialists in physical culture reveals and forms the professional skills and readiness of the student to solve the tasks.

Key words: differentiated, training conditions, physical education teacher.

УДК 378(477):811-051
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.71-76

Lórinicz Marianna

DSc, Professor

Philology Department, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Berehove, Ukraine

lorinc.marianna@kmf.org.ua

<http://orcid.org/0000-0002-2206-7113>

ENGLISH LANGUAGE TEACHING CHALLENGES: CURRENT AND RETROSPECTIVE PERCEPTIONS OF TEACHERS

Abstract. While teaching challenges have been shown to affect teacher performance in multiple ways, little is known about the transformations occurring in language teachers' perceptions of challenges over time. Hence, this study purported to analyze EFL teachers' current and retrospective perceptions of challenges associated with language teaching tasks. Quantitative data were collected utilizing a questionnaire and processed through Friedman's ANOVA and a Wilcoxon Signed Ranks Test. A within-subjects comparison revealed a statistically significant difference between current and retrospective perceptions of challenges with a large effect size on all language teaching tasks included in the questionnaire, indicating that experience was a causing variable contributing to transformations in teachers' perceptions of task difficulty. The principal shifts in the participants' views were documented on such tasks as student engagement with language material, effective instruction for all learners, personalizing teaching, and planning and managing instruction. The teaching experience played a less decisive role in the case of teaching speaking, student motivation, teaching vocabulary, teaching reading, student assessment, and knowing students. Notably, the areas persisting as very challenging regardless of experience were teaching speaking, motivating learners, teaching writing, and listening. The study's findings hold implications for initial teacher preparation and development, highlighting areas calling for more attention. The paper presents the results of a rather small-scale investigation tackling only a few of the multiple areas of language teaching which potentially challenge language teachers. Likewise, due to a small research sample ($n=208$) and its limitation to the context of Ukraine, this study does not claim the generalizability of its findings. Nevertheless, the findings reveal in highlighting the tasks posing a substantial challenge to EFL teachers both at the outset of their career and following years spent in it.

Key words: challenges, English as a foreign language, teaching experience, current and retrospective perceptions.

Introduction. It has been commonly observed that the quality of education is commensurate with the quality of teachers' work. Being held accountable for providing quality instruction and sustaining high standards in education has accelerated the level of challenge experienced by teachers. Unsurprisingly, considerable effort has been expended into the study of teaching challenges in general education. A sizeable body of research has addressed challenges faced by English as a foreign language (EFL) teachers [1; 2; 3]. Meanwhile, certain aspects of the delineated problem are still awaiting a more systematic response. Among them are the perceived challenges EFL teachers experience at the outset of their careers, and following a period spent in the profession. This study is, thus, guided by the following research question: what are the current and retrospective perceptions of challenges held by EFL teachers?

Challenges were studied in the literature through theoretical prisms of cognition and affect, intersecting beliefs, emotions, attitudes, etc. They refer to subjective perceptions of the task difficulty associated with language teaching. Perceptions of challenges affect teacher performance in multiple ways, as summarized in Figure 1. Based on an extant literature review, it was shown that challenges influenced the use of L2 by language teachers in the lessons [4]. Language proficiency was a decisive factor in determining the amount of time language teachers spent speaking L2 [5]. It also determined the general focus of the lesson, where more proficient teachers emphasized authentic communication in English while their less fluent colleagues preferred more grammar-focused instruction [6]. In their study, Back and Dean found that an insufficient level of language proficiency posed a serious challenge, diverting potential candidates from choosing a teaching career [7]. Challenges stemming from insufficient command of EFL were also associated with the level of stress experienced

by language teachers, causing feelings of insecurity and frustration [8, p. 228; 9]. Challenges caused by classroom management issues and student misbehavior also feature among potential sources of stress [10]. Especially vulnerable to the challenge of establishing rapport with learners are novice EFL teachers [2]. In an interview study by Levrints/Lórinicz the participants often referred to challenges associated with learner rapport and discipline as one of the principal sources of stress, leading to teachers' contemplating quitting the profession [3]. Perception of challenges was associated with a threat to EFL teachers' wellbeing, drops in teaching motivation, and teacher attrition in the study by Sulis et al. [11]. Difficulties experienced by language teachers also lead to identity transformations [12; 13]. In his study, H.Xu describes major shifts in teachers' identities as they tackle job-related challenges. Under contextual and job constraints, language teachers abandon their imagined professional identities and assume an identity shaped by attempts to align with the work environment [13]. Perceptions of challenges often impact language teachers' communication styles. Student misbehavior, low confidence in their capability to answer complicated questions, and fear of language errors led teachers to adopt a more authoritarian style [10; 14]. Challenges experienced by novice teachers also led them to adopt a traditional language teaching approach, like grammar-translation, instead of the communicative approach endorsed by the language education program they attended [15]. In addition to the debilitating effect, the literature also mentions the facilitating effect challenges may have on teachers. Whereas tasks perceived as overly complicated diverted from learning at work, tasks viewed as doable led to professional growth [16]. Likewise, the tension between teachers' aspirational identity and their current level of competence enhances professional development [17].

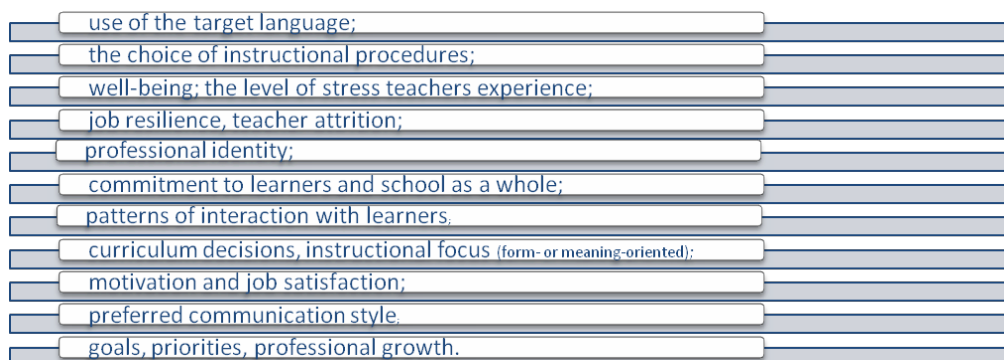

Fig.1. Influence of language teachers' perceptions of challenges on their performance (based on Lőrincz [4])

Although language teaching challenges have been addressed in the literature from different angles, how their perception transforms, beginning with the induction phase and beyond, has been overlooked. Even though several comparative studies of language teachers' challenges with varying lengths of experience were conducted [18; 19], a comparative analysis of within-subjects perceptions of challenges held by EFL teachers currently and in retrospect (i.e. experienced at the outset of teaching) could not be located. The paper thus purports to investigate current and retrospective perceptions of challenges held by EFL teachers and whether their rates alter following a period of exposure to professional activity.

Research Methodology

Participants

The participants come from Ukrainian educational institutions where English is taught as a foreign language. In all, 208 language teachers consented to take part in the study. They were recruited utilizing a random sampling technique. The teachers occupied posts at different educational levels, from primary to tertiary. Their qualifications ranged from BA to DSC degrees. The latter roughly corresponds to a habilitated doctor in Ukraine. Their language teaching experience varied from 1 to more than 25 years.

Data collection and analysis

This study forms a part of a broader examination of EFL teaching challenges in the context of Ukraine. It is quantitative in nature, adopting a survey research design. The instrument of the study was a questionnaire initially used by Lőrincz & Greba, with minor adaptations made to meet the aims of this paper. In particular, the respondents were asked to indicate to what extent they found the enumerated language teaching tasks challenging when they started teaching [18]. Next, they had to indicate how challenging these tasks were at the given moment. The responses were elicited on a five-point Likert scale where 1 stood for not challenging and 5 – most challenging.

The data were processed through Friedman's ANOVA (a nonparametric test in SPSS) and a Wilcoxon Signed Ranks Test which were used to test whether the rate of perceived challenge associated with EFL teaching decreased as teachers gained experience. Accordingly, the hypothesis was formulated as follows:

Null hypothesis: The mean ranks will be equal in the language teachers' current and retrospective perceptions of challenges.

Alternative hypothesis: The mean ranks will not be equal in the language teachers' current and retrospective perceptions of challenges.

Results

As can be seen in Table 1, the mean ranks for perceived challenges decreased as a result of teaching experience, which was evident in the case

of all enumerated tasks displayed in the table's first column. Moreover, the difference between current and retrospective perceptions of challenges was statistically significant in all 15 cases ($p < .001$).

As indicated by the outputted data in Table 1, the null hypothesis of equal mean ranks is rejected. The Friedman's ANOVA analysis for teaching grammar yielded $\chi^2(1) = 49.846$, ($p < .001$), 24,4% of the variance in the ranks is attributable to the research condition; teaching vocabulary results: $\chi^2(1) = 34.945$, ($p < .001$), with 16,8% of the variance caused by experience; teaching pronunciation results: $\chi^2(1) = 42.706$, ($p < .001$), with 20,5% of the variance caused by experience; teaching speaking results: $\chi^2(1) = 28.69$, ($p < .001$), with 13,8% of the variance caused by experience; teaching reading: $\chi^2(1) = 32.143$, ($p < .001$), with 15,5% of the variance caused by experience; teaching writing: $\chi^2(1) = 44.885$, ($p < .001$), with 21,6% of the variance caused by experience; teaching listening: $\chi^2(1) = 49.782$, ($p < .001$), with 23,9% of the variance caused by experience; planning and managing instruction: $\chi^2(1) = 46.407$, ($p < .001$), with 22,3% of the variance caused by experience; assessing student's knowledge: $\chi^2(1) = 34.133$, ($p < .001$), with 16,4% of the variance caused by experience; engaging all learners with the instructional material: $\chi^2(1) = 75.111$, ($p < .001$), with 36,1% of the variance caused by experience; motivating learners: $\chi^2(1) = 48.286$, ($p < .001$), with 23,2% of the variance caused by experience; knowing students: $\chi^2(1) = 36.125$, ($p < .001$), with 17,4% of the variance caused by experience; providing effective instruction for all learners: $\chi^2(1) = 58.696$, ($p < .001$), with 28,2% of the variance caused by experience; maintaining discipline: $\chi^2(1) = 42.667$, ($p < .001$), with 20,5% of the variance caused by experience; differentiating instruction: $\chi^2(1) = 57.042$, ($p < .001$), with 27,4% of the variance caused by experience.

Partial eta squared had a large effect in all cases indicating that experience was a decisive factor influencing teachers' perceptions of language teaching challenges. Partial eta squared was the highest in the case of engaging all learners with language material ($\eta^2 = .361$), providing effective instruction for all learners ($\eta^2 = .282$), differentiating instruction ($\eta^2 = .274$), teaching grammar ($\eta^2 = .244$), teaching listening ($\eta^2 = .239$), motivating learners ($\eta^2 = .232$), planning for instruction ($\eta^2 = .223$), teaching writing ($\eta^2 = .216$), maintaining discipline ($\eta^2 = .205$). Thus, the enumerated aspects of language teaching accounted for the research condition (i.e., experience) to a greater extent and were more subject to the influence of teaching experience with a tendency to decrease over time. A decrease in the perceived challenge rates on other aspects of language teaching was accounted for by the research condition to a lesser degree. Consequently, teaching speaking

Table 1.

**EFL teachers' current and retrospective perceptions of challenges:
within-subjects comparison**

Challenges		Rank order	M	SD	Mean Rank	Kendall's W	Chi-Square	Sig.	Z
1. Teaching grammar	current	11	2.43	1.17	1.33	.244	49.846	.000	-6.905
	retrospective	13	2.9	1.27	1.67				
2. Teaching vocabulary	current	15	2.15	1.18	1.35	.168	34.945	.000	-5.425
	retrospective	15	2.54	1.22	1.65				
3. Teaching pronunciation	current	9	2.48	1.27	1.34	.205	42,706	.000	-6.56
	retrospective	11	2.96	1.16	1.7				
4. Teaching speaking	current	1	3.27	1.3	1.35	.138	28.69	.000	-5.134
	retrospective	1	3.76	1.2	1.65				
5. Teaching reading	current	14	2.38	1.7	1.36	.155	32.143	.000	-5.368
	retrospective	14	2.77	1.5	1.64				
6. Teaching writing	current	3	2.87	1.26	1.32	.216	44.885	.000	-6.895
	retrospective	4	3.38	1.15	1.68				
7. Teaching listening	current	4	2.78	1.2	1.32	.239	49.782	.000	-7.358
	retrospective	5	3.33	1.05	1.7				
8. Planning and managing instruction	current	13	2.38	1.17	1.32	.223	46.407	.000	-6.885
	retrospective	9	3	1.13	1.68				
9. Assessing students' knowledge	current	10	2.44	1.2	1.35	.164	34.133	.000	-6.954
	retrospective	8	3.02	1.25	1.65				
10. Engaging all learners with the instructional material	current	5	2.64	1.2	1.25	.361	75.111	.000	-8.311
	retrospective	2	3.45	1.2	1.75				
11. Motivating learners	current	2	2.89	1.25	1.31	.232	48.286	.000	-6.119
	retrospective	3	3.4	1.35	1.69				
12. Knowing students	current	8	2.48	1.35	1.34	.174	36.125	.000	-5.461
	retrospective	10	2.97	1.28	1.66				
13. Providing effective instruction for all learners	current	7	2.58	1.3	1.28	.282	58.696	.000	-6.746
	retrospective	7	3.19	1.15	1.72				
14. Maintaining discipline	current	12	2.38	1.28	1.35	.205	42.667	.000	-6.767
	retrospective	12	2.92	1.27	1.65				
15. Providing differentiated instruction	current	6	2.6	1.24	1.28	.274	57.042	.000	-7.6
	retrospective	6	3.3	1.07	1.72				

($\eta^2 = .138$), teaching reading ($\eta^2 = .155$), student assessment ($\eta^2 = .164$), teaching vocabulary ($\eta^2 = .168$) and knowing students ($\eta^2 = .174$) were also susceptible to the influence of conditions external to this study.

As shown in the last column of Table 1, post hoc tests using a Wilcoxon Signed Ranks Test also produced similar to the above-displayed results, showing that experience reduced the level of challenge perceived by the given sample of EFL teachers. Thus, the participants reported feeling less challenged as they gained experience on all 15 variables, with a strong evidence obtained for engaging all learners with the instructional material ($z = -8.311$), differentiating instruction ($z = -7.6$), teaching listening ($z = -7.358$), teaching grammar ($z = -6.905$), teaching writing ($z = -6.895$), assessment ($z = -6.954$) and planning for instruction ($z = -6.885$). In other words, as teachers matured professionally, the challenges associated with these language teaching tasks decreased significantly, suggesting that teachers approach the above tasks with more confidence in their coping capabilities.

In addition, it was of interest what aspects of language instruction EFL teachers found most challenging as they embarked on the teaching career and to compare these findings with currently held views. As displayed in Table 1, in retrospect, teachers were most challenged by teaching speaking ($M = 3.76$), engaging all learners

($M = 3.45$), learner motivation ($M = 3.40$), teaching writing ($M = 3.38$), teaching listening ($M = 3.33$), differentiating instruction ($M = 3.30$), providing effective instruction for all learners ($M = 3.19$), learner assessment ($M = 3.02$), planning and managing instruction ($M = 3.00$). However, a comparative analysis of means on retrospective and current views shows minor discrepancies. Although teaching speaking persisted as the most challenging task, learner motivation shifted to the third place in the list, and so did the responses about engaging all learners with the instructional material (from 2nd to 5th place). Meanwhile, teaching writing and listening have shifted to the 3rd and 4th places in the ranks of challenges. The respondents also reported differences in the challenge rates related to engaging all learners and planning for instruction, which were initially considered more complicated than at the given moment. It can be inferred that many language teaching aspects continue to be perceived as challenging despite a period of exposure to professional activity.

Discussion. This study addressed current and retrospective perceptions of challenges by EFL teachers. The quantitative data were collected by means of a questionnaire and processed through Friedman's ANOVA of SPSS. The results of the present study indicate that experience is a causal factor accounting for the decrease

in the perceived rate of challenge associated with tasks of FL teaching. The participants unequivocally reported feeling less challenged by all aspects of language teaching included in the study's instrument following a period spent in the profession. This result was partly corroborated in earlier research, which investigated the impact of experience on language teacher cognitions and teaching effectiveness [20; 21; 22]. In particular, it also showcased the impact of the length of experience on language teachers' professional mindset and perceived competence [18; 23].

However, the present study has additionally documented that the most substantial transformations in the teachers' perceptions occurred in relation to such tasks as student engagement with instructional material, ability to provide effective instruction for all learners, and personalizing teaching. Strong evidence for transformations was also evinced for teaching grammar, listening, and instructional planning, indicating that the respondents attributed their heightened coping capabilities to the experience gained due to engagement with these tasks. Conversely, teaching experience was reported to play a less significant role in the case of teaching speaking, teaching vocabulary, teaching reading, learner assessment, motivation, and knowing students. It could indicate that the participants attributed the rate of challenge on these tasks to other linguistics and psychological aspects of instructed language acquisition.

A comparative within-subjects data analysis revealed that only slight changes occurred in the ranks of perceptions of challenges held by EFL teachers initially and after a period of engagement with language teaching. With minor exceptions, the rank order remained similar on most teaching tasks. Thus, the participants asserted that teaching speaking and learner motivation remained the most challenging tasks despite experience, which accords with previous research. Notably, a large-scale study by Copland et al. involving 4456 language teachers established that teaching speaking and learner motivation were the principal language teaching challenges [24]. Furthermore, teaching writing and listening were considered rather challenging, both initially and after a period spent teaching in the present study. Conversely, the rank order was somewhat different in the case of learner engagement with the instructional material, planning,

and managing instruction, which were considered rather challenging in retrospect and less so with experience.

Limitations. The paper presents the results of a rather small-scale investigation tackling only a few of the multiple areas of language teaching which potentially challenge language teachers. Likewise, due to a small research sample (n=208) and its limitation to the context of Ukraine, this study does not claim the generalizability of its findings. Nevertheless, these findings could be revealing in highlighting the tasks posing a substantial challenge to EFL teachers both at the outset of their career and following years spent in it.

Conclusions. As shown by the results of the present study, experience is a causal factor contributing to transformations in the perception of challenges by EFL teachers. A comparative within-subjects analysis of current and retrospective perceptions of challenges captured a statistically significant difference in all language teaching tasks included in the study's instrument, yielding a large effect size. It indicates that teachers become more confident in their coping capabilities as they gain experience. Notably, further analysis of the data provides a window into the areas deserving more attention in the periods of initial teacher education, which differ to some extent from those required by more experienced language teachers. Specifically, during the induction period, EFL teachers need more support in such areas as learner engagement with language material, providing effective instruction for all learners, personalizing instruction (providing differentiated and individualized instruction), knowing students, planning and managing instruction, and learner assessment. Interestingly, these areas pose less challenge for language teachers as they mature professionally. By contrast, teaching speaking, learner motivation, teaching writing, and listening featured among very challenging tasks viewed both currently and in retrospect, warranting additional preparation in these areas in the context of initial teacher education and professional development courses. Finally, as suggested by the results, none of the language teaching areas tackled in the questionnaire was considered not challenging by teachers even after years spent in the profession, pivoting the critical role of lifelong learning. The further prospect of this study could include an analysis of relationship between language teachers' challenges and mistakes they commit.

Список використаної літератури

1. Akçor G., Savaşçı M. A review of challenges and recommendations for novice EFL teachers in Turkey. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*. 2020. Vol. 14, № 2. P.16–37.
2. Komar O., Kolisnichenko A., Derkach S., Kapeliushna T. Newly qualified foreign language teachers' adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*. 2021. № 17. P.35–45.
3. Леврінц М. Understanding challenges of foreign language teachers: Ukrainian perspective. *Іноземні мови*. 2022. № 2. С.47–52.
4. Lőrincz M. Overview of English language teaching challenges. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*. 2022. № 95. P.99–107.
5. Chambless K. S. Teachers' oral proficiency in the target language: research on its role in language teaching and learning. *Foreign Language Annals*. 2012. № 45. P.141–162.
6. Chacón C.T. Teachers' perceived efficacy among English as a foreign language teachers in middle schools in Venezuela. *Teaching and Teacher Education*. 2005. № 21. P.257–272.
7. Back M., Dean J. E. Profesores Adelante! Recruiting teachers in the target language. *Foreign Language Annals*. 2020. № 53. P.613–633.
8. Richards J. Exploring Emotions in Language Teaching. *RELC Journal*. 2022. Vol. 53, № 1. P.225–239.
9. Behroozi M., Amoozegar A. Challenges to English Language Teachers of Secondary Schools in Iran. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 136. P.203–207.
10. Kyriacou C. *Stress-busting for teachers*. Cheltenham: Stanley Thornes Publishers, Ltd., 2000.
11. Sulis G., Mercer S., Mairitsch A., Babic S., Shin S. Pre-service language teacher wellbeing as a complex dynamic system. *System*. 2021. № 103. P.1–12.
12. Teng F. Emotional development and construction of teacher identity: Narrative interactions about the pre-service teachers' practicum experiences. *Australian Journal of Teacher Education*. 2017. Vol. 42, № 11. P.117–134.
13. Xu H. Imagined community falling apart: A case study on the transformation of professional identities of novice ESOL teachers in China. *TESOL Quarterly*. 2012. P.568–578.
14. Yuan R., Lee I. The cognitive, social and emotional processes of teacher identity construction in a pre-service teacher education programme. *Research Papers in Education*. 2015. Vol. 30, № 4. P.469–491.

15. Akcan S. Novice non-native English teachers' reflections on their teacher education programmes and their first years of teaching. *Profile Issues in Teachers' Professional Development*. 2016. Vol. 18, № 1. P.55–70.
16. Hökkä P., Vähäsantanen K., Paloniemi S. Emotions in learning at work: A literature review. *Vocations and Learning*. 2020. № 13. P.1–25.
17. Kubanyiova M. *Teacher Development in Action: Understanding Language Teachers' Conceptual Change*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. 236 p.
18. Lőrincz M., Greba I. A comparative study of EFL teachers' challenges with varying lengths of teaching experience. *Advanced Education*. 2022. (in press)
19. Valizadeh M. The challenges facing English language teachers in Turkey. *Advances in Language and Literary Studies*. 2021. Vol. 12, № 4. P.61–67.
20. Borg S. Language Teacher Cognition: Perspectives and Debates. In: Gao X. (eds) *Second Handbook of English Language Teaching*. Springer International Handbooks of Education. Springer, Cham, 2019. 1221 p.
21. Levrints/Lőrincz M. Foreign language teachers' knowledge base and the influence of teaching experience. *Australian Journal of Teacher Education*. 2022. Vol. 47, № 4. P. 90–110.
22. Podolsky A., Kini T., Darling-Hammond L. Does teaching experience increase teacher effectiveness? A review of US research. *Journal of Professional Capital and Community*. 2019. Vol. 4, № 4. P.286–308.
23. Levrints/Lőrincz M., Myshko S., Lizák K. Attributes of effective foreign language teachers: Insights from Ukraine. *Advanced Education*. 2021. Vol. 8, № 19. P.33–41.
24. Copland F., Garton S., Burns A. Challenges in teaching English to young learners: global perspectives and local realities. *TESOL Quarterly*. 2014. № 48. P.738–762.

References

1. Akçor, G., & Savaşçı, M. (2020). A review of challenges and recommendations for novice EFL teachers in Turkey. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 14(2), 16–37.
2. Komar, O., Kolisnichenko, A., Derkach, S., & Kapeliushna, T. (2021). Newly qualified foreign language teachers' adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*, 17, 35–45.
3. Levrints/Lőrincz, M. (2022). Understanding challenges of foreign language teachers: Ukrainian perspective. *Foreign Languages*, 2, 47–52.
4. Lőrincz, M. (2022). Overview of English language teaching challenges. *The Journal of V.N.Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, 95, 99–107.
5. Chambless, K.S. (2012). Teachers' oral proficiency in the target language: research on its role in language teaching and learning. *Foreign Language Annals*, 45, 141–162.
6. Chacón, C.T. (2005). Teachers' perceived efficacy among English as a foreign language teachers in middle schools in Venezuela. *Teaching and Teacher Education*, 21, 257–272.
7. Back, M., & Dean, J.E. (2020). ¡Profesores Adelante! Recruiting teachers in the target language. *Foreign Language Annals*, 53, 613–633.
8. Richards, J. (2022). Exploring Emotions in Language Teaching. *RELC Journal*, 53(1), 225–239.
9. Behroozi, M., & Amoozegar, A. (2014). Challenges to English Language Teachers of Secondary Schools in Iran. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 136, 203–207.
10. Kyriacou, C. (2000). *Stress-busting for teachers*. Cheltenham: Stanley Thornes Publishers, Ltd.
11. Sulis, G., Mercer, S., Mairitsch, A., Babic, S., Shin, S. (2021). Pre-service language teacher wellbeing as a complex dynamic system. *System*, 103, 1–12.
12. Teng, F. (2017). Emotional development and construction of teacher identity: Narrative interactions about the pre-service teachers' practicum experiences. *Australian Journal of Teacher Education*, 42 (11), 117–134.
13. Xu, H. (2012). Imagined community falling apart: A case study on the transformation of professional identities of novice ESOL teachers in China. *TESOL Quarterly*, 568–578.
14. Yuan, R., & Lee, I. (2015). The cognitive, social and emotional processes of teacher identity construction in a pre-service teacher education programme. *Research Papers in Education*, 30 (4), 469–491.
15. Akcan, S. (2016). Novice non-native English teachers' reflections on their teacher education programmes and their first years of teaching. *Profile Issues in Teachers' Professional Development*, 18(1), 55–70.
16. Hökkä, P., Vähäsantanen, K., & Paloniemi, S. (2020). Emotions in learning at work: A literature review. *Vocations and Learning*, 13, 1–25.
17. Kubanyiova, M. (2012). *Teacher Development in Action: Understanding Language Teachers' Conceptual Change*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
18. Lőrincz, M., Greba, I. (2022). A comparative study of EFL teachers' challenges with varying lengths of teaching experience. *Advanced Education* (in press)
19. Valizadeh, M. (2021). The challenges facing English language teachers in Turkey. *Advances in Language and Literary Studies*, 12(4), 61–67.
20. Borg, S. (2019). Language Teacher Cognition: Perspectives and Debates. In: Gao X. (eds) *Second Handbook of English Language Teaching*. Springer International Handbooks of Education. Springer, Cham.
21. Lőrincz, M. (2022). Foreign language teachers' knowledge base and the influence of teaching experience. *Australian Journal of Teacher Education*, 47(4), 90–110.
22. Podolsky, A., Kini, T., & Darling-Hammond, L. (2019). Does teaching experience increase teacher effectiveness? A review of US research. *Journal of Professional Capital and Community*, 4(4), 286–308.
23. Levrints/Lőrincz, M., Myshko, S., & Lizák, K. (2021). Attributes of effective foreign language teachers: Insights from Ukraine. *Advanced Education*, 8 (19), 33–41.
24. Copland, F., Garton, S., & Burns, A. (2014). Challenges in teaching English to young learners: global perspectives and local realities. *TESOL Quarterly*, 48, 738–762.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 19.09.2022 р.

Леврінц Маріанна Іванівна
доктор педагогічних наук, доцент
професор кафедри філології

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

ТРУДНОЩІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПОТОЧНІ ТА РЕТРОСПЕКТИВНІ ПЕРЦЕПЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

Анотація. З огляду на визначальну роль когнітивних процесів у детермінації професійної діяльності вчителів, наукове зацікавлення становить вивчення трансформацій, яких зазнають ставлення вчителів до труднощів, пов'язаних із викладанням іноземних мов. Відтак метою статті є аналіз поточних і ретроспективних перцепцій вчителями викликів викладання англійської мови як іноземної. У дослідженні застосовано кількісні методи збору й обробки даних, а саме дисперсійний аналіз Фрідмана та тесту Вілкоксона. До дослідження було залучено 208 вчителів англійської мови як іноземної. На основі компаративного аналізу було виявлено статистично значущу різницю між поточними та ретроспективними перцепціями вчителів по всім змінним, які увійшли в інструмент дослідження. Було доведено, що досвід викладання мови є змінною, що сприяє трансформації уявлень вчителів про рівень складності професійних задач. Значні зміни у відповідях респондентів було зафіксовано щодо таких задач, як активне залучення всіх учнів до роботи над навчальним матеріалом, ефективне навчання всіх учнів, індивідуалізація і диференціація навчання, планування й управління навчальним процесом. Додатково встановлено, що вплив досвіду викладання є дещо менш відчутним у випадку з труднощами, пов'язаними з розвитком іншомовної комунікативної компетентності учнів, мотивації учіння, словникового запасу, навичок читання, оцінювання знань учнів та знань про учнів. Згідно з отриманими даними, найскладнішими задачами незалежно від тривалості викладацького досвіду залишаються розвиток іншомовної комунікативної компетентності учнів, навчальної мотивації, навчання письма й аудіювання. У статті представлено результати досить невеликого дослідження, яке стосується лише кількох із багатьох сфер викладання мови, які потенційно викликають проблеми з викладачами мови. Так само, через невелику вибірку дослідження (n=208) та її обмеженість контекстом України, це дослідження не претендує на узагальнення своїх висновків. Тим не менш, ці висновки можуть бути показовими для висвітлення завдань, які становлять суттєвий виклик для вчителів EFL як на початку їхньої кар'єри, так і в наступні роки, проведені в ній.

Ключові слова: труднощі, англійська як іноземна мова, вчитель, досвід викладання, поточні та ретроспективні перцепції.

УДК 378:001.895
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.77-82

Леонтєва Інна Василівна

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук

Факультету педагогічної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна

i.leontieva@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-8084-1912>

МЕТАФОРИЧНА ДІЛОВА ГРА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СФЕРИ КОРПОРАТИВНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Представлене дослідження репрезентує досвід використання метафоричної ділової гри у професійній підготовці фахівців сфери корпоративного навчання як інноваційного методу викладання та навчання. Актуальність порушеної проблеми є каузально зумовленою: 1) в умовах парадигмальних трансформаційних змін інноваційність розглядається як обов'язкова умова розвитку вищої освіти, відтак інноваційні методи викладання й навчання виявляються єдино можливими способами організації упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів в межах навчального заняття; 2) професійна підготовка фахівців сфери корпоративного навчання вимагає моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації задля підготовки та адаптації майбутніх фахівців до трудової діяльності та соціальних контактів; 3) ділова гра є ідеальною моделлю для розвитку необхідних компетентностей таких фахівців, фокусуючи їх увагу на головних, основоположних моментах досліджуваного процесу, спогляданні діяльності «з іншої площини», пошуку неочевидних, нестандартних розв'язків проблем; підвищує мотивацію і залученість здобувачів освіти, розвиває креативне мислення. Мета статті полягає у характеризованні метафоричної ділової гри, як інноваційного методу навчання здобувачів вищої освіти, її особливостей, принципів та процедур, а також представленні власного досвіду її використання як активного методу навчання фахівців сфери корпоративної освіти. Для реалізації окресленої мети використано теоретичні методи: аналіз та узагальнення наукових джерел для окреслення сутності й атрибутивних характеристик феномену «інноваційність»; термінологічний аналіз для уточнення базових понять дослідження; узагальнення та систематизація наявного досвіду з зазначеної проблеми, представлення авторської розробки та інтерпретації метафоричної ділової гри «Царівна-жаба».

Ключові слова: метафорична ділова гра, корпоративна освіта, професійна підготовка фахівців сфери корпоративної освіти, інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти, інноваційні методи навчання та викладання.

Вступ. Представлене дослідження є продовженням циклу статей, присвячених проблемі інноваційності розвитку вищої педагогічної освіти у міждисциплінарному вимірі. У попередній публікації («Інноваційність – *conditio sine qua non* розвитку вищої педагогічної освіти?», 2021) ми розглядали генезу, сутність й атрибутивні характеристики феномену «інноваційність», здійснили термінологічний аналіз понять «інноваційність», «інноваційність розвитку вищої освіти», «інновація», проаналізували нормативно-правові документи щодо правового забезпечення інноваційності у розвитку вищої педагогічної освіти; узагальнили та систематизували наявний досвід з зазначеної проблеми [1, с.92-93]. Результатом наших попередніх наукових розвідок стали висновки:

1) нормативні документи, які регламентують розвиток освіти в Україні на сучасному етапі: закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про інноваційну діяльність» (2002), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018), Концепція «Нова українська школа» (2018), визнають інноваційність важливим її стратегічним орієнтиром;

2) конотація слова «інновація» досі є суперечливою і сьогодні найчастіше стосується: інструментів перетворення різних сфер соціально-культурної діяльності; нововведень, які ще недостатньо поширені в суспільній діяльності чи виробництві; кінцевого результату впровадження науково-технічного прогресу задля сталого розвитку суспільства;

3) до традиційних, освітньої та наукової, цілей діяльності сучасного університету додається новий аспект – соціально-трансформаційний, так звана «третя місія», яка орієнтує заклад освіти на забезпе-

чення сталого інноваційного розвитку не лише вищої освіти, але й суспільства та світу уцілому шляхом трансферу продуктів інноваційної діяльності у сферу бізнесу та економіки й навпаки, активної участі у розв'язанні глобальних та локальних соціально-економічних, технологічних та екологічних проблем.

Наступні наші розвідки проблеми інноваційності розвитку вищої педагогічної освіти стосувалися питання шляхів та інструментів перетворення різних сфер соціально-культурної діяльності в інноваційні методи викладання та навчання або/та інноваційні технології навчання. Дороговказом й логічним обґрунтуванням наших пошуків стали такі міркування:

1) кожна сфера діяльності людини, а відтак і кожна епоха розвитку людства загалом потребує й продукує свій специфічний інструментарій, механізми, форми діяльності, найбільш притаманні й суголосні цій епосі, а зміна епохи вимагає, викликає й породжує значні зміни ключових механізмів та інструментів успішної життєдіяльності людства. У колективній монографії «Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі» авторський колектив дослідників чудово ілюструє таку зміну інструментарію життєдіяльності людства на різних етапах [2, с.14-15]. Так, зазначається у доробку, інформаційне суспільство надало людству принципово новий інструментарій, який дозволяє нам як отримувати та обробляти значну за обсягом інформацію без просторових та часових кордонів й обмежень, так і продукувати таку інформацію, перетворювати її в сталі або динамічно змінні інформаційні потоки, основне джерело виробництва товарів, послуг та благ. Не випадково у «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчан-

ня протягом усього життя» було виокремлено низку ключових компетенцій, необхідних для навчання протягом життя, для отримання інших компетенцій, насамкінець, для вміння користуватися ключовим інструментарієм життєдіяльності в добу інформаційного суспільства [3];

2) ідея lifelong learning (LLL) – навчання протягом життя, вперше озвучена ще наприкінці 90-х років ХХ століття Європейським парламентом та Радою Європи як концептуальна основа нової освітньої політики [4], є ключовою ідеєю розвитку освіти у третьому тисячолітті. Так, у зазначеній вище монографії сумських дослідників зазначається, що «На сьогодні різного формату проекти безперервної освіти охоплюють понад 120 країн світу» [4, с.19];

3) спеціальний Меморандум Європейської комісії, присвячений питанню шляхів реалізації зазначеної вище ідеї, серед 6 основних принципів безперервної освіти виокремлює інноваційні методики викладання та навчання [5].

Також актуальність розгляду цього аспекту обраної наукової проблеми підтвердилася затвердженням 23 лютого 2022 року «Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 роки (2022)». Документ, затверджений Кабінетом міністрів України у переддень російського вторгнення в Україну, не лише підтвердив «третю місію» вищої освіти щодо досягнення Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, але й окреслив напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, визначив її основні характеристики, що повинні бути сформовані до 2032 року, передбачив стратегічні та операційні цілі та завдання вищої освіти на найближче десятиліття з відповідними показниками (індикаторами) досягнення (виконання), механізмом, очікуваними результатами, моніторинговими заходами та ресурсними потребами [6].

У Стратегії [6] зазначено, що реалізація інноваційності як однієї з провідних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні має відбуватися шляхом застосування нових та удосконалених методів і практик (включаючи цифрові технології) для викладання, навчання та оцінювання, що повинні здійснюватися у тісному зв'язку із дослідженнями. Відтак питання технологій та/або методів і практик викладання і навчання, які сприятимуть реалізації загальної місії та окреслених завдань щодо інноваційності розвитку вищої педагогічної освіти є актуальною дослідницькою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові розвідки та публікації останніх років ми зацентрували увагу на тих, які присвячені розгляду базових терміносполук нашого дослідження – «інновації в освіті», «інноваційний розвиток вищої педагогічної освіти», «професійна підготовка», «інноваційні освітні технології» «інноваційні методи викладання і навчання».

Філософські й методологічні засади впровадження інновацій в освіті розглядають В. Андрущенко, В. Кремень, Н. Ничкало, П. Саух; концептуальні підходи, методологічні і методичні засади модернізації системи педагогічної освіти з урахуванням інноваційних підходів і принципів освіти дорослих, обґрунтовані у працях Г. Васьківської, Л. Даниленко, Г. Єльнікової, С. Калашнікової, Н. Клокар, А. Кузьмінського, Л. Лук'янової, В. Олійника, Т. Симоненко, Т. Сорочан, О. Ярошенко; теоретичні засади інноваційних методів, їх класифікації та критеріїв результативності використання в освітньому процесі розкрито у дослідженнях І. Дичківської, А. Киричок,

Л. Пироженко, О. Пометун, М. Скрипника; зміст, технології та форми професійної підготовки дорослих є предметом досліджень В. Бевз, Г. Ковальчук, Т. Поясок, Л. Пуховської, О. Романовського, Г. Цветкової; методологічний підхід до з'ясування сутності методу навчання як багатовимірного, багатоякісного явища, яке має різні сторони прояву, досліджували В. Бондар, І. Малафійк; специфіка організації освітнього процесу в системі вищої освіти в контексті сьогодення представлена у працях М. Братко, Ю. Бистрової, О. Бульвінської, В. Гнезділової, Л. Кайдалової, Л. Козак, Н. Мачинської, С. Паламар, Т. Туркот. Узагальнюючи отримані результати можемо сформулювати такі проміжні висновки:

1. Історію походження інновацій в освіті пов'язують із періодом зародження експериментальної педагогіки (друга половина ХІХ ст.). Інтерес до інновацій в освіті як наукової проблеми то зростає, то вщухав. Основні піки інтересу припадають на періоди: I половина ХХ ст. (за О. Савченко – період розвитку інноваційно-педагогічної сфери); 50-80-і роки ХХ ст. (формування освітніх альтернатив – шкіл, педагогічних систем, концепцій тощо); кінець ХХ – початок ХХІ ст. (період інноваційних пошуків у сув'язі з реформами галузі освіти, зокрема підвищення ефективності навчання та виховання школярів); 20-і роки ХХІ ст. (інновації у вищій освіті, зокрема в контексті її діджиталізації).

2. Зазначені вище автори розглядають концепт інновацій в освіті (навчання) в контексті удосконалення (модернізації, модифікації, раціоналізації, трансформації) традиційного освітнього процесу, співвідносячи інноваційність з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове.

3. Освітньо-навчальні інновації пов'язані з визначенням адекватних механізмів дидактичного впливу на здобувачів освіти, активним процесом створення, поширення нових методів і засобів (нововведень) для підготовки фахівців у гармонійному поєднанні класичних та альтернативних, нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей.

4. Розроблення й впровадження локальних (часткових) освітніх інновацій сприятиме, на думку дослідників, модифікації та адаптації освітнього процесу до сучасних викликів й запитів ринку праці.

5. Інновації у вищій освіті передусім створюються розроблення (удосконалення, трансформації) методичного інструментарію викладання та оцінювання.

6. Спостерігається дефініційна плутанина (підміна) понять у системах: новація-інновація-ретроінновація, активний-інтерактивний-інноваційний, метод-методика-технологія.

З огляду на вищезазначене **метою нашої статті** є з'ясування сутності поняття «інноваційні методи навчання», аналіз характерних особливостей методів навчання, що мають ознаки інноваційності, розкриття специфіки їх використання в освітньому процесі вищої школи для професійної підготовки фахівців корпоративної освіти з опорою на власний досвід.

У процесі наукового пошуку використано **методи** аналізу та узагальнення наукових джерел для окреслення сутності й атрибутивних характеристик феномену «інноваційність»; термінологічний аналіз для уточнення базових понять дослідження; узагальнення та систематизація наявного досвіду з зазначеної проблеми, представлення авторської розробки та дидактичної інтерпретації метафоричної ділової гри «Царівна-жаба».

Виклад основного матеріалу. У першій статті циклу ми вже детально розглядали сутність [7] феномену «інноваційність», генезу поняття та феномену, детермінанти та основні елементи інноваційності, що дозволило нам сформулювати (не претендуючи на унікальність та повноту) власне розуміння поняття «інноваційність», як певну *спроможність* суб'єкта інноваційної діяльності *до застосування нововведень* у тій чи іншій сфері діяльності, що ґрунтується на його готовності до інноваційної діяльності (інновативність) та комплексі знань та умінь (інноваційна компетентність), що забезпечать успіх його інноваційної діяльності. Якщо міркувати над цим питанням в контексті діяльності викладача, що забезпечує професійну підготовку фахівців сфери корпоративного навчання, то постає цілком закономірне питання: про застосування яких саме нововведень у цій сфері діяльності може йти мова? Відповідаючи на власне запитання, припускаємо, що такими нововведеннями у діяльності викладача вищої школи може бути інноваційний дидактичний інструментарій. Спробуємо пояснити. На наше глибоке переконання, один із способів визначити кваліфікацію майстра (в тому числі й педагога) – познайомитися з його інструментами. Їх може бути багато чи мало, вони можуть бути перевіреними часом, звичними, традиційними або сучасними, авторськими, вони можуть бути досконалими чи ні, доцільними або недоречними. Як правило, кваліфікація буде вищою у того майстра, у кого інструментів по-перше, багато (у значенні різноманітні), по-друге, вони «в робочому стані» (тобто готові до використання), по-третє, вони «під рукою» (в значенні упорядковані та систематизовані за певними параметрами). Відтак, говорячи про інноваційність викладача як спроможність до застосування нововведень у професійно-педагогічній діяльності ми розуміємо під нововведеннями, перш за все, інноваційні методи навчання та викладання, застосування яких і потребує від викладача інновативності та комплексу знань і умінь як підґрунтя спроможності до інноваційності. Спробуємо уточнити сутність поняття «інноваційні методи навчання» та з'ясувати їх специфіку й характерні особливості.

Для термінологічного аналізу базових понять звернемося до «Енциклопедії освіти». На сторінках другого видання цієї довідково-аналітичної праці зазначається, що «метод – це спосіб побудови й обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів і операцій практичного й теоретичного опанування дійсності» [8, с.539].

Для уточнення базового поняття також розглянемо дефініцію «методи навчання». Згідно статті в енциклопедії цей термін є «багатобічним, багатовимірним, багатоякісним і поліфункціональним дидактичним явищем, одним з найважливіших структурних складників навчального процесу, що спрямовуються на досягнення кінцевого освітнього результату з огляду на спроектовану (визначену) мету і завдання» [8, с.546]. Основними, найбільш істотними ознаками методу навчання є: це спосіб отримання інформації та оволодіння вміннями і навичками; це спосіб спільної діяльності, взаємодії і керівництва того, хто навчається і того, хто навчає; це сукупність упорядкованих прийомів, дій і операцій, достатніх для отримання освітнього результату; це спосіб і форма руху змісту навчального матеріалу за певними логічними схемами; це спосіб і рівень руху пізнавальної активності і самостійності учнів, стимулювання емоційних переживань, мотивації учіння й формування оцінних суджень [Там само]. Існують різні класифікації методів навчання, але традиційним є поділ на три групи:

методи пасивного навчання, методи активного навчання та методи інтерактивного навчання. З початком двохтисячних років у контексті парадигмальних змін в освіті великого значення набув пошук нових або реконструкція старих, добре відомих методів навчання, які б найбільшою мірою забезпечували б активність учнів в освітньому процесі. В центрі уваги постали методи активного навчання, до яких відносять різноманітні ділові ігри, метод занурення, випереджувального навчання, мікровідкриттів, синектики, мозкового штурму тощо.

Таким чином, «інноваційний метод навчання» ми розумітимемо як *інноваційний спосіб побудови й обґрунтування системи філософського знання про інформаційне суспільство та інструментарій життєдіяльності людини в ньому; це інноваційний спосіб передачі й отримання інформації у засіб, що найбільшою мірою забезпечує активність того, хто навчається в освітньому процесі, сприяє формуванню ключових компетенцій та дозволяє досягти освітнього результату в континуумі безперервного навчання.*

Одним з таких методів, який, на нашу думку, найбільшою мірою відповідає окресленим параметрам інноваційності є метафорична ділова гра. Обґрунтуємо свою позицію.

По-перше, цей метод відноситься до групи активних методів навчання, які стимулюють пізнавальну активність й самостійність здобувачів освіти.

По-друге, як різновид ділових ігор використання метафоричної ділової гри сприяє формуванню одночасно 4 ключових компетентностей з 8 основних згідно Європейської еталонної рамки (спілкування рідною мовою; навчання заради здобуття знання; соціальні та громадянські навички; ініціативність та практичність).

По-третє, метафорична ділова гра являє собою інноваційний спосіб передачі й отримання варіативної інформації про сучасне суспільство та інструментарій життєдіяльності в ньому.

Насамкінець, за нашими спостереженнями, «вигадана реальність» ділової гри часто стає для здобувачів освіти своєрідним стрес-фактором, оскільки на фоні нової інформації, нових правил і залежностей, які потрібно освоїти й зрозуміти за короткий час, навчитися враховувати й використовувати у своїй діяльності «рятівна» можливість застосовувати звичні послідовності дій й операцій відсутня, а пропонуваний метод нівелює цей вплив за рахунок метафоричної («умовно знайомої») ситуації.

З огляду на усе вищезазначене, розглянемо детальніше цей метод та його дидактичний потенціал для професійної підготовки фахівців сфери корпоративного навчання.

Інформації про метафоричну ділову гру в науковій літературі критично мало, хоча термін уперше було використано ще 2004 року Жанною Зав'яловою, сертифікованим коучем (за стандартом ISF), засновником й автором Міжнародної школи бізнес-тренерів ІСВТ, для позначення особливого різновиду ділових ігор з вирішення бізнес-задач і за останні десять набув значної популярності серед бізнес-тренерів та фахівців з корпоративного навчання.

Метафорична ділова гра (МДГ) – це особливий різновид ділової гри, побудований на основі так званої метафори (перенесення властивостей одного предмета, суб'єкта чи явища на інший, на підставі ознаки, спільного або подібного для обох), для показу, демонстрації, моделювання реального бізнес-завдання чи процесу.

Зазвичай МДГ використовується в межах біз-

нес-тренінгу й дозволяє учасникам в межах умовної (вигаданої) реальності:

- сфокусуватися на головних, основоположних моментах досліджуваного бізнес-процесу й споглядати свою діяльність в іншому розрізі, під іншим кутом;
- знаходити неочевидні за інших обставин або нестандартні рішення;
- змінювати установки й позбавитися блоків та стереотипів, сформованих за невеликого досвіду вирішення проблеми;
- «попрацювати» на різних ділянках бізнес-процесів або підрозділів організації;
- змінити фокус уваги учасників з перешкод та недоліків бізнес-процесу на точки зростання й нові можливості;
- посилити залученість в процес навчання.

Унікальність метафоричної ділової гри полягає в тому, що для вирішення різноманітних бізнес-завдань за основу сюжету ділової гри береться метафора.

Метафорою можуть виступати казки, притчі, легенди, навіть анекдоти, які за аналогією передають проблематику взаємин головних героїв метафори й реальних проблем у бізнес-процесах. Це означає, що порівняно з традиційними діловими іграми (дидактичною, ситуативно-рольовою, проблемно-рольовою, дискусійною, творчою) з'являється нова сфера застосування – реальна управлінська практика, коли рішення приймаються колегіально, на відміну від звичної ділової гри акцент в якій робиться на відпрацювання базових знань та умінь для вирішення можливих завдань.

Глибина метафоричної ділової гри залежить від основоположної метафори, яку викладач/тренер/коуч закладає в гру та його здатності цю метафору «перекласти» для учасників заняття з метафоричної мови на ділову. Також сценарій гри можна задати таким чином, коли звичні сценарії і моделі поведінки учасників не спрацюватимуть, що сприяє розвитку критичного мислення та креативності. В результаті гри відбувається своєрідний «інсайт», усвідомлення проблеми, її причини й можливих варіантів вирішення. МДГ завжди має свій змістовний результат, що дуже важливо для реальної організаційної діяльності.

Метафорична ділова гра може бути корисною за ситуації коли є необхідність змінити контекст мислення, установки, побачити нові можливості й варіанти вибору, розроблення й керівництво певним корпоративним проектом, таймменеджмент й стратегія компанії, підвищення ефективності роботи того чи іншого відділу або навчання співробітників – ці та інші завдання можна вирішити із залученням МДГ.

На наше глибоке переконання, ця гра також буде потужним дидактичним інструментом навчання майбутніх фахівців сфери корпоративної освіти.

По-перше, корпоративна освіта являє собою процес і результат розвитку життєвого досвіду працівників корпорації, які навчаються в її навчальних установках (центри, університети тощо) під керівництвом фахівців корпоративного навчання. Відтак підготовка таких фахівців потребує таких методів навчання, які формуватимуть відповідні компетентності щодо розвитку життєвого досвіду учнів. Як ми вже зазначали раніше, таким потенціалом, на нашу думку, володіють активні методи навчання, зокрема різні ділові ігри.

По-друге, метафорична ділова гра дозволяє як моделювати максимально наближені до реальності життєві ситуації різної глибини, складності та про-

блематики за рахунок основоположної метафори гри.

Використання метафоричної ділової гри в освітньому процесі потребує ретельної підготовки за певним алгоритмом. Наведемо цей алгоритм з опорою на розроблену й апробовану в освітньому процесі метафоричну ділову гру «Царівна-жаба».

Алгоритм підготовки й проведення метафоричної ділової гри «Царівна-жаба»:

1. Максимально конкретний опис життєвої проблеми, що виникла в організації або відділі.

Наприклад: «Жив-був цар, мав він три сини. Коли прийшов час їм одружуватися, знайшли вони собі різних дружин: старший син обрав боярську доньку, середній – купецьку, а молодший – царівну-жабу».

Ведучий окреслює групі учасників освітнє завдання: «Вирішив цар випробувати невісток й дав їм завдання – спекти разом хліб. Невпевнені у здатності своїх дружин виконати поставлене завдання, до вас, як фахівця корпоративного палацового навчання, звернулися три царські сини за порадою як навчити їхніх дружин випікати хліб, достойний царя».

Потім проводиться збір думок (фасилітація). Наприклад: «Усім відомо, що виховання дітей в різних родинах відрізняється за метою, принципами, змістом та організацією. Наше завдання поміркувати над порадою як максимально повно використати потенціал кожної дружини у проходженні випробування. Чудово, якщо усі дружини знайомі з процесом вироблення хлібу й вміють працювати самостійно, але як бути за протилежної ситуації? Ведучий організовує фасилітацію, вислуховуючи думки деяких учасників гри. Завдання цього етапу – введення в тему, тому він повинен бути коротким і чітким (не більше 10 хвилин). Будь-які спроби дискутувати мають припинитися. Завдання групи на цьому етапі – проговорити вже відомі факти без аналізу й обговорення.

2. Виокремлення суб'єктів дії загалом та суб'єктів дії з вирішення проблеми.

Наприклад, у нас є суб'єкт/и дії з вирішення проблеми – дружини царських синів (від компетентності яких залежить чи буде задоволеним цар), та інші суб'єкт/и – царські сини, які виступають замовниками послуги (порада) і цар (маловідомий персонаж, який хоче щастя своїм синам, тому буде прискіпливо ставитися до результатів роботи невісток). Цілоком можливо, що вже на цьому етапі виникнуть цікаві ідеї і рішення, які раніше не озвучувалися учасниками в контексті їх професійної підготовки.

3. Концентрація уваги на взаєминах між суб'єктами (дружина-бояриня, дружина-купецька донька, дружина-жаба, старший, середні і молодший сини, цар), їх мотивації, інтересах, бажаннях, знаннях та вміннях.

4. Визначення кількості команд та їх назви (за кількістю суб'єктів дії, наприклад, команда «Бояриня», «Царівна-жаба», «Купецька донька»). Розподіл учасників на команди й розміщення їх у спеціально організованих й обладнаних місцях.

5. Сформулювати завдання для кожної команди. Завдання формулюється за аналогією із завданням реальної бізнес-ситуації.

Наприклад: «Складіть можливий індивідуальний план розвитку суб'єкта дії, запропонуйте найоптимальнішу стратегію та методи їх навчання, виходячи з наявного їх досвіду, знань і умінь, цінностей та установок, моральних та ділових якостей, окресліть можливі строки досягнення поставленої мети, способи контролю та корекції». Важливо нагадати, що завдання відноситься до вирішення казкової ситуації, ніяких «правильних-неправильних» рішень

не має для уникнення стрес-факторів, що можуть обмежити творчий підхід та енергію пошуку.

6. Робота учасників у командах.

Процедура роботи команд така: 10 хвилин на те, щоб команди продумали максимально можливу кількість способів вирішення поставленого завдання (наприклад: купити готовий хліб, найняти помічницю, піти на оплачувані тижневі кулінарні курси тощо). Важливо приймати всі ідеї усіх членів команди, навіть найдивніші й смішні. Потім протягом 10 хвилин команди відображають свої пропозиції та ідеї на фліп-чартах тощо.

7. Презентація від команд з аналізом запропонованих рішень, їх спільних та відмінних особливостей, протиріч, знахідок, проблем, задіяних ресурсів тощо. У ході порівняння ведучий поступово переходить від казкової ситуації до реальної бізнес-проблеми.

8. Підведення підсумків гри, фіксування найбільш оптимальних та життєздатних ідей.

Зауважимо, що проведення метафоричної діалогічної гри потребує дотримання деяких правил:

1. Викладач має бути організатором гри, який пропонує ситуацію, проблему, запитання, які ще не розглядалися студентами з практичної точки зору, при цьому теоретичні знання в галузі яких вони вже встигли отримати.

2. У викладача має бути інструкція, що містить метафору, перенесену на конкретну проблему або

ситуацію, проекти назв команд і груп, етапи гри й регламент для кожного етапу.

3. Команди повинні отримати однотипні завдання й запитання.

4. Не повинно бути «поганих і добрих», «правильних і неправильних» ролей, усі рекомендації мають бути побудовані в позитивному ключі.

5. Наприкінці гри потрібно «закрити куліси»: повинні бути завершені дії усіх учасників гри.

Висновки. У підсумку зазначимо, що досвід використання розробленої нами метафоричної ділової гри в освітньому процесі для професійної підготовки фахівців до вирішення завдань корпоративного навчання й розвитку персоналу підтвердив дієвість цього методу щодо здатності переводити фокус уваги з проблем та перешкод на нові можливості та варіанти вирішення поставлених завдань на фоні загальної легкості процедури створення цих ідей, має командоутворювальний та розвивальний ефект, сприяє формуванню необхідних компетентностей майбутніх фахівців, коли кожен учасник обговорення відчуває свій внесок в загальний результат та налаштовується на успіх. В той же час це питання потребує більш ретельного вивчення й аналізу щодо генези поняття метафорична ділова гра, дидактичного та інноваційного потенціалу гри як методу навчання, уточнення алгоритму підготовки та реалізації гри в освітньому процесі вищої школи.

Список використаної літератури

1. Леонтєва І.В. Інноваційність – conditio sine qua non розвитку вищої педагогічної освіти? *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 2 (49). С.92–96.
2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / за заг. редакцією Г.Л.Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. 444 с.
3. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». URL: <http://surl.li/puzs> (дата звернення: 10.10.2022).
4. Самойленко О.А. Освіта дорослих у контексті європейської освітньої політики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання.* 2019. Вип. 31. С.152–158.
5. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European Communities. URL: <http://surl.li/dipra> (дата звернення: 10.10.2022).
6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 роки. URL: <http://surl.li/dgylw> (дата звернення: 11.10.2022).
7. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І.В.Артюмова; [уклад.: І.В.Артюмов, А.В.Шершун, С.В.П'ясецька-Устич]. Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. 160 с.
8. Енциклопедія освіти. Національна академія педагогічних наук України; [гол. ред. В.Г.Кремень; заст. гол. ред. В.І.Луговий, О.М.Топузов; відп. наук. секр. С.О.Сисоєва]; 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 1144 с.

References

1. Leontieva, I.V. (2021). Innovatsiynist – conditio sine qua non rozvytku vyshchoi pedahohichnoi osvity? [Is innovation a conditio sine qua non for the development of higher pedagogical education?]. *Scientific Bulletin Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 2 (49), 92–96 [in Ukrainian].
2. Yefremov, H.L. (Ed.), (2020). *Innovatsiini tekhnolohii v suchasnomu osvithnomu prostori* [Innovative technologies in the modern educational space: a collective monograph]. SumDPU. [in Ukrainian].
3. Rekomendatsii Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) «Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia» [Recommendations of the European Parliament and the Council (EU) «On core competences for lifelong learning»] (2006). <http://surl.li/puzs> [in Ukrainian].
4. Samoilenko, O.A. (2019). Osvita doroslykh u konteksti yevropeiskoi osvithnoi polityky [Adult education in the context of European education policy]. *Scientific journal of M.P.Drahomanov National Pedagogical University. Series 17: Theory and practice of education and upbringing*, 31, 152–158. [in Ukrainian].
5. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European Communities (2000). <http://surl.li/dipra>
6. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2023 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2023] (2022). <http://surl.li/dgylw> [in Ukrainian].
7. Artiymov, I.V. (Ed.). (2015). *Innovatsii u vyshchii osviti: hlosarii terminiv i poniat* [Innovations in higher education: a glossary of terms and concepts]. PP «AUTDOR – ShARK». [in Ukrainian].
8. Kremen, V.H. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 15.10.2022 р.

Leontieva Inna

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Department of Educology and Psychological and Pedagogical Sciences
Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

A METAPHORICAL BUSINESS GAME IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF CORPORATE EDUCATION SPECIALISTS

Abstract. The presented study represents the experience of using a metaphorical business game in the professional training of specialists in the field of corporate training as an innovative method of teaching and learning. The relevance of the raised problem is causally determined: firstly, in the conditions of new globalization challenges, paradigmatic changes and transformational processes, innovativeness is considered as a mandatory condition (*conditio sine qua non*) for the development of higher education, therefore, innovative methods of teaching and learning increasingly turn out to be the only possible ways of organizing the orderly interrelated activities of teachers and students within the framework of a study session in a modern higher education institution; secondly, the professional training of specialists in the field of corporate training requires modelling of real activity in a specially created problem situation in order to prepare and adapt future specialists to work activities and social contacts; thirdly, the business game is an ideal model for developing the necessary competencies of corporate education specialists, focusing, on the one hand, their attention on the main, fundamental moments of the researched process, viewing activities «from another plane», searching for non-obvious, non-standard solutions to problems ; on the other hand, it increases the motivation and involvement of students, develops creative thinking. However, according to our observations, such a fictional reality often becomes a kind of stress factor for those seeking education, because against the background of new information, new rules and dependencies that need to be mastered and understood in a short time, learn to take into account and use in their activities a «saving» opportunity there is no usual sequence of actions and operations to apply. The purpose of the article is to characterize the metaphorical business game as an innovative method of teaching and training students of higher education, its features, principles and procedures, as well as to present my own experience of using it as an active method of training specialists in the field of corporate education. To realize the defined goal, theoretical methods were used: analysis and generalization of scientific sources to outline the essence and attributive characteristics of the phenomenon «innovation»; terminological analysis to clarify the basic concepts of the study; generalization and systematization of existing experience on the specified problem, presentation of the author's development and interpretation of the metaphorical business game «Frog Queen».

Key words: metaphorical business game, corporate education, professional training of specialists in the field of corporate education, innovativeness of the development of higher pedagogical education, innovative methods of learning and teaching.

УДК 364.633-053.6:343.85
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.83-88

Мельничук Вікторія Олексіївна

завідувачка сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
м.Київ, Україна
m-viki@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-0144-8654>

Черноморець Валентина Василівна

завідувачка сектору досліджень освітніх процесів відділу STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
м.Київ, Україна
valenvas7@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4143-5046>

ЗАЛУЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Анотація. Метою статті є визначення понять «проституція», «комерційний секс» та окреслення питань залучення підлітків до комерційного сексу як соціальної проблеми. Методи дослідження, використані у процесі написання статті, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів соціально-педагогічної і соціальної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, у процесі роботи застосовувались такі загальні методи досліджень, як узагальнення та порівняння. Охарактеризовано фактори та чинники через, які підлітки можуть бути залученими до комерційного сексу. Означено, що підліткова проституція (експлуатація підлітків в проституції) є формою комерційної сексуальної експлуатації підлітків, яка порушує їх основоположні права на життя, свободу, статеву недоторканість та інші. Охарактеризовано наслідки залучення підлітків до комерційного сексу. Проаналізовано та представлено результати соціологічних досліджень про поширеність комерційних сексуальних відносин серед осіб підліткового віку. Зазначено, що явище залучення підлітків до комерційного сексу має негативні взаємопов'язані соціальні, психологічні, медичні і правові наслідки. Окреслено особливості залучення підлітків до комерційного сексу. Доведено, що вагомою проблемою залучення підлітків до комерційного сексу виступає руйнування міжстатевих стосунків.

Ключові слова: підліток, проституція, комерційний секс, залучення до комерційного сексу, секс-індустрія.

Вступ. Проблема залучення підлітків до комерційного сексу є дуже актуальною. Залучення підлітків до комерційного сексу неминує веде до деформації психологічних якостей людини і моральної деградації особистості, до розриву соціально-корисних, зокрема й сімейних зв'язків, поширенню захворювань, що передаються статевим шляхом, скоєння правопорушень і злочинів. Останніми роками експлуатація в проституції стала сферою інтересів організованої злочинності. З'являються нові форми залучення в цю сферу неповнолітніх і з цією метою використовуються найрізноманітніші ЗМІ, в тому числі і легальні (реклама в пресі, на телебаченні, в інтернеті).

Одним із факторів, що впливають на залучення неповнолітніх до комерційного сексу є розважальний, суть якого полягає у способі проведення з реалізації сексуальних бажань. Не менш суттєвим є фактор потреби, який полягає у схильності деяких осіб до сексуальних контактів з дітьми та підлітками. Подібні бажання формуються, як правило, внаслідок хворобливого стану, психосексуальних порушень та девіацій.

Економічний чинник на сьогодні є одним із визначальних, в залежності від матеріального достатку сімей, діти яких опиняються в проституції.

Крім вищевказаних факторів, на сексуальну експлуатацію дітей і підлітків, залучених до комерційного сексу впливають відсутність сексуальної освіти, дитяча бездоглядність та неблагополуччя в сім'ї, поширення в ЗМІ спотвореного поняття про способи самовираження молоді за допомогою статевої розкутості, також фактор віктимності (нездатність дітей та підлітків через вік об'єктивно оцінювати ситуацію).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, у працях

яких ми знаходимо висвітлення проблем проституції, можна назвати Ю.Антоняна, Я.Гілінського, С.Голода, І.Звереву, Ю.Кона, А.Протопопова, Н.Савельєву та ін.

Щодо підліткових сексуальних відносин комерційного характеру, так вони є складовою проституції, однак мають свої особливості. Серед наукових досліджень можна виділити ті, які стосуються дитячої проституції (Л.Бортницька, Л.Волинець, Г.Корчова, Л.Кумпан, О.Петрашук, Г.Черепанова, Т.Шевчук та ін.); проституції неповнолітніх (М.Галагузова, Т.Говорун, Л.Гриценко, В.Кравець, А.Шиделко та ін.); комерційної сексуальної експлуатації дітей (М.Євсюкова, Л.Ковальчук, О.Швед та ін.).

Питання профілактики явищ, пов'язаних із проституцією неповнолітніх, розкриваються в рамках запобігання статевих злочинів (Л.Бортницька, О.Джужа), статевої деморалізації (А.Шиделко) та статевих девіацій (Г.Корчова); організації соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі дітьми (О.Бандурка, Л.Гриценко, М.Євсюкова, Л.Ковальчук, К.Левченко та ін.), а також захисту неповнолітніх від сексуальної експлуатації (А.Капська, О.Петрашук, Ж.Петрович та ін.).

Метою статті є визначення понять «проституція», «комерційний секс» та окреслення питання залучення підлітків до комерційного сексу як соціальної проблеми. **Методи дослідження**, використані у процесі написання статті, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів соціально-педагогічної і соціальної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, у процесі роботи застосовувались такі загальні методи досліджень, як узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Існують безліч

визначень негативного соціального явища «протитуція».

У Великому тлумачному словнику сучасної мови «протитуція» – продаж свого тіла для статевих зносин з метою добути засоби існування. Словник із соціальної роботи тлумачить «протитуцію», як соціальне явище, що виникло ще III-II ст. до н.е., продаж жінками свого тіла з метою здобуття засобів до існування [12].

За висловом І.Звереві, «протитуція – це сфера знеособлених емоційно, позашлюбних, безладних, здійснюваних за плату статевих стосунків» [15, с.180].

Поняття «комерційний секс» застосовується в Україні нещодавно. Об'єднана програма ООН з ВІЛ/СНІДУ (ЮНЕЙДС) (2011 р.) не рекомендує використовувати поняття «протитуція», а натомість пропонує наступні: «сексуальні послуги», «секс-працівники», «комерційний секс», «працівники комерційного сексу», «особи, які надають сексуальні послуги за винагороду». Така позиція міжнародної спільноти обґрунтовується тим, що поняття «протитуція» наділяє осіб, які займаються цією діяльністю, негативними рисами та, як наслідок, виправдовує неправомірні дії щодо них, включаючи усі види насильства. Поняття «протитуція» може вживатися тільки стосовно до ювенальної протитуції, тобто дій, що прямо передбачені як кримінально чи адміністративно карані.

У колективній монографії «Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії» комерційна сексуальна експлуатація дитини розглядається як сексуальне зловживання відносно дитини з боку дорослої особи за винагороду, що надається безпосередньо дитині або третім особам. Дитина в такій ситуації розглядається як сексуальний об'єкт та товар. У міжнародних документах, зокрема Міжнародної організації ЕКПАТ, виділено 5 основних форм комерційної сексуальної експлуатації дитини: експлуатація дитини в протитуції, в порнографії, в туризмі, торгівлі дітьми із сексуальною метою та ранній шлюб [14].

Визначення дитячої протитуції міститься в Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. В п. 2 ст. 19 зазначено, що дитяча протитуція – це «використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли гроші чи інша форма винагороди або компенсація надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи надано цю оплату, обіцянку або винагороду дитині або третій особі». Цей міжнародний нормативний акт містить заборону вербування дітей до заняття протитуцією; спонування або примушування до протитуції; отримання від цього прибутку або звернення до дитячої протитуції [9].

У свою чергу, ст. 2 Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої протитуції та дитячої порнографії до Конвенції ООН з прав дитини, та означає «використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування» [16]. Ст. 3 Факультативного протоколу криміналізує пропозицію, отримання, передачу чи надання дитини для цілей дитячої протитуції. Ці положення реалізовані в Законах України «Про охорону дитинства» (ст. 10, 20, 21) та «Про захист суспільної моралі» в ст. 5, 7 [6; 7].

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» однією із форм жорстокого поводження з дитиною ви-

значає «використання, вербування або пропонування дитини для зайняття протитуцією» [4]. Однак, необхідно вказати, що жоден нормативно-правовий акт в нашій державі не розтлумачує, що таке дитяча протитуція чи комерційні сексуальні відносини підлітків.

У дослідженні Української Гельсінської спілки з прав людини «Вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць комерційного сексу» поняття «комерційний секс» визначено так: «випадкова чи регулярна практика добровільного вступу в договірні відносини щодо надання сексуальних послуг в обмін на матеріальні блага (гроші чи товари), таким чином, це вид економічної діяльності у вигляді надання послуги» [3].

На думку, О.Кушнірчук протитуція неповнолітніх – це антисоціальна, асоціальна, саморуйнуюча поведінка, прояв масштабної дезадаптації особистості неповнолітніх, критичний прояв статевої деморалізації, що зумовлені певними психолого-педагогічними причинами, основними ознаками яких є відчужені, платні сексуальні послуги, які особа надає невизначеній кількості сексуальних партнерів [10].

У свою чергу, А.Шиделко розуміє протитуцію неповнолітніх як форму позашлюбних статевих контактів, які полягають у наданні сексуальних послуг за матеріальну винагороду дівчатами та хлопцями віком до 18 років [18, с.3-4].

На нашу думку, підліткова протитуція (експлуатація підлітків в протитуції) є формою комерційної сексуальної експлуатації підлітків, яка порушує їх основоположні права на життя, свободу, статево недоторканість та інші. Термін «сексуальна експлуатація підлітка в протитуції» більш суттєво визначає, що неповнолітній є потерпілою стороною, а не суб'єктом експлуатації. Такої ж позиції дотримується О. Швед, яка вважає, що особа до настання повноліття не може розглядатися як повноправний учасник угод щодо використання свого тіла, цноти тощо. Кожна сексуальна дія дорослої людини щодо неповнолітніх фактично є насильство, навіть у разі отримання формальної згоди, яка зустрічається у практиках дитячої протитуції [17].

А.Галагузова, наголошує, що характерними особливостями протитуції неповнолітніх є: неусвідомленість здійснюваних вчинків; відсутність усвідомлення загрози криміналізації своєї поведінки та способу життя; неусвідомленість наслідків своєї поведінки для фізіологічного, психічного та духовного здоров'я; правовий нігілізм, що пов'язаний з асоціальним оточенням; підвищений рівень тривожності; сексуальні контакти у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння [20, с.264].

Окрім рис, що окреслені вище, комерційним сексуальним відносинам підлітків притаманні такі особливості (на основі дослідження А. Шиделко): відсутність постійного місця для надання секс-послуг (автомобілі, під'їзди, підвали, горища, парки, вокзали тощо); шантаж і залякування підлітків розголошенням таємниці їхньої статевої поведінки з боку клієнтів, сутенерів; одержання плати за секс-послуги не лише в грошовому еквіваленті (харчі, речі, косметика, наркотики, алкоголь тощо) [19, с.436].

Також існує спонсорство або надання сексуальних послуг в обмін на довгострокову фінансову підтримку з боку спонсора (наприклад, покриття витрат на навчання, оплата житла). Актуальним з цього приводу є зауваження О.Кушнірчук, що в наш час сфера секс-бізнесу є способом забезпечення «красивого життя» [11, с.102-105].

З розвитком технологій з'явилася нова форма

комерційної сексуальної експлуатації дітей – комерційний кіберсекс або обмін фотографіями та відео-кліпами, еротичні розмови в обмін на гроші або інші стимули, такі, як, наприклад, поповнення мобільних рахунків.

Ще однією проблемою у наукових дослідженнях є визначення суспільних наслідків залучення підлітків до комерційного сексу. Більшість дослідників визначає такі наслідки:

1. Порушення суспільного порядку та моральності за діяння, щодо втягнення підлітків у комерційні статеві стосунки передбачена кримінальна (ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК) та адміністративна відповідальність (ст. 181-1 КпАП). Досліджуючи злочинність неповнолітніх, С.Яковенко зазначає, що зростає кількість злочинів проти неповнолітніх за ст. 303 Кримінального кодексу України, заподіяних дорослими [21, с.11].

2. Вплив на зниження рівня суспільної моралі. Особи, які в підлітковому віці займаються сексом на комерційній основі руйнують норми суспільної моралі в цілому, моральні засади, що регулюють відносини між статями, зокрема в рамках у сім'ї, відкидаючи важливість почуттів, любові, вірності. Секс перетворюється на одну із форм дозвілля, а секс-індустрія для них стає частиною індустрії розваг. Цьому процесу сприяє засилля еротичного та порнографічного контенту у загальному доступі, а також можливість знайомств та пошуку клієнтів через соціальні мережі.

3. Злочинність. Сексуальні послуги комерційного характеру тісно пов'язані із такими злочинними діяннями як крадіжки, розповсюдження порнографії і наркотиків, утримання будинків розпусти, звідництвом, зараженням венеричними захворюваннями і СНІДом. Часто підлітки, що залучені до комерційних сексуальних послуг, контактують із злочинцями, переймаючи у них стереотипи поведінки, стиль життя, засвоюючи деформовані етичні установки та погляди. Також простежується тісний зв'язок між торгівлею дітьми, дитячою проституцією та порнографією. Таким чином, проституція, не будучи сама кримінальним злочином, провокує злочинну поведінку.

4. Неадекватне розуміння підлітками суспільно-корисної праці та подальше виключення цієї категорії працівників із категорії суб'єктів суспільно-корисної праці. Заняття комерційним сексом є паразитичною формою існування, що виражається, насамперед, в ухиленні (або повному виключенні) від суспільно корисної праці, тобто формою, яка створює свого роду альтернативний спосіб життя, який не передбачає в якості основної норми трудовий процес. Підліткам, які спробували вести такий спосіб життя важко в майбутньому займатись «нормальною» трудовою діяльністю, працювати повний робочий день та сплачувати податки.

5. Фінансові витрати суспільства в зв'язку із значними видатками із державного бюджету на лікування як від інфекційних і соматичних хвороб у самих суб'єктів проституції, так і їх клієнтів. Фінансування державних програм боротьби з наркоманією і забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, утримання закладів пенітенціарної системи, а також спеціальних підрозділів правоохоронних органів, що займаються проблемами підліткової злочинності –

усе це лише частина проблем, видатки на які виділяє держава.

6. Відволікання трудових ресурсів на вирішення проблем залучення підлітків до комерційного сексу, а це – лікарі, працівники правоохоронних органів, соціальні працівники, педагоги, психологи та ін., праця яких є суспільно важливою для інших соціально незахищених верств населення.

7. Розповсюдження інфекційних захворювань, зокрема ВІЛ-інфекції, туберкульозу і гепатитів, що створює реальну загрозу здоров'ю суспільства в цілому.

8. Погіршення генофонду нації. Частина підлітків, що займаються комерційним сексом втягується у міжнародну торгівлю людьми, тобто відбувається насильницька міграція із України частини населення. Також платні послуги сексуального характеру сприяють різним порушенням репродуктивного здоров'я підлітків (аборти, ранні вагітності, інфікування ВІЛ чи іншими хворобами, що передаються статевим шляхом, нарко- та алкозалежність) і таким чином впливаю на демографічну ситуацію в державі [13, с.34].

Важливу інформацію про поширеність комерційних сексуальних відносин осіб підліткового віку дають соціологічні дослідження. На жаль, масштабних робіт, що досліджували б проблему комерційного сексу підлітків, в останні роки не проводилось.

Серед більш ранніх досліджень варто виділити проєкт ЮНІСЕФ «Профілактика ВІЛ-інфекції серед підлітків груп ризику в Україні та Південно-Східній Європі», що реалізовувався впродовж 2007/2008 рр. У його звіті узагальнено дані опитування 1600 українських хлопців та дівчат – підлітків віком від 10 до 19 років, які жили в той момент на вулиці. Серед усього статистичного матеріалу виділимо ключові положення, що цікаві для нашого дослідження:

1) середній вік комерційного сексуального дебюту цих осіб становить 16 років (мінімальний вік – 12 років, а максимальний – 19 років);

2) 70% респонденток почали надавати сексуальні послуги у віці 15-17 років, а 15% до 15 років;

3) середній вік початку надання сексуальних послуг за винагороду становить 14 років;

4) 28% опитаних підлітків, що живуть або працюють на вулиці, мали досвід надання сексуальних послуг за винагороду (гроші, продукти, одяг, наркотики тощо), при цьому 57% дівчат продавали сексуальні послуги, а 17% хлопців купували такі послуги;

5) за результатами фокус-групових досліджень, комерційний секс розглядають як ефективніший засіб заробітку серед дівчат, ніж жебракування чи важка фізична праця [14, с.76, 85].

За даними досліджень, проведених Фондом Нічії Діти в 2010 році, 24% респондентів у віці 15-18 років заявили, що вони особисто знають принаймні одну людину, яка в минулому році була в контакті чи пов'язана сексуальними відносинами за гроші або інші подарунки [2, с. 60].

Також вражаючими є наступні цифри. За оціночними даними соціологів, в 2011 році в Україні до комерційного сексу в середньому було залучено 50 тисяч жінок, кожна шоста-сьома з них – є неповнолітньою особою [1, с.194-199].

Згідно з даними біоповедінкових досліджень Українського інституту соціальних досліджень ім. О.Яременка та ЮНІСЕФ (2013/2014 рр.) серед 123,5 тис. дітей, що належать до груп ризику, і дітей вулиці, кількість дівчат, які надають сексуальні послуги на комерційній основі, склала 5,5 тис., кількість хлопчиків підлітків, які мали секс з чоловіками, склала 13 тис. осіб [8].

У січні 2020 року Українською Гельсінською спілкою з прав людини було опубліковано дослідження «Вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць комерційного сексу» [3]. На жаль, у цій роботі не досліджувалась підліткова проституція, адже вік учасниць опитування становив від 21 до 48 років. Однак, у звіті узагальнені аналітичні матеріали щодо впливу війн на комерціалізацію сексуальних відносин, і в Україні зокрема.

У 2020 році виконавча директорка ООН Жінки Пумзіле Мламбо-Нгука зазначила: «Ключовим переконанням ООН є те, що всі жінки, дівчата, залучені у проституцію, є постраждалими. Незалежно від того, називають вони себе «секс-працівницями» чи ні, незалежно від того, чи вважають вони це роботою, ми вважаємо їх постраждалими. А тих, хто купує такі «послуги», вважаємо тими, хто здійснює насильство проти жінок. Тому що ми не вважаємо, що проституція – це те, що жінки обирають через «любов до професії», це – найбільш безнадійне, найбільш нездорове та принизливе, що може трапитись з будь-якою жінкою. Це наша позиція» [5].

Висновки. Можна зробити висновок, що явище залучення підлітків до комерційного сексу має негативні взаємопов'язані соціальні, психологічні, медичні і правові наслідки як для окремої особистості, її мікросоціального оточення, так і для держави і суспільства в цілому. Займаючись проституцією, підлітки не бажають здобувати освіту, професію, вдосконалювати особистісний розвиток. Іншою вагомою проблемою виступає руйнування нормальних міжстатевих стосунків, які повинні прямувати до

шлюбу та створення міцної сім'ї. Оскільки сексуальна експлуатація дітей становить суттєву загрозу для суспільства, у Конвенції ООН про права дитини вказано, що країни-учасники зобов'язані захищати їх від всіх форм сексуального насильства та розбещення. Користування сексуальними послугами дитини віком за 16 років або дитини, яка досягла статевої зрілості, не визнається злочином в Україні. Міжнародні стандарти свідчать, що криміналізація купівлі сексуальних послуг дитини зменшить попит на дитячу проституцію і, відповідно, зменшить пропозицію в цій сфері, а саме кількість дітей постраждалих від сексуальної експлуатації. Усупереч міжнародним підходам, відповідно до яких відповідальність за дитячу проституцію несуть саме ті особи, які їх втягнули до такої діяльності, або ті, які користуються такими послугами, національне законодавство дозволяє притягувати до адміністративної відповідальності за заняття проституцією саму дитину, яка досягла 16-річного віку. Ці тенденції свідчать, що в нашій державі неправильно розставлені акценти і суспільство переміщує відповідальність на підлітка, який втягнутий у комерційні сексуальні відносини, замість того, щоб визнавати його потерпілим і жертвою насильства. У процесі дослідження нам вдалося визначити наслідки проблеми залучення підлітків до комерційного сексу. **Перспективою подальших досліджень** є пошук дієвих механізмів профілактики залученню підлітків до комерційного сексу та розроблення, впровадження профілактичних програм, що сприяють формуванню готовності підлітків протидіяти залученню до комерційного сексу.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Л.О. Проституція: юридичний та соціально-психологічний аспекти. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С.194-199.
2. Віктимізація дітей і підлітків у Польщі. Досвід молодих поляків: дослідження проведено Сетив Роївка в 2009 р. Фонд Нічії Діти. 2010. 60 с.
3. Павлік Ю., Плотніков О. Вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць комерційного сексу. Київ: ГО «Українська Гельсінська спілка з прав людини», ГО «Десяте квітня», БО «ЛЕГАЛІЙФ-УКРАЇНА», 2019. 36 с.
4. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю: постановка Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-adnih-zhittiyevih-obstavinah-u-tomu-chisli-takih-shcho-mozhut-zagrozhuvatiyih-zhittyu-ta-zdorovyu> (дата звернення: 11.11.2021).
5. Decriminalisation of «Sex Work» Fatal Flaw in Proposed National Strategic Plan on Gender Based Violence. Uncensored Opinion (амер.). 28 липня 2020. URL: <https://web.archive.org/web/20201005145320/https://uncensoredopinion.co.za/decriminalisation-of-sex-work-fatal-flaw-in-proposed-national-strategic-plan-on-gender-based-violence> (дата звернення: 23.06.2022).
6. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 23.06.2022).
7. Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV «Про захист суспільної моралі». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 23.06.2022).
8. Інфографіка: Підлітки груп ризику: Факти й оцінки / Громадська організація «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» та ЮНІСЕФ, 2013-2014 рр. URL: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/UA_Buklet_MARA.pdf (дата звернення: 23.06.2022).
9. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: ратифікація від 20.06.2012 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 23.06.2022).
10. Кушнірчук О.Р. Поняття проституції: міжкатегоріальний аналіз. *Матеріали II-го міжнародного науково-практичного семінару «Міждисциплінарні дослідження в науці та освіті»*. 2013. № 2. URL: www.es.rae.ru/mino/160-1271 (дата звернення: 12.02.2013).
11. Кушнірчук О.Р. Чинники та причини формування схильності до проституції у вихованок школи-інтернату. *Badania naukowe naszych czasow: Zbior raportow naukowych, Wykonane na materialach Miedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji* (Katowice, 29-31.10.2013). Katowice: Wydawca Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2013. Т. 3/1. Стр.102–105.
12. Онлайн-словник. URL: <https://slovnyk.me/dict/sum/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 23.06.2022).
13. Протопопов А.О. Проституція як соціально педагогічна проблема / за заг. ред. Н.М.Савельєвої. Полтава: Дивосвіт, 2009. С. 34.
14. Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії / Н.П.Бочкор, Л.Г.Ковальчук, І.С.Конченкова та ін.; заг. ред. К.Б.Левченко, Л.Г.Ковальчук. Харків: Права людини, 2014. 64 с.
15. Соціальна робота в Україні: Навчальний посібник / За ред. І.Д.Зверева, О.В.Безпалько, С.Я.Марченко та ін. Київ: Центр навч. літ., 2004. 256 с.
16. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: док. від 01.01.2000 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text (дата звернення: 23.06.2022).
17. Швед О.В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики: автореф. дис.

- ... канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 – «Спеціальні та галузеві соціології». Харків, 2006. 21 с.
18. Шиделко А.В. Проституція неповнолітніх як крайній прояв статевої. URL: <https://inlnk.ru/rZjxe> (дата звернення: 23.06.2022).
19. Шиделко А.В. Проституція як крайній прояв статевої деморалізації. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2011. № 50. С.434-441.
20. Штинова Г.Н., Галагузова М.А., Галагузова Ю.Н. Социальная педагогика / под общ. ред. М. А. Глазуновой. Москва: Владос, 2008. 447 с.
21. Яковенко С.І. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання. Київ: Паливода А.В., 2006. 256 с.

References

- Bondarenko, L.O. (2013). Prostytutsiia: yurydychnyi ta sotsialno-psykholohichni aspekty [Prostitution: legal and socio-psychological aspects]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 5, 194–199. [in Ukrainian].
- В.а. (2010). *Viktyimizatsiia ditei i pidlitkiv u Polshchi. Dosvid molodykh poliakiv: doslidzhennia provedeno Setiiv Roivka v 2009* [Victimization of children and adolescents in Poland. The experience of young Poles: the study was conducted by Setiiv Roivka in 2009]. Nichey Dity Fond. [in Ukrainian].
- Pavlik, Yu., & Plotnikov, O. (2019). *Vplyv zbroinoho konfliktu na Skhodi Ukrainy na pratsivnyts komertsiihnoho seksu* [The impact of the armed conflict in the East of Ukraine on commercial sex workers]. NGO «Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny» & «Desiate kvitnia», ChO «LEHALAIF-UKRAINA». [in Ukrainian].
- Deiaki pytannia sotsialnoho zakhystu ditei, yaki перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрозувати їхньому життю та здоров'ю: постановка Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800 [Some issues of social protection of children who are in difficult life circumstances, including those that may threaten life and health: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated by October 3, 2018, No. 800]. <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-adnih-zhittievih-obstavinah-u-tomu-chisli-takih-shcho-mozhut-zagrozhuvaty-yih-zhittyu-ta-zdorovyu> [in Ukrainian].
- Decriminalisation of «Sex Work» Fatal Flaw in Proposed National Strategic Plan on Gender Based Violence. Uncensored Opinion (2020). <https://web.archive.org/web/20201005145320/https://uncensoreddopinion.co.za/decriminalisation-of-sex-work-fatal-flaw-in-proposed-national-strategic-plan-on-gender-based-violence>
- Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III «Pro okhoronu dytynstva». Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy [Law of Ukraine dated 04/26/2001 No. 2402-III «On Childhood Protection». Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy vid 20.11.2003 № 1296-IV «Pro zakhyst suspilnoi morali». Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy [Law of Ukraine dated November 20, 2003 No. 1296-IV «On Protection of Public Morals». Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#> [in Ukrainian].
- Infografika: Pidlitky hrup ryzkyu: Fakty y otsinky / UISD im.O.Yaremenka ta YuNISEF, 2013-2014 rr [Infographic: Adolescents of risk groups: Facts and estimates. NGO «Ukrainian Institute of Social Research named after Oleksandr Yaremenko», UNICEF, 2013-2014]. http://www.unicef.org/ukraine/ukr/UA_Buklet_MARA.pdf. [in Ukrainian].
- Konventsii Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva: ratyfikatsiia vid 20.06.2012 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy [Council of Europe Convention on Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Violence: ratified on June 20, 2012. Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text [in Ukrainian].
- Kushnirchuk, O.R. (2013). Poniattia prostytutsii: mizhkatehoriialnyi analiz [Concept of prostitution: cross-categorical analysis]. *Materials of the 2nd International Scientific and Practical Seminar «Interdisciplinary Research in Science and Education», 2*. www.es.rae.ru/mino/160-1271. [in Ukrainian].
- Kushnirchuk, O.R. (2013). Chynnyky ta prychny formuvannia skhylnosti do prostytutsii u vykhovanok shkoly-internatu [Factors and reasons for the formation of inclination to prostitution in boarding school students]. *Proceedings of International Scientific-Practical Conference – Modern scientific research* (Katowice, 29-31.10.2013), pp.102–105. Diamond trading tour. [in Ukrainian].
- Online-slovnnyk [Online dictionary]. <https://slovnnyk.me/dict/sum/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F>. [in Ukrainian].
- Protopopov, A.O. (2009). *Prostyutsiia yak sotsialno pedahohichna problema* [Prostitution as a socio-pedagogical problem]. Dyvosvit. [in Ukrainian].
- Bochkor, N., Kovalchuk, L., & Konchenkova, I. (2014). Seksualna ekspluatatsiia ditei v Ukraini: stan ta zakhody z protyidii [Sexual exploitation of children in Ukraine: situation and countermeasures]. *Prava liudyny*. [in Ukrainian].
- Zvierieva, D., Bezpalko, O., & Marchenko, S. (Eds.). (2004). *Sotsialna robota v Ukraini* [Social work in Ukraine]. Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian].
- Fakultatyvnyi protokol do Konventsii pro prava dytyny shchodo torhivli ditmy, dytiachoi prostytutsii i dytiachoi pornografii: dok. vid 01.01.2000 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy [Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Child Trafficking, Child Prostitution and Child Pornography dated by 01.01.2000. Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text. [in Ukrainian].
- Shved, O.V. (2006). *Seksualna ekspluatatsiia nepovnoletnikh yak sotsialne yavyshe: tendentsii i shliakhy profilaktyky* [Sexual exploitation of minors as a social phenomenon: trends and ways of prevention]. [Extended abstract of Candidate dissertation]. Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
- Shydelko, A.V. (2022). *Prostyutsiia nepovnoletnikh yak krainii proiav statevoi* [Prostitution of minors as an extreme display of sex]. <https://inlnk.ru/rZjxe>. [in Ukrainian].
- Shydelko, A.V. (2011). *Prostyutsiia yak krainii proiav statevoi demoralizatsii* [Prostitution as an extreme display of sexual demoralization]. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 50, 434-441. [in Ukrainian].
- Shytynova, H.N., Halahuzova, M.A., & Halahuzova Yu.N. (2008). *Sotsyalnaia pedahohyka* [Social pedagogy]. [in Russian].
- Iakovenko, S.I. (2006). *Zlochynnist nepovnoletnikh: prychny, naslidky ta shliakhy zapobihannia* [Juvenile delinquency: causes, consequences and ways of prevention]. Palyvoda A.V. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 25.09.2022 р.

Melnychuk Victoria

Head of the Sector of Social and Pedagogical Work
Department of Scientific and Educational-methodical Support
of the Content of Out-of-school Education and Educational Work
State Scientific Institution «Institute for Modernization of Educational Content»
Kyiv, Ukraine

Chernomorets Valentina

Head of Educational Process Research Sector of the STEM Education Department
State Scientific Institution «Institute for Modernization of Educational Content»
Kyiv, Ukraine

INVOLVING ADOLESCENTS IN COMMERCIAL SEX AS A SOCIAL PROBLEM

Abstract. The purpose of the article is to define the concepts of «prostitution», «commercial sex» and outline the issue of the involvement of teenagers in commercial sex as a social problem. Research methods involve the use of general scientific and empirical methods of socio-pedagogical and social science based on a systemic approach. In addition, general research methods such as generalization and comparison were used in the process of work. The factors through which teenagers can be involved in commercial sex are characterized. It was determined that adolescent prostitution (exploitation of adolescents in prostitution) is a form of commercial sexual exploitation of adolescents, which violates their fundamental rights to life, freedom, sexual integrity, and others. The consequences of teenagers' involvement in commercial sex are characterized. The results of sociological studies on the prevalence of commercial sexual relations among adolescents are analyzed and presented. It is noted that the phenomenon of teenagers engaging in commercial sex has negative interrelated social, psychological, medical and legal consequences. Features of teenagers' involvement in commercial sex are outlined. It has been proven that the destruction of intersex relations is a significant problem of attracting teenagers to commercial sex. It is noted that with the development of technology, a new form of commercial sexual exploitation of children has appeared – commercial cybersex or exchange of photos and video clips, erotic conversations in exchange for money or other incentives. It was determined that minors involved in commercial sex do not want to get an education, a profession, or improve their personal development. The reasons for attracting teenagers to commercial sex are summarized. It was determined that the sexual exploitation of children poses a significant threat to society, and international and national legislation is obliged to protect them from all forms of sexual violence and depravity.

Key words: teenager, prostitution, commercial sex, involvement in commercial sex, sex industry.

УДК 378.147.88 + 378.018.432
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.89-93

Месарош Лівія Василівна

кандидат фізико-математичних наук, доцент
кафедра математики та інформатики
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м.Берегове, Україна
meszaros.livia@kmf.org.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5073-8260>

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРИРОДНИЧИХ НАУК У ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Актуальність дослідження полягає у визначенні ролі інформаційних технологій у формуванні інтелектуальної компетентності майбутніх фахівців/ студентів у галузі природничих наук. Широке коло запитань про формування інтелектуальної компетентності майбутніх фахівців у галузі природничих наук у епоху інформаційних технологій досить актуальне по-перше, цього вимагає бурхливий розвиток інформаційних технологій в яких працюватимуть майбутні фахівці у галузі природничих наук; по-друге, прослідковується залежність між високим рівнем розвитку інтелектуальної компетенції та вмінням ефективно вирішувати проблеми різного рівня складності, готовністю вирішувати професійні завдання; по-третє, перед викладачами вищої школи постало нове завдання, методами дистанційного навчання, використовуючи новітні інформаційні технології забезпечити високий рівень розвитку компетентностей підростаючого покоління. Метою даного дослідження є розкрити сутність поняття «інтелектуальна компетентність», дослідити формування інтелектуальної компетентності студентів природничого профілю у епоху інформаційних технологій, виявити аспекти застосування інформаційних технологій у процесі розвитку інтелектуальної компетентності. Для досягнення мети були використані такі методи дослідження: теоретичні – теоретичний аналіз та узагальнення ідей в науковій літературі з проблеми дослідження; емпіричні – спостереження, аналіз розвитку інтелектуальної компетентності у вищій школі у фахівців галузі природничих наук. Встановлено, що використання інформаційних технологій у сучасному освітньому просторі дозволяє саморозвиватися, вдосконалювати рівень знань, проте залишається ряд методичних запитань стосовно того, чи достатньо цього для ефективного формування інтелектуальної компетенції сучасних студентів, майбутніх фахівців у галузі природничих наук.

Ключові слова: інтелектуальна компетентність, компетентнісний підхід, природничі науки, комп'ютерно-інформаційне навчання, освіта.

Вступ. Глобальні зміни у культурній, екологічній, соціальній та економічній сфері ХХІ століття викликали нові потреби щодо змісту освіти. Зросли вимоги до фахівців, які працюватимуть в умовах бурхливого розвитку технологій, у нестандартних ситуаціях. Посилилися позиції «компетентнісного підходу», орієнтованого навчання. Разом з цим сучасні процеси інформатизації здійснюють суттєвий вплив на модернізацію системи освіти.

Сучасна людина пізнає світ через медіа, в умовах неочікуваного зростання інформаційних потоків та появи інформаційно-комунікативних технологій виникають складні проблеми декодування медіарезультатів. Традиційні технології сприйняття та обробки інформації не здатні сформуваати адекватну «картину світу» [1]. Актуальність застосування новітніх інформаційних технологій зумовлена підвищенням ефективності навчання, зокрема потребою формування навичок самостійної роботи.

Фахівці, які володіють лише знаннями, навичками необхідними для професійної роботи навряд чи відповідають викликам нашого часу. Швидко розвиваються інноваційні освітні технології, які відповідають умовам і вимогам сучасного суспільства, тому здатність творчо обробляти інформацію та створювати інтелектуальні продукти високої якості стає першочерговим.

Однією з причин інтенсивного використання інформаційних технологій у навчанні став вимушений перехід на дистанційну форму навчання у зв'язку з появою коронавірусної інфекції. О.Мурзіна у своєму дослідженні розглядає дистанційне навчання як навчання за допомогою інформаційних технологій. Зазначає, що якість та ефективність дистанційної

освіти в значній мірі залежить від якості навчально-методичних матеріалів; мотивації та зацікавленості усіх учасників освітнього процесу; компетентності викладача; матеріально-технічного оснащення, і т.д. [2].

Інтелектуальна компетентність стала предметом дослідження В. М. Філіпович, вона зазначає, що недостатньо досліджень, присвячених вивченню інтелектуальної компетентності студентів, в контексті врахування їх індивідуальних особливостей, освітніх потреб та майбутньої професійної діяльності. Суттєві протиріччя існують між соціальним запитом на інтелектуально компетентних випускників з вищою освітою та якістю освіти. Згідно теоретичного аналізу В.Філіпович основою компетентності є інтелектуальні здібності завдяки яким відбувається усвідомлене й якісне формування інтелектуальної компетентності та які самі виступають як універсальні механізми постановки і вирішення професійних завдань [3].

Зокрема, М.Холодная розглядає інтелектуальну компетентність як «тип організації знань, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у певній предметній галузі діяльності»; як сукупність кількох компетенцій, що поєднують елементи різних видів діяльності знань та умінь цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності; креативних навичок, методів вирішення проблем у нестандартних ситуаціях [4].

На думку Т.Саморро-Премузич, А.Фурнхем інтелектуальна компетентність – це індивідуальна здатність набувати та інтегрувати знання протягом усього життя [5].

Під інтелектуальною компетентністю у роботі [6] розуміється метаякість, що забезпечує можливість ставити та ефективно вирішувати проблеми різного рівня складності, готовність мобілізувати свої інтелектуальні компетенції та особисті якості для вирішення професійних завдань на основі актуалізації індивідуального досвіду, а саме: вміння та навички здобувати знання, їх структурувати, їх використовувати у потрібний момент, мати дослідницьку компетенцію, вміти бачити проблему та шукати шляхи її вирішення, ставити мету та вибудовувати стратегію, вміти передбачати наслідки прийнятих рішень, проводити рефлексію досвіду.

O.Zhernovnykova та співавтори визначили, що інтелектуальна компетентність охоплює всі елементи змісту освіти: загальнонавчальні уміння, метазнання, надпредметну діяльність. Інтелектуальна компетентність є основою індивідуального стилю пізнавальної діяльності студентів, як фундамент їх майбутньої професійної діяльності [7]. Інтелектуальна компетентність є базовою для формування решти компетентностей. Згідно [8] інтелектуальна компетенція передбачає наявність сформованого інтелектуально обумовленого досвіду, здібності діяти самостійно та осмислено в умовах адекватного застосування знань, умінь та навичок. Стрижнем інтелектуальної компетенції є інтелект – складне і багатовимірне явище, що передбачає наявність умінь мислити, аналізувати.

R.Sternberg показав, що інтелектуальна компетентність є особливим типом організації знань, який забезпечує можливість приймати ефективні рішення в певній предметній галузі. Процес розвитку компетентності передбачає одночасне формування таких базових інтелектуальних якостей, як інтелектуальна ініціатива, інтелектуальна саморегуляція та інтелектуальна творчість [9].

Актуальним постає питання розвитку саме інтелектуальної компетентності студентів/майбутніх фахівців у галузі природничих наук у епоху інформаційних технологій. Наводиться спроба аналізу особливостей динаміки вищезгаданої компетентності, що орієнтує на подальше її дослідження, переосмислення завдань і принципів діяльності. У доступній для аналізу літературі відсутні систематизовані та опрацьовані результати дослідження компетентності, а саме, інтелектуальної компетентності, диференціюючи їх на предметні галузі. У даній роботі увага зосереджена на галузі природничих наук, показано необхідність розвитку інтелектуальної компетентності студентів, майбутніх фахівців цієї галузі, як результат професійної освіти. Результати дослідження можуть бути використані при розробці та застосуванні робіт методичного характеру для науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Метою даного дослідження є розкрити сутність поняття «інтелектуальна компетентність», дослідити формування інтелектуальної компетентності студентів природничого профілю у епоху інформаційних технологій, виявити аспекти застосування інформаційних технологій у процесі розвитку інтелектуальної компетентності. Для досягнення мети були використані такі **методи дослідження**: теоретичні – теоретичний аналіз та узагальнення ідей в науковій літературі з проблеми дослідження; емпіричні – спостереження, аналіз формування інтелектуальної компетентності у вищій школі у фахівців галузі природничих наук.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції освіти призводять до необхідності володіння навичками самостійного пошуку, переробки та подання інформації; прийомами самопізнання та успішної

самореалізації; вмінням переносити раніше отримані знання на нові умови; побудовою стратегії успішної діяльності; розвитком інтелектуальної компетенції для становлення конкурентоспроможного фахівця.

Все більш перспективним є застосування компетентнісного підходу, тобто, що студентові потрібно дати не певну сукупність знань, а сформувати компетентність. Тому важливою умовою удосконалення навчально-виховного процесу є формування у студентів високого рівня компетентності, що дозволить майбутньому фахівцеві розглядати певне явище з позиції різних навчальних предметів, усвідомлювати глибинні взаємозв'язки структурних компонентів досліджуваного явища чи процесу [10].

Компетентний підхід усунув протиріччя між орієнтацією на загальний інтелектуальний розвиток і спрямованістю на практико-орієнтовані досягнення в конкретній професійній діяльності, що призвело до обґрунтування нової проблемної галузі досліджень – інтелектуальної компетентності [11].

Інноваційні освітні технології забезпечують формування інтелектуальної професійної компетентності, бажання і здатність створювати нові знання, розв'язуючи завдання нового рівня складності. Професійна компетентність розглядається як внутрішньо мотивовані здібності, які дозволяють ефективно працювати та досягати значущих цілей у професійній сфері. Згідно [3] будь-яка компетентність містить у собі інтелектуальну складову, як одну з найважливіших по відношенню до процесів сприйняття інформації й застосування розумових стратегій у процесі навчання. У професійному становленні фахівця підґрунтям виступає саме інтелектуальна компетентність, її формування є фундаментом для опанування студентами всіх освітніх галузей.

Метою підготовки фахівців природничих наук є здатність теоретично інтерпретувати та експериментально вивчати закони фундаментальних природних явищ, моделювати складні процеси, розробляти та експлуатувати високоякісне обладнання та вимірвальні прилади.

Такі фахівці повинні знати основні явища та закони природи, фундаментальні фізичні/хімічні/біологічні поняття; закони та теорії класичної та сучасної науки; розпізнавати закономірності явищ природи, теоретично інтерпретувати їх в наукових цілях; знати про нові досягнення сучасної науки та вміти їх застосувати якомога частіше; знати сучасні дослідницькі прилади та основні принципи їх роботи; вміти використовувати лабораторні та практичні матеріали, інструменти та методи, за допомогою яких можна займатися своєю професією на високому рівні; знати теоретичні та експериментальні методи своєї галузі та комп'ютерного опрацювання інформації.

Сучасна ситуація показує, наскільки важливим і необхідним може бути навчання, за допомогою Інтернету та сучасних технологій. Нинішня онлайн освіта була створена поступовим зближенням двох освітніх трендів: дистанційного навчання та навчання в класі. З появою Інтернету взаємодія між учителем і учнем набуває нових форм. Результатом розширення ери інформатики став розвиток та застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті [12]. У працях С.Іванова, Л.Іванової зазначено, що поняття реальність, яка раніше розумілася як об'єктивна, що не залежить від нашої свідомості, переосмислюється у термінах віртуальної реальності [1].

Можливості використання таких візуальних форматів як графіки, схеми, зображення сприяють формуванню образного сприйняття, візуального мислення, розвитку графічних умінь, умінню вста-

новлювати причинно-наслідкові зв'язки [13]. Такі фахівці на основі інтелектуальних умінь вміють відбирати, переробляти, перетворювати інформацію на основі логічних процедур, вміння здійснювати цілепокладання, планування, оцінку діяльності.

Виникла потреба у створенні лабораторії з підтримкою віддаленого доступу до обладнання (on-line laboratory), де студенти можуть знаходячись поза межами лабораторії виконувати досліди за допомогою платформи Moodle, відеоконференції в Google Hangouts Meet. Для проведення лабораторних робіт використовується новітнє обладнання, яке має можливість підключення до ПК.

У період комп'ютерно-інформаційного навчання та онлайн технологій навіть з'явилися ідеї повністю замінити викладача носієм штучного інтелекту. Як показала практика, виключення викладача з процесу навчання, призводить до зниження інтересу, офлайн навчання забезпечує ефективну взаємодію людей з різними інтелектуальними уподобаннями та різними поглядами на проблему.

У своїх дослідженнях В.Осадчий, К.Осадча зазначають, що студенти, конспектуючи теоретичний матеріал, як правило, використовують лінійний запис тексту із заголовками, списками, визначеннями. Записаний таким способом навчальний матеріал складно запам'ятати, у ньому важко виділити головне, внаслідок чого у студентів знижується пізнавальна активність, спостерігається неуважність, небажання засвоювати інформацію, що зрештою призводить до втрати інтересу до предмета вивчення [14].

На думку Л.Месарош оригінальність подання матеріалу дає змогу впливати на мотивацію до навчання, активізувати пізнавальну діяльність студентів, адже яскраве візуальне подання інформації допомагає студентам легко запам'ятувати навчальний матеріал, пробудити уяву і творче мислення. Використання електронних додатків у процесі навчання полягає у формуванні інформаційного мислення [13].

Дійсно, друковані медіа містять лінійні тексти, які вимагають послідовне сприйняття інформації, в той час коли електронні містять нелінійні тексти, які передбачають одночасне сприйняття інформації у різних форматах. Користувачі Інтернет, достатньо швидко переходять за посиланням на інші сторінки, вже забуваючи з чого почали пошук. Рух між безліччю гіперпосилань, ковзання по заголовках, картинках та рекламі, з часом впливає на здатність користувача сконцентруватися і заглибитися в суть проблеми, процесу, явища [1]. Таке навчання не може забезпечити глибокі знання і характеризується фрагментарністю, хоча сприяє розвитку візуального сприйняття інформації та спрямоване на активізацію асоціацій. Але формування навиків роботи і навчання у середовищі онлайн простору повинно відбуватися плавно, продумано і послідовно, спираючись на провідний методологічний підхід.

М. Drushlyak., V. Shamonіa влучно наголошують, що зараз гостро стоїть проблема затребуваності висококваліфікованих фахівців, що проявляється у вмінні критично оцінювати інформацію, якісно без втрати змісту стиснути його до наочного образу, бути спроможним знайти, інтерпретувати та узагальнити інформацію, за потреби представляти її суб'єктивний і об'єктивний аналіз, візуально структурувати інформацію [15].

Безумовно, інформаційні технології змінили роботу викладача і студента, але не можемо твердити, що студенти природничих спеціальностей, які лише бачили дослід можуть його повторити, або аналізувавши їх зробити правильні висновки, адже досто-

вірність результатів досліджень завжди залежить від ряду умов (правильності проведення дослідження, точності обробки результатів та ряду інших факторів). Експеримент є найважливішим базовим методом навчання, який дозволяє отримати фундаментальні знання з природничих наук, з іншого боку, поглибити знання за допомогою вимірювань і досліджень, здобуваючи вміння та розвиваючи практичні навички. При роботі у дослідній лабораторії під час занять впродовж років навчання виробляється необхідні навички роботи з експериментальними установками, разом з цим так само виробляється критичне мислення, вміння планувати та передбачити наслідки, вчасно реагувати та коригувати, і врешті решт, це позначиться на розвитку інтелектуальної компетенції.

Звичайно виникає питання, чи потрібно в епоху інформаційних технологій вміти працювати з картою, барометром, гіроскопом чи люксметром, адже сучасні смартфони маючи вбудовані датчики можуть замінити компас, GPS, датчик освітленості, за допомогою застосувань виміряти тиск чи визначити серцебиття.

У контексті даного дослідження автор погоджується із думкою С. Свиридової, а саме, що вивчення природничо-наукових дисциплін є засобом, що забезпечує розвиток абстрактного мислення, творчої уяви, самостійності, пізнавальних здібностей студента, розширення його інтелектуальних можливостей, просторового уявлення, творчої активності. Не належне ставлення до їх засвоєння призводить до помилкового уявлення про те, що в процесі вирішення професійних завдань можна застосовувати лише прибілизні міркування, неповноцінні логічні висновки [16].

Майбутній фахівець, який навчався дистанційно, може вправно користуватися інформаційними технологіями і стати відмінним спеціалістом деяких вузькоспеціалізованих галузей у межах природничих дисциплін, вирішувати професійні завдання тим самим проявивши свої інтелектуальні компетенції, але дистанційне проведення практичних та лабораторних робіт для фахівців галузі природничих наук на даному етапі нічого доброго не віщує.

На даному етапі в сучасному освітньому просторі по даній проблематиці залишається ряд методичних запитань. Чи достатньо правильно формується інтелектуальна компетентність сучасних студентів використовуючи переважно візуальні методи навчання? Якою саме мотивацією можна покращити інтелектуальну діяльність, для ефективного формування інтелектуальної компетентності? Викладачеві важливо знайти правильний підхід у викладанні природничих дисциплін, адже із переходом на змішану та дистанційну форми навчання у своїй роботі змушений використовувати інформаційні технології, цей формат навчання вимагає розробку та застосування нових робіт методичного характеру для науково-педагогічних працівників. Результати даного дослідження можуть бути використані саме у цьому напрямку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз існуючих робіт з проблематики, наукові факти досліджень та досвід роботи у вищій дозволяють зробити висновок, що інтелектуальна компетентність фахівця в галузі природничих наук не обмежується лише накопиченням досвіду у вузькоспеціалізованій галузі природничих наук, а передбачає загальний інтелектуальний розвиток особистості та, зокрема, в професійному становленні інтелектуальна компетентність є фундаментальною. Встановлено, що використання інформаційних технологій у сучас-

ному освітньому просторі відобразилося на методах викладання і навчання, такі технології ефективно виступають у якості технічного супроводу викладеного змісту навчальних предметів, це дозволяє саморозвиватися, вдосконалювати рівень знань, розвивати абстрактне мислення, тобто розвивати інтелектуальні можливості студентів. Проте за відсутності практичних навиків і переходу до роботи в інформаційний простір виникає ряд методичних запитань стосовно того, чи достатньо існуючих методів для ефективного формування інтелектуальної компетенції сучасних

студентів, майбутніх фахівців у галузі природничих наук. Переосмислення завдань і принципів діяльності в освітньому просторі по даній проблематиці залишає за собою ряд методичних запитань, які можуть стати у перспективі подальшими дослідженнями проблеми. У межах одного дослідження не можливо претендувати на всеохоплюючий опис всіх процесів у освітньому просторі, які пов'язані із формуванням інтелектуальної компетентності. Наше дослідження підтверджує, що варто продовжувати дослідження у цьому напрямку.

Список використаної літератури

1. Іванов С.А. Іванова Л.С. Інтелект і медіаінформаційна компетентність. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2016. № 2. С.179–191.
2. Мурзіна О. Формування медіакомпетентності в процесі дистанційної освіти: фактори впливу. Якість. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2022. № 2 (71). С.60–65.
3. Філіпович В.М. Психологічні чинники формування інтелектуальної компетентності у студентів гуманітарного профілю: дис. ... кандидата психол. наук:19.00.07. Київ. Київський університет ім.Б.Грінченка. 2016. 211 с.
4. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. Санкт-Петербург: Питер. 2002. 272 с.
5. Chamorro-Premuzic, T. Furnham A. Intellectual competence and the intelligent personality A third way in differential psychology. *Review of General Psychology*. 2006. V. 10. № 3. P.251–267.
6. Сагдеева, Г. С. Развитие интеллектуальной компетентности будущих специалистов: на примере подготовки инженеро-электриков: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08. Казань. 2013. 200 с.
7. Zhernovnykova O.A., Nalyvaiko O.O., Chornous N.A. Intellectual competence: essence, components, levels of formation. *Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 58. С.32–41.
8. Залуцкая С.Ю. Никонова Н.И. Интеллектуальная компетенция школьников в контексте литературного образования: содержательный аспект. *Общество: социология, психология, педагогика*. 2018. №5. С.69–72.
9. Sternberg R.J. The theory of successful intelligence. *Review of General Psychology*. 1999. № 3. P.292–316.
10. Ткач Ю.М. Професійна спрямованість навчання вищої математики у системі економічної освіти. *Дидактика математики: проблеми і дослідження*. 2011. Вип. 35. С.93–97.
11. Лобанов А.П. Интеллектуальная компетентность в структуре профессиональной подготовки психологов учебный процесс. *Журнал ГрГМУ*. 2009. № 2. С.227–232.
12. Gluchmanova M. The importance of e-learning for manufacturing technologies students. *Advanced Education*. 2021. № 19. P.51–61.
13. Месарош Л.В. Вивчення впливу онлайн технологій на сприйняття візуальної інформації на заняттях фізики. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія: «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2021. Вип. 79. С.206–211.
14. Осадчий В., Осадча К. Інформаційно-комунікативні технології у процесі розвитку візуального мислення майбутніх учителів. *Науковий Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 11. С.28–133.
15. Drushlyak M., Shamonia V. A systematic approach to the formation of visual and information culture pre-service mathematics and computer science teachers. *Physical and Mathematical Education*. 2021. № 1 (27). P.45–49.
16. Свиридова С.В. Роль природничо-наукових дисциплін у процесі професійної підготовки фахівців сфери туризму. *Вісник Луганського національного Університету ім. Тараса Шевченка*. 2011. № 14 (225). С.61–66.

References

1. Ivanov, S.A. Ivanova, L.S. (2016). Intelekt i mediainformatsiyna kompetentnist [Intelligence and media information competence]. *Open educational e-environment of a modern university* 2, 179–191. [in Ukrainian].
2. Murzina, O. (2022). Formuvannya mediakompetentnosti v protsesi dystantsiynoyi osvity: faktory vplyvu. Yakist [Formation of media competence in the process of distance education: factors of influence. Quality]. *Continuing professional education: theory and practice*, 2 (71), 60–65. [in Ukrainian].
3. Filipovich, V.M. (2016). *Psikhologichni chynnyky formuvannya intelektualnoyi kompetentnosti u studentiv humanitarnoho profilyu* [Psychological factors of intellectual competence development of students of humanitarian specialties]. Unpublished Candidate dissertation. B.Hrinchenko Kyiv University. [in Ukrainian].
4. Kholodnaya, M.A. (2002). *Psikhologiya intellekta: paradoksy issledovaniya* [Psychology of intelligence: paradoxes of research]. Piter. [in Russian].
5. Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2006). Intellectual competence and the intelligent personality A third way in differential psychology. *Review of General Psychology*, 10 (3), 251–267.
6. Sagdeeva, G.S. (2013). *Razvitiye intellektual'noy kompetentnosti budushchikh spetsialistov: na primere podgotovki inzhenerov-elektrikov*. [Development of the intellectual competence of future specialists: on the example of the training of electrical engineers]. Kazan University. [in Russian].
7. Zhernovnykova, O.A., Nalyvaiko, O.O., & Chornous, N.A. (2017). Intellectual competence: essence, components, levels of formation. *Pedagogy and psychology*, 58, 32–41.
8. Zalutskaya, S.Y., & Nikonova, N. I. (2018). Intellektualnaya kompetentsiya shkolnikov v kontekste literaturnogo obrazovaniya: soderzhatelnyy aspekt [Intellectual competence of school students in the context of literary education: a substantive aspect]. *Society: sociology, psychology, pedagogy*, 5, 69–72. [in Russian].
9. Sternberg, R.J. (1999). The theory of successful intelligence. *Review of General Psychology*, 3, 292–316.
10. Tkach, Yu.M. (2011). Profesiynna spryamovanist navchannya vyshchoyi matematyky u systemi ekonomichnoyi osvity. [Professional orientation of teaching higher mathematics in the system of economic education]. *Didactics of mathematics: problems and research*, 35, 93–97. [in Ukrainian].
11. Lobanov, A.P. (2009). Intellektualnaya kompetentnost v strukture professional'noy podgotovki psikhologov uchebnyy protsess [Intellectual competence in the structure of professional training of psychologists the educational process]. *The journal of GrSMU*, 2, 227–232. [in Russian].
12. Gluchmanova, M. (2021). The importance of e-learning for manufacturing technologies students. *Advanced Education*, 19, 51–61.
13. Mesarosh, L.V. (2021). Vyvchennya vplyvu onlayn tekhnolohiy na spryynyattya vizualnoyi informatsiyi na zanyattakh fizyky [The introduction of online technologies to the application of visual information in the classroom of physics]. *Scientific journal of the National Pedagogical University M.P.Drahomanov. Series: Pedagogical sciences: realities and prospects*, 79, 206–211.

[in Ukrainian]

14. Osadchiy, V., & Osadcha, K. (2014). Informatsiyno-komunikatyvni tekhnolohiyi u protsesi rozvytku vizualnoho myslennya maybutnikh uchyteliv [Information and communication technologies in the process of developing visual thinking of future teachers]. *Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University*, 11, 28–133. [in Ukrainian].
15. Drushlyak, M., & Shamonia V. (2021). A systematic approach to the formation of visual and information culture pre-service mathematics and computer science teachers. *Physical and Mathematical Education*, 1 (27), 45–49.
16. Svyrydova, S.V. (2011). Rol pryrodnycho-naukovykh dystsyplin u protsesi profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu [The role of natural and scientific disciplines in the process of professional training of specialists in the field of tourism.]. *Bulletin Taras Shevchenko Luhansk National University*, 14 (225), 61–66. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 23.09.2022 р.

Mesarosh Livia

Candidate of Science in Physics and Mathematics, Associate Professor
Department of Mathematics and Informatics, Ferenc Rákóczi II
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine

ASPECTS OF INTELLECTUAL COMPETENCE FORMING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF NATURAL SCIENCES IN THE ERA OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Abstract. The relevance of the research lies in determining the role of information technologies in the development of intellectual competence of future specialists/students in the field of natural sciences. A wide range of questions about the forming of intellectual competence of future specialists in the field of natural sciences in the era of information technologies is quite relevant, firstly, this is required by the rapid development of information technologies in which future specialists in the field of natural sciences will work; secondly, the dependence between a high level of development of intellectual competence and the ability to effectively solve problems of various levels of complexity, readiness to solve professional tasks is traced; thirdly, higher school teachers faced a new task, using distance learning methods, using the latest information technologies to ensure a high level of competence development of the younger generation. The aim of the research is to reveal the essence of the concept of «intellectual competence» and the formation of intellectual competence of natural science students in the era of information technologies, to identify aspects of the application of information technologies in the process of developing intellectual competence. The scientific methods of analysis, synthesis, observation, description and comparison were applied to study the specifics of the development of intellectual competence of future specialists in the field of natural sciences. It has been established that the use of information technologies in the modern educational space allows for self-development and improvement of the level of knowledge, but a number of methodological questions remain as to whether this is sufficient for the effective formation of the intellectual competence of modern students, future specialists in the field of natural sciences.

Key words: intellectual competence, competence approach, natural sciences, computer and information training, education.

УДК 378.046.4
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.94-97

Орос Віктор Михайлович

кандидат фізико-математичних наук
завідувач кафедри природничо-математичної освіти та інформаційних технологій
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти
м. Ужгород, Україна
oros.teacher@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7005-8625>

Петечук Юлія Василівна

кандидат фізико-математичних наук
доцент кафедри математики та інформатики
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегово, Україна
yuliia.petechuk@gmail.com
<http://orsid.org/0000-0003-3670-9671>

САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИКИ

Анотація. Згідно з новими тенденціями в освіті дитині потрібно надавати можливість здобувати знання максимально самостійно. Якщо учень у школі не навчився сам нічого творити, то в житті він завжди буде тільки наслідувати і копіювати, діяти репродуктивно. Вміння самостійно набувати знання, осмислювати їх, систематично розширювати власний кругозір має бути однією з головних рис кожного випускника школи. Сучасні інформаційні технології дають можливість спростити розв'язування цілого ряду математичних задач, але не вчать дітей приймати рішення, творчо мислити. Метою статті є висвітлення проблеми самостійної діяльності учнів у процесі навчання математики у контексті питання підвищення ефективності навчального процесу та підготовки молодого покоління до життя, активної трудової діяльності, особливо в теперішній складний час. Застосовані методи дослідження: аналіз і синтез, систематизація, порівняння і узагальнення. Зокрема, проаналізовано еволюцію поняття самостійної роботи, її значення для формування творчої особистості. У результаті синтезу попередніх та сучасних уявлень про самостійну діяльність здобувача освіти сформовано поняття про важливість урахування вчителем загальних та математичних здібностей, потреб, умінь та навичок учнів при побудові системи їх самостійної діяльності. Для виявлення взаємозв'язку між самостійною роботою та розвитком творчих здібностей використано метод порівняння впливу на особистість виникнення початкового інтересу до предмету та створення в школяра стійкої потреби в отриманні нових знань, дослідженні навколишнього світу. При вивченні даного питання було систематизовано різні види самостійної роботи, враховано їх поетапне впровадження в освітній процес. Наведено математичні задачі та шляхи їх розв'язування, які відображають тісний зв'язок між вмінням учня самостійно працювати та творчо мислити.

Ключові слова: активна пізнавальна діяльність, самостійна діяльність, діяльнісний підхід, творчі здібності, прийоми розумової діяльності.

Вступ. Розвиток особистості, її творчих здібностей на основі самостійної активної пізнавальної діяльності є пріоритетним напрямком освіти України [1]. Самостійна навчальна діяльність учнів є одним з процесів оволодіння науковими знаннями, практичними вміннями і навичками у всіх формах організації навчання як під керівництвом учителя, так і без нього. Вона за характером поділяється на виконавчу і творчу. Між обома видами самостійної діяльності існує певний взаємозв'язок: виконавча самостійна робота майже завжди передують творчій, а елементи творчості часто зустрічаються у виконавчій роботі. Творча робота неможлива без елементів виконавчої роботи. Обидві вони спираються на набуті знання і вміння, сприяють їх закріпленню і поглибленню. Як під час виконавчої, так і в процесі творчої роботи вчитель має забезпечити єдність самостійного мислення і самостійної діяльності учнів.

Значний вплив на освітній процес має використання сучасних інформаційних технологій, зокрема наявність доступу до різних джерел інформації, онлайн сервісів з математики: від калькуляторів до систем, які дозволяють розв'язувати цілу низку досить складних прикладів та задач, будувати графіки функцій, робити нетривіальні геометричні побудови, проводити дослідження з використанням змінних величин. Тому основною метою навчання є навчити дітей аналізувати та розмірковувати, самостійно визначати шляхи розв'язку поставленої задачі, робити

усвідомлений вибір та вміти вносити корективи при виникненні труднощів у процесі реалізації обраного шляху.

Разом з тим в учнів спостерігається невпинне зниження інтересу до навчання, що викликає негативні емоційні стани та відторгнення потреби в здобутті знань. У цьому контексті важливим стає вміння вчителя побудувати систему самостійної діяльності підопічних з урахуванням їх загальних та математичних здібностей, потреб, умінь та навичок. Педагог має створити умови для дослідницької діяльності школярів, розкрити їх можливості щодо пізнання навколишнього середовища, розвивати в них уміння самостійно оволодівати новими знаннями з метою особистого розвитку та вдосконалення.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Питанням самостійної діяльності людини присвячено роботи багатьох науковців. Адже пізнавальні потреби індивіда є тим двигуном, який спонукає його до самостійного пошуку відповідей на цікаві питання. Далі – поява інтересу, який збуджує подолати труднощі, відкривати нові горизонти пізнання, дає поштовх до розвитку особистості, самовдосконалення.

У витоків вивчення даного питання стояли видатні постаті давньогрецьких вчених Архіта Тарентського (бл. 440 – 360 до н.е.), Арістотеля (бл. 384 – 322 до н.е.), Сократа (бл. 469 – 399 до н.е.), Платона (бл. 427 – 347 до н.е.), Піфагора (бл. 570 – 497 до н.е.).

Вони у здобуванні знань пропагували значимість активного самостійного пізнання світу, в основі якого вбачали діяльнісний підхід і, як наслідок, розвиток мислення, в тому числі творчого. Основним завданням того, хто навчає, вважали створення проблемно-пошукових ситуацій.

Окремо виділяється постать Я.А.Коменського (1592 – 1670). У своїй праці «Велика дидактика» він першим систематично виклав усі відомості з педагогіки. Зокрема, розробив і обґрунтував основні теоретичні положення самостійної навчальної діяльності. У центрі уваги – проблема викладання та ролі учителя щодо питання набуття знань шляхом самостійного пізнання дійсності, яка зводиться до навчання, де учнів потрібно навчити вчитися, що є актуальним і сьогодні у світлі основної реформи освіти України.

Надалі питання самостійної роботи розглядали і розширювали Ж.-Ж.Руссо (1712 – 1778), Й.-Г. Гердер (1744 – 1803), Й.Песталоцці (1746 – 1827), А.Дістервег (1790 – 1866), Дж.Дьюї (1859 – 1952) та багато інших відомих педагогів. Вони вважали, що основними ідеями успішного навчання є прагнення до самодіяльності тих, хто навчається, вміння самостійно мислити, діяти, вирішувати проблеми. При цьому досягається максимальне розкриття здібностей, відбувається творчий розвиток особистості.

Серед плеяди дослідників, які займалися питанням самостійної діяльності, також варто виокремити відомого педагога К. Ушинського (1823 – 1871). Він відзначав, що «самостійні думки впливають лише з самостійно набутих знань» [2], і тому його вчення також перегукується із основними ідеями системи розвивального навчання, головним завданням якої є розвиток особистості з орієнтацією на самостійну пошуково-дослідницьку діяльність [3].

У подальшому питанням самостійної пізнавальної діяльності присвячено роботи відомих науковців А.Вербицького (1815 – 1870), Є.Голанта (1888 – 1971), С.Рубінштейна (1889 – 1960), О.Леонтьєва (1903 – 1979), М.Скаткіна (1900 – 1991), П.Гальперіна (1902 – 1988), Л.Фрідман (1916 – 2005), Ю.Бабанського (1927 – 1987), І.Лернера (1917 – 1996), Н.Талізіної (1923 – 2018), Т.Шамової (1924 – 2010), П.Підкатистого (1926 – 2013), В. Давидова (1930 – 1998), З.Слепкань (1931 – 2008), І.Беха (нар. 1940), Л.Петерсон (нар. 1950), О.Пехоти (нар. 1954) та ін. Ці науковці з точки зору загальнопсихологічної теорії діяльності зробили висновки, що: особистість створює себе саму лише у процесі діяльності; самостійна діяльність сприяє розвитку пізнавальної активності того, хто навчається; самостійна діяльність має різне тлумачення, в першу чергу, як знаряддя для розвитку самостійності суджень та умовиводів, в подальшому сприяє творчому розвитку особистості.

Разом з тим, педагоги звертали увагу на те, що у роботі вчителя найбільше недоліків є в організації самостійної діяльності учнів. Адже, ця трудова функція вчителя потребує від нього ретельної підготовки, вироблення системи привчання до самостійної діяльності, вміння організувати правильний розподіл між виконавчою і творчою роботою учнів, забезпечити їх розумовий розвиток.

Метою статті є висвітлення проблеми самостійної діяльності учнів у процесі навчання математики у контексті питання покращення ефективності навчального процесу та підготовки молодого покоління до життя, до активної трудової діяльності, особливо в теперішній складний час. У статті використані наступні **методи досліджень**: аналіз – історії виникнення поняття самостійної роботи, її значення для формування творчої особистості; синтез – наявних

уявлень про самостійну діяльність учня; порівняння – початкового інтересу до предмету та стійкої потреби в отриманні нових знань; систематизації – різних видів самостійної роботи з врахуванням їх поетапного впровадження в освітній процес; узагальнення – публікацій вчених, педагогічних досвід.

Виклад основного матеріалу. Переформулювавши відомі постулати великого китайського філософа Конфуція, процес навчання можна охарактеризувати словами: «Коли я чую, бачу, обговорюю й самостійно роблю, я набуваю знань і навичок». На практиці, з огляду на питання самостійної діяльності, це означає, що виконавча самостійна діяльність потребує набуття, закріплення і застосування учнями знань і вмінь на основі спеціальних пояснень і вказівок учителя чи підручника або відповідної літератури. При цьому педагог має визначити рівень самостійності здобувача освіти. Таких рівнів є чотири: відтворення способів діяльності; застосування того самого способу діяльності «за зразком»; виконання вправ із застосуванням того самого способу, але в нових умовах, які вимагають хоч би незначного самостійного пошуку; створення пошукових ситуацій, коли школяр шукає способи діяльності, визначає завдання, які необхідно розв'язати [4].

Творчо ж учень діє тоді, коли він на основі набутих знань і вмінь створює щось нове, оригінальне не тільки за завданням учителя, але й сам виявляє нові зв'язки, неочікувані розв'язки.

Те, що цікаво майже завжди (за формою, змістом, організованістю, глибиною думки, яскравістю викладу, наочністю) збуджує у людини увагу, що зрештою, підвищує ефективність процесу здобуття певних знань. Викликати інтерес до навчання, бажання пізнання нового – це значить наполовину розв'язати завдання навчання. Але не все, особливо при вивченні математики, цікаве, є й пересічна складна робота, яка потребує наполегливості, старанності, завзятості.

Інтерес не можна підмінити цікавістю. Інтерес збуджує у дитини бажання подолати труднощі, розвиває наполегливість, силу волі. Цікавість, полегшуючи процес навчання, має в той же час локальний характер і не сприяє розвиткові глибоких, сталих і тривалих інтересів. Інтерес – найважливіший стимул у навчанні. Пробудження глибокого інтересу до навчального предмета, зокрема математики, починається з появи інтересу до пізнання взагалі. Спочатку у дитини появляється цікавість і, як наслідок – намір пізнати щось нове. В міру заглиблення в пізнавальний процес у школяра викристалізовується інтерес до пізнання як процесу, з'являється пізнавальний інтерес. Особливо важко формувати інтерес до математики, що і є першочерговим завданням того, хто навчає.

При традиційній системі навчання центральною фігурою є учитель. Реформована освіта України ставить в центр навчального процесу учня, якого потрібно навчити вчитися. Таке навчання наблизиться до дослідницького, а значить, вчитель спрямує процес навчання на всебічний розвиток учня. Основна концепція реформи України якраз і передбачає самостійну пошуково-дослідницьку діяльність завдяки пізнавальній активності тих, хто навчається та за допомогою прищеплення і розвитку інтересу до навчання з боку того, хто навчає.

Основним видом діяльності в процесі оволодіння знаннями і вміннями є мисленнєвий процес. Відомий польський педагог В.Оконь (1914 – 2011) наголошував на тому, що для вироблення і розвитку самостійності мислення потрібно створювати проблемні ситуації, в яких є певна суперечність між

наявними знаннями і можливістю за допомогою них безпосередньо відразу отримати результат [5]. Появляється інтерес до пошуку, при якому за допомогою розумових операцій аналізу і синтезу, порівняння, систематизації і узагальнення, аналогії відбувається процес мислення і таким чином отримуються нові знання.

Самостійна діяльність якнайкраще сприяє розвитку творчих здібностей учнів. Відомий педагог І.Лернер (1917 – 1996) у своїй праці [6] зробив висновок, що саме методи проблемного навчання сприяють творчому засвоєнню знань і вмінь. При цьому він тлумачив проблемну ситуацію як явне чи неявне усвідомлення утруднень, які потребують пошуку нових знань, нових способів і дій, виділяв ланцюжок понять: проблемна ситуація – проблема – проблемна задача. При такому підході до навчання в центрі уваги знаходиться задача.

Розглянемо і доведемо важливість формування самостійності учнів при вивченні математики на прикладі традиційної задачі на спільну роботу.

Задача 1. Перша труба заповнює басейн за 3 години, а друга – за 5 годин. За який час труби заповнять басейн, працюючи разом?

Розвиток творчих здібностей учнів продемонструємо у поєднанні загальновідомого способу її розв’язання з нетрадиційним, який не передбачає вміння додавати і ділити дробі.

Розв’язання. Учитель пропонує учням абсурдну ідею залишити крани відкритими, коли навіть басейн уже повний. Цим самим він нашоує дітей на основну ідею нетрадиційного розв’язання задачі: підрахувати час, за який кожна труба заповнить свою цілу кількість басейнів. Оскільки перша труба заповнює басейн кожні 3 години, а друга – кожні 5 годин, то це число мусить ділитися на 3 і 5. Знаходимо НСК(3;5)=15. Тоді:

15:3=5 (басейнів) заповнить перша труба за 15 годин;

15:5=3 (басейни) заповнить друга труба за 15 годин;

5+3=8 (басейнів) заповнять перша і друга труба за 15 годин, працюючи разом;

$$15 : 8 = 1 \frac{7}{8}$$

(годин) час заповнення одного басейну двома трубами, якщо вони працюють разом.

Звичайний, стандартний розв’язок першої задачі полягає в тому, щоб визначити, яку частину басейну наповнить труба за 1 годину, а потім встановлюється кількість годин, необхідних для заповнення басейну. Тобто, за 1 годину перша труба заповнить 1/3 басейну, а друга 1/5. Разом за 1 годину вони наповнять 1/3+1/5 басейну. Отже, один басейн вони наповнять за 1:(1/3+1/5) години.

Після задачі 1 доцільно запропонувати її модифікацію – задачу 2.

Задача 2. Перша труба заповнює басейн за 3 години, а друга – спорожнює за 5 годин. За який час труби заповнять басейн, працюючи разом?

Розв’язання. Учні з легкістю, міркуючи за аналогією, отримують, що за 15 годин прибуде 5 басейнів, а вибуде 3 басейни, тобто буде заповнено 5–3=2 басейни за 15 годин. Тоді труби заповнять один басейн, працюючи разом за 15:2=7,5 годин.

Ставлячи перед собою завдання навчити учнів

самостійно мислити, вчитель не тільки розвиває їх розумові здібності, але й паралельно добивається реалізації вимог програми у питанні знання учнями стандартних способів розв’язування програмових завдань. Основним засобом для цього є продумана система задач на кожну тему курсу і розгляд питань, які дозволяють сформувати універсальні прийоми розв’язування цілої серії задач. Засвоєння ж знань проходить при їх застосуванні на практиці.

Основною вимогою до задачі є її оригінальність і ствердження нового для учнів способу мислення. Наявність такої вузлової задачі передбачає обов’язковий її розвиток як методу на більш складних задачах. Формуються завдання, в яких досить важко впізнати раніше запропоновану модель.

Розглянемо, як задача 1 знаходить свою реалізацію при доведенні цікавої нерівності.

Задача 3. Довести нерівність

$$\frac{1}{\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2} + \dots + \frac{1}{x_n}} < \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n}$$

для додатних чисел $x_1, \dots, x_n$.

Учень, який зрозумів і запам’ятав загальну ідею при розв’язуванні задачі 1, буде керуватися загальними закономірностями і дотримуватися логіки міркувань.

Розв’язання. Відомо, що найменше з чисел не перевищує їх середнього арифметичного. Тому для доведення нерівності використовується задача про наповнення басейну n трубами, які заповнюють басейн за $x_1, \dots, x_n$ годин відповідно. Зліва у нерівності вказано час наповнення басейну всіма трубами разом, який менший від найменшого часу наповнення басейну окремою трубою, а значить і від їх середнього арифметичного, що стоїть у правій частині нерівності.

Співставляючи відоме з невідомим, здійснюючи логічні переходи і розпізнаючи стандартні ситуації, учні мають можливість вчитися вмінням відділяти суттєве від формального, головне від другорядного. Навчання здійснюється через осмислення, а осмислення через збудження інтересу до навчання, яке спирається на природну допитливість дітей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Глобальна реформа освіти України спрямована на здобуття компетентностей на основі особистих спостережень, досліджень та пошуків. Тому затребуваними є нові форми освітнього процесу, і питання організації самостійної діяльності тих, хто навчається, стає все більш актуальним. Як бачимо, самостійна пошукова діяльність є однією з ключових при сучасному викладанні, в основі якого є формування компетентної особистості, яка вміє критично мислити, а її творчість проявляється в умінні застосовувати і переносити знання у нестандартні ситуації, створювати нові неординарні підходи. Особливого значення набуває вміння педагога знаходити такі низки задач, які при послідовному розв’язуванні сприяють розвитку творчого мислення, дають учневі можливість самостійно здобувати знання, розвиватися, використовувати набуті компетентності. У подальшому перспективним є вивчення впливу використання нових інформаційних технологій на процес самостійної діяльності учнів з точки зору колективної співпраці.

Список використаної літератури

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Бібік Н.М. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Ушинский, К. Д. Избранные педагогические сочинения [Текст] : в 2-х т. Т. 2. Проблемы русской школы / К. Д. Ушинский; под ред. А. И. Пискунова. – Москва: Педагогика, 1974. – 438 с.

3. Орос В.М., Петечук В.М., Петечук Ю.В. Розвиток творчих здібностей особистості засобами розвивального навчання у системі математичної освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 1 (48). С.305–310.
4. Турка Т., Шулик Т., Гриценко Т. Особливості організації самостійної роботи учнів у процесі навчання математики: методика навчання математики в закладах загальної середньої та вищої освіти. Збірник наукових праць фізико-математичного факультету ДДПУ. 2022. Вип. 12. С.112–118.
5. Оконь В. Основы проблемного обучения. М.: Просвещение, 1968. 204 с.
6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981. 186 с.

References

1. Bibik, N.M. (Ed.). (2018). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian School: teacher's guide]. Litera LTD. [in Ukrainian].
2. Ushynskiy, K.D. (1974). *Yzbrannyye pedahohycheskiye sochyneniya* [Selected pedagogical works]. Pedahohyka. [in Russian].
3. Oros, V.M., Petechuk, V.M., & Petechuk, Yu.V. (2021). Rozvytok tvorchykh zdibnostei osobystosti zasobamy rozvyvalnoho navchannia u systemi matematychnoi osvity [Development of creative personality abilities by means of developing training in the system of mathematical education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work, 1* (48), 305–310. [in Ukrainian].
4. Turka, T., Shulyk, T., & Hrytsenko, T. (2022). Osoblyvosti orhanizatsii samostiinoi roboty uchniv u protsesi navchannia matematyky: metodyka navchannia matematyky v zakladakh zahalnoi serednoi ta vyshchoi osvity [Features of the organization of the independent work of students in the process of learning mathematics: methods of teaching mathematics in institutions of general secondary and higher education]. *Zbirnyk naukovykh prats fizyko-matematychnoho fakultetu DDPU, 12*, 112–118. [in Ukrainian].
5. Okon, V. (1968). *Osnovy problemnoho obuchenya* [Fundamentals of problem-based learning]. Prosveshchenye. [in Russian].
6. Lerner, Y.Ia. (1981). *Dydaktycheskiye osnovy metodov obuchenya* [Didactic foundations of teaching methods]. Pedahohyka. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 18.09.2022 р.

Oros Viktor

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, PhD. (Phys. & Math.)
Department of Natural and Mathematical Education and Information Technology
Zakarpattia Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Uzhhorod, Ukraine

Petechuk Yuliia

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, PhD. (Phys. & Math.)
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Beregovo, Ukraine

INDEPENDENT ACTIVITY OF SCHOOL STUDENTS WHEN LEARNING MATHEMATICS

Abstract. According to new trends in education, the child should be given the opportunity to acquire knowledge independently as much as possible. If a student at school did not learn to create anything himself, then in life he will always only imitate and copy, act reproductively. The purpose of the article is to highlight the problem of independent activity of students in the process of learning mathematics in the context of the issue of increasing the effectiveness of the educational process and preparing the young generation for life, active work, especially in the current difficult time. Research methods applied: analysis and synthesis, systematization, comparison and generalization. In particular, the evolution of the concept of independent work, its importance for the formation of a creative personality is analysed. As a result of the synthesis of previous and modern ideas about the independent activity of the student of education, the concept of the importance of the teacher taking into account the general and mathematical abilities, needs, abilities and skills of students when building a system of their independent activity was formed. To identify the relationship between independent work and the development of creative abilities, the method of comparing the impact on the personality of the initial interest in the subject and the creation of a student's persistent need to acquire new knowledge and explore the surrounding world was used. To obtain the result, the authors summarized the materials of scientists' publications, promising pedagogical experience and concluded about the importance of forming students' independence in combination with the development of their creative abilities when studying mathematics. The article also provides mathematical problems and ways of solving them, which reflect the close connection between the student's ability to work independently and think creatively.

Key words: active cognitive activity, independent activity, activity approach, creativity, techniques of mental activity.

УДК 373.2(477.87)"1919/1938"
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.98-103

Петечук Аріадна
випускниця аспірантури
кафедра педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
arina333551@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0171-2582>

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКАРПАТТЯ В 1919-1938 РОКАХ

Анотація. Перехід освіти від традиційної до особистісно орієнтованої моделі, упровадження Державного стандарту дошкільної освіти передбачають підготовку вихователів до роботи в умовах нових соціальних викликів, в тому числі, в умовах полікультурності, культурного розмаїття, білінгвальної освіти. Мета дослідження полягала у аналізі досвіду організації дошкільної освіти у полікультурному середовищі Закарпаття у 1919-1938 роках, які припадають на період входження Закарпаття під назвою «Підкарпатська Русь» на правах автономії до складу демократичної Чехословаччини та визначенні цінних надбань досвіду для використання в умовах сучасної дошкільної освіти. Для досягнення мети було використано комплекс методів дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, класифікація) – використані з метою аналітичної обробки наукових джерел і з'ясування сутності організації дошкільної освіти як педагогічного факту і явища; пошуково-бібліографічний – застосовані задля вивчення архівних і бібліотечних фондів, каталогів, описів, видань тощо; системно-історичний – призначений для розгляду історичних передумов та еволюції проблеми організації дошкільної освіти Закарпаття; історико-порівняльний – застосований для порівняння подій, явищ, фактів, поглядів на досліджувану проблему з реаліями сьогодення; прогностичний – допоміг виявити напрями використання історико-культурного досвіду в сучасних умовах організації освітнього середовища дошкільного закладу та його впровадження у практику підготовки та перепідготовки фахівців дошкільної освіти. Результати вивчення досвіду організації дошкільної освіти на Закарпатті в чехословацький період дають змогу окреслити коло ідей, які можуть бути реалізовані в системі полікультурного освітнього середовища сучасних дошкільних закладів.

Ключові слова: дошкільна освіта, полікультурне середовище, «Підкарпатська Русь», історико-культурний досвід організації.

Вступ. Потреба у модернізації змісту сучасної дошкільної освіти передбачає його вдосконалення, зміни відповідно до вимог часу, не зачіпаючи основ, сталих і таких, що виправдали себе, положень, збагативши їх новими, прогресивними ідеями, пов'язаними з використанням історичного досвіду організації дошкільної освіти на Закарпатті у 20-30-х роках ХХ століття.

Разом з тим, інтеграційні процеси, які є відповіддю на виклики глобалізованого світу, а також прагнення України й інших країн інтегруватися в світовий і європейський соціально-культурний і освітній простір, зберігши при цьому національну своєрідність передбачають розробку ідей полікультурної освіти, для якої неприйнятні шовінізм, расизм, етнічний егоїзм, і водночас сповідується відкритість у ставленні до інших народів і культур, яке пропагує виховання у дусі миру і взаєморозуміння.

Власне це і актуалізує дослідження проблеми організації освіти у історико-культурному контексті, активізує дискурс з питань її подальшого розвитку, тим більше, що сьогодні йдеться про європейський вектор розвитку: тогочасне Закарпаття, входячи на правах автономії до складу демократичної Чехословаччини, було складовим елементом Європи.

В цьому контексті досвід розбудови демократичного суспільства на теренах Закарпаття у міжвоєнний період (період перебування Закарпаття в складі Чехословаччини (1919-1939 р. р.) є дуже знаковим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз праць у галузі освіти свідчить, що науковці виявляють інтерес як до історично-педагогічної тематики, так і до сучасної. Проблема розвитку дошкільної освіти в Україні порушена в дослідженнях науковців, які розробляли концептуальні положення української національної дошкільної освіти (А.Богущ, Т.Поніманська, С.Попиченко); розкривали істори-

ко-педагогічний розвиток дошкільної освіти та його зміст, зокрема: становлення та розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869-1939 рр.) (З.Нагачевська); становлення та розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століття) (Т.Слободянюк); становлення та розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки як науки (1960 р. – початок ХХІ століття) (С.Саяпіна); еволюцію змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття (Т.Степанова); становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905-1941) (І.Улюкаєва); нові підходи до організації методичного забезпечення педагогічного процесу в ДНЗ у руслі європейських освітніх інновацій (Н. Лисенко) тощо.

Окремий пласт у сфері історико-культурних наукових досліджень з педагогіки займає Закарпаття міжвоєнного періоду. Привертають увагу дослідження про: початкові школи Закарпаття в системних освітніх трансформаціях другої половини ХІХ – початку ХХІ століття (О.Фізеші); становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в Закарпатті (1836-1918 рр.) (Г.Рего); організацію навчально-методичної роботи з учителями у системі освіти Закарпаття (1919 – 1938 рр.), в тому числі дошкільної (І. Розман).

У вересні 1919 року територія Закарпаття була включена до складу Чехословаччини, а 16 листопада 1919 року постановою Генерального Уставу за автономією була закріплена назва «Підкарпатська Русь». У цей період створились нові умови для розвитку освіти, культури русинів-українців, чехів, німців, словаків, угорців, румун та інших національностей, що проживали на території краю.

Вивчення досвіду організації дошкільної освіти у полікультурному середовищі Закарпаття міжвоєнного періоду залишалось поза увагою дослідників.

Мета статті полягала у аналізі досвіду організації дошкільної освіти у полікультурному середовищі Закарпаття у 1919-1938 роках та визначенні цінних надбань досвіду для використання в умовах сучасної дошкільної освіти.

Для досягнення мети було використано комплекс **методів дослідження**: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, класифікація) – використані з метою аналітичної обробки наукових джерел і з'ясування сутності організації дошкільної освіти як педагогічного факту і явища; пошуково-бібліографічний – застосовані задля вивчення архівних і бібліотечних фондів, каталогів, описів, видань тощо; системно-історичний – призначений для розгляду історичних передумов та еволюції проблеми організації дошкільної освіти Закарпаття; історико-порівняльний – застосований для порівняння подій, явищ, фактів, поглядів на досліджувану проблему з реаліями сьогодення; прогностичний – допоміг виявити напрями використання історико-культурного досвіду в сучасних умовах організації освітнього середовища дошкільного закладу та його впровадження у практику організації сучасної дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У результаті приєднання території сучасної Закарпатської області до Чехословацької Республіки, відповідно до Сен-Жерменського мирного договору між Австрією та Чехословацькою Республікою від 19 вересня 1919 р., виникла автономна територіально-адміністративна одиниця міжвоєнної чехословацької держави – Підкарпатська Русь. Новостворений адміністративний уряд краю – Цивільна управа Підкарпатської Русі – розмістився в Ужгороді. З листопада 1919 р. до кінця 1922 р. у краї був уведений військовий стан, який підпорядковував усе життя військовому коменданту. Із прийняттям Конституції ЧСР (1920) в організації та адмініструванні Підкарпатської Русі відбулись зміни: були введені посади губернатора та віце-губернатора краю, найвищим законодавчим органом визначений Сойм, місцевому населенню надано представництво у парламенті республіки.

Розвиток освіти та шкільництва здійснювався під керівництвом Міністерства шкільництва та народної освіти в Празі, а також шкільного реферату в Ужгороді та комісії, які створювалися тимчасовими окружними комітетами у міських управліннях Ужгорода й Мукачева, з метою сприяння відновленню роботи шкіл та культурно-освітніх установ. Основні конституційні норми в галузі освіти полягали у наданні переваги рішенням Сойму щодо керівництва краєм, а отже, розв'язання питань культури, освіти, мови, релігії у Підкарпатській Русі. Упродовж 1919 – 1920 рр. чехословацький уряд провів адміністративну реформу краю. Територія Чехословацької Республіки поділялася на чотири шкільні округи, очолювані окружними урядами або рефератами. Демократизм республіканської влади відобразився у поєднанні центрального, регіонального та місцевого управління освітою із громадським самоврядуванням. Держава здійснювала управління навчальними закладами і контроль за ними. Шкільною справою керувало Міністерство шкільництва і народної освіти, якому підпорядковувалися окружні шкільні уряди. Навчальними закладами Підкарпатської Русі керував Реферат шкіл і народної освіти в Ужгороді (Красвий шкільний реферат). При ньому діяв дорадчий орган – шкільна рада, до складу якої входили заможні громадяни [13]. Чеський уряд проводив шкільну політику послідовно, створюючи сприятливі умови для культурно-освітнього розвитку. Після тимчасового

хаосу й невизначеності в перші роки чехословацького урядування у галузі освіти відбувається помітне упорядкування шкільництва.

Заслугує на увагу тогочасне нормативно-правове врегулювання питань освіти в полікультурному суспільстві. Йдеться зокрема про захист демократичних свобод таких як свобода совісті та віросповідання, право національних меншин здобувати освіту на рідній мові у публічних школах (при обов'язковому вивченні державної мови), які гарантувались «Конституційною грамотою» (Конституція ЧСР) від 19 лютого 1920 р. Законодавчі акти «Про національні школи і приватні навчально-виховні заклади» від 3 квітня 1919 р., «Про службову присягу учителів початкових та горожанських шкіл» від 12 лютого 1920 р., «Про принципи права мови у Чехословацькій республіці» від 20 лютого 1920 р., «Малий шкільний закон» від 13 липня 1922 р., «Про впорядкування зарплатних і деяких службових відносин державних службовців» від 24 червня 1926 р., «Учительського закону» від 24 липня 1926 р. та інші забезпечили законодавче підґрунтя для реорганізації усіх ланок освіти та уніфікації навчання в них [13].

При тимчасових окружних комітетах, у міських управліннях Ужгорода і Мукачева працювали спеціальні комісії, які координували роботу шкіл і культурно-освітніх установ. Першочерговим завданням влади було налагодження діяльності закладів початкової освіти. Швидкими темпами зводилися нові приміщення для народних шкіл за рахунок бюджетних коштів. Уже 1919 – 1920 р. в багатьох населених пунктах чехословацька влада спільно з адміністрацією Підкарпатської Русі відновили роботу народних шкіл. На початку 1920 р. у Підкарпатській Русі були 83 школи з угорською мовою навчання, 22 – чеською, 7 – німецькою і 4 – румунською, а також 33 школи – з двома мовами навчання. У 22 школах існували паралельні класи, в яких викладали мовами національних меншин. Серед початкових шкіл нараховувалося 211 державних, 16 – обцинних та 248 – парафіяльних, у тому числі 119 – греко-католицьких, 25 – римо-католицьких, 30 – євангельських і реформатської церкви, 2 – єврейські, у яких 867 учителів навчали 62428 дітей [2, с. 44].

Переломним кроком до створення системи освіти стало прийняття так званого «Малого шкільного закону» (1922). Результатом стало 8-річне обов'язкове навчання та вдосконалення навчальних планів. Навчання у початковій ланці освіти після тимчасового хаосу й невизначеності в перші роки чехословацького періоду було упорядковане за прогресивним західноєвропейським зразком.

У результаті модернізації система освіти Підкарпатської Русі гармонізувалася. Так, дошкільна освіта або материнська школа охоплювала вік дитини від 3 до 6 років; початкова школа – від 6 до 10 – 11 років; горожанська школа – від 10 – 11 до 14 років; навчання на курсах при горожанських школах – від 14 до 15 років. Повну середню освіту можна було отримати, закінчивши гімназію [2, с.58].

Зауважимо, що незважаючи на динамічний розвиток освіти і шкільництва, все ж відмічаємо меншу частку матеріалів для аналізу про дошкільну освіту, аніж про інші освітні ланки. Деяку інформацію про дошкільну освіту дізнаємось із матеріалів про підготовку фахівців для різних освітніх ланок, в тому числі і дошкільної. Окрім того, із аналізу статистичних даних стало зрозуміло, що дитячі садочки не припиняли своєї діяльності впродовж великого проміжку часу, в тому числі вони продовжували свою діяльність і в Чехословацький період. Інша справа, що до-

шкільна освіта менше представлена у періодиці того часу, саме з цієї причини складається враження про її неефективну діяльність.

Разом з тим, аналізуючи організаційні засади дошкільної освіти досліджуваного періоду, виокремлюємо такі її складові: стан розробки теоретичних засад дитинства як основи для організації діяльності закладів дошкільної освіти; форми, методи, засоби і технології взаємодії вихователя і вихованців; приміщення дошкільної освіти, їх стан та приналежність (приватні і державні «захоронки»); стан підготовки вихователів для закладів дошкільної освіти.

Стосовно теоретичних засад, то у досліджуваний період були відомі погляди на дитинство представників англійських матеріалістів XVII століття Ф.Бекона та Т.Гоббса, які виступали проти схоластичної, відірваної від життя системи освіти; Я.Коменського, чеського педагога-гуманіста, засновника нової прогресивної педагогічної системи, в якій: дитина – частина природи, живий образ Бога, тому навчатися і виховуватися вона повинна у відповідності з принципом природовідповідності; період дитинства дуже значимий у житті людини; виховання необхідно починати у ранньому дитинстві, і виховувати природні, вікові, психологічні особливості дитини; наявна (створена ним) чітка періодизація

дитинства; Г.Лейбніца, німецького вченого, математика, філософа-ідеаліста, у вченні якого дитина – соціальна монада, малий всесвіт, на якому відбивається все оточення, бо вона народилася, щоб стати членом громадянства; французького філософа-матеріаліста, просвітителя, письменника Д.Дідро, який визнавав наявність природних здібностей у дитини; завдання виховання вбачав у розвитку того, чим наділила природа дитину; обов'язком вихователя вважав вивчення природних задатків вихованців та їх подальшого розвитку тощо. Відомими на той час були філософські і педагогічні системи стосовно ідеї дитинства вітчизняних і зарубіжних педагогів XIX ст., таких як Я.Корчак, М.Монтессорі, Ж.Піаже, Л.М.Толстой, С.Т.Шацький, а також закарпатського педагога-просвітника О.Духновича. Надзвичайно багато у справі розбудови освіти Закарпаття в окреслений період було зроблено А.Волошином. Теоретико-методологічні засади проблеми дитинства ґрунтувались на гуманістичних та демократичних цінностях (в сучасному прочитанні, європейських).

Уявлення про організаційні засади освітнього процесу в дошкільному закладі отримуємо із архівних джерел, які дозволили відстежити статистику наповнюваності дитячих садків [7]. Для прикладу наводимо статистику по Ужгородському округу (див. табл 1).

Таблиця 1.

Статистичні дані про наповнюваність захоронок (дитячих садків, ясельних груп) по Ужгородському округу станом на 31 грудня 1922 року

	Інспекторський уряд	Загальна к-сть дітей			Національність					Віросповідання					Вікові групи		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	Ужгородський																
1	Дравці	13	22	35		32			3		32		3			17	18
2	Радванка	18	13	31	2	15	19			16	14		1		4	24	3
3	Ужгород, пл.Масарика	29	55	84		15	1		68		15	1	68		1	10	72
4	Ужгород, ул.Телека	25	24	49	2				38	1	9		38	1	24	18	8
5	Державна руська	85	114	199	4	71	14		109	17	70	1	110	1	29	67	101
6	Ужгород, пл. Другета	15	18	33	20	23	2		9	20	2		11		3	8	22
7	Державна словацька	54	47	101	44		23		23	51	23		9		3	48	50
8	Ужгород, Марія, дом	23	33	56	1		54			38	14					10	46
9	Ужгород, Гізелла дом	23	24	47	2		43		2	32	10		2			18	29
10	Церковна мадярська	46	57	103	3		17		2	70	24		2			28	75
11	Разом держ.	139	161	300	48	94	24	1	132	68	93	4	133	1	32	115	151
12	Разом церк.	46	57	103	3	1	97		2	70	24	4	2	1		28	75
13	Весь Ужгород, округ	185	218	403	51	95	121	1	134	138	117	8	135	1	32	143	226
14	Весь Середн. округ	22	28	50	23	2	5		20	27	2	1	20	1		27	23
15	Разом	207	246	453	74	97	126	1	154	165	119	9	155	1	32	170	249

- 1 – хлопці
- 2 – дівчата
- 3 – разом
- 4 – чехи
- 5 – русини/українці
- 6 – мадяри
- 7 – німці
- 8 – євреї
- 9 – римо-католики
- 10 – греко-католики
- 11 – реформати
- 12 – іудеї
- 13 – православні
- 14 – діти віком від 1,5-3 років
- 15 – діти віком від 3-4 років
- 16 – діти віком від 4-6 років

В таблиці 1. відображено дані про різновиди дошкільних закладів: державні (руські, словацькі), церковні (руські, мадярські), приватні (білінгвальні, це домашні садочки «Марія» і «Гізелла», які діяли в Ужгороді). Також відображено дані про національність дітей, віросповідання, вікові групи. Із справи за номером 130 архівного фонду дізнаємося про відкриття єврейським товариством «Гарбут» дитячого садку на площі Масарика в Ужгороді [6].

Аналіз архівних фондів дав змогу отримати уявлення про зміст роботи вихователюк з дітьми. Так із справи № 556 (Журнал обліку дітей, записаних до дитячого садка у Вишні Верецьки за 1926/1927 навчальний рік) дізнаємося про зміст діяльності за-

хоронниці цього закладу Анни Тимковичової [9]. Аналіз «Класової книги», яку вела вихователька, дає підстави для висновку про різноманітність форм і методів, які використовувались у дитячих садочках: бесіди, розмови, читання і обговорювання казок, вивчення на пам'ять, спів, ручні роботи (малювання, ліплення з глини, робота аплікаціями), танці, гімнастичні вправи, рухливі і спокійні ігри, забави тощо.

Організацію фахової підготовки вихователюк («захоронителюк») можна простежити через їх участь у педагогічних організаціях, гуртках та громадських організаціях.

Ідея створення першої вчительської організації реалізувалася у роботі Першого учительського

конгресу, який відбувся 16 квітня 1920 р. Метою створення «Карпаторуського учительського союзу» було об'єднання усіх вчителів Підкарпатської Русі для вирішення освітніх проблем [13]. Згодом союз реорганізувався в «Учительське товариство Підкарпатської Русі» під головуванням М.Полянського (Мукачево, 1920). Продуктивним щодо створення педагогічних спілок виявився 1924 р., коли започаткували діяльність «Учительське товариство», «Товариство учительства горожанських шкіл Підкарпатської Русі», «Педагогічне товариство Підкарпатської Русі». Як відділ з питань освіти соціал-демократичної партії 1925 р. у Мукачеві було створено «Союз учителів і професорів соціальних демократів на Підкарпатській Русі» [1, с.34-35].

Зацікавлення викликає розмаїття спілок вчителів, об'єднаних за національною ознакою – наприклад, Спілка чехословацьких учителів (1926), «Товариство мадярських учителів Підкарпатської Русі» (1928), «Союз жидовських шкіл в Мукачеві» тощо. У 1929 р. утворилося «Народовецьке учительське товариство», 1930 р. – «Учительська Громада» [2, с.78-80]. Поза названими об'єднаннями підкарпатські педагоги могли стати членами республіканських спілок, які мали філіали у Підкарпатській Русі, таких як «Школьна матка» [11].

Аналізуючи статут товариства «Школьна матка русинів», яке було засноване у 1926 році, Г.Шикітка показує еволюцію цільової програми діяльності товариства. У 1931 році уточнення цільової діяльності товариства було наступним: «Цілі товариства досягає тим, що засновує руські (малоруські, українські) школи, паралельки, класи, курси, інтернати, дешеві кухні, дитячі садки, захоронки...» [16, с.113].

Викликають у контексті нашого дослідження інтерес також матеріали, в яких згадується про діяльність інших педагогічних товариств. Йдеться про відділення державних фахових учительських товариств. Так, «учительки ж'яночих ручних работ» мали представництво, головою якого була вчителька праці із В. Березного Ц. Таборська при моравському товаристві. «Центральна школьна матка» також мала відділення в Ужгороді (голова верхньої фінансової ради – др. Дубовий). Окрім того, вихователі дошкільних навчальних закладів у 1926 році заснували товариство під назвою «Організація учительок матерських шкіл Підкарп. Русі», головою якого була вчителька Гейзларова. Вчителі церковних шкіл були об'єднані в «Союз учительів церковних шкіл» [17, с.34-35].

Велику роль у самопідготовці педагогів відігравали бібліотечні фонди, які у досліджуваній період цілеспрямовано наповнювалися літературою навчально-методичного характеру. Так, наприклад, учительські бібліотеки Ужгородської округи поповнилися методичними виданнями, серед яких: «Нова школа соціального виховання», «Теорія і практика соціального виховання» (С.Русова.), «Метод наукової педагогіки» (М. Монтессорі), «Активно-трудової метод обучения» (П. Афанасьєв), «Дети – работники будущего» (С. Шацький) тощо. Вчителям висловлено прохання подавати свої рекомендації щодо поповнення бібліотеки фаховою літературою [12, с.67-69].

Не менш змістовними були «студійні подорожі». Вони збагачували педагогів не лише новим досвідом професійної діяльності, а й давали можливість доторкнутись до культурно-історичних пам'яток, познайомитись із традиціями і звичаями інших народів. За спогадами учасників студійної подорожі

до Чехії відмічалось, що крім вивчення досвіду роботи навчальних закладів, вони відвідували музеї у Празі та «в Бернѣ психологичный институт при университетѣ» [15, с.87]. Керівник горожанської школи із міста Мукачево М. Григаший у часописі «Учитель» описує співпрацю празьких педагогічних інститутів та навчальних закладів, які спільно займаються вихованням дитини від народження до закінчення школи. Далі автор подає систему роботи дошкільних навчальних закладів «матерських шкіл», де з вихованцями віком від одного тижня до шести років займаються досвідчені педагоги. Народні та горожанські школи столиці у більшості випадків містяться в одному приміщенні і мають спільні плани та програми навчально-виховної роботи з учнями. Відвідували освітяни Підкарпатської Русі й школи для дітей із особливими потребами, де їх не лише навчають, а й лікують за допомогою різноманітних гімнастичних вправ та масажів. А найбільшого успіху вчителі досягають реабілітуючи вихованців за допомогою різноманітних робіт: «кошелки плетуть, деревлянѣ работы кончатъ, стѣны малюють» [3, с.41-46].

Поширеною формою навчально-методичної роботи з учителями стали педагогічні гуртки, робота яких на історичних територіях Чехословаччини довела свою ефективність, тому Шкільний Реферат ініціював поширення їх досвіду на території Підкарпатської Русі [10]. Метою діяльності педагогічних гуртків тогочасні педагоги вбачали у об'єднанні учителів для вирішення професійних проблем, обговорення методичних питань, дискусій про педагогічні новинки, вироблення стратегій, розв'язання завдань навчально-виховного процесу, ознайомлення із досвідом роботи колег та виявлення кращих педагогічних ідей [14, с.151].

Не менш важливими для професійного зростання були педагогічні конференції [4; 5], з'їзди [8], участь у організації виставок, втому числі виставок дитячих робіт.

Отже організація фахової підготовки вихователю закладів дошкільної освіти здійснювалась через самоосвіту, курсове навчання, педагогічні гуртки, студійні подорожі до Чехії, участь у роботі педагогічних конференцій, учительських з'їздів, а також участь у педагогічних товариствах

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного аналізу організації дошкільної освіти на Закарпатті в період між двома світовими війнами можемо зробити наступні висновки: дошкільна освіта окресленого періоду майже не вивчене явище, оскільки менше представлене у тогочасній періодиці, а архівні фонди в основному неопрацьовані і не досліджені; стан розвитку наукової думки про дошкільля у досліджуваній період вирізняється палітрою новаторських ідей, які сьогодні розглядаються як гуманістичні, особистісно-орієнтовані, проєвропейські; організація діяльності закладів дошкільної освіти вирізнялася розмаїттю форм, методів, засобів та носила полікультурний характер; фахова підготовка вихователю закладів дошкільної освіти (захоронителю) передбачала участь у організаціях, товариствах, гуртках, студійних подорожах, самоосвітню діяльність у бібліотеках. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у ґрунтовнішому аналізі архівних матеріалів з метою вивчення досвіду навчання, виховання і розвитку дітей у полікультурному середовищі закладів дошкільної освіти Підкарпатської Русі.

Список використаної літератури

1. Волошин А. Бесіда голови Педагогічного товариства на II загальному з'їзді. Педагогічні твори. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. С.34-37.
2. Гомоннай В.В., Росул В.В., Ходанич П.М. Педагогічна освіта на Закарпатті. Ужгород : Видавництво «Гражда», 2003. 112 с.
3. Григашій М. Культурна Прага. Учитель. 1921. Рбчник II. Число 3. С.41–46
4. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області), Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1921 – 1928 рр.), Оп. 2, Спр. 343 (Протоколи пленарного засідання Крайової вчительської конференції в Ужгороді й окружних вчительських конференцій; тексти доповідей). 181 арк.
5. ДАЗО, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1929 – 1932 рр.), Оп. 2, Спр. 1411 (Протоколи учительських конференцій, які відбулися в 1929 – 1930 роках, 1929 – 1932 рр.). 46 арк.
6. ДАЗО, Ф.28. (Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді 31.III.1922 – 5.III.1923). Оп.5. Спр. 130. (Справа про відкриття єврейським товариством «Тарбут» дитячого садку на площі Масарика в Ужгороді). 21 арк.
7. ДАЗО, Ф.28. (Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді 8.VI.1922 – 10.I.1923). Оп.5. Спр. 136 (Відомості про відвідування дітьми школи та дитячих садків та переписка з цього питання). 84 арк.
8. ДАЗО, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1925 – 1927 рр.), Оп. 5, Спр. 523 (Справа про проведення з'їзду вчителів Підкарпатської Русі). 58 арк.
9. ДАЗО, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 15.VI. 1927 – 26.I.1928 рр.), Оп. 5, Спр. 556 (Журнал обліку дітей, записаних до дитячого садку у Вишні Верещки та переписка про фінансування дитячого садку). 58 арк.
10. ДАЗО, Ф. 28. (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1924 рік.). Оп. 9. Спр. 21 (Циркуляр Хустського шкільного інспектора про роботу педагогічних гуртків 1924 року). 6 арк.
11. ДАЗО, Ф. 1040. Списки членів товариства, заяви про вступ до товариства (7.04.1927 р. – 22.07.1932 р.). Оп. 1; Спр. 8; Товариство «Шкільна Матка Русинів» Чехословацької республіки, м. Ужгород. Арк. 1–24.
12. Пешина Й. Досвід педагогічних гуртків. Учитель. 1932. Рочник XII. Чис. 3. С.196–198
13. Розман І.І. Організація навчально-методичної роботи з учителями у системі шкільної освіти Закарпаття (1919 – 1938 рр.). Дис. ... к. пед. наук. Ужгород, 2016. 242 с.
14. Світлик П. О деятельности педагогических кружков. Учитель. 1930. Рочник XI – XII. Чис. 7 – 10. С.151–154.
15. Студійна дорога до Чехії. Учитель. 1922. Рочник VI. Ч. н.з. С. 22- 24.
16. Шикітка Г.М. Освітньо-просвітницька діяльність крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.). Дис ... канд пед наук : 13.00.01 Ужгород, 2017. 237 с.
17. Якеш А., Шимек Й. Шкільництво на Подк. Руси. Учитель. 1930. Рбчник XI. Чис. 3-4. С.29-47.

References

1. Voloshyn, A. (2007). *Besida holovy Pedahohichnoho tovarystva na II zahalnomu zizdi. Pedahohichni tvory* [Speech of the head of the Pedagogical Society at the II general congress. Pedagogical works]. Zakarpattia. [in Ukrainian].
2. Homonnai, V.V., Rosul, V.V., & Khodanych, P.M. (2003). *Pedahohichna osvita na Zakarpatti* [Pedagogical education in Transcarpathia]. Hrazhda. [in Ukrainian].
3. Hryhashii, M. (1921). *Kulturna Praha* [Cultural Prague]. *Uchytel, II* (3), 41–46. [in Czech].
4. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28 (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhhorod, 1921 – 1928 rr.), Op.2, Spr.343 (Protokoly plenarnoho zasidannia Kraiovoi vchytelskoi konferentsii v Uzhhorodi y okruzhnykh vchytelskykh konferentsii; teksty dopovidei). 181 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28 (Essay on Education of Subcarpathian Rus, Uzhhorod, 1921-1928), anagraph 2, case.343 (Protocols of the plenary session of the National Teachers' Conference in Uzhhorod and district teachers' conferences; texts of reports). 181 sheets.]. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28 (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhhorod, 1929 – 1932 rr.), Op.2, Spr.1411 (Protokoly uchytelskykh konferentsii, yaki vidbulysia v 1929 – 1930 rokakh, 1929 – 1932 rr.). 46 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28 (Department of Education of Subcarpathian Rus, Uzhgorod, 1929-1932), anagraph 2, case 1411 (Protocols of teachers' conferences held in 1929-1930, 1929-1932). 46 sheets.]. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28. (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi v Uzhhorodi 31.III.1922 – 5.III.1923), Op.5, Spr.130. (Spraва pro vidkryttia yevreiskym tovarystvom «Tarbut» dytiachoho sadku na ploshchi Masaryka v Uzhhorodi). 21 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28. (Essay on the education of Subcarpathian Rus in Uzhhorod 31.III.1922 – 5.III.1923), anagraph 5, case 130. (Case about the opening of a kindergarten by the Jewish society «Tarbut» on Masaryk Square in Uzhhorod). 21 sheets.]. [in Ukrainian].
7. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28. (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi v Uzhhorodi 8.VI.1922 – 10.I.1923). Op.5, Spr.136 (Vidomosti pro vidviduvannia ditmy shkoly ta dytiachykh sadkiv ta perepyska z tsoho pytannia). 84 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28. (Essay on the education of Subcarpathian Rus in Uzhhorod 8.VI.1922 – 10.I.1923), anagraph 5, case 136 (Information on children's attendance at schools and kindergartens and correspondence on this issue). 84 sheets.]. [in Ukrainian].
8. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28 (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhhorod, 1925 – 1927 rr.), Op.5, Spr.523 (Spraва pro provedennia zizdu vchyteliv Pidkarpatskoi Rusi). 58 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28 (Department of Education of Subcarpathian Rus, Uzhhorod, 1925 – 1927), anagraph 5, case 523 (Case on holding a congress of teachers of Subcarpathian Rus). 58 sheets.]. [in Ukrainian].
9. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28 (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhhorod, 15.VI. 1927 – 26.I.1928 rr.), Op.5, Spr.556 (Zhurnal obliku ditei, zapysanykh do dytiachoho sadku u Vyshni Veretsky ta perepyska pro finansuvannia dytiachoho sadku). 58 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28 (Department of Education of Subcarpathian Rus, Uzhhorod, June 15, 1927 – January 26, 1928), anagraph 5, case 556 (Journal of registration of children enrolled in kindergartens in Vyshna Veretsky and correspondence on kindergarten funding). 58 sheets.]. [in Ukrainian].
10. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.28. (Referat osvity Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhhorod, 1924 rik.). Op.9. Spr.21 (Tsykuliar Khustskoho shkilnoho inspektora pro robotu pedahohichnykh hurtkiv 1924 roku). 6 ark. [State Archive of Transcarpathian Region, F.28. (Essay on education of Subcarpathian Rus, Uzhhorod, 1924), anagraph 9, case 21 (Circular of the Khust school inspector on the work of pedagogical circles in 1924). 6 sheets.]. [in Ukrainian].
11. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F.1040. Spysky chleniv tovarystva, zaiavy pro vstup do tovarystva (7.04.1927 r. – 22.07.1932 r.), Op.1, Spr.8; Tovarystvo «Shkilna Matka Rusyniv» Chexoslovatskoi respubliky, m. Uzhhorod. Ark. 1–24. [State Archive of Transcarpathian Region. F.1040. Lists of society members, applications for joining the society (04.7.1927 – 07.22.1932), anagraph 1, case 8. Society «School Mother of Rusyns» of the Czechoslovak Republic, Uzhhorod. Sheets 1–24.]. [in Ukrainian].
12. Peshyna, Y. (1932). *Dosvid pedahohichnykh hurtkiv* [Experience of pedagogical circles]. *Uchytel, XII* (3), 196–198. [in Czech].
13. Rozman, I.I. (2016). *Orhanizatsiia navchalno-metodychnoi roboty z uchyteliamy u systemi shkilnoi osvity Zakarpattia (1919 – 1938 rr.)* [Organization of educational and methodical work with teachers in the school education system of Transcarpathia (1919-1938)]. Unpublished Candidate dissertation. Uzhhorod National University. [in Ukrainian].

14. Svitlyk, P. (1930). O deiatelnosti pedahohichnykh kruzhkov [About the activity of pedagogical circles]. *Uchytel*, XI – XII (7–10), 151–154. [in Czech].
15. Studiina doroha do Chekhii [Studio road to the Czech Republic]. (1922). *Uchytel*, VI, 22–24. [in Czech]
16. Shykitka, H.M. (2017). *Osvitno-prosvitnytska diialnist kraiovykh pedahohichnykh tovarystv Zakarpattia (1919–1944 rr.)* [Educational activities of regional pedagogical societies of Transcarpathia (1919–1944)]. Unpublished Candidate dissertation. Uzhhorod National University. [in Ukrainian].
17. Iakesh, A., & Shymek, Y. (1930). Shkolnytstvo na Podk. Rusy [Schooling in Subcarpathian Rus]. *Uchytel*, XI (3-40), 29–47. [in Czech].

Стаття надійшла до редакції 26. 09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 01.10.2022 р.

Petechuk Ariadna
PhD Student

Department of Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State institution «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

EXPERIENCE ON ORGANISATION OF PRE-SCHOOL EDUCATION IN THE POLYCULTURAL ENVIRONMENT OF TRANSCARPATIA IN 1919-1938

Abstract. The transition of education from a traditional to a person-oriented model, the introduction of the State Standard of Preschool Education provide the preparing of educators for the work in conditions of new social challenges, including multiculturalism, cultural diversity, and bilingual education. The purpose of research was to analyze the experience of organizing preschool education in the multicultural environment of Transcarpathia in 1919-1938, which was the period when Transcarpathia was included under the name of «Subcarpathian Rus» with the rights of autonomy into Czechoslovakia. To achieve the goal, a complex of research methods was applied: general scientific (analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, systematization, classification) – for the purpose of analytical processing of scientific sources and clarification of the essence of the organization of preschool education as a pedagogical fact and phenomenon; search and bibliographic – to study of archival and library funds, catalogs, descriptions, publications, etc.; systemic-historical – to consider the historical prerequisites and evolution of the problem of organising preschool education in Transcarpathia; historical-comparative – to compare events, phenomena, facts, views on the investigated problem with today’s realities; prognostic – to identify directions for the use of historical and cultural experience in the modern conditions of organizing the educational environment of a preschool institution and the introduction of progressive historical experience into the practice of training and retraining of preschool education specialists. The results of the study of the experience of organizing preschool education in Transcarpathia during the Czechoslovak period have made it possible to outline a range of ideas that can be implemented in the system of a multicultural educational environment of modern preschool institutions.

Key words: preschool education, multicultural environment, «Subcarpathian Rus», historical and cultural experience of the organization.

Повідайчик Оксана Степанівна

доктор педагогічних наук, професор,
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-0048-6293>

Повідайчик Михайло Михайлович

кандидат економічних наук, доцент
кафедра кібернетики і прикладної математики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
mykhailo.povidaichyk@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-1554-2067>

Карбованець Едуард Олександрович

магістрант, кафедра кібернетики і прикладної математики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
karbovanets.eduard@student.uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-8946-4669>

ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАТЕМАТИКІВ

Анотація. Зростаючі вимоги до сучасної математичної освіти і необхідність підвищення її якості зумовлюють пошук і застосування ефективних освітніх технологій і практик, які враховують індивідуально-стильові особливості студентів. Встановлена пряма залежність між стилем навчання і труднощами, які виникають у здобувачів у процесі навчання. Мета статті – обґрунтувати необхідність врахування індивідуальних стилів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх математиків. Методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація (для з'ясування ключових понять дослідження), анкетування (для визначення індивідуально-стильових особливостей студентів), узагальнення (з метою формування авторських висновків). З'ясовано суть поняття «індивідуальний стиль навчання» як сукупність стійких пізнавальних та поведінкових чинників, які визначають особливості сприйняття студентом навчального матеріалу та реакції на різні освітні ситуації. Проаналізовано деякі моделі індивідуальних стилів навчання (Колба, Хоні та Мамфорда, Фельдер-Сільвермана) та визначено їх особливості. Представлено результати емпіричного дослідження індивідуально-стильових особливостей студентів, майбутніх математиків (за методикою «Індекс стилів навчання», розробленою Р. Фельдером та Б. Соломан). Обґрунтована необхідність врахування індивідуальних стилів навчання під час планування і реалізації освітнього процесу.

Ключові слова: математична освіта, індивідуальний стиль навчання, модель, освітній процес.

Вступ. Різноманітність освітніх програм, ступеневість освіти, академічна мобільність, широке впровадження дистанційних технологій забезпечують низку альтернатив для студентів та надають можливість вибору (закладу вищої освіти, форми навчання, практики, напряму наукової роботи тощо), виходячи з власних потреб та інтересів. У такому аспекті процес навчання набуває особистісно орієнтованого та індивідуалізованого характеру, що зумовлює удосконалення змістово-організаційних засад освітньої діяльності у вищій школі. У процесі професійної підготовки необхідно враховувати внутрішню мотивацію студентів та їхні цільові установки на фахову підготовку і майбутню професію, особистісні якості, зокрема, стильові особливості навчання. Індивідуальний стиль навчання є провідним у процесі продуктивної пізнавальної діяльності здобувачів, розвитку їхніх когнітивних навичок та формуванні професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми індивідуально-стильових особливостей навчання розглядають: теорію та класифікацію стилів (Д.Колб, А.Мамфорд, Л. Сільверман, М. Холодна, П. Хоні, Р. Фельдер); особливості навчальних стилів та індивідуальної освітньої діяльності (Е. Грегорк, А. Збанацька, І. Колесникова, Б. Лівер, М. Ноулз, У. Рампіллон, О. Ярошенко); наукові підходи та шляхи організації навчальної діяльності з врахуванням індивідуально-стильових особливос-

тей (П.Бріггс, М. Гриньова, Т. Деркач, Н. Енвісл, Дж. Кіф, А. Майерс, Я. Сікора).

Мета статті – обґрунтувати необхідність врахування індивідуальних стилів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх математиків.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація (для з'ясування ключових понять дослідження), анкетування (для визначення індивідуально-стильових особливостей здобувачів), узагальнення (з метою формування авторських висновків).

Виклад основного матеріалу. В основу особистісно орієнтованого навчання покладені такі наукові підходи, як: біологічний, психологічний, педагогічний, соціальний [1]. Біологічний підхід передбачає врахування в процесі навчання вікових та індивідуальних особливостей студента, його розвитку як біологічного об'єкта; педагогічний – надання допомоги студентові у формуванні індивідуального стилю навчальної діяльності; соціальний – розвиток моральних цінностей у студентів, забезпечення гуманістичної спрямованості освітнього процесу; психологічний – відображає залежність навчальної діяльності від індивідуальних особливостей студента (стиль, характер перебігу розумових процесів, стратегія мислення, темп просування за темами навчального матеріалу тощо), що впливає на вибір стратегії, засобів і методів навчання. Не применшуючи роль інших наукових підходів, особливої уваги

заслугує психологічний. Психологічна модель особистісно орієнтованого навчання базується на ідеї пріоритетності розвитку студента і може виступати своєрідною основою для удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів математики.

Зауважимо, що психологічні аспекти навчання безпосередньо пов'язані з індивідуальними стильовими особливостями здобувачів. Аналіз визначення поняття «стиль навчання» засвідчив про різноманітність і неоднозначність його трактування. Так, Дж.Кіф під стилем навчання вважає комплекс характерних пізнавальних, емоційних і фізіологічних чинників, які є стійкими індикаторами взаємодії і реакції студента на оточуюче освітнє середовище [2]. А. Грегорк розуміє під цим поняттям властиві форми поведінки людини, які визначають способи поведінки з іншими, сприйняття світу, і відповідно здатність до навчання [3]. У. Рампіллон вбачає в цьому понятті певний спосіб поведінки під час вирішення визначених, часто повторюваних навчальних завдань [4].

Узагальнення означеного дозволило виокремити декілька основних положень:

- стиль навчання, з одного боку, розглядається як система способів сприйняття та перетворення студентом навчальної інформації, що сприяє вибудовуванню індивідуально-стійких властивостей та особливостей вирішення навчальних завдань, а з іншого боку – як засіб взаємодії студента з його освітнім середовищем;

- визначення індивідуального стилю навчання містить не тільки діагностику рівня інтелектуального розвитку та особистісних здібностей і особливостей студента, а й виявлення провідних способів навчання;

- стиль навчання є певною навчальною стратегією, яка визначає конкретні дії студента у відповідь на вимоги навчальної ситуації;

- стилі навчання повинні бути гнучкими та варіативними, залежно від виду навчальної діяльності та форми організації навчання.

У нашому дослідженні під індивідуальним стилем вчення будемо розуміти сукупність стійких пізнавальних та поведінкових чинників, які визначають особливості сприйняття студентом навчального матеріалу та реакції на різні освітні ситуації.

Кожному студенту характерний певний стиль навчання, врахування якого уможливило підбір індивідуальних технологій навчання та його саморозвитку. Існує значна кількість моделей індивідуальних стилів навчання – Колба, Грегорка, П. Хоні та А. Мамфорда, Фельдер-Сільвермана та ін. Розглянемо деякі з них.

Модель Колба (*Kolb's Experiential Learning Model*) [5]. Д. Колб під індивідуальним стилем навчання розуміє найкращий спосіб сприйняття та інтерпретації інформації, а також реакцію студента на неї. Наприклад, деякі студенти вважають за краще отримувати інформацію через прямий досвід – конкретне дослідження предмету, що вивчається; інші, навпаки, краще засвоюють символічну і абстрактну інформацію через уяву, логічний аналіз та осмислення.

Відповідно до моделі Колба процес навчання розглядається як пізнавальний цикл, який містить чотири складові:

- конкретний досвід (*Concrete Experience*) – здобуття досвіду, прийняття рішення на основі конкретних дій на протипагу теоретизованим підходам. Позитивний ефект у навчанні досягається через постановку та проведення експериментування, залучення студентів до вирішення конкретних завдань;

- рефлексивне спостереження (*Reflective Observation*) – осмислення навчальної інформації, ретельна попередня підготовка при прийнятті рішень, аналіз та всебічне вивчення ситуації, роздуми та спостереження;

- абстрактна концептуалізація (*Abstract Conceptualization*) – формулювання висновків про отримані знання; аналітичний підхід до навчання, який спирається на логічне мислення та раціональну оцінку; концептуальний аналіз, системне планування; розкриття взаємозв'язків та підбір відповідних теоретичних положень і концепцій;

- активне експериментування (*Active Experimentation*) – експериментальна перевірка здобутих знань, активно-діяльнісний підхід у навчанні, проведення експериментів та апробація нової інформації на практиці, оцінка та аналіз навчального матеріалу, практико орієнтоване навчання [5].

Найбільш ефективним способом навчання, на думку автора моделі, є сукупність усіх цих процесів, але, залежно від переваг окремих студентів, освітній процес повинен відбуватися певним способом.

Відповідно до зазначеної моделі, дослідник виокремлює чотири основні стильові типи поведінки особистості:

- дивергенти (*Diverges*) – передбачають здобуття конкретного досвіду. Як правило, вони бачать повну картину, збираючи її з невеликих частин, здатні вивчати проблему різнобічно, відкриті новим ідеям та виробленню альтернативних рішень, віддають перевагу індуктивному методу мислення. Дивергенти артистичні, емоційні, товариські, схильні до творчості, мають розвинену уяву, серед них часто зустрічаються художники, музиканти, мистецтвознавці. Особливий інтерес виявляють до образотворчого мистецтва, історії, політики та інших гуманітарних наук;

- асимілятори (*Assimilators*) – здатні до поєднання спостережень та концептуалізації, абстрактного мислення, обробки та аналізу великих обсягів інформації. У навчанні їм важливий теоретичний підхід, логіка, вони не потребують практичного чи прикладного підкріплення. Віддають перевагу абстрактним ідеям і концепціям, індуктивним міркуванням, дослідженням, інтерпретації. Найчастіше асимілятори – це представники фундаментальних наук, зокрема, математики;

- конвергенти (*Converges*) – схильні до абстрактного мислення та активного експериментування, дедуктивних міркувань, втілення теоретичних ідей на практиці, побудови моделей, досліджень. Конвергентів прийнято вважати неемоційними людьми, які у своїх уподобаннях протилежні дивергентам. Як правило, конвергенти знаходять себе у професіях технічної галузі;

- акомодатори (*Accommodators*) – схильні виключно до активного експериментування, отримання практичного досвіду, планування своєї діяльності, покладаються не так на логічний аналіз, як на інтуїцію, спонтанні, люблять ризикувати. Їхні переваги абсолютно протилежні асиміляторам. Проявляються в підприємстві, бізнесі, маркетингу, менеджменті та ін., тобто професіях, які містять компоненти лідерства та управління.

У процесі визначення прийнятного стилю навчання автором моделі запропоновано опитувальник «Інвентаризація стилів навчання» (*Learning Style Inventory, LSI*) [5]. Методика опитувальника спрямована на виявлення провідних способів збору та засвоєння навчальної інформації (конкретний досвід, рефлексивне спостереження, абстрактна концептуалізація або активне експериментування), а також на

основі їх комбінації визначення індивідуального стилю навчання.

Логічне продовження досліджень Д.Колба знайшло своє відображення в моделі П. Хоні та А. Мамфорда (*Honey & Mumford Learning Styles Model*), які запропонували свій варіант основних стильових типологій студентів:

– діячі (*Activists*) – передбачають активне експериментування; мають широкі погляди та завжди відкриті новим ідеям; товариські і погано переносять нудьгу; спочатку роблять, а потім думають та аналізують; не прогнозують результати своєї діяльності; зіткнувшись із проблемою, повністю кидають усі сили на її вирішення; люблять бути у центрі уваги; впровадження та реалізація ідей у практику видаються нудними; не люблять діяльність, що вимагає тривалої напруги;

– мислителі (*Reflectors*) – переважає рефлексивне спостереження за діяльністю інших; розглядають проблему з різних сторін; аналізують власний досвід; ретельно продумують та відтермінують ухвалення остаточного рішення; обачливі при виборі чогось нового; терпимі і небагатослівні; у процесі навчання їм необхідно давати час для осмислення та вивчення різноманітних альтернатив;

– теоретики (*Theorists*) – вважають за краще створювати теорії та логічні концепції для пояснення спостережень; люблять проводити аналітичну роботу; схильні вибудовувати чітку логічну послідовність подій; систематизують та інтегрують спостереження в теорії та моделі; мають систематичне мислення; не люблять суб'єктивізм і невизначеність, прагнуть порядку та структурованості; захоплені пошуком раціональної об'єктивності;

– прагматики (*Pragmatists*) – вважають за краще перевіряти конкретні нові ідеї та теорії на практиці; люблять приймати рішення та вирішувати проблеми; практичні та сприйнятливі; краще навчаються у діяльності; орієнтовані на пошук найкращого рішення або способу дії [6].

Кожна стильова типологія відповідає чотирьом ступеням циклу навчання, при цьому кожна з них має свої сильні та слабкі сторони. Деякі погано поєднуються один з одним: наприклад, теоретику складно працювати з прагматиком, оскільки першого цікавлять абстрактні теорії та моделі, можливість дискутувати і міркувати, а другий намагається одночасно перевірити ідеї практично без зайвих слів. Ситуація ускладнюється в разі відмінності стилів у групі здобувачів, а також недотримання викладачем принципів навчання студентів з різною стильовою характеристикою.

Для визначення стилю навчання за моделлю П. Хоні та А. Мамфорда авторами запропоновано опитувальник, який складається з 80 навчальних ситуацій. Опитуваним пропонується вибрати найбільш прийнятні ситуації, після чого вони класифікуються за чотирма стилями.

Модель Фельдера-Сільвермана (*Felder-Silverman Teaching Style Model*). Дослідники Р. Фельдер і Л. Сільверман розробили модель стилів навчання [7], яка будується на основі переваг студентів залежно від способу отримання та обробки інформації. Модель передбачає чотири виміри («Сприйняття інформації», «Отримання інформації», «Обробка інформації», «Розуміння інформації»), за кожним з яких студенти розподіляються у дві групи:

– сенситивні (*Sensory*) – вміють добре працювати з фактами та деталями, проводити експерименти, використовуючи при цьому вже відомі перевірені методи; акуратні, уважні, мають добру пам'ять; інтуїтивні (*Intuitive*) – вважають за краще мати справу з абстрактними поняттями, ідеями, теоріями, вибирають нестандартну практику та інноваційні підходи в навчанні, володіють добре розвинутою увагою;

– візуальні (*Visual*) – віддають перевагу графічній та образній інформації; вербальні (*Auditory*) – краще засвоюють текстову інформацію у письмовій та усній формі;

– активні (*Active*) – засвоюють матеріал через активне експериментування та практику, мають широкі погляди під час суперечок та дискусій, спочатку роблять, а потім оцінюють результат; рефлексивні (*Reflective*) – краще сприймають нову інформацію у спокійній ситуації; люблять працювати поодиночці, всебічно обмірковують кожен наступний крок;

– послідовні (*Sequential*) – сприймають інформацію поступово і безперервно, покроково, використовуючи певну логіку; переважають міркування та аналіз, поступове вибудовування повної картини; глобальні (*Global*) – засвоюють навчальний матеріал стрімкими темпами; вирішують складні завдання нестандартними методами; представляють повну картину, інтегруючи та синтезуючи окремі знання.

Досліджувана модель лежить в основі методики «Індекс стилів навчання» (ILS), розробленої Р.Фельдером та Б.Соломан. Для кожного виміру моделі Фельдера-Сільвермана анкета передбачає 11 питань (кожне з них має два варіанти відповіді, з яких студент обирає один). Анкета містить такі запитання:

1. Яка інформація цікавить студента?
2. Через який сенсорний канал найефективніше сприймається зовнішня інформація?
3. Як студент прагне обробляти інформацію?
4. Яким чином подавати інформацію для її найкращого розуміння студентом?

Розглянемо результати застосування цієї методики в групі студентів ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (48 осіб), майбутніх математиків (табл. 1).

Аналіз отриманих результатів засвідчує, що в досліджуваній групі переважають студенти з чіткою позицією до сенситивного способу сприйняття навчального матеріалу (62,5%). Така особливість сприйняття інформації цілком забезпечується в процесі математичної освіти, де всі положення базуються на

Таблиця 1/

Результати застосування методики «Індекс стилів навчання»

Характеристика		Стиль навчання	Результат, %
Сприйняття інформації	Усвідомлення інформації, факти	Сенситивний	62,5
	Інтуїція, формування абстрактної концепції	Інтуїтивний	37,5
Отримання інформації	Перевага надається рисункам та діаграмам	Візуальний	87,5
	Перевага письмовим або усним поясненням	Вербальний	12,5
Обробка інформації	Активність, експериментування	Активний	58,3
	Роздуми, спостереження	Рефлексивний	41,7
Розуміння інформації	Послідовне, серійне, парціальне	Послідовний	66,7
	Цілісне, системне подання інформації	Глобальний	33,3

аксіоматичних знаннях, математичних твердженнях, які потребують доведення, чітких алгоритмах виконання певних дій і надають можливість розвитку математичних знань та активізації мислення студентів. Щодо виміру «Отримання інформації», то переважає диспозиція візуального (87,5%) над її вербальним (12,5%) поданням. Підкреслимо, що в контексті підготовки майбутніх математиків, зокрема під час вивчення фахових дисциплін, забезпечується достатній рівень візуалізації. Проте, як зазначають студенти, в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного блоку зазвичай переважає усний виклад матеріалу. Це зумовлює пошук можливостей з боку викладачів для забезпечення більшої наочності вербального подання інформації, зважаючи на особливості студентів та їх індивідуальні стилі навчання. Виявлена відносно значна частка студентів (58,3%) із вираженою перевагою активного способу роботи з навчальним матеріалом (тобто, наявна потреба в збільшенні кількості практичних і лабораторних занять, практики, що забезпечить можливість формування досвіду застосування фахових знань). Також бачимо виражений вибір студентів (66,7%) щодо послідовного чи серійного/парціального способу подання інформації та її осмислення, що в принципі, характерне для сучасної системи вищої освіти.

Результати виконаного дослідження є підставою

для пошуку нових освітніх можливостей у процесі професійної підготовки майбутніх математиків:

- адаптація викладання освітніх компонентів, планування гнучкої структури занять відповідно до стильових особливостей студентів;

- педагогічна саморегуляція (спроможність здійснювати цілепокладання, моделювання умов діяльності, програмування власних педагогічних дій, рефлексивних практик, самоаналізу, самоконтролю), що базується на переважаючих індивідуальних стилях навчання.

Висновки. Визначення індивідуально-стильових особливостей студентів, зокрема майбутніх математиків, уможливило вибір викладачем найбільш оптимальних форм, методів, технологій навчання, діагностичного інструментарію, адаптації способів представлення навчального матеріалу через його візуалізацію, планування гнучкої структури занять, подання матеріалу поступово, послідовно та спираючись на індивідуальну різницю у стилях навчання здобувачів. Знання про переважаючі стилі навчання зумовлює педагогічну саморегуляцію та забезпечує ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців. Напрямом подальших розвідок вбачаємо дослідження індивідуально-стильових особливостей здобувачів у процесі дистанційного навчання.

Список використаної літератури

1. Гриньова М.В. Саморегуляція. Навчально-методичний посібник. Полтава: АСМІ. 2008. 268 с.
2. Keefe J.W. Students learning styles. Reston: National Association of Secondary Schools Principals, 1989. 16 p.
3. Gregorc A.R. Style delineator. Maynard: Gabriel Systems, 1982. 182 p.
4. Rampillon U. Aufgabentypologie zum autonomen Lernen. Ismaning: Max Hueber Verlag, 2000. 136 p.
5. Kolb A.Y. The Kolb Learning Style Inventory: Technical Specifications Boston, MA: Hay Resources Direct, 2005. 128 p.
6. Honey P., Mumford A. Using your learning styles. Maidenhead: Honey, 1986. 152 p.
7. Felder R., Silverman L. Learning and Teaching Styles in Engineering Education. *Engineering Education*. 1988. Vol. 78, № 7. P.674–681.

References

1. Hrynova, M.V. (2008). *Samorehuliatyia* [Self-regulation. Educational and methodological manual]. ASMI [in Ukrainian].
2. Keefe, J.W. (1989). *Students learning styles*. National Association of Secondary Schools Principals.
3. Gregorc, A.R. (1982). *Style delineator*. Gabriel Systems.
4. Rampillon, U. (2000). *Aufgabentypologie zum autonomen Lernen*. Max Hueber Verlag.
5. Kolb, A.Y. (2005). *The Kolb Learning Style Inventory: Technical Specifications*. Hay Resources Direct.
6. Honey, P., Mumford, A. (1986). *Using your learning styles*. Honey.
7. Felder, R., Silverman, L. (1988). Learning and Teaching Styles in Engineering Education. *Engineering Education*, 78(7), 674–681.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 05.10.2022 р.

Povidaychyk Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Sociology and Social Work State University
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Povidaichyk Mykhailo

Candidate of Economic Sciences (Ph.D. in Economics), Associate Professor Department of Cybernetics and Applied Mathematics
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Karbovanets Eduard

Master Degree Student
Department of Cybernetics and Applied Mathematics
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

CONSIDERATION OF INDIVIDUAL-STYLE CHARACTERISTICS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF MATHEMATICIANS

Abstract. Growing requirements for modern mathematical education and the need to improve its quality predetermine the search for and application of effective educational technologies and practices that take into account

the individual-style characteristics of students. A direct relationship has been established between the learning style and the difficulties that applicants face in the learning process. The purpose of the article is to substantiate the need to take into account individual learning styles in the process of professional training of future mathematicians. Research methods: analysis of scientific literature, systematization (to clarify the key concepts of the study), questioning (to determine the individual style characteristics of students), generalization (in order to form author's conclusions). The essence of the concept of «individual learning style» has been clarified as a set of stable cognitive and behavioral factors that determine the characteristics of the student's perception of educational material and reactions to various educational situations. Some models of individual learning styles are analyzed (Kolb (provides four main style types of personality behavior (diverges, assimilators, converges, accommodators)), Honey and Mumford (doers, thinkers, theorists, pragmatists), Felder, Silverman (contains four dimensions and corresponding style features («Information perception» – sensitive, intuitive, «Information acquisition» – visual, verbal, «Information processing» – active, reflective, «Information understanding» – consistent, global) and their features are defined. The results of an empirical study of the individual style characteristics of students, future mathematicians (according to the «Learning Style Index», Felder, Soloman) are presented. The necessity of taking into account individual learning styles in the planning and implementation of the educational process is substantiated. In particular, when choosing the most optimal forms, methods, teaching technologies, diagnostic tools, adapting the ways of presenting educational material through its visualization, planning a flexible structure of classes, presenting the material gradually, consistently and based on the individual difference in learning styles of applicants. Knowledge of the prevailing learning styles determines pedagogical self-regulation and ensures the effectiveness of the professional training of future specialists, future mathematicians.

Key words: mathematical education, individual learning style, model, education process.

Прожога Ірина Валентинівна

кандидат економічних наук
кафедра соціальних технологій

ДВНЗ «Київський національний авіаційний університет», м.Київ, Україна iryna.prozhoha@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-4991-8317

Радченко Марина Ігорівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедра соціальних технологій

ДВНЗ «Київський національний авіаційний університет», м.Київ, Україна radmar55@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-3253-4923

Вішталюк Валерія Володимирівна

здобувач 2-го (магістерського) рівня вищої освіти за ОП «Соціальна робота»
ДВНЗ «Київський національний авіаційний університет», м.Київ, Україна
valeriavvoshtaliuk@gmail.com

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі використання змішаної форми навчання в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників, які навчаються в магістратурі. Дана форма навчання реалізована засобами навчального середовища Classroom. Представлено практичний досвід з реалізації змішаного навчання на заняттях з курсу «Інноваційні методики соціальної роботи», розробленого для магістрів – майбутніх менеджерів соціальної сфери. Актуальність дослідження набуває особливого значення в критичних ситуаціях, які виникли в нашій країні у зв'язку з карантинними обмеженнями та воєнним станом. У статті розглядаються можливості застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі паралельно з традиційною формою навчання. Розглянуті переваги та недоліки змішаної форми навчання. Мета статті – представити практичний досвід реалізації змішаного навчання на заняттях при підготовці майбутніх соціальних працівників з урахуванням його переваг. Для досягнення мети використано такі методи дослідження: аналіз, структурування, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення базових теоретичних понять наукової літератури з проблем дослідження. Інноваційним результатом впровадження в початковий процес змішаної форми навчання стає формування нової моделі організації навчання, що вимагає повного перегляду змісту та методики навчання.

Ключові слова: змішане навчання, дистанційне навчання, соціальні працівники, навчальне навантаження.

Вступ. З самого початку воєнних дій в Україні з боку росії важливою стала стабілізація учасників освітнього процесу. Зважаючи на постійну небезпеку і загрозу отримання фізичних травм навчання було переведено в дистанційний формат. Стабілізація студентів в умовах змішаної форми навчання зумовлена не тільки бойовими діями на території України, негативним впливом на ефективність навчання попередніх карантинних обмежень, що впливає на життя студентів, змінюючи їхнє психічне, соматичне, соціальне становище, саме це призводить до стресу. Змішане навчання є відносно новим підходом до навчання в вищій школі. Але, на нашу думку, забезпечує гнучкість по відношенню до традиційного навчання та є альтернативою в період воєнного стану в Україні. Така форма навчання дає можливість закладам освіти забезпечувати неперервний навчальний процес. Отже, це вдале поєднання традиційного навчання з дистанційною формою навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сутність змішаного навчання та його компоненти розкрито в роботах Савельчук І.Б., Хоменко-Семенової Л.О., Бугайчук К.Л., Капустіна Ю.І., Стрюка А.М. та інших. Проблеми змішаної форми навчання розглядали Березенська С.М., Безлюдний О.І., Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г. Сутність психологічних переваг застосування сучасних комп'ютерних технологій з метою підвищення ефективності навчально-педагогічного процесу є сферою наукових інтересів

Берестової А.А., Каменевої Т.М., Шестопалюк О.В. Проблему дистанційної освіти вивчали Дж. Мунен, Болюбаш Н.М., Хмель О.В. та інші. Однак проблема використання змішаної форми навчання при підготовці майбутніх менеджерів соціальної сфери майже ніколи не перебувала у фокусі особливої уваги дослідників, особливо під час війни.

Метою статті є представлення практичного досвіду реалізації змішаного навчання на заняттях при підготовці майбутніх соціальних працівників з урахуванням його переваг. **Методи дослідження:** аналіз, структурування, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення базових теоретичних понять наукової літератури з проблем дослідження.

Виклад основного матеріалу. Основною метою вищої освіти є підготовка компетентного фахівця з соціальної роботи, який є конкурентоспроможним на ринку праці, освіченим, творчим, здатним самостійно приймати рішення. Щодо завдань закладів вищої освіти, то однією з основних є створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів.

Змішана модель навчання – це модель використання розподілених інформаційно-освітніх ресурсів в стаціонарному навчанні із застосуванням елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання. Практикується як елемент стаціонарного навчання при проведенні аудиторних занять і в самостійній роботі студентів [1, с.1-14].

Зарубіжний досвід технології змішаного навчан-

ня показали позитивну динаміку та доцільність доповнення традиційних курсів дистанційним компонентом. З однієї сторони освіта стає доступнішою, з іншої – не досліджений великий пласт впливу змішаної форми навчання на учасників освітнього процесу. Змішане навчання підвищує вимоги та навантаження до викладачів і до студентів. Збільшений вплив на викладачів за рахунок: планування навчального навантаження, підготовки лекційних презентацій і написання та оцінювання різнорівневих тестових та контрольних завдань перевірки знань студентів. Додатковий вплив на студентів здійснюють такі фактори, як самостійне опрацювання лекційного та додаткового матеріалу дисципліни, виконання тестів, контрольних завдань, написання модульних та підсумкових робіт тощо. Тому при створенні моделі змішаного навчання при викладанні дисципліни «Інноваційні методики соціальної роботи» ми намагалися оптимізувати вказані вище впливи.

У 2020 році у Національному авіаційному університеті у зв'язку із карантинними обмеженнями постало питання дистанційного навчання, запровадження якого мало ряд суттєвих недоліків. Так, в результаті опитування студентів-магістрів, які навчаються за спеціальністю 231 «Соціальна робота», було виділено: відсутність «міжособистісного контакту», «живого спілкування», «стабільного зворотного зв'язку», «емоційного контакту» та «переваг студентського життя». Отже, основним недоліком дистанційного навчання студенти – майбутні соціальні працівники, – вважають відсутність мотиву афіліації, тобто потреби бути в товаристві інших людей, бажання людини в створенні теплих, емоційно значимих стосунків з іншими. Більшість студентів вважають «контактне» навчання більш ефективним, оскільки в процесі традиційного навчання збільшується кількість каналів отримання інформації за рахунок підключення невербальних засобів комунікації. Другим основним недоліком дистанційного навчання студенти вважають погіршення здоров'я, що пов'язано з великим навантаженням на зір та обмеженням рухливості. Третє місце, на думку студентів, посідає послаблення контролю за ефективністю навчального процесу, що негативно впливає на рівень відповідальності студентів за результати власної діяльності та формує у них переважно екстернальний локус контролю у ставленні до основної діяльності (рис. 1).

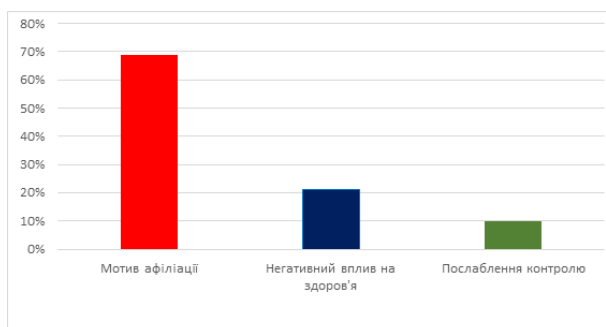

Рис.1. Недоліки дистанційного навчання

Вказані вище недоліки долаються в процесі використання змішаної форми навчання, яка була запроваджена в НАУ восени 2021 року. На кафедрі соціальних технологій для магістрів був створений курс «Інноваційні методики соціальної роботи», в процесі викладання якого почали практикувати змішану модель навчання. В ній поряд з традиційними

методиками використовуються і елементи дистанційного навчання.

Цей курс має такі форми викладання навчального матеріалу: лекційні заняття, практичні заняття, індивідуальні домашні завдання, відеофільми, анімації, робота в міні-групах.

Вивчення матеріалу здійснюється наступним чином: на першому занятті проводиться лекційне заняття з елементами інтерактивності в режимі відеоконференції на платформі Meет. На практичному занятті в режимі офлайн закріплюються набуті знання та формуються вміння розв'язувати в ігровій формі конкретні практичні ситуації, зміст яких закріплюється в процесі самостійної роботи в режимі онлайн. Практикується самостійна робота з посібниками та підручниками, які зручно розмістити в завданнях на платформі Classroom. Для перевірки навчальних досягнень студентів розроблена система тестових завдань та експрес-контроль.

Особливого значення при вивченні курсу набуває проектна діяльність, яка проводиться в режимі офлайн, а готується в дистанційній формі. Студенти готують та презентують проєкт в міні-групах, що передбачає розподілення ролей та формує навички командної роботи.

В процесі викладання курсу в режимі змішаного навчання в освітній процес були впроваджені декілька креативних ідей. Наприклад «проривна/чарівна середа». Суть метод полягає в тому, щоб студентам дати часткову свободу один день на тиждень. В цей день студенти збираються разом та обговорюють питання покращення соціальної роботи в формі мозкового штурму. Це дає можливість студентам опанувати спеціальність та розвивати креативність, важливу рису в 21 столітті.

Суттєвим моментом в змішаній формі навчання є поєднання класичного академічного навчання з інноваційними методами. Це дозволить розвинути вміння критично мислити, здібність взаємодіяти між собою та комунікувати (в дистанційній формі цієї навички не вистачає), творчо підходити до навчання та опанувати спеціальністю «соціальна робота». Тому цінністю розробленого курсу в контексті змішаного навчання є підготовка студентів до швидкої орієнтації в постійно мінливому середовищі через запровадження брейнстормінгу, SWOT-аналізу та інших новітніх методів за рахунок обробки різноманітної інформації в онлайн просторі.

В процесі практичного впровадження в навчальний процес представленого вище курсу був використаний підхід за назвою «чотири кроки». Розглянемо чотири кроки, які ведуть до обґрунтування навчального навантаження студентів та викладачів при змішаній формі навчання:

I. Розробка робочої програми, враховуючи модульну систему. Модулі мають фіксовану кількість кредитів.

II. Планування навчального навантаження навчальної дисципліни визначається на основі загальної об'єму навчальної роботи, яку повинні виконати студент та викладач для досягнення результатів навчання.

III. Оцінювання часу, необхідного для виконання робіт, передбачених дисципліною (враховуються підготовка до лекційних та практичних занять (питання до опитування, кейси, тощо та самостійна робота студента)).

IV. Коректування викладачем свого та навчального навантаження студента для підготовки до занять. Потрібно враховувати, який матеріал викладачеві необхідно пояснити і пропрацювати на занятті в

аудиторії, який матеріал вимагає у різних студентів різного часу для формування навички в дистанцій-

ному навчанні, який матеріал доцільно перенести на самостійну роботу (рис.2).

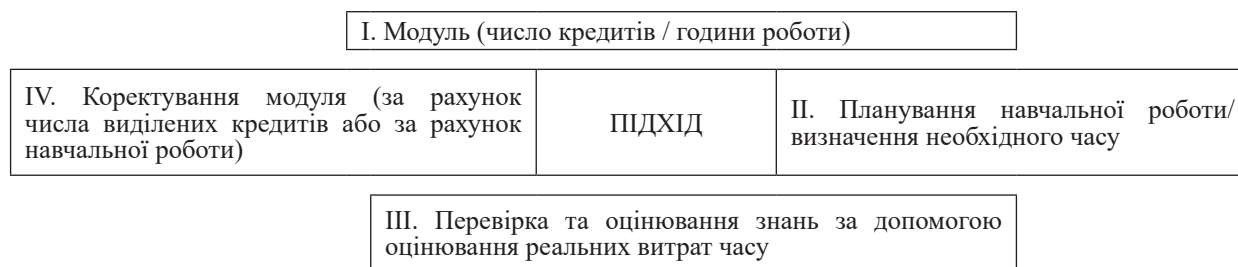

Рис. 2. Чотири кроки, які ведуть до обґрунтування навчального навантаження студентів та викладачів при змішаній формі навчання

Досвід використання змішаної форми навчання в процесі викладання курсу «Інноваційні методики соціальної роботи» свідчить, що розглянута форма навчання поєднує в собі як денну так і дистанційну форми навчання, тому що [2, с.53-67]: матеріали подаються в електронному вигляді; існує можливість здавати роботу в електронному вигляді; відбувається регулярне оцінювання роботи викладачем з коментарями; існують засоби електронного відслідковування успішності студентів (електронні журнали); очне навчання базується на принципах інтерактивності.

В умовах змішаного навчання важливою залишається роль викладача, завданнями якого є індивідуальна консультація, визначення рівня знань, підбір сучасних матеріалів навчання. Особливої уваги потребує організація та забезпечення сприятливої психологічної взаємодії викладача та студента в навчальному процесі, враховуючи такі стресогенні фактори, як воєнний стан в країні.

Змішане навчання поєднує традиційні методики викладання навчальних дисциплін із сучасними засобами інформаційних технологій, що передбачають обов'язковий зворотній зв'язок студентів з викладачем в електронній або очній формі [6, с.232-240].

Так, серед ефективних аспектів та переваг використання змішаної форми навчання є поєднання роботи в аудиторії та дистанційного навчання. Завдяки змішаному навчанню освітній процес стає гнучким, оскільки забезпечується незалежність учбового курсу від часу та тривалості заняття; дозволяє планувати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до освітніх потреб; стає доступним в умовах воєнного стану, тому що досягається незалежність від географічного положення студента.

Окрім того зауважимо, що комбінація традиційної та дистанційної форми навчання дозволяє викладачу та студенту використовувати сильні сторони кожного навчального середовища для досягнення навчальної мети. До того ця форма сприяє оптимізації ресурсів і часу, студенти мають можливість керувати своїм навчанням, що веде до їхньої зацікавленості навчальним процесом; процес навчання стає більш різноманітнішим за рахунок того, що студент стає активним учасником цього процесу.

Щодо недоліків, звертаємо увагу на недостатню ІТ-грамотність, якість онлайн-режиму, неможливість приєднатися до навчання, якщо глушиться зв'язок, наявність безлімітних тарифів. Перешкодою може стати низький рівень володіння технологіями, тому викладачеві важливим буде проходження спеціалізованого навчання.

Інноваційними результатами впровадження змішаної форми навчання можемо вважати такі, як: злам традиційної моделі організації навчання, що вимагає повного перегляду змісту та методики освітнього процесу; формування у студентів більш високого рівня відповідальності за організацію власного навчання і отримання навчальних результатів; усвідомлення необхідності формування у викладачів та студентів нових навичок, пов'язаних із використанням комп'ютерних технологій.

Отже, навчання за допомогою автоматизованих систем має свої недоліки і потребує інтеграції зусиль, спрямованих на необхідність внесення змін у нормативну базу, інвестиції в розробку необхідного навчального контенту і перепідготовка кадрів. Але, враховуючи реалії сьогодення, розвиток змішаної форми навчання може стати одним з ключових напрямків даного плану модернізації [4, с.97-108; 7, с.252-255].

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**, що при використанні змішаної технології навчання спостерігається більш якісне засвоєння матеріалу. Студенти мають можливість керувати своїм часом в навчальній діяльності. В контексті цього такий підхід є гнучким, тому що дає багато цікавих можливостей в процесі засвоєння матеріалу, розвиває свідомість, спонтанність та креативне мислення, самостійність. Враховуючи той факт, що роботодавці відбирають співробітників, що мають творчі та комунікативні здібності, інтерактивною навичкою взаємодії та критичним мисленням, то на нашу думку, саме змішана форма навчання підвищує мотивацію до навчання та дозволяє досягати успіхів в соціальній роботі. Звичайно, перспективою є подальше вивчення досвіду успішного застосування змішаного навчання в освітній діяльності з метою покращення її якості.

Список використаної літератури

1. Бугайчук К.Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2016. Вип. 4. С.1-14.
2. Кухаренко В.М. Системний підхід до змішаного навчання. Інформаційні технології в освіті. 2015. Вип. 24. С.53-67.
3. Радченко М.І., Прожога І.В. Специфіка контрольно-оцінювальної діяльності при підготовці майбутніх соціальних працівників. Вісник НАУ. 2022. № 19. С.88-97.
4. Хоменко-Семенова Л., Оксамитна Л., Прохоренко Я. Особливості запровадження дистанційного навчання у ЗВО під час пандемії COVID-19: світовий досвід. Вісник НАУ. 2022. № 19. С.97-108.
5. Povidaichuk O., Vynogradova, O., Pavlyuk, T., Hrabchak, O., Savelchuk I., Demchenko I. Research activities of students as a way to prepare them for social work: adopting foreign experience in Ukraine. Revista Românească pentru Educație Multidimensională. 2022. 14(1Sup1). P.312-327.

6. Савельчук І.Б. Механізми підвищення якості підготовки соціальних працівників. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. № 2(7). С.232-240.
7. Савельчук І.Б., Бирик Д.Д. Організація самостійної роботи студентів в умовах дистанційної освіти в галузі «Соціальна робота». Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Вип 1 (50). С.252–255.

References

1. Buhaichuk, K.L. (2016). Zmishane navchannia: teoretychnyi analiz ta stratehiia vprovadzhennia v osvittii protses vyshchikh navchalnykh zakladiv [Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher educational institutions]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, 4, 1–14. [in Ukrainian].
2. Kukhareno, V.M. (2015). Systemnyi pidkhid do zmishanoho navchannia [A systematic approach to blended learning]. *Informatsiini tekhnologii v osviti*, 24, 53–67. [in Ukrainian].
3. Radchenko, M.I., & Prozhoha, I.V. (2022). Spetsyfika kontrolno-otsiniuvalnoi diialnosti pry pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Specifics of monitoring and evaluation activities in the training of future social workers]. *Visnyk NAU*, 19, 88–97. [in Ukrainian].
4. Khomenko-Semenova, L., Oksamytna, L., & Prokhorenko, Ya. (2022). Osoblyvosti zaprovadzhennia dystantsiinoho navchannia u ZVO pid chas pandemii COVID-19: svitovy dosvid [Peculiarities of implementation of distance learning in higher education institutions during the COVID-19 pandemic: global experience]. *Visnyk NAU*, 19, 97–108. [in Ukrainian].
5. Povidaichyk, O., Vynogradova, O., Pavlyuk, T., Hrabchak, O., Savelchuk I., & Demchenko, I. (2022). Research activities of students as a way to prepare them for social work: adopting foreign experience in Ukraine. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 14(1Sup1), 312–327.
6. Savelchuk, I.B. (2021). Mekhanizmy pidvyshchennia yakosti pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Mechanisms of improving the quality of training of social workers]. *Social work and social education*, 2 (7), 232–240. [in Ukrainian].
7. Savelchuk, I.B., & Bybyk, D.D. (2022). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv v umovakh dystantsiinoi osvity v haluzi «Sotsialna robota» [Organization of independent work of students in the conditions of distance education in the field of «Social work» majoring]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 1 (50), 252–255. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 03.10.2022 р.

Prozhoha Iryna

Candidate of Economics, Ph.D.,
Associate Professor of the Department of Social Technologies
State University «National Aviation University», Kyiv, Ukraine

Radchenko Marina

Candidate of Psychological Sciences
Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Technologies
State University «National Aviation University», Kyiv, Ukraine

Vishtalyuk Valery

Master Degree Student, Social Work major
State University «National Aviation University», Kyiv, Ukraine

EXPERIENCE OF TRAINING SOCIAL WORKERS IN THE CONDITIONS OF BLENDED LEARNING

Abstract. The article is devoted to the problems of using a blended training scheme in the process of training future social workers studying for a master degree. The article analyzes the views of domestic and foreign scientists regarding blended training. This form of training is implemented for use in the Classroom. Practical experience in the implementation of mixed learning in classes from the course «Innovative methods of social work», developed for masters – future managers of the social sphere, is presented. The urgency of the problem under consideration becomes especially important in critical situations that have arisen in our country in connection with quarantine restrictions and martial law. The article considers the possibilities of using computer technologies in the educational process in parallel with the traditional form of education. Advantages and disadvantages of a mixed form of education are considered. The purpose of the article is to present the practical experience of implementing blended learning in classes in the training of future social workers, taking into account its advantages. To achieve the goal, such research methods as analysis, structuring, synthesis, systematization, comparison and generalization of basic theoretical concepts of scientific literature on research problems are used. We also applied observation of the pedagogical process, pedagogical experiment, survey and mathematical processing of research results. The innovative result of the introduction of a mixed form of education into the initial process is the formation of a new model of the organization of education, which requires a complete revision of the content and methodology of education.

Key words: blended learning, distance learning, social workers, educational workload.

УДК 378:37.011.3–051:81'243
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.113-116

Пупена Вікторія Юрївна

здобувач третього освітньо-наукового рівня
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
victoria.pupena@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-6901-4449

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. Формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, що виявляється в орієнтації на гуманістичні принципи, прагненні до пізнання, розкритті сутнісного потенціалу та духовному вдосконаленні, є ключовою особистісно розвивальною установкою їхньої іншомовної освіти. Мета статті: обґрунтування та структурування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкритті сутності її структурних складників. Застосовані методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження; абстрагування, систематизація, порівняння та зіставлення, теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури щодо вивчення наукового фонду; індуктивно-дедуктивні методи, узагальнення для визначення структури гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкриття сутнісних характеристик досліджуваного педагогічного явища, його закономірностей, функціонування та розвитку. З урахуванням комплексного характеру гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, визначаємо її структурні компоненти: аксіологічний (сукупність ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, світобачення, інтересів, професійних устремлінь), когнітивний (лінгвістичні знання та відповідні їм навички, пов'язані з лексичним, фонетичним, граматичним аспектами іноземної мови), інтерсоціальний (сукупність інтегральних, гуманістичних (інтерсоціальних) умінь, інтерсоціальна спрямованість наукового світогляду студентів; рефлексивний (критичність мислення у процесі навчання іноземної мови, рефлексивна культура майбутніх учителів іноземної мови та творча активність і готовність до інноваційної діяльності, самостійна творча позиція, прагнення до творчого самовдосконалення).

Ключові слова: гуманітарна культура, структура, іноземна мова, гуманізація, майбутні учителі.

Вступ. В умовах мінливого нестабільного світу освіта є одним з основних механізмів підвищення якості життя та вдосконалення якостей людини. Особистісно-професійні якості формуються та набуваються в процесі навчання та виховання, самоосвіти й самовиховання, ознайомлення і взаємодії з цінностями цивілізації та культури, становлення особистісного досвіду [1]. Проблема якості освіти актуалізує питання змісту освіти, що пов'язано з проєктуванням та реалізацією цілей освіти й освітніх реформ [2, с.170]. Розвиток гуманітарної культури особистості висувається актуальною стратегічною метою професійної освіти, досягнення якої забезпечується зокрема й за допомогою іншомовної освіти. Зміст іншомовної освіти у вищій педагогічній школі спрямовується на забезпечення досягнення поставлених цілей і відповідність вимогам соціального замовлення щодо якості професійно-педагогічної підготовки студентів та до рівня загальної, зокрема гуманітарної та професійної культури майбутніх учителів для інтеграції в глобальний інноваційний освітній простір. Предметне та діяльнісне наповнення змісту іншомовної освіти майбутніх учителів іноземної мови є ефективним засобом розкриття й розширення когнітивного, гуманітарного, гуманістичного та творчого потенціалу студентів, удосконалення і гармонізації особистості майбутніх учителів на основі культурної самоідентифікації та самодетермінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях ведуться активні наукові пошуки, які стосуються гуманізації та гуманітаризації вищої освіти. Так, науковцями (В.Андрущенко, І.Зяюн, М.Євтух, В.Кремень, В.Луговий, В.Майборода, О.Сухомлинська й ін.) окреслено методологічні та теоретичні історико-педагогічні, філософські дослідження гуманітаризації вищої освіти; визначено особливості розвитку понять «гуманізація» та «гуманітаризація освіти» (І.Бех, М.Волощук, В.Гриньова,

О.Глузман, С.Гончаренко, О.Дубасенюк, Ю.Пелех, Н.Ничкало, С.Сисоєва та ін.); осмислено загальнопедагогічні та методичні аспекти розвитку вищої освіти, а також засоби гуманізації освітнього процесу, формування гуманістичних цінностей здобувачів вищої освіти (Т.Байбара, Н.Бібік, В.Бондар, М.Вашуленко, П.Гусак, О.Дубасенюк, М.Карпенко, Н.Кічук, В.Мисюра, О.Савченко, Л.Хоружа та ін.). Водночас зміна вимог сучасного суспільства до професійних якостей майбутніх учителів іноземної мови актуалізує проблему переходу професійної педагогічної галузі до нової концепції освіти, яка ґрунтується на принципах гуманізму. Тому актуалізується проблема формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, визначення її структурних компонентів та розкриття їхньої сутності.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні та структуруванні гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкритті сутності її структурних складників. Для досягнення мети застосовані наукові **методи дослідження**, які створюють методологічні засади обраного дослідження, зокрема: аналіз психолого-педагогічної літератури на тему дослідження; абстрагування, систематизація, порівняння та зіставлення, теоретичний аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури щодо вивчення наукового фонду; індуктивно-дедуктивні, узагальнення для визначення структури гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкриття сутнісних характеристик досліджуваного педагогічного явища, його закономірностей, функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація освіти у закладах вищої освіти за допомогою координації соціально-гуманітарних, загальнонаукових, загальнопрофесійних дисциплін і дисциплін спеціального циклу спрямована на забезпечення досягнення якості підготовки майбутніх учителів іноземної мови, які

володіють високим рівнем гуманітарної культури. Гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови відображає розвиненість раціонального пізнання та когнітивного мислення, світоглядну зрілість (сформованість комплексу філософських знань, морально-естетичних переконань та установок, емоційно-чутливих аспектів, духу). Формування гуманітарної культури пов'язано з розкриттям особистісного, соціокультурного, інтелектуального, морального потенціалу майбутніх учителів іноземної мови.

У професійній сфері гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови виявляється у методологічній, навчальній, рефлексивній і творчій діяльності. Компоненти гуманітарної культури пов'язані зі здібностями планувати, точно прогнозувати, вносити доцільні зміни у зміст діяльності, здатність вивчати і розуміти вихованців, інтегрувати їх у світ загальнолюдської культури, організувати духовно насичену діяльність. Ось чому так потрібно у професійно-педагогічній освіті орієнтуватися на формування гуманітарної культури майбутніх учителів.

Ключовою категоріальною основою феномену «гуманітарна культура» є поняття «культура», яке є фундаментальною науково-пізнавальною універсалиєю соціально-гуманітарного пізнання [3, с.181]. Гуманітарний потенціал значною мірою визначається загальною культурою особистості, обсягом та рівнем освоєних і накопичених за свідомий період життя знань, навичок та умінь [4]. Багатоелементність і різноманітність культури виявляються в таких структурних елементах: духовно-моральна культура, естетична культура, національна культура, професійна культура тощо [5, с.165]. Специфічні вияви індивідуального ставлення до явищ оточуючого середовища дають змогу виокремлювати в культурі особистості окремі складники (духовна культура, гуманітарна культура особистості, моральна культура особистості, фізична культура особистості, професійна культура особистості тощо) [6]. Окреслені складові частини культури досить самодостатні й автономні, водночас взаємопов'язані між собою в єдиному цільовому прагненні забезпечити самореалізацію та розкриття творчого потенціалу особистості, гармонізувати її взаємини із соціумом [4, с.100]. Проте характер і міра взаємозумовленості таких складників зазнає трансформації та перетворення залежно від тимчасових і ситуативних обставин життя особистості.

Узагальнюючи концептуальні підходи до визначення феноменологічного поняття «гуманітарна культура», С. Федоренко трактує гуманітарну культуру як: аспект цілісної культури, сукупний спосіб та продукт гуманістично зорієнтованої діяльності; сукупність позитивних культурних сенсів, гуманістичних орієнтацій, способів дій та їхніх результатів, пов'язаних із розумінням людини як найвищого критерію суспільного розвитку; світогляд і світовідчуття вільної особистості, яка твердо стоїть на фундаменті людяності, прагне максимально збагатити людяність власного внутрішнього світу власними вчинками та поведінкою у мультиреальному просторі особистості, соціуму та природі [7, с.2]. Натомість, Р. Олексієнко розглядає гуманітарну культуру як творчу діяльність, що визначає поведінку фахівців, стиль спілкування з людьми, ставлення до окремої людини, суспільства, людства загалом і спрямована на освоєння універсальних способів пізнання, гуманістичних технологій професійної діяльності та загальнолюдської культури [8, с.162]. Відтак, гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови відображає уявлення про те, що власна система цінностей є універсальною і придатною для всього світового досві-

ду, що дасть змогу вибудовувати власну вербальну та невербальну поведінку за її законами.

Варто констатувати, що існує певна розбіжність і щодо структури гуманітарної культури. Розглянемо деякі з них. Так, О. Овчарук виокремлює такі компоненти: когнітивно-мотиваційний компонент, що відображає комплекс ціннісних орієнтацій, переконань і якостей особистості, сукупність мотивів її життєдіяльності; комунікативний компонент, основою якого є спілкування як багатогранна та багатофункціональна система, що регулює спільну діяльність і є інструментом пізнання, що формує свідомість і самовизначення особистості в її думках та вчинках; емоційний компонент, що є показником «душевного здоров'я» особистості, що пронизує всі структурні компоненти її індивідуальної культури і є тим необхідним утворенням, без якого людина як особистість сформуватися не може; конативний компонент, що характеризує особистість з позиції її активності, дієвості, відображає її прагнення самовдосконалення [9, с.106]. Дещо інші компоненти гуманітарної культури визначає С. Федоренко: аксіологічний (орієнтація на пріоритет загальнолюдських цінностей, ставлення до людини як до найвищої цінності); когнітивний (сукупність знань про духовний світ людини, сенс людського буття, специфічних форм людської життєдіяльності); діяльно-практичний (гуманне ставлення до людей у всіх сферах життєдіяльності – побутовій, суспільній, професійній) [7, с.4]. У дослідженні С. Матвієнко та С. Сторожук визначено такі компоненти гуманітарної культури особистості: інформаційний (знання про природу, суспільство, мислення, способи діяльності); рефлексивний (ставлення людини до світу, себе); діяльнісний (продукування нових знань, норм, цінностей, орієнтацій і значень) [10, с.161].

Враховуючи комплексний характер гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, визначаємо такі її структурні компоненти: аксіологічний, когнітивний, інтерсоціальний, рефлексивний.

Аксіологічний компонент розглядається з позицій культуровідповідності, реалізує виховну функцію та формує моральну культуру майбутніх учителів іноземної мови. Окреслений компонент є сукупністю ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, світобачення, інтересів, професійних устремлень. Це емоційно-ціннісні новоутворення у структурі особистості, тобто ціннісний аспект змісту освіти [2, с.170]. «Іноземна мова» як гуманітарна дисципліна у вищій школі актуалізує завдання розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови як фахівців у сфері навчання й виховання підростаючого покоління. Тому аксіологічний компонент гуманітарної культури відображає таку сукупність цінностей:

- цінності спілкування іноземною мовою – розуміння значущості взаємодії та спілкування суб'єктів іноземною мовою з метою обміну інформацією, досвідом, знаннями, вміннями, результатами діяльності в різних сферах життєдіяльності;
- цінності солідарності – усвідомлення себе як представника суспільства, людства загалом чи певної групи людей, об'єднаних спільністю інтересів, діяльністю, моральними постулатами;
- цінності творчості та професійної діяльності – ставлення до професійної діяльності як значущого й суттєвого аспекту життєдіяльності; визнання необхідності прагнення творчого самовияву;
- цінності життя людини – усвідомлення та прийняття відповідальності за власне життя і життя інших людей, розуміння необхідності збереження та

зміцнення фізичного, морального (душевного), соціально-психологічного здоров'я;

– цінності громадянськості та патріотизму – виховання любові до Батьківщини, рідного краю, поважного ставлення до культурної та історичної спадщини попередніх поколінь з одночасним визнанням різноманітності багатонаціонального й полікультурного світового простору;

– цінності істини – визнання неприпустимості маніпулювання свідомістю людей і спотворення картини світу недостовірною інформацією.

Когнітивний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови відображає лінгвістичні знання та відповідні їм навички, пов'язані з лексичним, фонетичним, граматичним аспектами іноземної мови. Когнітивний компонент характеризує знання формальних норм іноземної мови, які представлені у типових фразах, зразках мовної поведінки у певних контекстах у процесі міжособистісної, міжкультурної, (квазі) професійної взаємодії іноземною мовою. Соціально-психологічна установка когнітивного компоненту гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови пов'язана з розвитком комунікативних якостей особистості студентів (умінь слухати, повідомляти інформацію, бути толерантним до іншої думки, розуміти співрозмовника, виявляти готовність і здібності до спілкування, вміння взаємодіяти, долати бар'єри у спілкуванні). Когнітивний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови відображає: знання загальних положень теорії та практики перекладу у сфері навчальної та професійної комунікації; знання щодо взаємодії з учнями як процесу міжмовної та міжкультурної комунікації; знання класифікації та пояснення специфіки використання на уроках різних видів і жанрів; знання щодо різних прийомів передачі лексичних і граматичних одиниць.

Інтерсоціальний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови пов'язаний з формуванням інтегральних, гуманістичних (інтерсоціальних) умінь; вихованням молодого покоління з новим мисленням на кшталт загальнолюдських (інтерсоціальних) цінностей, становленням інтерсоціальної спрямованості наукового світогляду студентів. Таким чином, інтерсоціальний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови відображає:

– готовність та здібності студента розмовляти іноземною мовою, що розкриваються у професійно зумовленій мовленнєвій діяльності, мовних ситуаціях різних стилістичних формацій;

– досвід творчої діяльності, що відображає готовність до відповідального вибору дій і способів вирішення професійних завдань проблемного характеру;

– особистісний досвід озаймовлення, вивчення та взаємодії з іншомовною лінгвокультурою у ситуаціях практичного використання іноземної мови як інструменту занурення у міжкультурну комунікацію;

– професійна підготовленість, що відповідає регламентованим і нормативним вимогам стандартів у різних структурних виявах (комунікативна, інформаційна, розумова, регулятивна діяльність);

Рефлексивний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови характеризує критичність мислення у процесі навчання іноземної мови, рефлексивну культуру майбутніх учителів іноземної мови та творчу активність і готовність до інноваційної діяльності, самостійну творчу позицію, прагнення до творчого самовдосконалення. Виявом рефлексивного компоненту є сформованість рефлексивних якостей (обдуманість висловлювань, логічна послідовність висловлюваних суджень) і розвиненість критичного мислення.

Висновки. Формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови – безперервний процес, що орієнтує студентів на духовно-гуманістичні цінності, покликаний забезпечити особистісний та професійний розвиток майбутніх учителів, в якому органічно переплітаються гуманістичні форми діяльності студента, що поєднуються з його емоційно-чуттєвим світом і взаємовідносинами з оточуючими людьми. Багатоструктурність феномену «гуманітарна культура» дало змогу визначити такі структурні компоненти гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови: аксіологічний, когнітивний, інтерсоціальний, рефлексивний. Гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови є комплексом якостей та ціннісних орієнтацій, що сприяють або перешкоджають успішному вирішенню педагогічних завдань і, відповідно, впливають на «професіоналізм діяльності». Перспективами подальших досліджень є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Ніколаєва С. Сучасні підходи до реалізації міжкультурної іншомовної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Вип.162 (66). С.31–36.
2. Onishchuk I. Foreign language education as philosophical, social, psychological and pedagogical category. *The modern higher education review*. 2017. Vol. 2. P.168–173.
3. Ткаченко Н.М. Методика формування професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов у педагогічних закладах вищої освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. 2018. Вип. 3. С.180–183.
4. Черньонков Я.О. Професійна культура майбутнього вчителя іноземних мов: формування та діагностика: моногр. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. 190 с.
5. Chipaco F., Branco M.L. Professional culture and teacher professionalism in higher education. *EDULEARN18 Proceedings*. 2018. P.163–168.
6. Arnautov A., Shubkina O., Gafurova N., Osipova S. Professional culture of the future specialist in the context of sustainable development. In V.Chernyavskaya, N.Kuße. Professional culture of future specialist, 2018. Vol. 51. P.1008-1015.
7. Федоренко С.В. Концептуальні підходи до визначення феноменологічного поняття «гуманітарна культура». *Психолого-педагогічні науки*. 2012. Вип. 5. С.1–4.
8. Олексієнко Р.В. Гуманітарна культура як невід'ємна частина сучасної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип.1 (76). С.160–165.
9. Овчарук О.В. Особистість у просторі культури: навчальний посібник. Київ: НАКККіМ, 2019. 136 с.
10. Матвієнко С., Сторожук С. Вища гуманітарна освіта та можливості формування моральної особистості в умовах сучасного суспільства. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип.1–2 (139–140). С.158–168.

References

1. Nikolayeva, S. (2018). Suchasni pidkhody do realizatsiyi mizhkul'turnoyi inshomovnoyi osvity [Modern approaches to the implementation of intercultural foreign language education]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 162 (66), 31–36. [in Ukrainian].

2. Onishchuk, I. (2017). Foreign language education as philosophical, social, psychological, pedagogical category. *Modern higher education review*, 2, 168-173.
3. Tkachenko, N.M. (2018). Metodyka formuvannya profesiynoho imidzhu maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov u pedahohichnykh zakladakh vyshchoyi osvity [Method of forming the professional image of future teachers of foreign languages in higher educational pedagogical institutions]. *Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity*, 3, 180–183. [in Ukrainian].
4. Chern'onkov, Ya.O. (2007). *Profesiyna kul'tura maybutn'oho vchytelya inozemnykh mov: formuvannya ta diahnostyka* [Professional culture of the future teacher of foreign languages: formation and diagnostics]. Imeks-LTD. [in Ukrainian].
5. Chipaco, F., & Branco, M.L. (2018). Professional culture and teacher professionalism in higher education. *EDULEARN18 Proceedings*, 163–168.
6. Arnautov, A., Shubkina, O., Gafurova, N., & Osipova, S. (2018). Professional culture of the future specialist. in the context of sustainable development. In V.Chernyavskaya, & H.Kuße (Eds.), *Professional Culture of the Specialist of the Future*, 51. (pp.1008–1015). Future Academy.
7. Fedorenko, S.V. (2012). Kontseptual'ni pidkhody do vyznachennya fenomenolohichnoho ponyattya «humanitarna kul'tura» [Conceptual approaches to defining the phenomenological concept of «humanitarian culture»]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*, 5, 1–4. [in Ukrainian].
8. Oleksiyenko, R.V. (2017). Humanitarna kultura yak nevidyemna chastyna suchasnoyi osvity [Humanitarian culture as an integral part of modern education]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka*, 1 (76), 160–165. [in Ukrainian].
9. Ovcharuk, O.V. (2019). *Osobystist' u prostori kul'tury* [Personality in the space of culture]. NAKKKiM. [in Ukrainian].
10. Matviyenko, S., & Storozhuk, S. (2015). Vyshcha humanitarna osvita ta mozhyvosti formuvannya moral'noyi osobystosti v umovakh suchasnoho suspil'stva [Higher humanitarian education and the possibilities of forming a moral personality in the conditions of modern society]. *Mul'tyversum. Filosofs'kyi al'manakh*, 1–2 (139–140), 158–168. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 10.10.2022 р.

Pupena Victoria

PhD Student, specialty 011 Educational, pedagogical sciences
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

CONCEPT, CONTENT AND STRUCTURE OF HUMANITARIAN CULTURE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Abstract. The formation of the humanitarian culture of future foreign language teachers, displayed in the orientation to humanistic principles, the desire for knowledge, the disclosure of essential potential and spiritual improvement, is a key personally developing attitude of their foreign language education. The purpose of the article: scientific substantiation and structuring of the humanitarian culture of future foreign language teachers, revealing the essence of its structural components. Methods applied: analysis of psychological and pedagogical literature on the research topic; abstraction, systematization, comparison and juxtaposition, theoretical analysis and generalization of data from scientific and methodological literature regarding the study of the scientific fund; inductive-deductive methods, generalization to determine the structure of the humanitarian culture of future foreign language teachers, revealing the essential characteristics of the studied pedagogical phenomenon, its regularities, functioning and development. Taking into account the complex nature of the humanitarian culture of future foreign language teachers, we define its structural components: axiological (a set of value orientations, views, beliefs, worldview, interests, professional aspirations), cognitive (linguistic knowledge and corresponding skills related to lexical, phonetic, grammatical aspects of a foreign language), intersocial (combination of integral, humanistic (intersocial) skills, intersocial orientation of students' scientific outlook); reflective (critical thinking in the process of learning a foreign language, reflective culture of future foreign language teachers and creative activity and readiness for innovative activity, independent creative position, striving for creative self-improvement). Prospects for the research: theoretical substantiation of pedagogical conditions for the formation of the humanitarian culture of future foreign language teachers.

Key words: humanitarian culture, structure, foreign language, humanization, future teachers.

УДК 37.018.43+004.5:355.01+616-036.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.117-121

Розлуцька Галина Миколаївна

доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
grozlutska@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9062-5466>

Невмержицька Олена Василівна

доктор педагогічних наук, професор
кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м.Дрогобич, Україна
nhelen750@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9911-9735>

Назаров Володимир Сергійович

аспірант
кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
vonaz2713@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0906-7020>

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ І СТУПЕНЯ ЗАСОБАМИ СЕРВІСІВ GOOGLE

Анотація. Актуальність проблеми формування інформаційної компетентності засобами сервісів Google зумовлюється поширенням цифрових носіїв інформації в усіх сферах суспільного життя. В галузі освіти, інформаційна компетентність детермінується в умовах дистанційного навчання. Оскільки, базовим для формування ключових компетентностей здобувачів освіти є І ступінь ЗЗСО, то у фокусі дослідження є формування інформаційної компетентності дітей молодшого шкільного віку засобами сервісів Google. Метою статті є виявити можливості використання сервісів Google в освітньому процесі загальної середньої освіти І ступеня, встановити та описати перспективи формування інформаційної компетентності учнів ЗЗСО І ст. Для досягнення мети використано аналітико-синтетичні методи дослідження. Проаналізовано та розкрито зміст понять «компетентність», «інформаційна компетентність», «цифрова компетентність», «інформаційний сервіс» та «сучасне інтерактивне освітнє середовище». У результаті дослідження зроблено висновки про необхідність використання інформаційних технологій під час епідеміологічних та військових подій, представлено добірку найкращих інформаційних сервісів, які можуть бути використані в освітньому процесі для формування інформаційної компетентності учнів початкових класів; описано паттерни структурування відповідних сервісів у формі інтерактивного освітнього середовища.

Ключові слова: інформаційна компетентність, епідемія, військовий час, дистанційне навчання, сервіси Google.

Вступ. Постійний та стрімкий розвиток цифрових технологій має величезний вплив на всі аспекти життя сучасної людини. Починаючи з різних галузей суспільства, таких як промисловість, сільське господарство, освіта і закінчуючи буденністю та щоденними справами людини. В міжнародному науково-освітньому просторі збільшуються можливості застосування технологій і цифрових ресурсів з використанням інтернет сервісів та різних технологічних можливостей з використанням інтернет мережі. Розвиток інформаційно-цифрових технологій вимагає від сучасної людини значних і сформованих навичок інформаційної компетентності. Інформаційна компетентність передбачає доцільне застосування інформаційно-комунікаційних технологій сучасною людиною у повсякденному житті, у професійній діяльності, у соціумі та приватному спілкуванні. Молодші покоління починають швидше здобувати знання про користування інформаційними ресурсами через широке поширення і доступність до цифрових технологій. Проте, динамічний розвиток інформаційних технологій і, як наслідок, зміна вимог до освітньої діяльності дисонує з рівнем розвитку інформаційної компетентності учнів. Актуалізується проблема використання в освітньому процесі новітніх цифрових

технологій та інформаційної компетентності здобувачів освіти.

Аналіз наукових джерел свідчить, що у зв'язку з євроінтеграційними процесами, було оновлено зміст початкової освіти (Державний стандарт початкової освіти, концепція Нова українська школа, вимоги до навчальних програм). Відтак, інформаційна компетентність увійшла до переліку ключових [1, с.12]. Науково-методичні аспекти формування інформаційної компетенції молодших школярів представлено у роботах О.С.Кочеткова [2], Н.З.Софій та ін. [6], С.Д.Галик, О.В.Барна [1], С.В.Смолюк [5]. Науковці та методисти-практики стверджують, що сьогодні для створення якісного розвивального середовища початкової освіти необхідно використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Поза увагою залишаються інструментальні підходи до формування комунікаційної компетентності здобувачів освіти І ступеня засобами сервісів Google.

Мета статті: проаналізувати можливості використання сервісів Google в освітньому процесі ЗЗСО І ст. для формування інформаційної компетентності дітей молодшого шкільного віку. Для досягнення мети та завдань дослідження використано аналітико-синтетичні **методи** роботи з науково-методичними

джерелами, аналіз власного досвіду роботи в галузі ІТ-технологій для визначення інструментарію сервісів Google для формування інноваційної компетентності дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. В контексті впровадження концептуальних засад Нової української школи сьогодні акцент зроблено на компетентнісному підході. У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю. Компетентність – сукупність навичок, способів мислення, цінностей, знань, умінь, та інших якостей, що характеризують спроможність індивідууму успішно проводити навчальну або професійну діяльність [6, с.12]. Важливе місце серед навчальних компетентностей займає інформаційна компетентність.

Державним стандартом початкової освіти, який затверджено постановою Кабінету Міністрів від 21 лютого 2018 року №87 визначено, що цілліс інформатичної освітньої сфери є формування в школярів спроможності вирішувати проблеми, завдання з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві. Однак питання формування інформатичної компетентності учня початкової школи у розрізі вимог Нової української школи залишається відкритим. Інформаційна компетентність – це сукупність компетенцій, пов'язаних із взаємодією з інформацією у всіх її форматах, які дозволяють доцільно використовувати інформаційні технології різних видів як у друкованій формі, так і в цифровій, працювати з інформацією в різних її варіаціях як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності. Також має місце альтернативне визначення, під інформаційною компетентністю розуміють, знання, вміння, мотивація і відповідальність, пов'язані з пошуком, організацією, архівуванням цифрової інформації і її критичним осмисленням, а також зі створенням інформаційних об'єктів з використанням цифрових.

Сучасними засобами формування інформаційної та цифрової компетентності може виступати різний контент (електронні курси, тренажери, засоби взаємодії вчителя та учня, системи дистанційного навчання та ін.). Цей контент повинен відповідати сучасним характеристикам дидактичних засобів (наочність, мультимедійність, інтерактивність) [4]. Одним із визначальних особливостей інформаційних сервісів є інтерактивність. Інтерактивність – це принцип організації системи, при якому мета досягається інформаційним обміном між елементами даної системи. Інтерактивна освітня платформа передбачає собою організацію і розвиток інтерактивного діалогу між усіма учасниками освітнього процесу. Формування сучасного інтерактивного освітнього середовища має здійснюватися в умовах широкого впровадження і застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Воно надає засоби для забезпечення самостійної навчальної діяльності учнів, безперервного оновлення змісту навчальних матеріалів і швидший доступ до них.

Для створення сучасної інтерактивної навчальної платформи базисом можуть слугувати онлайн сервіси, які надає компанія Google. Вагомими плюсами при виборі саме сервісів компанії Google є те, що більша частина з них є зручними в користуванні, мають централізоване сховище даних та є безкоштовними. Хмарні технології дозволяють розв'язати проблему із забезпеченням однакової доступності до

наукових ресурсів для учнів та вчителів, в освітньому процесі, як під час уроків так і після них. Велику долю в розвиток даних технологій в сфері освіти привносить компанія Google. Наступні сервіси Google, можуть бути використані для навчального процесу: Google Документи – безкоштовний онлайн офісний пакет, Google Drive – сервіс для зберігання документів та роботи з ними, Google Клас – безоплатний сервіс, для освітніх закладів з метою полегшення створення, поширення та оцінювання завдань у цифровому вигляді.

Розглянемо результати дослідження особливостей функціоналу сервісів Google, які будуть найбільш корисними для формування інформаційної та цифрової компетентності учнів.

Google Classroom об'єднує Google Диск, Google Таблиці, Google Документи, Google Форми, Google Презентації, Google Sites та інші служби, які можна використовувати для допомоги освітнім закладам для переходу до цифрових систем [7, с.3]. Особи, що здобувають освіту (об'єднані в одну загальну групу «студенти») можуть автоматично імпортуватися зі шкільного сайту або бути додані в клас через базу навчального закладу.

Даний сервіс пропонує різного роду функціонал для освітнього процесу. Функціонал «Завдання» – для ефективного навчання, завдання зберігаються та оцінюються в сервісах Google. Вони дозволяють кооперувати викладачу, вихователю чи вчителю, із учнями, а також учням між собою. Всі документи зберігаються на Google диску учня, і потім вони передаються для оцінювання.

Функціонал «Оцінювання» – Google Classroom має різноманітні інструменти для оцінювання. Вчителі мають можливість прикріплювати документи до завдання, і студенти можуть передивлятися, змінювати або одержувати копії [8, с.4]. Студенти також можуть створювати свої власні документи і додавати їх до задач. Визначені завдання можуть оцінюватись вчителем і можуть повертатись з коментарями від вчителя, аби дозволити учню зробити перевірку завдання, скорегувати помилки і надати на повторне оцінювання.

Наступним сервісом, який дає величезні можливості для створення інформаційної навчальної інфраструктури є Google Docs.

Сервіс є веб-сайтом, тобто з ним можна інтерактувати через браузер, без додаткових інсталяцій програм на комп'ютер. Таблиці і документи, які створюються, розташовуються на серверах, а також можуть бути збережені на комп'ютері користувача. В цьому і є основна перевага сервісу, оскільки доступ до даних можливий з довільного комп'ютера, під'єданого до мережі. Цей сервіс містить три основні частини: роботу з текстовими файлами та таблицями, створення презентацій та створення Google форм (наприклад для тестування) [8, с.2]

Варто детальніше зупинитись на найбільш мультимедійних та інтерактивних частинах сервісу, а саме на створенні презентацій та форм. Google Презентація надає змогу створювати цифрові презентації онлайн. Присутні інструменти експорту/імпорту файлів Microsoft PowerPoint. Базою для розробки Google Presentations лягли напрацювання компанії Tonic System, яка стала частиною компанії Google в 2007 році. Найкраще можливості сервісу можна продемонструвати на прикладі створення презентації.

Додаткові можливості в даному сервісі: відміна дій на декілька дій назад (або навпаки вперед); зміна розміру полотна за екранними розмірами; робота з формулами та можливість створювати довільні фігу-

ри; можна залишати коментарі; у підменю «Додатково» є можливість змінити фон для макету, загальний макет, замінити тему презентації, прикріпити анімацію для переходу між слайдами.

Окрім роботи з презентаціями, важливим є змога створювати Google форми. У сервісі Google Drive є підсервіс «Google Forms», що використовується для роботи із різного роду блоками завдань, що має допомогти вчителю для контролювання учнів. Найчастіше, використовують даний підсервіс для створення системи контролювання щотижневої, помісячної, семестрової, річної діяльності. Google Forms може бути використаний також в цілях, створення різного роду опитувань, тестувань – від індивідуальних до масових.

Перед початком роботи потрібно бути залогініним в сервіс Google Drive. А потім слідувати за наступною інструкцією:

- 1) після кліку на «Створити», з'явиться меню, в ньому потрібно вибрати «Форма», потім надати (або ні) доступ до форми користувачам, що мають доступ до папки, в якій створюється форма;
- 2) потрібно зазначити назву та тип документу;
- 3) створиться незаповнена форма, в ній необхідно розписати всі необхідні питання (використовуємо кнопку «Додати елемент»);
- 4) для всіх питань потрібно вказати: назву, пояснення, тип питання (текст, вибір декількох відповідей, прапорці, сітка);
- 5) вибрати, обов'язковість заповнення цього питання;
- 6) коли всі потрібні поля готові натиснути «Надіслати форму» і «Готово» після цього форма буде створена.

Пандемія внесла суттєві корективи в організацію та провадження освітнього процесу, який десятиліттями накопичував кращі практики форм і методів навчання. Карантинні обмеження зумовлюють переведення освітньої діяльності в дистанційний режим, що вимагає створення новітніх підходів в її організації. 16 жовтня 2020 року набрало чинності «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затверджене наказом Міністерства освіти й науки (далі – МОН) України від 08 вересня 2020 року № 1115. Міністерство пропонує відповідні рекомендації для закладів загальної середньої освіти, що стосуються формування процесу освіти під час дистанційного навчання [4, с.91].

Згідно цих нормативних актів заклади освіти, враховуючи їхню автономію володіють змогою: визначити форми та особливості організації навчального процесу для реалізації дистанційного формату навчання, здійснювати вибір конкретних освітніх електронних платформ та сервісів, які слугуватимуть інструментами впровадження організації дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom, Zoom тощо) [7, с.95].

Враховуючи зміни в процесі навчання, які були зумовлені пандемією, більшість освітян мають досвід роботи в дистанційному режимі. Це полегшує адаптацію до нових методичних вказівок щодо реалізації навчання в початковій школі в умовах воєнного часу.

Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або

надзвичайного стану» та статті 571 Закону України «Про освіту» особам, що отримують освіту, в умовах воєнного стану або надзвичайної ситуації в Україні чи окремих її територіях, оголошених у встановленому порядку, які вимушені були змінити місце проживання, місце навчання, роботи, незалежно від місця, де вони перебувають на час надзвичайного періоду гарантується реалізація навчання в дистанційному форматі або в будь-якому іншому, що передбачає найбільшу можливу безпеку для його учасників [4, с.2].

Серед усіх переваг і недоліків дистанційного навчання внаслідок ситуації, пов'язаної з COVID-19, виокремлюється об'єктивна вимога медіаграмотності щодо опанування сучасних інформаційно-комунікаційних і мультимедійних технологій. Отже, віртуальні мережі сильніше інтегруються у звичне життя людей, вимагаючи від них активної щоденної участі. Тому мають бути сформовані навички критичного підходу до інформації, відбору щодо її використання тощо.

Враховуючи те, що під час воєнного періоду інтернет може функціонувати нестабільно, передбачено можливість завантаження підручників в електронному варіанті на певний носій інформації. Протягом дистанційного формату навчання вчитель може працювати в синхронному і асинхронному режимах з задіюючи електронні освітні сервіси.

На практиці використання сервісів Google є дуже зручним та дієвим інструментарієм в навчальному процесі в умовах дистанційного навчання. Для дистанційних уроків вчителі можуть використовувати різноманітні додаткові ресурси. Опрацювати теоретичний матеріал, наприклад з підручника, можуть всі учні, проте виконати практичні завдання далеко не всі, оскільки діти можуть перебувати в різних умовах. Тому найбільш поширеними та дієвими в контексті контролю знань є тести. Для реалізації цього завдання ефективним ресурсом є Google-форми: різноманітні формати тестів, можливість оцінювання та контроль від повторної задачі. В поєднанні з Google Meet також можна використовувати Google Classroom. Даний сервіс дозволяє ефективно керувати навчальним процесом. А також деякі з сервісів можна використовувати і без підключення до мережі інтернет.

Висновки. Вищенаведене дає підстави стверджувати, що формування інформаційної компетентності учнів ЗЗСО I ступеня є дуже важливим етапом інформаційної освіченості здобувачів загальної освіти. Формування інформаційної компетентності можна реалізовувати через використання цифрових інструментів, інтерактивного навчання за допомогою онлайн сервісів, які надає компанія Google. Сервіси Google можуть бути успішно використані для систематизації нового матеріалу, структурування навчальної документації, тестуванні, створенні інтерактивних навчальних матеріалів. Це дає можливість формування інформаційної компетентності при аналізі та синтезі інформації, створенні на її основі нового контенту в різних цифрових форматах, візуалізації результатів роботи. Перспективними напрямками подальших досліджень в розрізі започаткованої проблеми вважаємо вивчення зарубіжного досвіду використання сервісів Google у процесі здобуття початкової освіти.

Список використаної літератури

1. Галик С.Д., Барна О.В. Інформатична компетентність в зміні початкової освіти: європейський досвід. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*. 2018. № 2. С.166–169.
2. Кочеткова О.С. Формування інформаційно-цифрової компетентності учнів в інтерактивному освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2018. № 29. С.87.

3. Кравченко О., Міщенко М. Соціально-психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 8. С. 90–99.
4. Лист МОН №1/3725-22 від 29.03.22р. «Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного стану». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-voennogo-chasu> (дата звернення: 1.09.2022 р.)
5. Смолюк С.В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець XX – початок XXI ст.). Луцьк: Східноєвропейський Національний Університет Імені Лесі Українки, 2015. 240 с.
6. Софій Н.З., Онопрієнко О.В., Найда Ю.М., Пристінська М.С., Большакова І.О. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н.М.Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2017. 134 с.
7. Google Docs Blog: Translation and undo smartquotes in documents. URL: <https://web.archive.org/web/20130815065517/http://googledocs.blogspot.com/2010/07/translation-and-undo-smartquotes-in.html> (дата звернення: 1.09.2022 р.)
8. Magid L. Google Classroom Offers Assignment Center for Students and Teachers. Forbes. 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/larrymagid/2014/05/06/google-classroom-offers-control-center-for-students-and-teachers/?sh=32a776b84d66> (дата звернення: 01.09.2022 р.)

References

1. Galik, S.D., & Barna, O.V. (2018). Informatychna kompetentnist v zmistі pochatkovoї osvity: yevropejskyi dosvid [Information competence in the content of primary education]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektivy*, 2, 166–169. [in Ukrainian].
2. Kochetkova, O.S. (2018). Formuvannya informatsiyno-tsifrovoyi kompetentnosti uchniv v interaktivnomu osvıtnomu seredovischi zakladu zagalnoyi serednoyi osviti [Formation of information and digital competence of students in an interactive educational environment of a general secondary education institution. *Pedagogichna osvita: teoriya i praktyka. Psychologiya. Pedagogika*, 29, 87. [in Ukrainian].
3. Kravchenko, O. & Mishchenko, M. (2021). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh dystantsiinoho navchannia [Social and psychological support of participants in the educational process in the conditions of distance learning]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya psykholohichni nauky*, 8, 90–99. [in Ukrainian].
4. List MON #1/3725-22 vld 29.03.22r. «Pro organizatsiyu osvitnogo protsesu v pochatkovly shkoli v umovah voennogo stanu» [MoE letter No. 1/3725-22 dated by March 29, 2022. «On the organization of the educational process in primary school under martial law»]. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-voennogo-chasu> [in Ukrainian].
5. Smoliuk, S.V. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stanovlennia rozvyvalnoho osvitnoho seredovyscha v systemi pochatkovoї osvity Ukrainy (kinets XXI – pochatok XXI st.) [Organizational and pedagogical conditions for the formation of a developmental educational environment in the primary education system of Ukraine (end of the 20th - beginning of the 21st century)]. East European National University named after Lesya Ukrainka. [in Ukrainian].
6. Sofii, N.Z., Onopriienko, O.V., Naida, Yu.M., Prystinska, M.S. & Bolshakova, I.O. (2017). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelja [The new Ukrainian school: a teacher's guide]. Pleiady. [in Ukrainian].
7. Google Docs Blog: Translation and undo smartquotes in documents / <https://web.archive.org/web/20130815065517/http://googledocs.blogspot.com/2010/07/translation-and-undo-smartquotes-in.html> [in Ukrainian].
8. Magid, L. (2018). Google Classroom Offers Assignment Center for Students and Teachers. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/larrymagid/2014/05/06/google-classroom-offers-control-center-for-students-and-teachers/?sh=32a776b84d66>.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Rozlutska Halyna

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Professor of General Pedagogy and High School Pedagogy Department
State Univeristy «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Nevmerzhytska Olena

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

Nazarov Volodymyr

PhD Student
General Pedagogy and High School Pedagogy Department
State Univeristy «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

FORMATION OF INFORMATION COMPETENCES OF PUPILS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS OF THE FIRST DEGREE BY MEANS OF GOOGLE SERVICES APPLYING

Abstract. The article analyzes the problem of information competence's formation of pupils of general secondary education institutions of the first degree applying the Google services. It was noted that today the issue of information competence's formation of pupils, has been actualized, especially in conditions of distance learning. The main purpose of the article is to identify the possibilities of using Google services in the educational process of general secondary education of the first degree, to establish and describe prospects of formation of information competence's formation of pupils of general secondary education institutions of the first degree. To achieve the goal and objectives of the research, analytical and synthetic methods of working with scientific and methodical sources, analysis of own experience in the field of IT technologies were used to determine the toolkit of Google services for the formation of innovative competence of children of primary school age. The content of the following concepts: «competence», «information competence», «digital competence», «information service» and «modern interactive

educational environment» was analyzed and disclosed in this article. The concept of information competence and its formation according to the requirements of the new Ukrainian school was considered. The particular attention was focused on the effective usage of information technologies during epidemiological and military events. The list of the best information services that can be applied in the education process in order to form the information competence of primary students is presented. Detailed instructions for all information services considered in this article were developed. These instructions were presented with a brief description of work and effective usage in the educational process of distance learning. In addition, the patterns of structuring the corresponding services in the form of interactive educational environment were described. The format of the offered interactive educational environments meets all the standards and requirements provided by the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Key words: information competence, epidemic, military time, distance learning, Google services.

Ростока Марина Львівна

кандидат педагогічних наук, старший дослідник
старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного
супроводу освіти

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, НАПН України
м.Київ, Україна

marilvross@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-1891-5482>

Кушнір Вікторія Владиславівна

молодший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного
супроводу освіти

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, НАПН України
м.Київ, Україна

kushnir2610@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6451-5148>

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті систематизовано та виокремлено роль виставкових процесів у сфері національної освіти, розкрито результати впливу цих заходів на формування національної ідентичності та самосвідомості освітян. Наведено приклади основних освітянських виставок України та представлено виставкову діяльність за участю НАПН України як інструментарій інформаційно-аналітичного супроводу модернізації освітньої галузі. Визначено впливову роль виставок на формування іміджу інноваційного освітянина та розвиток його як особистості. За мету публікації автори ставлять представлення поточних результатів заключного етапу планового наукового дослідження на тему «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти». Авторами актуалізується процес вивчення проблеми освітянської виставкової діяльності як одного із ефективних інструментів якісного інформаційно-аналітичного супроводу модернізації та реформування освітньої галузі України. Ними акцентується увага на ролі виставкової діяльності у формуванні іміджу як освітянина (дослідника, інноватора, тощо) так й безпосередньо закладу освіти, наукової установи. Також, наведено низку документів чинного законодавства України щодо організації виставкової діяльності, у тому числі й в освітянській сфері. Із застосуванням методів контент-аналізу науково-практичних, наукових, інформаційно-довідкових та ін. джерел, а також івент-аналізу виставкової діяльності, здійснено систематизацію та узагальнення отриманих результатів дослідження. Відповідно авторами наведено результати аналітичних розвідок щодо останніх досліджень і публікацій. Розглядаються також окремі моменти з досвіду дослідників, які у своїх наукових працях зосереджують власні міркування на дослідженні виставкових процесів. У такий спосіб постає проблема освітньої виставкової діяльності в контексті інформаційно-аналітичного забезпечення та її вплив на формування іміджу як навчальних закладів, так і наукових установ, а також кожного дослідника, педагога-практика, кожного, хто намагається презентувати власні експонати практичної діяльності та наукових досліджень у виставковому середовищі для позиціонування набутого досвіду та знань.

Ключові слова: виставкова діяльність, інформаційно-аналітичний супровід, національна освіта, модернізація освіти.

Вступ. В епоху суспільних швидкоплинних трансформацій та цифровізації глобального світового простору, що формує нову філософію існування людства, зробимо спробу дослідити одну із таких цікавих проблем в контексті модернізації та реформування освітньої галузі України – освітянська виставкова діяльність. Основний акцент зробимо на представлення виставкової діяльності в якості ефективного методологічного інструментарію задля інформаційно-аналітичного супроводу в контексті інновацізації освіти за рахунок представлених наукових, науково-практичних, навчально-методичних, технологічних прикладних новинок (експонатів). Відтак, сучасні реалії буквально змушують нас аналізувати все, що відбувається навколо і безумовно думати про вплив різних дій безпосередньо на нашу власну освіченість. Зацікавленість в оновленні освітньої галузі, наповнення її фондів новітнім змістом та інноваційним форматом є безпосередньо важливим аргументом задля обміну освітянським і науковим досвідом.

Справді, виставки є не тільки презентаційною формою надання інформації, а й є потужним інструментарієм інформаційно-аналітичного супроводу інноваційної освітянської діяльності щодо мотивування, стимулювання, просвітиництва та набуття певного досвіду створення наукових, соціально-педагогічних та професійно орієнтованих комунікацій, наведення контактів за інтересами, апробації та впровадження власних ідей та здобутків тощо. Авжеж нині дійсно активізація виставкової діяльності має свою рацію.

Освітні організації та наукові установи, а також багато стейкхолдерів – підприємств й фірм, бізнесових структур, стають все частіше організаторами-спонсором та провідними структурами презентаційних заходів виставки. Все більше «глядачів» відвідують їх. Справді, саме освітнє виставкове мистецтво є зв'язуючою ланкою багатьох ідей та думок, що генеруються у трансдисциплінарному інформаційно-освітньому виставковому просторі. Зазначимо, що у жанрі виставкової творчості немає одностайної думки, кожна людина інтерпретує побачене, посила-

ючись на свій власний погляд до світу. Але саме це і стає важелем впливу на вибір та становлення у професії, встановлення планів зі здобуття освіти, окреслення перспектив власної кар'єрної траєкторії та ін. Саме це має вплив на формування моральних цінностей, національної й професійної ідентичностей та культури громадян країни, уможливлене певні переконання та формує упевненість учасників виставки (у т. ч. й конкурсантів) у вже зробленому в розвиток освіти внеску. У цьому сенсі актуальним стає «діалог» автора-«глядача» зі світом виставкових подій, усвідомлення ним побаченого та співставлення з власними думками, знаходження цікавих освітніх та наукових інтерпретацій, окреслення власних прогнозів щодо співпраці з однодумцями.

Становлення ринкових відносин, набуття виставкового досвіду та забезпечення певних конкурентних позицій для освітянських виставкових структур, посприяло вдосконаленню саме їхньої виставкової діяльності взагалі, а також формуванню іміджа кожної конкретної освітянської виставки – зокрема. Вочевидь, що зі здобуттям Україною незалежності та переходом економіки держави на ринкові засади, особливо впродовж останніх років, стейголде-ри (бізнесмени, посередники, виробники, представники органів державної влади) набули певного досвіду у виставковій справі. Так тож одним із перших документів незалежної України у сфері виставкової діяльності, що видано у 1996 р. був Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення виставкової діяльності в Україні». Відповідно, з метою здійснення державної політики у сфері виставкової діяльності, підвищення ефективності науково-технічних та промислово-торговельних виставок для розвитку народного господарства України, розроблення нормативно-правової бази з питань здійснення виставкової діяльності, запровадження міжнародного досвіду в організації виставок, було створено Раду з питань виставкової діяльності в Україні та визначено основні напрями її функціонування [11]. Розпорядженням Президента України «Про вдосконалення проведення виставково-ярмаркових заходів в Україні» [10] забезпечено підвищення рівня виставкової діяльності в Україні, що створило умови для ефективної участі вітчизняних підприємств у виставково-ярмаркових заходах в Україні та за її межами, розширило зовнішньо-економічні зв'язки та реалізацію експортного та науково-технічного потенціалу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових, науково-практичних та різного роду інформаційних джерел щодо проблеми виставкової освітньої діяльності уможливив систематизацію та узагальнення певних думок дослідників. Виставкову діяльність розглянуто у низці наукових праць таких дослідників, як: В. Бондаренко [1] (віртуальні виставки), О. Борисов і К. Колеснікова [2] (маркетингові технології у виставковій діяльності), І. Газука [4] (іміджування закладу освіти у контексті виставкової діяльності), Н. Захарова [5; 6] та О. Цуняк [13] (виставкова діяльність бібліотек) тощо. Проте, донині відсутній комплексний підхід із залученням методів системного аналізу аспектів впровадження результатів діяльності виставок, а також здійснення певних розрахунків економічної ефективності такого виду посередництва як виставки. Перспективи та проблеми, пов'язані із розвитком інституту освітніх виставок в Україні, є актуальними і потребують всебічних досліджень.

Метою статті є представлення часткових результатів аналізу виставкової діяльності в контексті інформаційно-аналітичного супроводу модернізації

та реформуванні освіти України та забезпечення реалізації завдань заключного етапу наукового дослідження відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) на тему «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0120U002095/>.

Методи дослідження. Задля ефективної систематизації та узагальнення поточних результатів дослідження використано методи контент-аналізу джерельної бази та інформаційних ресурсів, а також провідних бібліографічних та наукометричних баз даних, таких, як: Google Scholar, Index Copernicus та ін., а також одного із національних репозиторіїв повнотекстових документів – Електронна бібліотека НАПН України (<https://lib.iitta.gov.ua/>). Також застосовано метод івент-аналізу для дослідження практичного стану виставкової діяльності, здійснено систематизацію та узагальнення отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. За творами освітянського мистецтва можна судити про рівень розвитку науково-освітнього потенціалу держави. Важливо те, що воно впливає на формування ідеологічних основ, ціннісних орієнтацій, поведінкових показників будь-якого суспільства та прокує адаптивний розвиток соціально-педагогічних систем. Позиціонування (презентація й демонстрація) здобутків освітянського мистецтва нині активно відбувається шляхом виставкової діяльності. Виставкова діяльність в Україні органічно вписується в розбудову ринкової економіки. Це уможливлене оперативне вивчення ринку освітніх послуг, у т. ч. й освітніх інновацій; дає змогу зібрати у стислий термін необхідні інформаційні дані. Освітянські виставки останнім часом стають найбільш вигідним середовищем для позиціонування закладів освіти та науково-дослідних інституцій. Це простір для налагодження соціальних комунікацій – формування партнерських договірних відносин із посередниками, споживачами, іншими господарюючими суб'єктами ринку освітніх послуг. Адже виставка є інноваційним трансдисциплінарно організованим інформаційно-освітнім простором з власне притаманними тільки ньому специфічними особливостями й перевагами. Тобто виставкову діяльність розглядатимемо й як певний методологічний інструментарій інформаційно-аналітичного супроводу модернізації і реформування освітньої галузі України.

По-перше, дослідники О. Борисов і К. Колеснікова зауважують на тому, що «... суспільство об'єктивно зацікавлене в узагальненні вітчизняної теорії і практики виставкової справи та у фахівцях у сфері виставкової справи, які б максимально використовували знання, власний набутий досвід та світові досягнення для подальшого розвитку виставкової діяльності». Автори вважають «визначальною складовою цієї роботи поліпшення підготовки кадрів для виставкової індустрії та підвищення якості виставкових послуг» [2, с.25]. Адже, «виставково-ярмаркова діяльність є однією з найдинамічніших сфер сучасної світової економіки, оскільки вона відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв'язків, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, пропаганді передових технологій та нових видів продукції», – підкреслюється в Концепції виставково-ярмаркової діяльності [9]. У свою чергу, дослідниця І. Газука, наголошує

на тому, що «саме виставкова діяльність сприяє підтримці та зміцненню іміджу закладу освіти». Вона вважає, що «виставка – це публічна демонстрація досягнень тих чи інших галузей, основною метою якої є обмін ідеями, теоріями, знаннями водночас із проведенням комерційної роботи, що інтегрує комплекс комунікаційних каналів взаємодії і потоків інформації між суб'єктами комунікацій, організаторами та відвідувачами» [4, с.47]. Дослідниця Н. Захарова акцентує увагу на пріоритетності наукової тематики виставок за форматом книжкових виставок у середовищі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Дослідниця вважає, що однією з головних вимог до виставкової діяльності є доступність, що надає читачам можливість вивчення змісту документів, які демонструються (це стосується як обслуговування документами з традиційних виставок, так і електронних) [5; 6]. Відтак, у сфері освітньої виставково-ярмаркової діяльності України є певні досягнення.

По-друге, нині віддається певна перевага дослідженням віртуальних освітніх виставок, що набувають актуальності в умовах дистанту. Наприклад, на думку В. Бондаренко, ефективними є використання в процесі створення віртуальних виставок таких сервісів як: Calameo, Maps.google, Slideshare, PhotoPeach, Prezi, Dipity, Popplet, Playcast, Myebook, Glogster, BannerSnack, Sharesnack, Empress, ZooBurst. Також він вважає, що для створення віртуальних виставок існує певний IT-інструментарій, зокрема, програми – PowerPoint, Paint Shop Pro 7.0, PhotoImpact7, CorelDRAW, PictureMan Painter 2.0 тощо. Дослідник переконаний, що за сучасних умов віртуальна виставка стає ефективним інструментом забезпечення доступу до інформації дистантного користувача та уможливленню його ознайомлення з книжковими колекціями національних історично-культурних пам'яток, художніми, музичними, відеокolleкціями бібліотеки, оцифрованою рукописною спадщиною, не лише сприяє підвищенню освітньо-культурного рівня громадськості, наступності національної свідомості, а й представленою України в глобальному інформаційному просторі [1]. Натомість, дослідниця О. Цуняк, зауважує, що «однією з головних переваг віртуальних виставок творів друку є можливість ознайомитися з їхнім змістом, передмовою, зробити попередню оцінку, а не тільки отримати зорове враження від демонстрації книг». Авторка зазначає, що Бібліотека Ужгородського університету сміливо впроваджує нові форми роботи з популяризації віртуальних виставок за допомогою веб-технологій та електронних ресурсів з показом у мережі Інтернет [13].

Таким чином, результати дослідження реально-го стану окресленої тематики статті проблеми дають змогу констатувати те, що освітня виставкова галузь в Україні має певний динамічний розвиток та перебуває у полі особливої уваги як держави, так і певного кола дослідників. Крім того, забезпечення якісного рівня українських освітніх виставок на світовому ринку виставкових послуг та відповідного функціонування виставкових центрів міжнародного

рівня, з одного боку, відкриває нові можливості, а з іншого – вимагає відповідної спеціальної підготовки співробітників та належного створення системи інформаційно-аналітичного супроводу організації та проведення виставкових заходів.

Слід зазначити, що у теперішній час визначальним освітнім середовищем, де одним із головних співорганізаторів виступає Національна академія педагогічних наук України (далі – НАПН України), є Міжнародна виставка «Сучасні заклади освіти» й виставка освіти за кордоном «World Edu» та Міжнародна виставка «Інноватика в Сучасній Освіті», а також Міжнародна спеціалізована виставка «Освіта та кар'єра» та виставка закордонних закладів освіти «Освіта за кордоном». Такі освітні виставкові середовища об'єднують колективи багатьох закладів освіти та наукових установ України, у т. ч. майже всіх провідних інституцій НАПН України, які щорічно беруть участь у виставкових подіях задля представлення широкому колу глядачів новітніх розробок та винаходів.

До того ж, важливими у контексті інформаційно-аналітичного супроводу процесів модернізації та реформування освітньої галузі є віртуальні виставки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Наприклад, увагу привертають такі із них, як: «Видавнична діяльність освітніх бібліотек» (2021) [3], «Нова українська школа: результати втілення реформ у життя» (2022) [8], «Установи НАПН України на науковому фронті: нові виклики та перспективи» (2022) [12], «Національна академія педагогічних наук України – вища галузева наукова установа з питань освіти, педагогіки та психології» (до 30-річчя заснування) (2022) [7], та ін. Дійсно, використання в бібліотечній практиці віртуальних науково-педагогічних виставок дає змогу розв'язати низку проблем, котрі неможливо вирішити традиційними методами. До того ж, функціонування віртуальних читальних залів у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<https://dnpb.gov.ua/ua/>) уможливленню адаптивне відтворення виставкової продукції в дистанційному перегляді без відвідування бібліотеки у будь-який час.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, освітня виставкова діяльність є однією з найбільш динамічних сфер сучасної світової економіки, оскільки відіграє важливу роль у зміщенні міжнародних зв'язків, внутрішньої та зовнішньої торгівлі освітніми послугами, просуванні нових педагогічних технологій і нових видів освітньої практико-орієнтованої продукції, стимулюванні закріплення позитивних структурних зрушень в контексті інформаційно-аналітичного супроводу модернізації та реформування освітньої галузі, що сприяє науково-технічному і технологічному оновленню національного освітнього виробництва. Таким чином, освітня виставкова діяльність НАПН України, а також ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, також має певну рацію та потребує всебічних досліджень й вивчення досвіду в контексті забезпечення наукового інформаційно-аналітичного супроводу модернізації та реформування освіти України, що до цього часу не достатньо розглянуто у науці.

Список використаної літератури

1. Бондаренко В. Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. 2015. Вип. 41. С.467–478.
2. Борисов О. Г., Колеснікова К. С. (2009). Маркетингове позиціонування виставкової діяльності. *Економічні інновації*. Вип. 38. С. 21-26.
3. Видавнична діяльність освітніх бібліотек: віртуальна книжкова виставка ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, 2021. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?exhibitions=31184> (дата звернення – 29.09.2022).
4. Газука І. (2020). Виставкова діяльність як засіб створення позитивного іміджу закладу загальної середньої освіти. *Педагогічні обрії*. Вип. 6(114), С. 47-51.

5. Захарова Н. Б. (1998). Виставкова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 80-річчя НАН України). *Рукописна та книжкова спадщина України*. Вип. 4. С.88-92.
6. Захарова Н. Б. (2014). Виставкова діяльність бібліотек як елемент інформаційного обслуговування. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 39. С. 467-474.
7. Національна академія педагогічних наук України – вища галузева наукова установа з питань освіти, педагогіки та психології (до 30-річчя заснування) Виставка-презентація ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2022. URL: <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=30406> (дата звернення 29.09.2022).
8. Нова українська школа: результати втілення реформ у життя. Виставка презентація ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського до Всеукраїнського фестивалю науки, 2022. URL: <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=31251> (дата звернення – 29.09.2022).
9. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку виставково-ярмаркової діяльності» від 24.07.2003 р. № 459-р.
10. Розпорядження Президента України «Про вдосконалення проведення виставково-ярмаркових заходів в Україні» від 2.11.2000 р. №342/2000-рп (в ред. від 16.10.2005).
11. Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення виставкової діяльності в Україні» від 30.10.1996 р. №1015/96 (в ред. від 12.02.2006).
12. Установи НАПН України на науковому фронті: нові виклики та перспективи. Виставка ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського до Всеукраїнського фестивалю науки, 2022. URL: <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=31103> (дата звернення – 29.09.2022).
13. Цуняк О. З. (2020). Розвиток електронних бібліотечно-інформаційних технологій як складова іміджу сучасної бібліотеки (на прикладі досвіду Наукової бібліотеки УжНУ). *Сучасні завдання та пріоритети діяльності бібліотек вищих навчальних закладів: шлях інновацій*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 15-19 червня 2020 р.). Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2020. С.240–251.

References

1. Bondarenko, V. (2015). Virtualni vystavky yak dystantna bibliotечna posluha [Virtual exhibitions as a distant library service]. *Scientific works of V.Vernadsky National Library*, 41, 467–478. [in Ukrainian].
2. Borysov, O. H., & Kolesnikova, K. S. (2009). Marketynhove pozytsiuvannia vystavkovoї diialnosti [Marketing positioning of exhibition activities]. *Ekonomichni innovatsii*, 38, 21-26. [in Ukrainian].
3. Vydavnycha diialnist osvitianskykh bibliotek: virtualna knyzhkova vystavka DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlyns'koho, NAES Ukrainy [Publishing activity of educational libraries: a virtual book exhibition of V.O.Sukhomlynskyi Ukrainian National Library of Ukraine of National Academy of Sciences of Ukraine] (2021). <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=31184>. [in Ukrainian].
4. Hazuka, I. (2020). Vystavkova diialnist yak zasib stvorennia pozytyvnoho imidzhu zakladu zahalnoi serednoi osvity [Exhibition activity as a means of creating a positive image of the institution of general secondary education]. *Pedahohichni obrii*, 6 (114), 47-51. [in Ukrainian].
5. Zakharova, N. B. (1998). Vystavkova diialnist Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I.Vernad'skoho (do 80-riчchia NAS Ukrainy) [Exhibition activity of V.Vernadsky National Library of Ukraine (80th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine)]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 4, 88-92. [in Ukrainian].
6. Zakharova, N. B. (2014). Vystavkova diialnist bibliotek yak element informatsiinoho obsluhovuvannia [Exhibition activity of libraries as an element of information service.]. *Naukovi pratsi NBU im. V.I.Vernad'skoho*, 39, 467-474. [in Ukrainian].
7. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy – vyshcha haluzeva naukova ustanova z pytan osvity, pedahohiky ta psykhohohii (do 30-riчchia zasnuvannia). Vystavka-prezentatsiia DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlyns'koho [National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine – a higher sectoral scientific institution for education, pedagogy and psychology (30th anniversary of its foundation). Exhibition-presentation of V.O.Sukhomlynskyi National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. (2022). <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=30406>. [in Ukrainian].
8. Nova ukrainska shkola: rezultaty vtilennia reform u zhyttia. Vystavka prezentatsiia DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlyns'koho NAES Ukrainy [New Ukrainian school: results of implementation of reforms. The exhibition and presentation of V.O.Sukhomlynskyi State National Board of Ukraine of National Academy of Sciences of Ukraine]. (2022). <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=31251>. [in Ukrainian].
9. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku vystavkovo-yarmarkovoї diialnosti» vid 24.07.2003 r. №459-r. [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the concept for the development of exhibition and fair activities» dated by 07.24.2003, No. 459]. [in Ukrainian].
10. Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy «Pro vdoskonalennia provedennia vystavkovo-yarmarkovykh zakhodiv v Ukraini» vid 2.11.2000 r. №342/2000-rp (v red. vid 16.10.2005) [Decree of the President of Ukraine «On improving the holding of exhibition and fair events in Ukraine» dated by November 2, 2000, No. 342/2000-rp]. [in Ukrainian].
11. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zakhody shchodo polipshennia vystavkovoї diialnosti v Ukraini» vid 30.10.1996 r. №1015/96 (v red. vid 12.02.2006) [Decree of the President of Ukraine «On measures to improve exhibition activity in Ukraine» dated by October 30, 1996, No. 1015/96 (amended on February 12, 2006)]. [in Ukrainian].
12. Ustanovy NAPN Ukrainy na naukovomu fronti: novi vyklyky ta perspektyvy. Vystavka DNPB Ukrainy im. V.O.Sukhomlyns'koho do vseukrains'koho festyvaliu nauky [Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine on the scientific front: new challenges and prospects. The exhibition of V.O.Sukhomlynskyi State National Exhibition and Convention Center of Ukraine to the All-Ukrainian Science Festival]. (2022). <https://dnrb.gov.ua/ua/?exhibitions=31103>. [in Ukrainian].
13. Tsuniak, O. Z. (2020). Rozvytok elektronnykh bibliotечно-informatsiynykh tekhnolohii yak skladova imidzhu suchasnoi biblioteky (na prykladi dosvidu Naukovoї biblioteky UzNU) [The development of electronic library and information technologies as a component of the image of a modern library (on the example of the experience of the Scientific Library of Uzhhorod National University)]. *Proceedings of scientific conference – Modern tasks and priorities of the activities of libraries of higher educational institutions: the path of innovation* (pp.240–251). Uzhhorod National University. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Rostoka Marina

PhD in Education, Senior Researcher
Senior Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of
V.O.Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
NAES of Ukraine, Doctoral Researcher, Kyiv, Ukraine

Kushnir Viktoriia

Junior Research Fellow of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of
V.O.Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**EXHIBITION ACTIVITY IN CONTEXT INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF
NATIONAL EDUCATION MODERNIZATION**

Abstract. The article systematizes and highlights the role of exhibition processions in the field of national education. The results of the influence of these measures on the formation of the national identity and self-awareness of educators are revealed. Examples of the main educational exhibitions of Ukraine are given. Exhibition activity with the participation of the NAES of Ukraine as a toolkit of information and analytical support for the modernization of the educational sector is presented. The influential role of exhibitions on the formation of the image of an innovative educator and his development as a personality has been determined. The purpose of the publication is to present the current results of the final stage of planned scientific research on the topic «Bibliographic and analytical support of the activities of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine regarding the scientific and methodological support of modernization and reform of education». The authors update the process of studying the problem of educational exhibition activity as one of the effective tools of quality information and analytical support for the modernization and reform of the educational sector of Ukraine. They focus attention on the role of exhibition activity in the formation of the image of both an educator (researcher, innovator, etc.) and directly of an educational institution, a scientific institution. Also, a number of documents of the current legislation of Ukraine regarding the organization of exhibition activities, including in the educational sphere, are given. With the use of content analysis methods of scientific and practical, scientific, informational and reference, etc. sources, as well as event analysis of exhibition activity, systematization and generalization of the obtained research results. Accordingly, the authors present the practical results of analytical investigations regarding the latest publications. Certain aspects from the experience of researchers who focus their own considerations on the study of exhibition processes in their scientific works are also reviewed. In this way, the problem of educational exhibition activity in the context of informational and analytical support and its influence on the formation of the image of both educational institutions and scientific institutions, as well as each researcher, practitioner educator, and everyone who tries to present their own exhibits of practical activity and scientific research in the exhibition environment for positioning the acquired experience and knowledge.

Key words: exhibition activity, information and analytical support, national education, modernization of education.

УДК 378.093.5.011.3-051:54]:005.336.5
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.127-130

Рудченко Вікторія Андріївна
аспірант кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізький національний університет, м.Запоріжжя, Україна
vikaseraya07@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2411-5502>

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХІМІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. Мета статті – охарактеризувати особливості розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів хімії у процесі професійної підготовки. Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної, довідкової літератури, інформаційних ресурсів мережі Інтернет з подальшим узагальненням і систематизацією його результатів; порівняння й зіставлення наукових підходів, позицій вітчизняних і зарубіжних науковців за темою дослідження; причинно-наслідковий аналіз – для вивчення еволюції різних поглядів на проблему дослідження. Охарактеризовано професійний портрет сучасного викладача хімії: всебічно освічена, висококультурна особистість зі стійким сформованим науковим світоглядом, який досконало знає свій предмет, має ґрунтовні знання з педагогіки, психології та методики викладання, застосовує їх у своїй практичній роботі; має здібності до педагогічної роботи, які виявляються у педагогічній творчості, винахідливості при організації освітнього процесу з метою досягнення високих результатів. Наголошено на педагогізації професійної підготовки майбутніх викладачів хімії через ампліфікацію логічно пов'язаних дисциплін навчального плану і насичення їх педагогічним змістом на підставі застосування креативно-рефлексивних методів та форм викладання. Педагогічну майстерність майбутнього викладача хімії презентовано як вияв його творчої активності, здатність до організації гуманоцентристського освітнього процесу, розвинених педагогічних здібностей. Доведено: ідеї гуманістичної педагогіки мають охоплювати всіх без виключення, хто причетний до сучасної освіти. У відповідності до принципів гуманістичної педагогіки відбувається: система побудови взаємосприятливих, доброзичливих, гармонійних людських відносин; створення гуманно орієнтованого розвивального середовища з метою розкриття й розвитку здібностей, обдарувань особистості, для її повноцінного життя; розвиток гуманістичного мислення як надзавдання у повсякденній педагогічній роботі; креативна спрямованість освітнього процесу, що ґрунтується на взаємній повазі та емоційному контакті.

Ключові слова: педагогічна майстерність, майбутній викладач хімії, педагогічна творчість, діалогічна взаємодія, гуманістична спрямованість, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський і світовий культурно-освітній простір, поглиблення глобалізаційних процесів, як ніколи потребують конкурентоспроможності національної освіти. Модерні педагогічні концепції наголошують на пріоритетності професіоналізму й професійної майстерності викладачів вищої школи, від особистості яких цілком залежить ефективність та якість навчання здобувачів освіти. Нові ідеї й парадигми вносять до освіти активні інноваційні зрушення, набуваючи особливої гостроти в умовах сьогодення. Слід зазначити, сучасному суспільству потрібні високоерудовані, висококомпетентні викладачі-професіонали із глибоким усвідомленням мети своєї діяльності, своїх професійних особливостей, вираженим прагненням до творчого пошуку, сформованими вміннями досконалого вирішення освітніх завдань, здатних до самопізнання, самореалізації й саморозвитку. Не виключенням є і викладачі хімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті порушеної проблеми особливої значущості для нашого наукового пошуку набувають психолого-педагогічні дослідження, які здійснювали учені за такими напрямками:

– теоретико-методичні засади модернізації національної системи вищої освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, О. Гура, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Д. Супрун, М. Шеремет та ін.);

– формування та розвиток складових педагогічної майстерності (Є. Барбіна, І. Бех, В. Буряк, В. Гринова, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Отич, В. Семиченко, В. Сухомлинський, Л. Сущенко, Т. Сущенко, Н. Тарасевич, В. Чернілевський та ін.);

– концептуальні основи модернізації системи педагогічної освіти з урахуванням інноваційних підходів і принципів освіти дорослих (Л. Даниленко, С. Калашнікова, Н. Клокар, Л. Лук'янова, В. Олійник, Л. Оліфіра, В. Сидоренко, М. Скрипник, Т. Сорочан та ін.);

– особливості професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів (О. Аніщенко, Г. Балл, М. Боришевський, І. Драч, О. Дубасенюк, В. Кремень, В. Рибалка, П. Саух, В. Свистун, Л. Хоружа, Є. Чернишова, В. Ягупов та ін.);

– удосконалення практичної підготовки майбутнього викладача у вищій школі й, зокрема, вчителя хімії (В. Арестенко, О. Астахов, А. Блажко, В. Богатиренко, Л. Величко, О. Винник, О. Дударко, Т. Іваха, О. Іващенко, О. Максимов, О. Науменко, І. Новіцька, Л. Романишина, Н. Сидорчук, О. Ярошенко та ін.).

Мета статті – охарактеризувати особливості розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів хімії у процесі професійної підготовки.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної, довідкової літератури, інформаційних ресурсів мережі Інтернет з подальшим узагальненням і систематизацією його результатів; порівняння й зіставлення наукових підходів, позицій вітчизняних і зарубіжних науковців за темою дослідження; причинно-наслідковий аналіз – для вивчення еволюції різних поглядів на проблему дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як нами зазначалося вище, нині виняткового значення набуває якісна професійно-педагогічна освіта, що має на меті підготувати майбутнього викладача, авторитет якого має пряий вплив на результати навчання.

Український дослідник В. Буряк переконливо доводить, що «викладач – це, перш за все, людина, індивід, особистість з усіма притаманними їй індивідуальними особливостями знань, досвіду, умінь, темпераменту, рис характеру, а його індивідуальні здібності визначають те, як він організовує свою професійну діяльність. Серед таких індивідуальних рис – швидкість мислення, обсяг, інтенсивність пам'яті, увага та ін.; ... усе без винятку певним чином впливає на професійну діяльність викладача та її успішне здійснення [1, с. 11].

За теорією дослідниці Т. Равчини, роль викладача вищої школи зараз набуває іншого сенсу у контексті філософії освіти порівняно з традиційною системою. Викладач знімає акцент із статистичних цілей, що пов'язані із змістом і якісним поясненням як підґрунтям викладання, та переносить на організацію процесу пізнання. Головне завдання викладача у цьому значенні – організувати процес, але не як підготовку навчальних матеріалів і викладання наукової інформації, а як застосування різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності, до яких залучений кожен студент, і в процесі яких він має змогу виконувати для себе наукові відкриття, доходити до самостійних висновків, набувати пізнавальний досвід. У сучасній психолого-педагогічній літературі виокремлюють різні дефініції викладача як організатора навчального процесу: менеджер, режисер, посередник, фасилітатор, психотерапевт. Незважаючи на певні відмінності у значеннях, ці поняття розглядають суть діяльності викладача в організації системи, процесу, в якому студенти мають змогу вільно й активно пізнавати, виробляти власне розуміння наукових теорій, особистісне бачення й вирішення професійних проблем тощо [2, с. 12].

Відповідно, одним із найважливіших завдань сучасної університетської освіти стає формування нового типу викладача хімії в умовах професійної підготовки з імперативною системою професійних якостей, що визначають успіх їхньої педагогічної діяльності. Систематизуючи всі вимоги до викладача, їх можна окреслити у професійному портреті. Сучасний викладач хімії це всебічно освічена, висококультурна особистість зі стійким сформованим науковим світоглядом, який досконало знає свій предмет, має ґрунтовні знання з педагогіки, психології та методики викладання, застосовує їх у своїй практичній роботі; має здібності до педагогічної роботи, які виявляються у педагогічній творчості, винахідливості при організації освітнього процесу з метою досягнення високих результатів. Його моральне обличчя відповідає принципам моралі й етики, має авторитет серед студентів; завжди працює над собою, прагнучи до самовдосконалення та саморозвитку.

Усі ці вимоги безпосередньо стосуються викладача, який веде заняття. Але з огляду на специфіку та характер університетських занять, В. Буряк виділяє педагогічні вимоги, дотримання яких, як він вважає, найбільшою мірою сприятимуть ефективності навчання здобувачів вищої освіти. До таких вимог віднесено ті, в яких відображено, ким має бути викладач:

- викладач – творча особистість (особистість, яка саморозвивається, генератор ідей);
- викладач – людина високої культури;
- викладач – носій духовно-моральних цінностей;
- викладач – науковий консультант та науковий керівник;
- викладач – організатор суб'єкт-суб'єктних відносин [1, с. 12].

Попередній аналіз освітньо-професійних про-

грам другого (магістерського) рівня вищої освіти, який став наступним кроком нашого дослідження, засвідчив, що в освітньому процесі університетів необхідним «каталізатором» формування педагогічної складової професійної готовності майбутніх викладачів хімії виступають такі дисципліни як «Педагогіка та психологія старшої та вищої школи», «Методика викладання у вищій школі», кількістю 3-4 кредити, завершуючи вивчення дисципліни заліком. На жаль, аналіз засвідчив, що у ЗВО для формування педагогічної складової в освітньому процесі не приділяється достатньої уваги, адже реалізується тільки один освітній компонент у межах професійної підготовки.

Як нами вже зазначалось, сьогодні постає нагальна потреба в професійній підготовці нової генерації висококомпетентних фахівців у галузі хімії та хімічної освіти, які б мали не тільки ґрунтовні знання, уміння, навички з дисциплін циклу професійної підготовки (на основі знань основних законів хімії, властивостей хімічних елементів та їх сполук, сучасних методів аналізу і синтезу матеріалів вміють передбачати властивості хімічних речовин, проводити хімічні наукові дослідження та трактувати їх результати), а також організовувати освітній процес з вивчення хімічних дисциплін у класах старшої профільної школи закладів загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти всіх рівнів акредитації, що обов'язково мають охоплювати опанування педагогікою та психологією.

Вельми актуальною нам виявляється потреба у створенні інтенційної моделі процесу педагогізації професійної підготовки майбутніх викладачів хімії через ампліфікацію логічно пов'язаних дисциплін навчального плану і насичення педагогічним змістом на підставі застосування креативно-рефлексивних методів та форм викладання. За таким умов головний суб'єкт навчання (майбутній викладач) стане активним учасником акмеорієнтованого процесу розвитку та саморозвитку, орієнтуючись на високі професійні досягнення, забезпечуючи самоорганізацію високого рівня фахової діяльності здобувачів на рефлексивній основі.

Отже, педагогічну майстерність майбутнього викладача хімії ми розглядатимемо як вияв його творчої активності, здатність до організації гуманоцентристського освітнього процесу, розвинених педагогічних здібностей.

Незаперечним є той факт, що навчальні заняття мають мотивувати, організувати й регулювати творчий процес розвитку студентів; аналізувати, продукувати технології творення та самотворення, створювати умови для актуалізації власних творчих ресурсів; бути пізнавальними, цікавими й креативними. Лише творча особистість може виховати творця. Творче становлення особистості, активізація її творчих здібностей відбувається через інтелектуальну співтворчість усіх учасників освітнього процесу.

На нашу думку, творчий викладач – це викладач із рисами винахідника, який намагається побудувати продуктивну діяльність студентської аудиторії, перетворення й актуалізацію їхнього творчого потенціалу, активізуючи при цьому ефективність процесу навчання. Зазначимо, що на даному етапі яскраво виражені такі прояви креативності здобувача, як: творчий пошук, абстрактне мислення, наполегливість, генерування ідей, гнучкість у пошуку нестандартних рішень, пошук асоціативних зв'язків, формулювання власних суджень тощо.

Тому такий викладач характеризується високою педагогічною культурою, для якого характерним є

раціоналізація прийомів, методів навчання й виховання, який працює в атмосфері безперервного творчого пошуку, експерименту, приймає нестандартні рішення; розвинена інтуїція, як і уява, народжує нові образи й знання; створення й перетворення образів та думок відбувається під контролем із матеріалів, що зберігаються в пам'яті; механізм інтуїції користується справжнім відображенням, повнотою властивостей та якостей, який працює автономно й на саморегуляції; мислення сутностями – це результат не пасивного процесу, а творчого мислення, що уявою відходить від сприйнятого та йде далі до нових форм, які відповідають дійсності та й тим самим сприяють осмисленню й розвитку.

Отже, підводячи підсумок вищепредставленому, можна стверджувати, що творчість викладача полягає в усвідомленні своєї індивідуальності; відчутті власної конгруентності на робочому місці; в нестандартних підходах до вирішення проблеми; зацікавленні студентів, їхньому захопленні, здатності повністю розкривати свої накопичені знання; продукуванні відкриттів за технологією висунення гіпотез і передбачень; виробленні навичок креативної поведінки як зразка для наслідування; опануванні власною евристикою; відсутності психозахисних перешкод у трансформації особистісних потенцій у професійній інтенції та ін.

Дуже важливого значення набуває проблема реалізації гуманістично-ціннісної компоненти освітнього процесу у вищій школі, особливостей системи особистісно-професійних якостей, професійно-моральної зрілості, необхідні для здійснення особистісно орієнтованої викладацької діяльності. Так, у межах змісту реалізації елементів педагогічної майстерності майбутніх викладачів хімії важливе місце посідає гуманоцентристська сутність їхньої культурологічної підготовки.

Відомий український психолог й методолог людинознавства Г. Балл у своєму науковому доробку «Система принципів раціогуманізму», спираючись на надбання як природничо-наукової, так і гуманітарної традиції, окреслює специфіку раціогуманізму – актуальної для сьогоднішнього гуманістичного світогляду, яка ж до того має істотні методологічні імплікації. Дослідник характеризує систему принципів раціогуманізму, що охоплює: принципи раціогуманістичного світогляду (принципи взаємодії індивідуального чи групового суб'єкта з іншими суб'єктами зі світом; принципи взаємодії суб'єкта з іншими суб'єктами; принципи гуманістично зорієнтованої соціальної поведінки у сучасному світі); принципи раціогуманістичної методології людинознавства (загальні засади вказаної методології; засади обрання засобів людинознавчої наукової діяльності; основи використання і вдосконалення категорійно-поняттєвого апарату людинознавства) [3, с. 32].

За нашою гіпотезою, гуманоцентризм є квінтесенцією кращих якостей особистості духовного світу людини, що проявляється у соціальних відносинах: повага, справедливість, довіра, такт, щиросердність, співчутливість, доброта, делікатність та ін. Гуманізація процесу освіти означає повагу закладу освіти й викладачів до особистості студента, довіру до нього, прийняття його особистісних цілей, запитів, індивідуальних інтересів, його мрії, уподобання, ідеали. Принцип людяності орієнтує викладача на кращі, глибинні якості здобувача вищої освіти, коли педагог може стати близькою людиною, якій студент довірятиме свої сумніви, вагання, образи, пробуджуючи в людині людяність.

Вищевикладене надає можливість зробити ви-

сновок, що ідеї гуманістичної педагогіки мають охоплювати всіх без виключення, хто причетний до сучасної освіти. У відповідності до принципів гуманістичної педагогіки відбувається:

- головним орієнтиром виступає особистість студента – як найвища педагогічна цінність;

- система побудови взаємосприятливих, доброзичливих, гармонійних людських відносин, основу яких складатиме порядність, людяність, рівність, справедливість;

- створення гуманно орієнтованого розвивального середовища з метою розкриття й розвитку здібностей, обдарувань особистості, для її повноцінного життя, для її самовизначення;

- розвиток гуманістичного мислення як надзавдання у повсякденній педагогічній роботі;

- повага до вихованця, до його поглядів, переконань і рішень, до його свободи і гідності;

- орієнтація на найвищі морально-духовні досягнення особистості студента (реальні та потенційні);

- розширення й збагачення діалогової особистості здобувача вищої освіти, здатної до дії, вирішення завдань з позицій власного сумління, відповідальності за свою професійну готовність до процесу самореалізації та самовдосконалення;

- креативна спрямованість освітнього процесу, що ґрунтується на взаємній повазі та емоційному контакті;

- перехід від регламентовано-контрольованих способів організації освітнього процесу до активно-розвивальних за умов переконливої комунікації;

- формування відносин співробітництва між усіма учасниками освітнього процесу як рівноправних учасників спілкування, зумовлюючи взаєморозкриття, особистісне взаємозбагачення та взаємопроникнення людей, які спілкуються.

Третім елементом у структурі педагогічної майстерності є здібності до педагогічної діяльності. Досліджуючи проблему формування педагогічних здібностей, ми переконалися, що викладач для успішного здійснення своєї мети повинен володіти високим рівнем сформованості моралі, гуманістичною спрямованістю, професійною компетентністю й педагогічними здібностями, що забезпечують швидкість самовдосконалення. Тому існують різні схеми структур і підструктур педагогічних здібностей. Нами виокремлено наступні здібності до педагогічної діяльності: особистісні, дидактичні, академічні, конструктивні, перцептивні, мовленнєві, організаційні, прогностичні. Таким чином, у сучасній педагогіці, психології існують різні уявлення про компонентний склад педагогічних здібностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми визначено, що рівень педагогічної майстерності майбутнього викладача хімії є показником професіоналізму його діяльності. Педагогічну майстерність майбутнього викладача хімії ми розглядаємо як вияв його творчої активності, здатність до організації гуманоцентристського освітнього процесу, сформованість педагогічних здібностей. Доведено, що гуманоцентризм є системою взаємосприятливих, гармонійних, доброзичливих людських відносин, основу яких складає людяність, порядність, справедливість, а розвиток гуманістичного мислення в освітньому середовищі є сучасною фундаментальною парадигмою педагогічної діяльності, що потребує концептуальної розвиненості. За результатами дослідження встановлено: сучасний викладач хімії закладу вищої освіти – це педагог за покликанням, високоосвічений, висококомпетент-

ний фахівець; носій високої духовної культури; відкритий до нових контактів, який зберігає емоційний самоконтроль у процесі спілкування; відчуває соціально-моральну відповідальність за свої дії; ця особистість націлена на результат, володіючи механізмами саморегуляції, самооблізації й самоорганізації,

що й забезпечують його успіх у повсякденній роботі. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у здійсненні узагальнення й систематизації поглядів науковців на проблему розвитку професіоналізму майбутніх викладачів вищої школи у вимірах зарубіжної думки.

Список використаної літератури

1. Буряк В. Викладач університету: вимоги до особистісних і професійних рис. *Вища школа*. 2010. № 3–4. С. 11–35.
2. Равчина Т. Діяльність викладача вищої школи в контексті сучасної філософії освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 11–22.
3. Балл Г. Система принципів раціогуманізму. *Психологія і суспільство*. 2011. № 4. С. 16–32.

References

1. Buriak, V. (2010). Vykladach universytetu: vymohy do osobystisnykh i profesiinykh rys [University teacher: requirements for personal and professional traits]. *High school*, 3–4, 11–35. [in Ukrainian].
2. Ravchyna, T. (2009). Diialnist vykladacha vyshchoi shkoly v konteksti suchasnoi filosofii osvity [Activity of a higher school teacher in the context of modern philosophy of education]. *Bulletin of Lviv University. Pedagogical series*, 25, part 3, 11–22. [in Ukrainian].
3. Ball, H. (2011). Systema pryntsyviv ratsiohumanizmu [System of principles of rational humanism]. *Psychology and society*, 4, 16–32. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2022 р.
Стаття прийнята до друку 05.10.2022 р.

Rudchenko Victoriia

PhD Student

Department of Pre-school and Primary School Education
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

VECTORS OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS OF FUTURE CHEMISTRY TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The purpose of the article is to characterize the peculiarities of the development of pedagogical skills of future chemistry teachers in the process of professional training. Research methods applied: analysis of psychological and pedagogical literature with further generalization and systematization of its results; comparison of scientific approaches, positions of domestic and foreign scientists on the topic of research. The professional portrait is of the following – a highly cultured individual with a stable formed scientific outlook, who knows a subject perfectly, has a thorough knowledge of pedagogy, psychology and methodology of teaching, applies them in his practical work; has abilities to pedagogical work, which are manifested in pedagogical creativity, ingenuity in the organization of the education process in order to achieve high results. The article emphasizes the pedagogy of professional training for future chemistry teachers through the amplification of logically related disciplines of curriculum and saturation with pedagogical content on the basis of application of creative and reflective methods and forms of teaching. The pedagogical skills of the future chemistry teachers: displays of creative activity, the ability to organize humanocentric educational process, developed pedagogical skills. Ideas of humanistic pedagogy should cover everyone, without exception, who is involved in modern education. In accordance with the principles of humanistic pedagogy take place: a system of building mutually favorable, benevolent, harmonious human relations; creating a humanely oriented developmental environment with the goal of disclosure and development of abilities, talents of the individual, for student's whole life; the development of humanistic thinking as a super task in daily pedagogical work; creative orientation of educational process based on mutual respect and emotional contact.

Key words: pedagogical skills, future teacher of chemistry, pedagogical creativity, dialogical interaction, humanistic orientation, professional training.

УДК 37.376:56
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.131-134

Синякова Віра Богданівна
кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут психології імені Г.С.Костюка
Національна Академія педагогічних наук України, м.Київ, Україна
vsinyakova@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9750-6942>

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ПЕРЕМІЩЕНИХ НА ТЕРИТОРІЮ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. В Україні вирує страшна війна, яка стала наслідком російської агресії щодо Української незалежної держави. Мільйони людей перебувають під загрозою. Сім'ї та діти переміщуються усередині країни та за її межі. Ситуація переміщення є надзвичайно складною і за сприятливих умов, а під час воєнного стану особливості її перебігу ускладнюються воєнними діями, що призводить до надмірної психологічної травматизації переміщених осіб. Дружні Європейські країни виявляють солідарність і приймають біженців. Швейцарія в межах її адміністративних рішень та бажанням цивільного населення також створює безпечні умови перебування громадян України на своїй території під час бойових дій на українській землі. Особливою категорією громадян України, що мають безумовну потребу безпечних умов є українські прийомні сім'ї, оскільки саме вони є надзвичайно вразливими в умовах війни, що обумовлюється ймовірністю знов втрати родину. Метою статті є дослідити особливості життєдіяльності українських прийомних сімей переміщених до Швейцарської конфедерації під час війни в Україні. Для досягнення мети були використані такі методи дослідження: на першому етапі нами здійснено теоретичний аналіз, зокрема, аналіз нормативно – правових та адміністративних положень Швейцарської конфедерації щодо осіб, які потребують захисту під час бойових дій і рідній країні та семантичний аналіз понять з виявленням стандартів супроводу українських прийомних сімей. В статті доведено, що повноцінна життєдіяльність українських прийомних родин на території Швейцарської конфедерації базуються на міжнародних та територіальних законодавчих нормах та забезпечується через такі складові: сприятливі побутові умови, належний рівень матеріального забезпечення, достатній освітній рівень, медичний, соціальний та психологічний супровід.

Ключові слова: прийомна сім'я, загальні стандарти соціального захисту, соціальний супровід, психологічний супровід, медичний супровід.

Вступ. За два місяці війни в Україні 7,7 мільйона людей стали вимушеними переселенцями, понад 5,5 мільйона людей перетнули міжнародні кордони, серед них майже дві третини всіх дітей України [3]. Сотні дітей було вбито та ще більше поранено.

Хоча Уряд України та гуманітарні партнери працюють над захистом найбільш вразливих дітей, потреби залишаються величезними. До війни в Україні була найбільша кількість дітей в інституціях в Європі – понад 90 000 дітей, які жили в спеціальних закладах, дитячих будинках, інтернатах та інших установах. Майже половина з них – це діти з інвалідністю.

Вплив війни на цих дітей був особливо руйнівним. Десятки тисяч дітей, які жили в установах або в названих родинних, повернули в сім'ї, багатьох поспіхом одразу після початку війни. Багато хто з них не отримав необхідної турботи та захисту, особливо діти з інвалідністю. Саме тому асоціація тіпіті (Verein tipiti) за підтримки SOS Children's Villages Switzerland евакуувала 40 прийомних дітей та їх прийомних батьків з України та розмістила їх у безпечному місті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами український прийомних сімей в Швейцарії опікується Рольф Відмер, в минулому голова Міжнародної соціальної служби Швейцарії, який працював в Україні, консультуючи з питань створення малих групових будинків. У подальшому ця форма життєвладштування дітей позбавлених батьківського піклування була продовжена в Україні. Він зазначає, що в Україні до початку війни нараховувалось близько 100 000 дітей, які були позбавлені батьківського піклування. Воєнні дії в Україні призвели до значного збільшення їх чисельності, є ті, хто став напів- або повними сиротами внаслідок війни, а також діти та

молодь, які розлучились зі своїми батьками.

Метою статті є дослідити особливості функціонування українських прийомних сімей переміщених на територію Швейцарської конфедерації під час війни в Україні.

Методи дослідження: на першому етапі нами здійснено теоретичний аналіз, зокрема, аналіз нормативно – правових та адміністративних положень Швейцарської конфедерації щодо осіб, які потребують захисту під час бойових дій і рідній країні та семантичний аналіз понять з виявленням компонентної структури супроводу життєдіяльності українських прийомних родин на території Швейцарської конфедерації.

Виклад основного матеріалу. Переміщення прийомних сімей з України до іншої країни під час війни регулюється Гаазькою конвенцією про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року [5]. Відповідно до статті 1 Конвенції її цілями є:

- визначити державу, органи якої мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини;
- визначити, яке право має застосовуватися такими органами при здійсненні їхньої юрисдикції;
- визначити право, що застосовується до батьківської відповідальності;
- забезпечити визнання та виконання таких заходів захисту в усіх Договірних Державах;
- запровадити таке співробітництво між органами Договірних Держав, яке може бути необхідним для досягнення цілей цієї Конвенції.

Для цілей цієї Конвенції термін «батьківська відповідальність» включає повноваження, що ви-

пливають з батьківських чи будь-яких аналогічних відносин, які визначають права, обов'язки та представництво стосовно особи чи майна дитини батьків, опікунів або інших законних представників.

Конвенція *відповідно до статті 3 застосовується до:* набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування; прав опіки, у тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини; опіки та піклування; призначення та функцій будь-якої особи чи органу, які відповідають за особу чи майно дитини та які представляють дитину або допомагають їй; влаштування дитини в прийомну сім'ю або в установи опіки і піклування; нагляду з боку державного органу за піклуванням за дитиною будь-якою особою, яка несе відповідальність за дитину; управління, збереження або розпорядження майном дитини.

Державою-учасницею Конвенції є і Швейцарська конфедерація. Організація SODK та KOKES у консультаціях з SEM, FOJ та Посольством України розробили *загальні стандарти* щодо захисту дітей, а також інформацію про порядок прийому, юридичне представництво, влаштування та догляд за українськими дітьми, які потребують захисту у Швейцарії [1]. Ключовими положеннями вищезазначеного процесу є:

- Федеральна рада активувала статус захисту «S». Це дає можливість швидкого отримання українськими дітьми необхідної соціальної та медичної допомоги та шкільних освітніх послуг Термін дії обмежений одним роком і може бути продовжений. Конфедерація створює сприятливі умови для повернення зацікавлених осіб (cf. art. 67 LAsi).

- З метою запобігання насильства над дітьми та піклування про організовано необхідну ефективну співпрацю між національними, кантональними та комунальними суб'єктами (SEM, VAZ, кантональні органи з питань притулку та міграції тощо), органами, що здійснюють захист дітей за цивільним законодавством (органи опіки та піклування, опікуни, органи нагляду за прийомними дітьми) та іншими установами (органами соціального захисту населення, школами, медичними/психологічними службами тощо).

- Пріоритетними стандартами у роботі з дітьми, які потребують захисту визначено:

- Пріоритетність інтересів дитини у всіх рішеннях, що її стосуються;
- Необхідність врахування специфічних потреб (у захисті) дітей та підлітків.

- Взаємодія з особами, які здійснюють догляд за дітьми та прийомними родинами;

- Залучення дітей та підлітків до прийняття рішень відповідно до їх віку, врахування їх занепокоєнь та побажань;
- Перевага правових норм прийомних батьків (Швейцарські заходи захисту є допоміжними).

В надзвичайно складних умовах сьогодення питаннями підтримки українських прийомних сімей благодійні організації та соціальні служби країн перебування. Дієву підтримку українським прийомним родинам на території Швейцарської конфедерації надають асоціація «Тіпіті» (Verein tipiti) і «Дитячі села SOS» (SOS Children's Villages). Організації впродовж багатьох років прагнуть допомагати дітям, які ростуть без батьків або у важких життєвих обставинах. Дитячі села SOS (SOS Children's Villages) створили дітям, що залишилися без батьківського піклування

дім у понад 135 країнах і захищають вразливих дітей від втрати сім'ї. З 1976 року асоціація «Тіпіті» пропонує підтримку дітям і молодим людям з особливими потребами, створює сімейні пропозиції для дітей і молодих людей, які не можуть жити зі своїми рідними сім'ями, і підтримує молодих людей у децентралізованих організованих невеликих групах або індивідуально супроводжуваних формах проживання [4].

Члени асоціації «Тіпіті» (Verein tipiti) за підтримки SOS Children's Villages Switzerland займаються питаннями евакуації прийомних сімей та розміщенням їх в безпечному місці. Сім прийомних сімей з Маріуполя, Полтави та Херсона було евакуйовано з місць бойових дій та переміщено до Рехетобеля автобусом 24 березня: 63 особи, 17 дорослих із шістьма власними дітьми та 40 прийомних дітей (вік дітей від 4 місяців до 18 років) [2].

На сьогодні українські прийомні сім'ї розміщені в колишньому будинку для літніх людей та людей похилого віку в Рехетобелі (AP).

Будинок «Об дем Хольц» надано в тимчасове користування для українських прийомних сімей. Муніципалітет Рехетобеля за сприяння місцевого бізнесу за короткий час провів реконструкцію будинку за урахуванням потреб сімей. Фінансування проекту підтримки українських прийомних сімей здійснює організація «Дитячі села SOS» (SOS Children's Villages Switzerland), яка виділила 300 000 швейцарських франків на щоденну підтримку українських прийомних сімей (факультативні заходи, допомога перекладачів і психологічна підтримка), допомагаючи таким чином максимально швидко інтегрувати травмовані сім'ї [6].

Керівник проекту Рольф Відмер зазначає, що до кожної української прийомної сім'ї прикріплено педагога-вихователя, який допомагає батькам у вирішенні повсякденних завдань пов'язаних з процесом соціалізації дітей. Діти та молодь відвідують школу. Шкільна програма включає вивчення української, англійської, німецької мови, математики та культури Швейцарії. Освітня програма має на меті формування базових навичок спілкування дітей, з метою їх подальшої освіти на території країни. Освітня система Швейцарської конфедерації базується на володінні трьома мовами: англійська, німецька, французька для здобуття вищої освіти, та двома мовами для здобуття профільної освіти. Діти та батьки мають можливість звернутись за психологічною підтримкою на рідній мові.

Разом із прийомними батьками команда фахівців «Тіпіті» прагне створити умови повноцінної життєдіяльності всім членам українських прийомних сімей.

Соціально-психологічний супровід ґрунтується на основних етичних принципах «Тіпіті» та наступних чотирьох основних цінностях:

- *орієнтація на рішення:* розкриття навичок і ресурсів молодих людей.

- *орієнтація на стосунки:* особливо молоді люди, яким довелося покинути свою референтну мережу і звичне середовище, потребують постійних і надійних стосунків для розвитку своєї особистості, а також зразків для наслідування, які вони можуть використовувати як орієнтир.

- *орієнтація на досвід:* знайомство з новим середовищем, розвиток навичок і пошук нових інтересів.

- *стійкість:* розвиток здатності (повторно) знаходити внутрішній баланс і підтримувати його [4].

Ґрунтуючись на європейському проекті

Quality4Children, компанія «Тіпіті» визначила п'ять власних принципів – «Самозобов'язання компанії Тіпіті» у роботі з українськими прийомними сім'ям [1]:

1. Надійні відносини з дітьми та молоддю, як основа роботи.

2. Захист і безпека в будь-якій ситуації, як гарантія співпраці.

3. Створення стійкої соціальної мережі, як спосіб підтримки дітей та молоді з прийомних сімей.

4. Повноцінне, самостійне життя, як передумова цьому розвитку.

5. Постійна адаптація та подальший розвиток.

Важливою складовою супроводу українських прийомних сімей на території Швейцарської конфедерації є медична підтримка.

В межах цього напрямку у співпраці з референтною групою з питань здоров'я мігрантів педіатрії Швейцарії та PIGS розроблено рекомендації «Педіатричні біженці з України: керівництво для медичних працівників у Швейцарії».

Рекомендації включають в себе такі складові:

- Визначення потреби в перекладачі та інформування всіх волонтерів про конфіденційність (медичну таємницю) та переконатися, що пацієнт/сім'я може пацієнт/сім'я може говорити відкрито.

- Визначення нагальних потреб у сфері охорони здоров'я при гострих захворюваннях; термінове лікування, необхідне при хронічних захворюваннях.

- Створення особистої історії, яка включає: відомості про хронічні захворювання, попередні лікувальні та профілактично-лікувальні заходи та консультації, термін транзиту, дата прибуття в країну, поточна ситуація в Швейцарії (проживання, відчуття безпеки, зарахування до школи тощо), навчання в школі, догляд за дітьми, фінансове становище, сімейна ситуація, соціальні контакти, дозволя, ресурси).

- Оцінити потреб основних осіб, які здійснюють догляд (здоров'я/стабільність/емоційна готовність/підтримка у догляді за дитиною).

- Проведення ретельного скринінгу згідно з контрольним списком: оцінка психологічного стану та виявлення наявності стресового розладу та потреби к лікуванню. Звернути увагу на: порушення сну, нічні кошмари, зміни в поведінці, підвищену пильність, нещодавно розпочатий енурез, напади тривоги, депресії тощо, та переконатися, що дитина з прийомної сім'ї почуває себе в безпеці.

6. Оцінка потреб дітей/батьків/опікунів у психосоціальної допомозі підтримці/спеціалізованому

догляді. В разі виявлення необхідності засобах спеціалізованого догляду координація роботи з організацією Spitex.

7. Забезпечення охоплення імунізацією відповідно до віку: зображення та переклад запису про щеплення доступні на веб-сайті педіатричної служби Швейцарії. Як правило, слід враховувати лише задокументовані щеплення. Вакцинацію потрібно здійснювати відповідно до швейцарських рекомендацій.

Всі бустерні щеплення АКДП/АКДП повинні додатково включати поліомієліт (IPV), також і для підлітків. Вакцинацію проти вітряної віспи є також обов'язковою для дітей віком до 11 років.

Обов'язковому скринінгу підлягають такі хвороби, як туберкульоз, ВІЛ, Гепатит С, Гепатит В.

Швейцарський благодійний фонд Pro Juventute теж тісно співпрацює з українськими прийомними сім'ями та надає пряму та ефективну допомогу з широким спектром пропозицій. Понад 300 000 дітей та молоді та майже 140 000 батьків у Швейцарії користуються цим щороку. Понад 20 років Pro Juventute керує національною телефонною службою допомоги дітям у Швейцарії 147.ch, яка надає поради та допомогу для дітей та молоді. На сьогодні фахівці фонду проводять консультації українською чи російською мовами, по телефону або в чаті. Фахівці мають психологічну освіту, досвід роботи з дітьми, молоддю та сім'ями. Консультація конфіденційна.

Висновки. Ситуація воєнних дій на території української держави негативно відобразилась і на без того психологічно вразливій категорії громадян, що є членами прийомних сімей. Статистичні данні свідчать проте, що певна кількість прийомних сімей припинила своє існування. З метою збереження цілісності прийомних родин та забезпечення їх повноцінної життєдіяльності. Членами асоціації «Тіпіті» (Verein tipiti) за підтримки SOS Children's Villages Switzerland було організовано евакуацію українських прийомних сімей на територію Швейцарської конфедерації та створено умови для їх повноцінної життєдіяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні процесів інтеграції українських прийомних сімей на території Швейцарської конфедерації, яке плануємо проводити використовуючи методи спостереження та інтерв'ювання батьків та дітей. Також вважаємо за доцільне розглянути правомірність прийняття до родин дітей, які залишились без піклування батьків в наслідок воєнних дій в Україні і евакуювались на територію Швейцарії самостійно.

Список використаної літератури

1. Інформація для осіб з України, що потребують захисту. Startseite. URL: <https://www.sem.admin.ch/sem/en/home/sem/aktuell/ukraine-hilfe.html#388678214> (дата звернення: 18.09.2022).
2. 40 Pflegekinder aus der Ukraine finden in Rehetobel ein neues Zuhause. SOS-Kinderdorf Schweiz. URL: <https://www.sos-kinderdorf.ch/2022/04/05/40-pflegekinder-aus-der-ukraine-finden-in-rehetobel-ein-neues-zuhause> (дата звернення: 12.09.2022).
3. 40 Pflegekinder finden in Rehetobel Schutz. Stgallen 24: News aus der Region St. Gallen. URL: <https://stgallen24.ch/articles/122904-40-pflegekinder-finden-in-rehetobel-schutz> (дата звернення: 18.09.2022).
4. Der Krieg in der Ukraine stellt den Asylbereich in der Schweiz vor neue Herausforderungen. SODK. URL: <https://www.sodk.ch/de/fokus/ukraine> (дата звернення: 18.09.2022).
5. Pflegefamilien. URL: <https://www.zh.ch/de/familie/ergaenzende-hilfen-zur-erziehung/pflegefamilien.html> (дата звернення: 18.09.2022).
6. Ukraine appeal. World Food Programme. Welternährungsprogramm der Vereinten Nationen. URL: https://de.wfp.org/support-us/stories/ukraine-appeal?utm_source (дата звернення: 18.09.2022).

References

1. Informatsiia dlia osib z Ukrainy, shcho potrebuiut zakhystu [Information for people from Ukraine in need of protection]. Startseite. <https://www.sem.admin.ch/sem/en/home/sem/aktuell/ukraine-hilfe.html#388678214>
2. 40 Pflegekinder aus der Ukraine finden in Rehetobel ein neues Zuhause. SOS-Kinderdorf Schweiz. <https://www.sos-kinderdorf.ch/2022/04/05/40-pflegekinder-aus-der-ukraine-finden-in-rehetobel-ein-neues-zuhause>
3. 40 Pflegekinder finden in Rehetobel Schutz. stgallen24: News aus der Region St. Gallen. <https://stgallen24.ch/articles/122904-40-pflegekinder-finden-in-rehetobel-schutz>

4. Der Krieg in der Ukraine stellt den Asylbereich in der Schweiz vor neue Herausforderungen. SODK. <https://www.sodk.ch/de/fokus/ukraine>
5. Pflegefamilien. <https://www.zh.ch/de/familie/ergaenzende-hilfen-zur-erziehung/pflegefamilien.html>
1. Ukraine appeal. World Food Programme. Welternährungsprogramm der Vereinten Nationen. https://de.wfp.org/support-us/stories/ukraine-appeal?utm_source

Стаття надійшла до редакції 28.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 02.10.2022 р.

Syniakova Vira

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor

G.S.Kostiuk Institute of Psychology

National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv Ukraine

STUDY OF THE FUNCTIONING OF UKRAINIAN FOSTER FAMILIES DISPLACED TO THE SWISS CONFEDERATION DURING THE WAR IN UKRAINE

Abstract. A terrible war is raging in Ukraine as a result of Russian aggression against the Ukrainian independent state. Millions of people are under threat. Families and children are displaced within and outside the country. The situation of displacement is extremely difficult even under favorable conditions, and during martial law its peculiarities are complicated by hostilities, which leads to excessive psychological trauma of displaced persons. Friendly European countries show solidarity and accept refugees. Switzerland, within its administrative decisions and at the request of the civilian population, also creates safe conditions for the stay of Ukrainian citizens on its territory during the hostilities on Ukrainian soil. A special category of Ukrainian citizens who have an urgent need for safe conditions are Ukrainian foster families, as they are extremely vulnerable in war conditions due to the likelihood of losing their families again. The purpose of the article is to study the peculiarities of the life of Ukrainian foster families displaced to the Swiss Confederation during the war in Ukraine. To achieve this goal, the following research methods were used: at the first stage, we carried out a theoretical analysis, in particular, an analysis of the regulatory and administrative provisions of the Swiss Confederation regarding persons in need of protection during hostilities and in their native country and semantic analysis of concepts to identify the standards of support for Ukrainian foster families. The article proves that the full-fledged life of Ukrainian foster families in the territory of the Swiss Confederation is based on international and territorial legislative norms and is ensured through the following components: favorable living conditions, an adequate level of material support, sufficient educational level, medical, social and psychological support.

Key words: foster family, general standards of social protection, social support, psychological support, medical support.

УДК 001.89:159.923:37.013.42:004.416.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.135-139

Сікора Ярослава Богданівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра комп'ютерних наук та інформаційних технологій

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м.Житомир, Україна

iaroslava.sikora@gmail.com

http://orcid.org/0000-0003-2621-6638

АДАПТАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Проблема адаптації в навчальному процесі є досить актуальною у зв'язку з інтенсивною інформатизацією суспільства. Стаття присвячена аналізу існуючих підходів до тлумачення поняття «адаптація». Акцентується увага на міждисциплінарному характері адаптації, яка докладно вивчається з точки зору біологічного, соціально-філософського, психолого-педагогічного, кібернетичного та інших підходів. Для досягнення поставленої мети дослідження застосовано аналіз, систематизацію та узагальнення праць вітчизняних і закордонних дослідників. За результатами дослідження з'ясовано, що адаптація є невід'ємною характеристикою людини, яка безпосередньо впливає на ступінь її включення до соціальних відносин, як наслідок, в освітній процес. Розглядаючи студента як суб'єкта навчання, варто враховувати характеристики адаптації, обумовлені різними предметними галузями. Тому адаптація тлумачиться як процес взаємодії середовища і особистості, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) та забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на змінювані умови середовища. Адаптація має свої види: біофізіологічна, психологічна, соціальна, професійна, дидактична адаптації; форми: формальна, суспільна, дидактична. У статті зосереджено увагу на адаптації з погляду взаємодії системи «людина – електронне середовище», яка обумовлюється внутрішньопсихічними та середовищними факторами. З'ясовано, що під адаптацією здобувачів вищої освіти до навчання розуміється цілісний системний процес «здобувач – викладач – середовище», що визначає ступінь включення студентів в освітній процес, важливим фактором якого є електронне освітнє середовище. Вона може бути реалізована у наступних формах: формальна, суспільна, дидактична адаптація.

Ключові слова: адаптація, види адаптації, форми адаптації, аналіз.

Вступ. Зміни у вищій освіті, які відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві, вимагають від усіх суб'єктів освітнього процесу (викладачів та здобувачів освіти) здатності швидкої адаптації до мінливих умов діяльності.

Уведення терміну «адаптація» в освітній процес обумовлено необхідністю реалізації гуманістичної концепції побудови освіти, заснованої на цінності кожної особистості, її розвитку і саморозвитку, розкриття здібностей, створення відповідних умов підвищення ефективності професійної діяльності особистості, яка адаптується. В адаптованому, звичному середовищі життєдіяльності особистості, під час вдалого вирішення адаптаційних труднощів, протиріч виникає стан особистого, психологічного комфорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації знайшло досить широке відображення в психолого-педагогічній літературі. Значний внесок у розвиток теорії адаптації зробили зарубіжні вчені: Ж.Б. Ламарк започаткував біологічний підхід, У. Кеннон, Г. Сельє досліджували фізіологічну адаптацію, І.Г. Гердер розглядав адаптацію особистості у соціокультурному середовищі, Ж. Піаже, Г. Спенсер, Л. Філіпс, Т. Шибутані присвятили свої доробки соціально-психологічному аспекту адаптації. Нині досліджується уявлення про адаптацію як форму соціальної активності особистості (В. Семиченко, О. Солодухова та ін.); проблеми адаптації студентів і молодих фахівців (О. Мороз, І. Соколова, В. Штифурак та ін.); психосоціальні чинники адаптації молодшої людини до навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) та майбутньої професії (С. Кулик, І. Бойко, В. Казміренко та ін.); формування і розвитку адаптивних характеристик особистості (О. Бондарчук, та ін.); адаптація як умова якісної підготовки магістрів (О. Єрмоєнко та ін.). Водночас потребує аналізу визначення адаптації з погляду взаємодії системи

«людина – електронне середовище», яке не було досі об'єктом уваги дослідників.

Метою статті є дослідження і аналіз існуючих підходів до тлумачення поняття «адаптація» у міждисциплінарному аспекті.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження застосовано теоретичні методи – аналіз, систематизація, узагальнення праць вітчизняних і закордонних дослідників задля визначення змісту поняття «адаптація».

Виклад основного матеріалу. Проблема адаптації – одна з фундаментальних міждисциплінарних проблем, яка докладно вивчається з біологічного, соціально-філософського, психолого-педагогічного, кібернетичного та інших підходів.

Термін «адаптація» вперше був уведений в наукову лексику німецьким фізіологом Г. Аубертом у 1865 р. для характеристики явища пристосування органів чуття (зору, слуху тощо) до впливу відповідних зовнішніх подразників різної інтенсивності.

Вивчення цього питання продовжив Ж.Б. Ламарк, саме з його ідеями пов'язується початок загальнобіологічного підходу до вивчення проблеми адаптації. Адаптаційними змінами він пояснював виникнення окремих видів та їх еволюцію. Французький зоолог розрізняв три види адаптації: пряму, непряму та внутрішнє прагнення організму до вдосконалення, спричинене середовищем. Отже, під біологічною адаптацією розуміють пристосування організму до зовнішніх умов у ході еволюції.

Фізіологічна адаптація означає пристосування окремого організму (а не виду загалом) до умов існування. У розвиток сучасної теорії адаптації зробив значний внесок Г. Сельє, який відкрив, що на будь-які гострі подразники організм відповідає одним і тим же універсальним набором реакцій. Його концепція стресу органічно доповнює теорію адаптації. Згодом біологи та фізіологи розуміли під адаптацією

механізм еволюції біологічних видів та пристосування окремих особин до впливу зовнішнього середовища. Оскільки людина має своє специфічне місце існування – соціальне, то поряд з біологічними механізмами адаптації, логічно розглядати і соціальний аспект цього явища.

Початок вивчення адаптації особистості у соціокультурному середовищі поклали роботи І.Г. Гердера. У філософському аспекті адаптацію характеризують як особливу форму відображення впливів зовнішнього й внутрішнього середовища, що полягає в тенденції до встановлення з ними динамічної рівноваги.

Також поняття «адаптація» пов'язують з кібернетичними категоріями саморегуляції та управління, де як механізм адаптації розглядається негативний зворотний зв'язок (реагування системи, що самоуправляється, на мінливі умови середовища). Термін використовується тільки до характеристики цілісних систем [1, с. 136-137].

Проаналізуємо основні підходи до поняття адаптації в психолого-педагогічній літературі. Зокрема, у «Психологічному словнику» адаптація тлумачиться як «процес пристосування організму, особистості до зміни оточуючих умов життя, діяльності за допомогою фізіологічних, психічних і соціальних реакцій, спрямованих на створення передумов нормального функціонування у незвичних умовах» [2, с. 12]. Це ж поняття також використовують в теорії інтелектуального розвитку, розробленої швейцарським психологом Ж. Піаже, яка тлумачить взаємовідносини індивіда і його оточення. Згідно з його концепцією, адаптація – і в біології, і в психології – розглядається як єдність протилежно спрямованих процесів: акомодатії та асиміляції. Перший з них забезпечує модифікацію функціонування організму чи дій суб'єкта відповідно до властивостей середовища. Другий процес змінює ті чи інші компоненти цього середовища, переробляючи їх відповідно до структури організму або включаючи в схеми поведінки суб'єкта [3].

Під час вивчення проблеми адаптації, дослідники звернули увагу на можливість застосування поняття адаптації не лише до аналізу біологічних або психологічних систем, але й до соціальних. Е.Гідденс, досліджуючи й осмислюючи важливість феномену соціальної адаптації, визначає це суспільне явище як процес соціалізації або пристосування до виконання певної ролі [4, с. 107]. Необхідність адаптації людини не лише до середовища, а й соціального оточення, показана Г. Спенсером, який висунув ідею про те, що людський розум позбавлений обмежень, що й забезпечує найбільш адекватне пристосування індивіда до середовища [5]. Психологи, розкриваючи зміст явища адаптації, розуміють його, перш за все, як сталий процес активного пристосування до умов соціального середовища.

В. Семиченко запропонувала концепцію системного розгляду процесу адаптації, в основі якої покладено ідею щодо залежності ефективності процесу адаптації людини від інтеграційних тенденцій особистості. Таким чином, загальний процес адаптації – це складне явище, яке має певну структуру, складається із багатьох відносно незалежних процесів. Кожен із них обслуговує певну систему відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент [6, с. 14-15].

С. Кулик, аналізуючи підходи дослідження адаптації, вирізняє наступні основні підходи:

– біофізіологічний (пристосування та активне підтримання необхідного рівня відповідності будови

організму до внутрішніх та зовнішніх змін, що виникають під впливом середовища біологічних, хімічних, екологічних, фізіологічних (температури, атмосферного тиску, освітлення та ін.) факторів);

– психологічний (формування індивідуального стилю діяльності; діалектична єдність діяльнісних і соціально-психологічних відношень суб'єктів адаптації і соціального середовища; входження людини у систему внутрішньо-групових відносин і пристосування до них; вироблення зразків мислення й поведінки, які відображають систему цінностей і норм конкретного виробничого колективу; набуття, закріплення й розвиток умінь і навичок міжособистісного спілкування у такому колективі);

– інформаційно-комунікативний (зміна структури або функції системи та керуючих впливів на основі одержаних даних і поточної інформації з метою досягнення оптимального стану при недостатній апріорній інформації або змінених умовах діяльності; пошук, сприйняття й переробка інформації у контактах) [7, с.98].

Проте такий міждисциплінарний розподіл не враховує особливості пристосування до умов освітнього процесу.

Згідно тлумачення у «Сучасному психолого-педагогічному словнику», адаптація змінює характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання. Існують такі види адаптації:

– пристосування середовища (збільшення інтенсивності освітлення в класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається слабочуюча дитина, забезпечення її слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкової ланки);

– адаптація навчальних підходів (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності);

– адаптація матеріалів (навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, картки-підказки, тощо) [8, с.10].

У [9] науковці визначають наступні види адаптації:

– біофізіологічна адаптація, яка забезпечує нормальну життєдіяльність організму та його трудову активність;

– психічна (психологічна) адаптація визначається як найбільш довершений, складний пристосувальний процес, який залежить від психічного стану й умов розвитку людини;

– соціальна адаптація трактується як процес, який забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків, оптимальних для реалізації поставленої мети і цілеспрямованих дій;

– професійна адаптація спрямована на формування загальних уявлень про характер вимог, які висуває майбутня професія до особистості та готовності студентів до успішного оволодіння обраною професійною діяльністю. Професійна адаптація, насамперед, позначає процес пристосування людини до професії;

– дидактична адаптація максимально пов'язана з професійною за умови, якщо студент, навчаючись у ЗВО, постійно проектує себе на майбутню професію, сприймаючи навчання як головну умову формування професійної компетентності, необхідної у майбутній професійній діяльності.

Отже, адаптація є невід'ємною характеристикою людини, яка безпосередньо впливає на ступінь

її включення до соціальних відносин, як наслідок, в освітній процес. Розглядаючи студента як суб'єкта навчання, варто враховувати характеристики адаптації, обумовлені різними предметними галузями: на фізіологічному рівні (людина як біологічна істота пристосовується до ускладнених умов діяльності, до зовнішніх умов, що її оточують); на соціальному рівні (входження людини в нове соціальне середовище, прийняття нею норм та правил життя нової соціальної спільноти, прийняття цієї людини соціальним оточенням); психологічному рівні (відчуття психологічного комфорту від ситуації свого життя, прийняття її, впевненість у правильності вибору, задоволення відповідними аспектами нового студентського життя); дидактичному (здатність людини виконувати дії, що складають зміст навчальної діяльності, засвоєння нових дій, подолання вже напрацьованих навичок, які в нових умовах є недоцільними, доцільний розподіл навантаження протягом доби, тижня).

Єдиного тлумачення «адаптації студентів до навчання» серед науковців немає, більшість з них описують її з точки зору кінцевого результату – адаптованості, тобто сформованих вмінь, навичок, реакцій, новоутворень. Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що тлумачення адаптації до освітньої діяльності є мультидисциплінарним, зокрема, подається як своєрідна інтегральна форма суб'єктної активності, яка є результатом виходу суб'єкта за межі об'єктивних вимог діяльності [10, с. 19]; як процес специфічної адаптивної діяльності, зумовлений змінами соціальної дійсності і спрямований на оптимізацію взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем у відповідь на появу у ньому факторів, які відсутні в індивідуальному досвіді суб'єкта [11, с. 7]; як складна інтегративна професійно значуща підсистема підготовки фахівців, яка пришвидшує і підвищує рівень їхнього професійного розвитку та професіоналізму [12, с. 37]; як динамічний процес фізіологічних та психологічних перетворень особистості та оптимізації навчального середовища, викликаний організованою взаємодією викладача і студента, результатом якого є вироблення стратегії, яка дозволить ефективно задовольняти власні потреби, що виникають у процесі навчання у стінах ЗВО [13, с. 13].

Схожість ключових понять у трактуванні сутності і функцій адаптації можна пояснити тим, що:

по-перше, базові механізми адаптивних процесів є практично однотипними і означають формування взаємовідносин (суб'єкт-об'єктних чи суб'єкт-суб'єктних стосунків) між людиною і середовищем, в яке вона потрапляє (біологічним, географічним, соціальним, освітнім). Для навчального процесу тут важливе розуміння адаптації як процесу активного входження в середовище, формування позиції його реального суб'єкта, свідомо і цілеспрямовано гармонізуючи процеси акомодатії (прийняття правил середовища) і асиміляції (перетворення середовища відповідно до власних потреб, пріоритетів розвитку);

по-друге, адаптивні процеси у «чистому вигляді» практично не існують, коли йдеться про такі складні види діяльності як освітня або її складова – навчальна. Аналіз структури навчальної діяльності показує, що в її умовах актуалізуються процеси пристосування (стандарті, норми, правила, режим), гармонізації потреб (ринку праці, освітніх послуг, освітньої системи, особистісних особливостей, пріоритетів розвитку), інтеграції в систему, сформовану на основі інноваційних освітніх стандартів, наприклад, кредитно-модульну. Інтегрально в системі освітньої діяльності студента актуалізуються й гармонізують-

ся фізіологічна, соціальна, психологічна та суто дидактична складові адаптації [9, с.46-47].

У педагогічній літературі розглядають такі форми адаптації студентів-першокурсників до навчання у ЗВО:

– формальна – пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури вищої школи, змісту навчання в ній, її традицій, своїх обов'язків. Стан маргіальності між уже не школярем, але й ще не студентом, характерний для першокурсників. Саме цим пояснюються розтягнені строки адаптації студентів першокурсників до нової системи навчання, до нового способу життя, утворення нового динамічного стереотипу, і є однією із причин низької успішності студентів першого курсу під час зимової сесії.

– соціально-психологічна (суспільна) – процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) групи студентів-першокурсників та інтеграцію цієї групи зі студентським оточенням в цілому. У цьому контексті основною функцією адаптації є прийняття індивідумом норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії, які в ньому склалися, формальних і неформальних зв'язків, а також форм навчальної діяльності.

– дидактична – проблема підготовки до нових форм і методів навчальної роботи у закладі вищої освіти, що відображає, в першу чергу, інтелектуальні можливості студентів-першокурсників [14].

Як зазначає В.Казміренко [15, с.76-78], соціально-психологічна адаптація студентів у середовищі ЗВО складається з:

1) професійно-фахової адаптації, що зумовлює пристосування до змісту, умов та самостійної організації навчальної діяльності, формування навичок та спрямувань у навчальній і науковій роботі;

2) активного чи пасивного пристосування особистості до оточення, побудова стосунків і взаємин у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки;

3) соціально-фахову адаптацію як прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності.

В умовах цифровізації суспільства процес соціальної адаптації студентів у ЗВО ускладнюється. Тривалість адаптації та її рівень впливають на засвоєння навчально-методичного матеріалу, психологічний комфорт та впевненість у виборі майбутньої професії.

У межах нашого дослідження потребує аналізу визначення адаптації з погляду взаємодії системи «людина–електронне середовище», яка обумовлюється як внутрішніми – психічними, так і зовнішніми – середовищними факторами. Варто зазначити, що порушення двостороннього процесу взаємодії може бути як з боку середовища, так і з боку суб'єктної позиції. По-перше, аналіз значної кількості інформаційно-освітніх середовищ та систем управління контентом свідчить про відсутність/недостатню реалізацію їх адаптивних можливостей під індивідуальні особливості студентів. По-друге, суб'єктна позиція відображається у таких факторах: слабка наступність між середньою та вищою школою в організації навчання в електронному та/або мобільному форматі; низький рівень навичок самостійної роботи, самонавчання, самоорганізації та самоврядування студентів; великий обсяг необхідного для вивчення навчального матеріалу (у т. ч. в електронній формі); невміння/низький рівень уміння студентів планувати час виконання навчальних завдань в електронному навчальному середовищі; наявність великої кількос-

ті відволікаючих факторів під час навчання в електронному середовищі (соціальні мережі, чати та ін); недостатня узгодженість дій студентів та викладачів при організації навчання у середовищі та ін.

Тому важливою є взаємна адаптуюча діяльність середовища та студентів, що передбачає, з одного боку, пристосування студентів до нових умов навчання в інформаційно-освітньому середовищі, з іншого – пристосування умов та змісту, засобів та методів навчання, закладених у алгоритмах електронного навчального середовища до індивідуальних особливостей студентів.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Під адаптацією ми розуміємо процес взаємодії середовища і особистості, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) та забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на зміновані умови середовища. Адаптацією здобувачів вищої освіти до навчання розглядаємо як цілісний системний процес «здобувач – викладач – середовище», що визначає ступінь включення студентів в освітній процес, важливим фактором якого є електронне освітнє середовище. Адаптація студентів

до навчання в умовах цифровізації освіти відбувається у двох взаємозалежних напрямках:

1) соціальної адаптації, під якою розуміється пристосування студентів до життя ЗВО, інтеграція зі студентським оточенням;

2) професійної адаптації, під якою розуміється пристосування до різних видів майбутньої професійної діяльності.

Спираючись на дослідження [16], ми дійшли до висновку, що адаптація студентів до навчання в умовах цифровізації освіти може бути реалізована у наступних формах:

– Формальна адаптація – це пізнавально-інформаційне пристосування студентів до нового оточення, до структури закладу освіти, змісту навчання у ньому, вимогам та обов'язкам за допомогою цифрових ресурсів.

– Суспільна адаптація – це процес внутрішньої інтеграції груп студентів та інтеграція цих груп із студентським оточенням.

– Дидактична адаптація – це підготовка студентів до використання нових форм, методів та засобів ІКТ в освітньому процесі ЗВО.

Список використаної літератури

1. Єршоменко О.А. Теоретичні і методичні засади адаптивної системи професійної підготовки магістрів з управління навчальним закладом: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Українська інженерно-педагогічна академія: Харків, 2021. 619 с.
2. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Адаптація. *Психологічний словник* / за ред. Н.А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. С.12.
3. Piaget J. *Biology and Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press, 1971. 384 p.
4. Гіденс Е. Соціологія / пер. з англ. В.Шовкун, А.Олійник. Київ: Основи, 1999. 726 с.
5. A System of Synthetic Philosophy by Herbert Spencer (1820-1903). URL: <https://praxeology.net/HS-SP.htm> (дата звернення: 10.09.2022)
6. Семиченко В.А., Зданевич Л.В. Системно-структурний підхід до процесу адаптації студентів. *Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої підготовки*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький. 2002. С.12–20.
7. Кулик С.М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2004. 140 с.
8. Багно Ю.М. Адаптація. *Сучасний психолого-педагогічний словник* / за заг. ред. О.І.Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2016. С.10.
9. Адаптивне навчання студентів професії вчителя: теорія і практика: монографія / В.І. Бондар, І.М. Шапошнікова, Т.Л. Опалюк, Т.Й. Франчук; за заг. ред. В.І. Бондаря. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 308 с.
10. Бойко І.І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2001. 19 с.
11. Литовченко О.В. Організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2004. 19 с.
12. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ: Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менеджм. Освіти» АПН України, 2009. 601 с.
13. Лесовий В.Ю., Петрук В.А. Адаптація першокурсників до навчання у вищих технічних закладах освіти : монографія. Вінниця: ВНТУ, 2017. 144 с.
14. Левківська Г.П., Сорочинська В.С., Штифурак В.С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. 128 с.
15. Казміренко В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С.76–78.
16. Волнушкіна Г.В. Соціально-психологічні особливості адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Т.IX: Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. 2016. Вип. 9. С.107–116.

References

1. Yeromenko, O.A. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady adaptivnoi systemy profesiinoi pidhotovky mahistriv z upravlinnia navchalnym zakladom* [Theoretical and methodological foundations of the adaptive system of professional training of masters in education institution management]. Unpublished Doctoral dissertation. The Ukrainian Engineering Pedagogics Academy. [in Ukrainian].
2. Syniavskiy, V.V., & Serhieienkova O.P. (2007). Adaptatsiia [Adaptation]. In N.A. Pobirchenko (Ed.), *Psykhologichnyi slovnyk* [Psychological dictionary] (pp. 12). Naukovyi svit. [in Ukrainian].
3. Piaget, J. (1977). *Biology and Knowledge*. University of Chicago Press.
4. Hidens, E. (1999). *Sotsiologhiia* [Sociology]. In V.Shovkun, & A.Oliinyk (Eds.). *Osnovy*. (Original work published 1989). [in Ukrainian].
5. *A System of Synthetic Philosophy by Herbert Spencer (1820-1903)*. <https://praxeology.net/HS-SP.htm>
6. Semychenko, V.A., & Zdaneyvych, L.V. (2002). Systemno-strukturnyi pidkhid do protsesu adaptatsii studentiv [A systemic and structural approach to the process of adaptation of students], *Problemy adaptatsii studentiv do navchannia za umov fakhovoi stupenevoi pidhotovky: zbirnyk tez za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi* [Problems of students' adaptation to study under the conditions of professional degree training: a collection of theses based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference] (pp. 12-20). [in Ukrainian].
7. Kulyk, S.M. (2004). *Psykhologichni osoblyvosti upravlinnia profesiinoiu adaptatsiieiu vchyteliv* [Psychological features of

- management of teachers' professional adaptation]. Unpublished Candidate dissertation. G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Bahno, Yu.M. (2016). Adaptatsiia [Adaptation]. In O.I.Shapran (Ed.), *Suchasnyi psykholoho-pedahohichnyi slovnyk* [Modern psychological and pedagogical dictionary] (pp. 10). Dombrovska Ya.M. [in Ukrainian].
  9. Bondar, V.I. (Ed.). (2018). *Adaptyvne navchannia studentiv profesii vchytelia: teoriia i praktyka* [Adaptive teaching students the profession of a teacher:theory and practice]. Publishing House of the National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian].
  - 10.Boiko, I.I. (2001). *Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia pidlitka do novykh umov navchannia* [Social-psychological adaptation of teenager to new learning conditions]. Extended abstract of Candidate dissertation. National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian].
  - 11.Lytovchenko, O.V. (2004). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy sotsialnoi adaptatsii uchniv 5–9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Organizational and pedagogical conditions of social adaptation of students of grades 5–9 in extracurricular educational institutions]. Extended abstract of Candidate dissertation. The Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
  - 12.Halus, O.M. (2009). *Pedahohichne upravlinnia adaptatsiieiu maibutnikh uchyteliv u systemi stupenevoi osvity* [Pedagogical management of adaptation of future teachers in the graduate education system]. Unpublished Doctoral dissertation. State Institution of Higher Education University of Educational Management National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
  - 13.Liesovyi, V.Yu., & Petruk, V.A. (2017). *Adaptatsiia pershokursnykiv do navchannia u vyshchyykh tekhnichnykh zakladakh osvity* [Adaptation of first-year students to study in higher technical educational institutions]. VNTU. [in Ukrainian].
  - 14.Levkivska, H.P., Sorochnytska, V.Ye., & Shtyfyrak, V.S. (2001). *Adaptatsiia pershokursnykiv v umovakh vyshchoho zakladu osvity* [Adaptation of first-year students in the conditions of a higher educational institution]. Lybid. [in Ukrainian].
  - 15.Kazmirenko, V.P. (2004). Prohrama doslidzhennia psykhosotsialnykh chynnykiv adaptatsii molodoi liudyny do navchannia u VNZ ta maibutnoi profesii [The program of research of psychosocial factors of young person's adaptation to university education and future profession]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota, Practical Psychology and Social Work*, 6, 76–78. [in Ukrainian].
  - 16.Volnushkina, G.V. (2016). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti adaptatsii studentiv do navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychosocial features of students' adaptation to study at higher educational institutions]. *Actual Problems of Psychology*, 9(IX), 107–116. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 02.10.2022 р.

Sikora Yaroslava

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Computer Sciences and Information Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

ADAPTATION AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS

Abstract. The problem of adaptation in the educational process is quite relevant in connection with the intensive informatization of society. The article is devoted to the analysis of existing approaches to the interpretation of the concept of «adaptation». Attention is focused on the interdisciplinary nature of adaptation, which is studied in detail from the point of view of biological, socio-philosophical, psychological and pedagogical, cybernetic and other approaches. To achieve the goal of the study, the analysis, systematization and generalization of the works of domestic and foreign researchers were applied. According to the results of the study, it was found that adaptation is an integral characteristic of a person, which directly affects the degree of its inclusion in social relations, as a consequence, in the educational process. Considering the student as a subject of learning, it is necessary to take into account the characteristics of adaptation due to different subject areas. Therefore, adaptation is interpreted as a process of interaction between the environment and the individual, which occurs at different levels (biological, psychological, social) and provides a sustainable and purposeful response to changing environmental conditions. Adaptation has its types: biophysiological, psychological, social, professional, didactic adaptation; forms: formal, social, didactic. The article focuses on adaptation in terms of the interaction of the system «human – electronic environment», which is determined by intrapsychic and environmental factors. It is found that the adaptation of higher education students to learning is understood as a holistic system process «student – teacher – environment», which determines the degree of inclusion of students in the educational process, an important factor of which is the electronic educational environment. It can be implemented in the following forms: formal, social, didactic adaptation.

Key words: adaptation, types of adaptation, forms of adaptation, analysis.

УДК 378.091.3:811.161.2*272
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.140-144

Сіра Лариса Іванівна

аспірант кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна
lora.sira29@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9142-3521>

КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У КОМПЕТЕНТІСНО ОРІНТОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті визначено й науково обґрунтовано особливості реалізації комунікативно-діяльнісного підходу у компетентісно орінтованому освітньому процесі вищої школи. Актуалізуються перспективи і напрями розвитку сучасної системи освіти відповідно всім вимогам міжнародного співробітництва. Визначено: сучасні заклади вищої освіти в умовах сьогодення мають виступати реальним інструментом змін у розбудові демократичної, правової, соціальної держави як основи національної консолідації, в удосконаленні складно організованої системи для досягнення стратегічних цілей. Соціум, як ніколи, потребує нового фахівця, який би відшукав відповіді на виклики епохи та ефективно реалізував у процесі щоденної професійної діяльності. Автор обґрунтовує думку, що домінантою постає створення креативно-розвивального середовища сучасного університету, яке починається зі створення колективу викладачів-однотимців, що транслиують і продукують ціннісні установки, ідеї самоцінності, відкритості, доброзичливості, поваги до гідності людини, з вірою у її можливості на засадах етично орієнтованої педагогіки. Ці кроки спрямовані, перш за все, на посилення інтеграції в загальноєвропейське інтелектуально-освітнє середовище. Методи дослідження: аналіз, синтез і систематизація наукової літератури з педагогіки, психології, філософії, соціології, енциклопедично-довідкових, навчально-методичних видань, нормативно-правових актів, інформаційних ресурсів мережі Інтернет – для з'ясування, порівняння й зіставлення підходів у напрямі окресленої проблеми. Доведено, що особистісно орієнтована освіта має підготувати майбутнього фахівця до професійного життя як безперервного вчинку – до вчинкової життєдіяльності, що є вершинним утворенням, духовним апогеєм у діяльності людини: розвиток морально відповідальної самостійності, самотутності, самосвідомості, самодії, унікальності як ціннісної основи життя індивіда. Такі ціннісно-сміслові утворення, які репрезентують сутнісні сили й мають визначати зміну таких структурних компонентів системи освіти, як мета, зміст, форми і засоби сучасної професійної освіти. У статті розкрито, що ідеї самоцінності, відкритості, ширості кожної особистості є сутнісними для фасилітації освітнього процесу, де особистість людини – унікальна цілісна система, що має можливості для саморозвитку.

Ключові слова: теорія діяльності, комунікативно-діяльнісний підхід, вища школа, продуктивна комунікативна взаємодія, гуманіцентризм, фасилітація.

Вступ. Сучасні світові процеси визначаються глобалізацією як провідною тенденцією у створенні єдиного економічного, духовного, емоційного, культурного, політичного простору, яка ставить нові завдання, вказує нові орієнтири суспільству, а отже – й освітній системі. Стрімкий розвиток України визначається в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на упровадження європейських норм і стандартів, перш за все, в освіті, сприятиме високій мобільності і конкурентоспроможності українських громадян. Відповідно перед особистістю в умовах європейської інтеграції постають нові проблеми. Аби підготувати людину до сучасного соціуму, а тим більше до майбутнього, ми маємо багато внести змін, і зокрема, в освіті відповідно всім вимогам міжнародного співробітництва. Адже ми говоримо про підготовку громадянина України, справжнього патріота, але водночас і європейську людину, за своєю системою цінності з орієнтацією на зміцнення в країні європейської культурної ідентичності.

Цінність для нашої роботи мають розробки українських учених, зокрема, В. Кременя – українського вченого, державного, політичного та громадського діяча, президента НАПН України з питань активної розробки інтеграційної політики в галузі наукових досліджень на сучасному етапі розвитку суспільства. Дослідник доводить, що від «відповідної світоглядної підготовки, яка б давала адекватне уявлення про сучасний світ, до обов'язкового знання мови широко міжнародного спілкування, якою нині є англійська мова; і лише у такий спосіб ми можемо виховати людину, яка забезпечить співпрацю України і світу, України і європейських країн, забезпечить

прогрес» [1].

Сучасні заклади вищої освіти в умовах сьогодення мають виступати реальним інструментом змін у розбудові демократичної, правової, соціальної держави, в удосконаленні складно організованої системи для досягнення стратегічних цілей. Адже саме вища освіта, враховуючи глобалізаційні суспільні процеси, це не тільки про статусність, елітарність, вона має бути спрямована на формування якісно нової культури фахівців-професіоналів, здатних мислити по-новому у складних ситуаціях, до творчої самореалізації й готовності до створення соціокультурних і матеріальних цінностей, притаманних людині, що акумулює в собі нормативні, духовні й матеріальні надбання суспільства. Отже, соціум потребує нового фахівця, який би відшукав відповіді на виклики епохи та ефективно реалізував у процесі щоденної професійної діяльності.

Авторське бачення оновлення вищої освіти в контексті європейської інтеграції зумовлене низкою переваг запропонованих підходів перед існуючими, по-перше, стратегію і тактику освіти під впливом стрімких глобалізаційних процесів визначає програма входження її до загальноєвропейського освітнього простору, головною вимогою якої є висококомпетентний, конкурентоспроможний фахівець-професіонал зі сформованим планетарним мисленням, здатний працювати у нових умовах, що базується на засадах нероздільної тріади «нова педагогіка – нове освітнє середовище – цифрове навчання»; по-друге, ідеться про реалізацію комунікативно-діяльнісного підходу через побудову оптимальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії усіх учасників освітнього про-

цесу в атмосфері безумовного прийняття, розуміння та довіри; по-третє, максимальна підтримка кожного майбутнього фахівця в усвідомленні себе як самоцінності, підтриманні їхнього прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяючи особистісному зростанню й спрямовуючи до бездоганного професійного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень довів, що шляхи реалізації комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу вивчено досить широко, а комунікативно-діяльнісного підходу у компетентісно орієнтованому освітньому процесі вищої школи розглянуто фрагментарно.

Вагомими для дослідження є праці Б. Ананьєва, П. Анохіна, Л. Виготського, В. Давидова, О. Леонтьєва, О. Лурії, М. Пригодія, С. Рубінштейна, В. Шадрикова, у яких висвітлено аспекти діяльнісного підходу, що базується на концептуальних положеннях теорії діяльності.

Упровадження діяльнісного підходу в освітній процес представлено у роботах І. Беха, Ю. Зубцової, Т. Мартинюк, О. Колесникової, І. Підласого, О. Роми, Л. Русалкіної, А. Січкара, І. Сорочук, М. Шмир та ін.

Особливості підготовки майбутніх фахівців до професійного спілкування й комунікативної взаємодії як передумови їх успішної професійної діяльності презентовано у дослідженнях вітчизняних учених (С. Амеліна, І. Бех, А. Богущ, Н. Волкова, М. Дяченко, І. Зязюн, С. Кожушко, А. Курінна, О. Литвинова, Ж. Рагіна, В. Семиченко, Т. Сущенко та ін.).

Грунтовні дослідження питань організації освітнього процесу у вищій школі висвітлено у наукових працях А. Алексюка, В. Андрущенко, В. Бондара, В. Буряка, Н. Волкової, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, В. Ковальчука, Л. Кондрашової, Н. Лосєвої, Н. Мирончук, Н. Нічкало, Г. Онкович, В. Паламарчук, С. Сисоевої, Н. Скотної, Л. Сущенко, Л. Хоружи, Г. Цветкової, М. Ярмаченка та ін.

Метою статті є – визначення й наукове обґрунтування особливостей реалізації комунікативно-діяльнісного підходу у компетентісно орієнтованому освітньому процесі вищої школи.

Методи дослідження: аналіз, синтез і систематизація наукової літератури з педагогіки, психології, філософії, соціології, енциклопедично-довідкових, навчально-методичних видань, нормативно-правових актів, інформаційних ресурсів мережі Інтернет – для з'ясування, порівняння й зіставлення підходів у напрямі окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як нами зазначалося вище, нині виняткового значення набуває якісна національна освіта, яка має виховувати інноваційну особистість зі сформованим планетарним мисленням, одночасно об'єднуючи індивідуальні інтереси з усією складною системою інтеграційних процесів суспільства, спроможну до життєтворчості та самореалізації у нових умовах, комунікативно-духовної взаємодії з оточуючими. Комунікативна компетентність стає вагомим чинником професійної самореалізації фахівця будь-якої галузі. У цьому сенсі домінантою постає створення креативно-розвивального середовища сучасного університету, яке починається зі створення колективу викладачів-однодумців, що транслюють і продукують ціннісні установки, ідеї самоцінності, відкритості, доброзичливості, поваги до гідності людини, з вірою у її можливості на засадах етично орієнтованої педагогіки.

Отже, критичне осмислення наявних і ствердження нових пріоритетних орієнтирів кризь призму

особливостей професійної освіти майбутніх фахівців відповідно до вимог міжнародного співробітництва, зумовлюють принципову потребу у глибокому аналізі чинників впливу на процес реалізації комунікативно-діяльнісного підходу у компетентісно орієнтованому освітньому просторі закладів вищої освіти.

Першочерговим завданням постає висвітлення інтелектуальних джерел, базових фундаментальних уявлень, відтворювально-діяльнісних схем загальної теорії діяльності.

На основі ретроспективного аналізу підходів науковців до вивчення теорії діяльності встановлено, що у філософії вивчення досліджуваного об'єкта почалося ще за часів Аристотеля у співвіднесенні та зв'язку таких категорій, як смисли, речі, знання, операції, свідомість, цілі, мотиви. Виокремлення діяльності як особливої дійсності було здійснено німецькими філософами (Г. Гегель, І. Фіхте, Ф. Шеллін), проте їхні напрацювання залишилися у сфері філософії.

Характерним прикладом цього явища є історія мовознавства. Адже сам принцип «мовлення-мова» є діяльністю, яку передбачав Аристотель й однозначно сформулював В. Гумбольдт та його послідовники. Учені продемонстрували безліч міркувань для доказу того, що «мова» є діяльністю, але при цьому не довели про самі методи вивчення мови, у чому полягає специфіка її зображення як діяльності, виокремлюючи власне процедури аналізу.

Фактично як предмет дослідження, так і процедури аналізу, залишалися одними й тими самими незалежно від того, приймали дослідники цю характеристику чи відкидали її. А тому знецінювався і сам принцип, він втрачав сенс, і багато мовознавців відкидали його як зовсім зайву, суто словесну добавку, яка не вносила нічого нового в методи дослідження [2].

За теорією фундатора системно-мисленнєво-діяльнісної методології Г. Щедровицького є теза, оскільки вихідним емпіричним матеріалом мовознавчого аналізу завжди в кінцевому підсумку є знакові ланцюжки текстів, що залишаються після актів мовленнєвої комунікації та мислення, то принцип «мова є діяльність» вимагав від його прихильників аби того, щоб вони «відшукали» діяльність у самих текстах, або ж домагалися зміни емпіричного матеріалу досліджень, в історії мовознавства намітилися обидві лінії. При цьому спроби побачити і виокремити діяльність у текстах особливим чином вплинули на саме поняття діяльності: його почали зводити до уявлення про «рух», або «процес». Тоді моментом, специфічним для діяльності, виявилися зв'язки між знаковими елементами тексту; уявлення тексту як діяльності стало рівнозначно уявленню його як структури й у підсумку втратило всю свою новизну і своєрідність» [2, с. 96].

Слід наголосити, що психологічні концепції в мовознавстві суттєво розширили уявлення про діяльність, створивши низку складніших схем мовленнєвої діяльності (Л. Ельмсьлов, А. Леонтьєв, М. Трубецький).

Крім того, поєднуючи нову схему акту мовленнєвої діяльності з традиційними уявленнями та поняттями, дослідники або приходили до нездоланих проблем, або рухалися колом. Справді, реальні акти мовлення пояснювалися наявністю відповідних засобів мови в індивідів, появу яких можна було витлумачити лише засвоєнням їх, але це, своєю чергою, спричинювало питання: де й у чому існують ці засоби як змісти засвоєння? Якщо відповідали, що вони у мовленнєвих текстах, тобто у продуктах діяльнос-

ті, то коло замикалося, а якщо визнавали існування системи мови, окрім іншого, і поза продуктами мовленнєвої діяльності, то поставала проблема пояснити її об'єктивне існування, хоча це не вдавалося зробити через відсутність правильної соціологічної (або культурно-історичної) точки зору [2, с. 96].

Також важливим історичним періодом становлення й розвитку теорії діяльності в соціології є 20-40-ті рр. ХХ ст., коли польський соціолог Т. Котарбінський виклав вихідні концептуальні ідеї спеціальної науки про діяльність – «праксеології». Іншу лінію досліджень діяльності було розгорнуто у соціології: введення поняття «соціальна дія (М. Вебер, Дж. Мід); побудова аналітичної теорії соціальної дії, загальної теорії дії (Т. Парсонс); розроблення програми розвитку «бігевіоральних наук», яка розглядалася як дослідницька, а не практична; наукова, а не філософська; міждисциплінарна; розрахована та тривалий час (Б. Берельсон, Дж. Міллер). Це дало підстави для узагальнення, що категорія діяльності перетворилася на системотвірний осередок світоглядно широких онтологічних уявлень, на основний предмет долідження-конструювання.

Підсумовуючи, зазначимо: запропонована система вихідних положень теорії діяльності базується на комплексному підході, яка дала змогу показати їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість, місце і роль як певного цілісного утворення.

У пошуках наукової істини ми виходили з того, що однією із домінант реалізації комунікативно-діяльничого підходу у компетентнісно орієнтованому освітньому процесі вищої школи має бути створення комфортних умов для ефективного формування майбутнього фахівця через атмосферу уваги й спілкування, доброзичливої вимогливості й відкритості. Тобто, здатність викладача вищої школи організувати ефективне спілкування стане підґрунтям продуктивної діяльності студента.

У межах реалізації комунікативно-діяльничого підходу в освітньому процесі важливе місце посідає гуманоцентристська сутність їхньої професійної підготовки. За нашою гіпотезою, гуманізм є базисом транцентдентної педагогіки, педагогіки вищих людських цінностей, який потребує раціоналізації дій. Ціннісно-раціональний підхід стимулює педагогічні кадри до пріоритету таких ціннісних орієнтацій, які найбільш притаманні зростанню у майбутніх фахівців духовної інтенції, високорозвинених моральних якостей, забезпечення цілісності самовираження і мають бути системоутворювальними факторами педагогічного гуманоцентризму. Логіка потребує визначити гуманоцентризм, розглядаючи його не з загального погляду, а з особистісно орієнтованого підходу.

Гуманістична педагогіка є квінтесенцією педагогіки розвитку, розвитку, який орієнтується не на середнестатистичний рівень, а передбачає можливість найвищих досягнень для кожної особистості, для певного рівня освіти, для конкретної людини за відповідних умов. Тобто, гуманістична педагогіка є педагогікою особистісно орієнтованою, головною метою якої є цілісний розвиток особистості. На наше переконання, особистісно орієнтована освіта має підготувати майбутнього фахівця до професійного життя як безперервного вчинку – до вчинкової життєдіяльності, що є вершинним утворенням, духовним апогеєм у діяльності людини: розвиток морально відповідальної самостійності, самобутності, самосвідомості, самодії, унікальності як ціннісної основи життя індивіда. Такі ціннісно-сміслові утворення, які репрезентують сутнісні сили й мають ви-

значати зміну таких структурних компонентів системи освіти, як мета, зміст, форми і засоби сучасної професійної освіти.

Звідси очевидно: гуманоцентристська педагогіка має якнайшвидше подолати невиправданий викладацький гегемонізм у закладах вищої освіти, деперсоналізоване навчання, згідно з яким, майбутній фахівець засвоює досвід авторитаризму, і скоріше за все, реалізуватиме основу цієї моделі у власній професійній діяльності.

З огляду на вищенаведені позиції, зрозумілим є те, що вершиною гуманоцентризму постає реалізація принципу людяності. Викладач докладає чимало вольових зусиль, свого таланту, щоб підпорядкувати свідоме й емоційне сприйняття змісту дисципліни абсолютною більшістю групи, не нав'язуючи свої вимоги, категоричні судження. Під час освітнього процесу на засадах гуманно орієнтованої педагогіки викладач, що володіє мистецтвом перетворення людини перетворює знання в інструмент, за яким кожен студент подумки наближається до реалізації своїх інтересів, до ідеалу, до мрії, за якими відкривається перспектива, його майбутнє.

Вищевикладене дає можливість зробити висновок, що ідеї самоцінності, відкритості, щирості кожної особистості є сутнісними для фасилітації освітнього процесу, де особистість людини – унікальна цілісна система, що має можливості для саморозвитку. Ця партнерська взаємодія викладача-фасилітатора і майбутніх фахівців створюватиме умови для особистісного і професійного зростання, самоактуалізації, розкриття здібностей усіх учасників освітнього процесу на основі продуктивної комунікативної взаємодії, атмосфери безумовного прийняття, поваги до гідності, довіри та позитивної відвертості.

Визнаючи необхідність дослідження у авторському науковому пошуку аспектів якісного виконання своїх функціональних обов'язків, зупинимось на організації комунікативної взаємодії як чинника становлення професійної ідентифікації та індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх фахівців.

Спираючись на теорії представників сучасної педагогічної думки, науковці пов'язують питання міжособистісного чи педагогічного спілкування діалогічного типу із формуванням цілісної особистості, за якої студент свідомо привласнює певну моральну норму, перетворюючи її на відповідну особистісну цінність. Ученими доведено: ефективність професійно-педагогічної комунікації залежить від міжособистісних відносин усіх учасників освітнього процесу, його соціально-психологічного клімату. Зрозумілим є той факт, що за сприятливих умов утверджується атмосфера співробітництва, взаєморозуміння, взаємодопомоги, самореалізації кожної особистості.

Одним із складних методологічних питань постає вибір характеру та логіки побудови інтелектуально-моральної взаємодії суб'єктів освітнього процесу у професійній підготовці майбутніх фахівців. Повноцінне становлення особистості неможливе без духовно розвивального спілкування. Ідеться про стратегічне професійно-педагогічне спілкування на етичних засадах.

Дослідники теорії комунікації доводять, що тільки у психологічно повноцінному спілкуванні особистість розкривається по-справжньому, коли відбувається взаємодія партнерів як рівноправних із рівними сутнісними позиціями, відсутністю оцінного, «вимірювального» ставлення до будь-яких сторін індивідуальності кожного, прийняття один одного як цінних особистостей.

Слід зазначити, що труднощі в міжособистісному спілкуванні переживають і самі викладачі. Для них властими є певна скутість, вимушеність у встановленні контактів, низька самооцінка про власні комунікативні можливості, недостатній рівень самоприйняття, невисока схильність до саморозкриття під час спілкування, безініціативність, недостатній самоконтроль та саморегуляція. Натомість у педагога, для якого міжособистісне спілкування є успішним, домінують діалогічна комунікативна спрямованість, повага, відкритість і довіра, тактовність, делікатність, неконфліктність.

З упевненістю можна сказати: ефективність впливу викладача на процес розвитку особистості студента, результативність його педагогічних дій залежить від рівня його особистісного розкриття, презентації його індивідуальності в міжособистісному педагогічному спілкуванні, його професійної активності, емоційного контакту з колективом студентів, ініціативи, самостійності дій, вибору рішень; оцінна діяльність спрямована на оцінювання конкретних результатів роботи, на визнання пріоритетності успішних дій і має загалом позитивний характер.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, європейський освітньо-науковий простір завдяки його особливим досягненням стає дедалі більш відчутною і значущою дійсністю для наукового й освітянського простору України, виступаючи стимулом масштабних трансформацій, що, своєю чергою, може стати основою національної консолідації. На основі аналізу широкого кола джерел і наукових праць з досліджуваної проблеми визначено: сучасна вища освіта, враховуючи вимоги

міжнародного співробітництва та реалії стрімко змінюваного типу, має бути спрямована на формування фахівця-дослідника якісно нового типу зі сформованим випереджаючим мисленням, цілераціональною поведінкою, здатним до систематичної інноваційної діяльності, інтелектуального зростання. Це мобільноінформована, культуромовна, високоерудована, високодуховна моральна особистість, для якої характерна триада, що складає основу фахівця: самопізнання, саморозвиток та самореалізація. Установлено: факторами впливу на реалізацію комунікативно-діяльнісного підходу у особистісно орієнтованому освітньому процесі вищої школи є створення креативно-розвивального середовища, що транслює і продукує ціннісні установки, ідеї самоцінності через атмосферу уваги й спілкування, доброзичливої вимогливості й відкритості; упровадження гуманно орієнтованої педагогіки, коли викладач, що володіє мистецтвом перетворення людини перетворює знання в інструмент, за яким кожен студент подумки наближається до реалізації своїх інтересів, до ідеалу, за якими відкривається перспектива, його майбутнє; побудова партнерської взаємодії викладача-фасилітатора і майбутніх фахівців, що створюватиме умови для особистісного і професійного зростання, самоактуалізації, розкриття здібностей усіх учасників освітнього процесу на основі продуктивної комунікації, атмосфери безумовного прийняття, поваги до гідності, довіри та позитивної відвертості. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та науковому обґрунтуванні принципів модернізації мовних стратегій кризь призму європейських інтеграційних процесів.

Список використаної літератури

1. Кремень В. Що робить державу успішною в пору глобалізації? Промова на зібранні представників Дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні. 11 березня 2013 р. *Вища освіта України*. 2013. № 2. С. 8–10.
2. Щедровицький Г. Зasadnychi uivlennia ta katehoriini zasoby teorii diialnosti. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1(85). С. 95–126.

References

1. Kremen, V. (2013). Shcho robyt derzhavu uspishnoiu v poru hlobalizatsii? Promova na zibranni predstavnykiv Dyplomatychnoho korpusu, akredytovanoho v Ukraini [What makes a state successful in the age of globalization? Speech at a meeting of representatives of the Diplomatic Corps accredited in Ukraine]. *Higher education of Ukraine*, 2, 8–10. [in Ukrainian].
2. Shchedrovitskyi, H. (2022). Zasadnychi uivlennia ta katehoriini zasoby teorii diialnosti [Basic concepts and categorical tools of activity theory]. *Psychology and society*, 1 (85), 95–126. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 21.09.2022 р.

Sira Larysa
PhD Student

Department of Pre-school and Primary School Education
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

COMMUNICATIVE-ACTIVITY APPROACH IN COMPETENCE ORIENTED EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article determines the features of the implementation of communicative-activity approach in competence-oriented educational process of higher education. The prospects and directions of development of the modern educational system are actualized. Society more than ever needs new specialists, who would find answers for the challenges of the era and effectively implement them in the process of daily professional activity. The author substantiates the idea that the dominant is the creation of creative and developmental environment of the modern university, which begins with creation of a team of like-minded teachers, who broadcast and produce value attitudes, ideas of self-worth, openness, goodwill, respect to the dignity of human with faith in capabilities on the basis of ethnically oriented pedagogy. It is proved, that a person-oriented education should prepare future specialists to professional life as a continuous act – to deed life, which is a vertex entity, a spiritual apogee in human activity: development of morally responsible independence, originality, self-awareness, self-action, uniqueness as a value basis of the individual's life. Such value-semantic ideas that represent the essential forces and should determine the change in such structural components of the system education as a goal, content, forms and means of modern professional education. Research methods applied: analysis, synthesis and systematization of scientific literature on pedagogy, psychology, philosophy, sociology, encyclopedic and reference, educational and methodological publications,

regulatory and legal acts, information resources of the Internet - to clarify, compare and compare approaches in the direction of the outlined problems. The article reveals that the ideas of self-worth, openness, sincerity of each personalities are essential for facilitating the education process, where human`s personality is a unique holistic system that has opportunities for self-development. This partnership between the teacher-facilitator and future specialists will create conditions for personal and professional growth, self-actualization, revealing the abilities of all participants in the educational process on the basis of productive communicative interaction, the atmosphere of the unconditional acceptance, respect for dignity, trust and positive frankness.

Key words: activity theory, communicative and active approach, higher education institution, productive communicative interaction, humanocentrism, facilitation.

УДК 378.046-021.68:004

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.145-148

Собченко Тетяна Миколаївна

доктор педагогічних наук, доцент
кафедра освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м.Харків, Україна
sobchenkotetyana79@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9213-5556>

Ткачова Наталія Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор
кафедра освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м.Харків, Україна
tkachna2015@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-1892-9200>

Ткачов Артем Сергійович

доктор педагогічних наук, доцент
кафедра початкової і професійної освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м.Харків, Україна
tkachas2016@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-4488-1466>

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. Метою статті є обґрунтування необхідності створення якісного інформаційно-освітнього середовища у педагогічних університетах, яке сприяє формуванню інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів: аналіз та узагальнення науково-педагогічних джерел, державних документів, результатів; моделювання та синтез отриманих даних. У статті представлено вітчизняну нормативну базу, що детермінує інформатизацію та цифровізацію освітнього процесу у закладах вищої освіти. Розкрито суть понять «освітнє середовище», «інформаційно-освітнє середовище» та складові компоненти освітнього середовища педагогічного вишу. Представлено авторську позицію щодо вимог до якісного освітнього середовища педагогічного університету. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: інформаційно-цифрова компетентність, дистанційне навчання, здобувач, інформаційно-освітнє середовище, заклад вищої педагогічної освіти.

Вступ. Індикатором розвитку інформаційно-цифрового суспільства є рівень цифрової грамотності, що відіграє вагомий роль для сучасної людини. Оскільки цифрові технології впевнено зайшли у всі сфери життєдіяльності, зокрема і в сферу освіти, перед закладами вищої педагогічної освіти стоїть завдання у підготовці висококваліфікованого професіонала та компетентного спеціаліста. Випускник педагогічного університету має бути здатним до самостійного вирішення освітніх та професійних завдань з використанням інформаційно-цифрових технологій та вмінні ефективно їх застосовувати. Вимогою сьогодення до сучасного фахівця є орієнтація у спектрі сучасних інноваційних технологій, ідей, напрямів, підходів, що реалізуються у сфері освіти.

Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів педагогічного університету є наразі затребуваною проблемою, вирішення якої залежить від організації якісного освітнього середовища, спроможного забезпечити можливість для задоволення освітніх потреб та розвитку здобувачів вищої освіти.

У свою чергу оволодіння інформаційно-цифровою компетентністю значно розширює можливості кожної людини, а також сприяє зручному життю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування інформаційно-цифрової ком-

петентності майбутніх учителів присвячено праці багатьох науковців. Зокрема в авторських статтях розкрито проблему використання цифрових технологій, диджитал-сервісів та організацію самостійної роботи майбутніх педагогів на основі їх використання, також досліджено питання формування цифрової компетентності майбутніх педагогів в Україні та КНР [9; 13].

У наукових доробках І. Харченко, І. Шищенко, О. Цюняк, Ю. Драгнева розглянуто та проаналізовано інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти як своєрідне підґрунтя для формування інформаційно-цифрової культури та як чинник професійного становлення майбутніх фахівців [2; 11; 12].

Моделювання освітнього середовища закладу вищої освіти вивчала М. Братко [1], роль інформаційного освітнього середовища досліджено у працях Н. Кононец [3].

Протягом останніх років кількість наукових публікацій, присвячених окремим напрямом окресленої загальної проблеми, значно зростає, проте питання формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів засобами освітнього середовища педагогічного університету є частково вирішеним.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності створення якісного інформаційно-освітнього середовища у педагогічних університетах, яке спри-

яє формуванню інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів.

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс **методів**: аналіз та узагальнення науково-педагогічних джерел, державних документів, результатів; моделювання та синтез отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з вишуканими обставинами, які пов'язані з пандемією коронавірусу COVID-19 з березня 2020 року, пізніше з введенням воєнного стану через російсько-українську війну з лютого 2022 року, більшість вітчизняних закладів вищої освіти перешли на змішану та дистанційну форму навчання з широким використанням різноманітних сервісів, платформ, та онлайн-ресурсів. Так, через модифікацію освітнього процесу, очевидним є той факт, що дистанційний та змішаний формат навчання стали провідними формами здобування освіти у вищих та надання освітніх послуг перейшло в електронний формат.

Слід зазначити, що в Україні у сфері інформатизації та цифровізації впродовж зазначеного вище періоду, було розроблено низку відповідних законопроектів, положень, рекомендацій зокрема таких, як от:

- Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти (2020) [8];

- Рамка цифрової компетентності для громадян України (2021) [7];

- Концепція розвитку цифрових компетентностей (2021) та затверджено план заходів з її реалізації [5];

- Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (проект 2021) [4];

- Типова програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників із розвитку цифрової компетентності (2021) [10].

- Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект 2021) [6].

Міністр освіти і науки України С. Шкарлет слушно зазначив «...сьогоднішня система освіти і науки має знати докорінних цифрових змін і відповідати світовим тенденціям цифрового розвитку для успішної реалізації кожною людиною свого потенціалу...», що доводить затребуваність проблеми формування інформаційно-цифрової компетентності працівників освіти та визначення стратегічних цілей Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року:

1. Цифрове освітнє середовище є доступним та сучасним.

2. Працівники сфери освіти володіють цифровими компетентностями.

3. Зміст освіти в галузі КТ відповідає сучасним вимогам.

4. Послуги та процеси у сфері освіти і науки є прозорими, зручними та ефективними.

5. Дані у сфері освіти є доступними та достовірними [6].

Так, однією з визначених стратегічних цілей є створення сучасного та доступного освітнього середовища.

Як визначено в науковій літературі, освітнє середовище слід розглядати як от:

- модель соціокультурного простору, де відбувається становлення особистості, реалізується творчий потенціал, творче самовиявлення, соціальна

активність, яка спрямована на науково-дослідницьку, творчу, практичну діяльність тощо [2; 3];

- багатосуб'єктне та багатопредметне утворення, що цілеспрямовано і стихійно впливає на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності [1, с.69].

Доцільно зазначити, що ми у науковому дослідженні розглядаємо інформаційне освітнє середовище, як інформаційно-організаційну сферу з можливістю широкого використання сучасних мультимедійних засобів пошуку інформації, розвитку дистанційного навчання тощо; як середовище, у якому наявні інформаційні, комунікативні технології, інформаційно-освітній контент, високопрофесійний викладацький склад, що є необхідним для якісного забезпечення освітнього процесу у дистанційній та змішаній формі.

На думку науковців, інформаційне освітнє середовище містить такі компоненти: *інформаційно-змістовий* (нормативні документи, проекти, освітні програми, що регламентують освітню діяльність та взаємодію всіх учасників), *організаційно-діяльнісний* (методи, форми, технології, способи взаємодії учасників), *просторово-предметний* (матеріально-технічна інфраструктура: аудиторний фонд, наявність обладнання для мережі Інтернет, бібліотечні, зокрема електронні ресурси тощо) [2; 11].

Авторська позиція полягає в тому, що якісне інформаційно-освітнє середовище педагогічного університету, що спрямоване на задоволення освітніх потреб, особистісного розвитку кожного здобувача вищої освіти, формування компетентностей майбутніх фахівців, зокрема, інформаційно-цифрової компетентності, має відповідати таким вимогам, як от:

- високий рівень професійності, педагогічної майстерності, загальної культури науково-педагогічного колективу;

- високий рівень цифрової грамотності науково-педагогічного колективу (уміння створити навчальний контент, здійснення контролю за допомогою цифрових технологій, забезпечення співпраці, комунікацій, організація зворотного зв'язку тощо);

- наявність платформи дистанційної освіти у закладі вищої освіти (наприклад, Moodle);

- широке використання сучасних інформаційних технологій (банки даних; навчальні електронні посібники, підручники, довідники, словники та дидактичний матеріал; мультимедійні ресурси; онлайн-ресурси, цифрові сервіси та освітні інструменти; програми, що здійснюють автоматизацію контролю знань здобувачів тощо);

- дотримання правил етикету та захист в локальних та глобальних мережах, як забезпечення інформаційної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, створення якісного освітнього середовища у педагогічних університетах сприяє формуванню інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів, що є запитом сучасного цифрового суспільства. Перспективами подальших досліджень вбачаємо у проведенні дослідження щодо вивчення проблеми формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів в освітньому середовищі закладів вищої освіти у КНР.

Список використаної літератури

1. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2015. Вип. 135. С. 67–72.
2. Драгнев Ю.В. Інформаційно-навчальне середовище як чинник професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної

- культури в умовах інформаційно-освітнього простору. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2011. № 1. С.94–99.
3. Кононець Н.В. Роль інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти при ресурсно-орієнтованому навчанні студентів у вищій школі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2018. Вип. 51. С.31–45.
  4. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (проект) 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 02.09.2022).
  5. Концепція розвитку цифрових компетентностей. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 12.09.2022).
  6. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект 2021) <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosyuje-do-gromadskogo-obgovorennya>
  7. Рамка цифрової компетентності для громадян України. 2021. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-opriyudnyue-ramku-tsifrovoyi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (дата звернення 02.09.2022). (дата звернення: 21.09.2022).
  8. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf>
  9. Собченко Т.М., Твердохліб Т.С. Диджиталізація сервісів у науково-педагогічних дослідженнях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка, соціальна робота»*. 2021. Вип. 2 (49). С. 203–207.
  10. Типова програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників із розвитку цифрової компетентності 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uhvaleno-tipovu-programu-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-rozvitku-cifrovoyi-kompetentnosti> (дата звернення 02.09.2022).
  11. Харченко І., Шищенко І. Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти як підґрунтя для формування інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. № 13(45). С.78–84.
  12. Цюняк О. Інноваційне освітнє середовище як чинник професійного становлення майбутніх магістрів початкової освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14 (1). С.175–179.
  13. Sobhenko T., Dotsenko S., Tkachova N. The results of the use of cloud technologies in the educational process of pedagogical universities in a pandemic. *Society. Integration. Education*. 2022. Volume 1. P.246–260.

References

1. Bratko, M. (2015). Struktura osvitnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu [The structure of the educational environment of a higher educational institution]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences, 135*, 67–72. [in Ukrainian].
2. Dragnev, Yu.V. (2011). Informatsiino-navchalne seredovyshche yak chynnyk profesiinoho rozvytku maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury v umovakh informatsiino-osvitnoho prostoru [The information and educational environment as a factor in the professional development of the future teacher of physical education in the conditions of the information and educational space]. *Pedagogy and psychology of professional education, 1*, 94–99. [in Ukrainian].
3. Kononets, N.V. (2018). Rol informatsiino-osvitnoho seredovyshcha zakladu vyshchoi osvity pry resursno-orientovanomu navchanni studentiv u vyshchii shkoli. [The role of the informational and educational environment of the institution of higher education in resource-oriented education of students in higher education]. *Means of educational and research work, 51*, 31–45. [in Ukrainian].
4. Kontseptualno-referentna Ramka tsyfrovoyi kompetentnosti pedahohichnykh y naukovy-pedahohichnykh pratsivnykiv (proiekt 2021). [Conceptual-referential Framework of digital competence of pedagogical and scientific-pedagogical workers]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Kontseptsiia rozvytku tsyfrovoykh kompetentnosti. (2021) [Concept of development of digital competences]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Kontseptsiia tsyfrovoyi transformatsii osvity i nauky na period do 2026 roku (proiekt 2021). [The concept of digital transformation of education and science for the period until 2026]. <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosyuje-do-gromadskogo-obgovorennya> [in Ukrainian].
7. Ramka tsyfrovoyi kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy (2021). [Framework of digital competence for citizens of Ukraine]. https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-opriyudnyue-ramku-tsifrovoyi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf [in Ukrainian].
8. Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity (2020). [Recommendations regarding the implementation of mixed education in institutions of vocational pre-higher and higher education]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> [in Ukrainian].
9. Sobchenko, T.M., & Tverdokhlib, T.S. (2021). Dydzhitalizatsiia servisiv u naukovy-pedahohichnykh doslidzhenniakh [Digitalization of services in scientific and pedagogical research]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work, 2* (49), 203–207. [in Ukrainian].
10. Typova prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv iz rozvytku tsyfrovoyi kompetentnosti (2021). [A typical program for improving the qualifications of pedagogical workers for the development of digital competence]. <https://mon.gov.ua/ua/news/uhvaleno-tipovu-programu-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-rozvitku-cifrovoyi-kompetentnosti> [in Ukrainian].
11. Kharchenko, I., & Shyshenko, I. (2021). Informatsiino-osvitnie seredovyshche zakladu vyshchoi osvity yak pidgruntia dlia formuvannia informatsiino-tsyfrovoyi kultury maibutnikh fakhivtsiv [The information and educational environment of the institution of higher education as a foundation for the formation of the information and digital culture of future specialists]. *Humanities studies. Pedagogy, 13* (45), 78–84. [in Ukrainian].
12. Tsyunyak, O. (2019). Innovatsiine osvitnie seredovyshche yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnikh mahistriv pochatkovoї osvity. [Innovative educational environment as a factor in the professional formation of future masters of primary education]. *Innovative pedagogy, 14* (1), 175–179. [in Ukrainian].
13. Sobhenko, T., Dotsenko, S., & Tkachova, N. (2022). The results of the use of cloud technologies in the educational process of pedagogical universities in a pandemic. *Society. Integration. Education, 1*, 246–260.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 30.09.2022 р.

Sobchenko Tetyana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of the Educology and Innovative Pedagogy
H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

Тkachova Nataliya

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of the Educology and Innovative Pedagogy
H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

Tkachov Artem

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of the Primary and professional education
H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

Abstract. The article is devoted to the topical problem of forming the information and digital competence of future teachers in the educational environment of a pedagogical university. The purpose of the article is to justify the need to create a high-quality informational and educational environment in pedagogical universities, which contributes to the formation of informational and digital competence of future teachers. To achieve the set goal, a set of methods was used: analysis and generalization of scientific and pedagogical sources, state documents, results; modeling and synthesis of the obtained data. The article presents the domestic regulatory framework that determines the informatization and digitization of the educational process in institutions of higher education: Recommendations for the implementation of mixed education in institutions of professional pre-higher and higher education (2020); Digital competence framework for citizens of Ukraine (2021); The concept of development of digital competences (2021) and the plan of measures for its implementation was approved; Conceptual and reference Framework of digital competence of pedagogical and research-pedagogical workers (project 2021); A typical program of professional development of pedagogical workers on the development of digital competence (2021); The concept of digital transformation of education and science for the period until 2026 (project 2021). The essence of the concepts «educational environment», «information-educational environment» and the constituent components of the educational environment of a pedagogical university are revealed: information-content, organizational-activity, spatial-subject. The author's position on the requirements for a high-quality educational environment of a pedagogical university is presented: a high level of professionalism, pedagogical skill, general culture and digital literacy of the scientific and pedagogical staff; availability of a distance education platform in a higher education institution; wide use of modern information technologies; compliance with the rules of etiquette and protection in local and global networks, as information security.

Key words: information and digital competence, distance learning, getter, informational and educational environment, institution of higher pedagogical education.

УДК 378.147+001.89:174.7
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.149-152

Сокол Мар'яна Олегівна

доктор педагогічних наук, доцент
професор кафедри романо-германської філології
Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
maryanasokol@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-3876-026X>

Русин Галина Андріївна

доктор педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки початкової освіти
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
grusyn@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9601-5466>

Фекета Ірина Юріївна

кандидат біологічних наук, доцент
кафедра фізичної географії та раціонального природокористування
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
iryna.feketa@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-3516-3876>

ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НДР СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Мета статті полягає у дослідженні питання формування академічної доброчесності, здобувачами природничих спеціальностей при виконанні науково-дослідної роботи, як одного із фундаментальних аспектів освітнього і наукового процесу. Методи дослідження: аналіз, систематизація, порівняння даних науково-педагогічної літератури, нормативно-правової бази, законодавчих розпоряджень, та аналіз видів науково-дослідної роботи студентів стосовно питання академічної доброчесності. Виявлені аспекти мотивації порушення та можливості дотримання принципів академічної доброчесності студентів природничих спеціальностей при виконанні науково-дослідної роботи в екстремальних умовах навчання. Проаналізовано в яких видах науково-дослідної роботи студентів спостерігаються випадки порушення принципів академічної доброчесності та прояв плагіату. Виявлено, що серед видів науково-дослідної роботи студентів, найбільше порушень академічної доброчесності спостерігається при виконанні письмових курсових робіт. Зазначено, що причинами недоброчесної поведінки студентів, є впевненість в тому, що «плагіат, це - не проблема», та відсутність сформованих уявлень, що порушення академічної доброчесності це – шкода завдана і своєму і майбутньому державі. Досліджено, що недоброчесна поведінка учасників науково-освітнього процесу, через безвідповідальне ставлення до навчання, сприяє порушенню академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, плагіат, науково-дослідна робота, природничі спеціальності.

Вступ. Для студентів природничих спеціальностей особливо важливою є науково-дослідна робота (НДР). Вона забезпечує якість підготовки майбутніх висококваліфікованих спеціалістів. НДРС дає можливість набуті практичні навички та творчо застосувати в діяльності новітні досягнення науки і техніки. У сьогодишніх умовах, коли в Україні триває повномасштабна війна, навчальний процес набуває нових рис. Чи можливе дотримання принципів академічної доброчесності студентів природничих спеціальностей при виконанні науково-дослідної роботи в екстремальних умовах навчання.

Загальновідомою у науково-освітньому процесі є теза, що академічна доброчесність є гарантом якісної освіти. Послідовний з'ясування навчальний процес, згідно із нормами і вимогами освітніх програм сприяє формуванню академічної доброчесності у всіх її проявах: дотримання норм освітнього процесу, відсутність плагіату, відповідальне ставлення до навчання.

Згідно з освітніми програмами спеціальностей та навчальними планами студенти опановують вибраний фах, внаслідок виконання впродовж навчання завдань науково-дослідної роботи. Ця робота поступово поглиблюється і стає складнішою, що сприяє

кращому засвоєнню знань та повноцінно втілювати набуті навички у майбутньому професійному фаховому рості.

Науково-дослідна робота студентів у повній мірі має відповідати принципам академічної доброчесності. Тому важливим є вивчення питання формування академічної доброчесності у науково - дослідній роботі студентів природничих спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені у своїх працях активно досліджують питання академічної доброчесності. Академічна доброчесність як об'єкт досліджень привертає увагу вчених. Так, питанням вивчення правої сторони академічної доброчесності присвячені роботи Недогібченко Є. [8], Маслової Н. [7]. Значенню академічної доброчесності, як основи сталого розвитку університету та проблеми її впровадження викладені у працях Фінікова Т. [1], Артюхова А. [1], а Добко Т. [3]. Академічну доброчесність, як інструмент забезпечення якості освіти досліджує Сацик В. [10]. На вивчення досвіду інших країн, щодо запровадження академічної доброчесності зосередили увагу вчені Батечко Н., Дурдас А. [2], Сорока Н. [11].

Збалансований розвиток країни, раціональне природокористування, прогнозування розвитку

природних процесів та явищ, здатність до аналізу природного середовища є фахові компетентності природничих спеціальностей. А відтак, виникає необхідність, розглянути питання академічної доброчесності студентів природничих спеціальностей при виконанні науково-дослідної роботи, як метод практичної сторони формування доброчесної наукової свідомості.

Мета статті полягає у дослідженні питання формування академічної доброчесності, здобувачами природничих спеціальностей при виконанні науково-дослідної роботи, як одного із фундаментальних аспектів освітнього і наукового процесу. **Методи дослідження:** аналіз, систематизація, порівняння даних науково-педагогічної літератури, нормативно-правової бази, законодавчих розпоряджень, та аналіз видів науково-дослідної роботи студентів стосовно питання академічної доброчесності.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта, за законом України «Про вищу освіту» це – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [5].

Також в Законі «Про освіту» відмічено, що академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [4].

Варто відмітити, що всі вищі навчальні заклади України керуючись сорок другою статтею Закону України, роблять кроки, щоб унеможливити порушення доброчесності. Положення про академічну доброчесність, етичний кодекс учасників науково-освітнього процесу, створення центрів якості освіти, проходження численних семінарів та інші прийоми, дають позитивний щодо формування базису академічної доброчесності у закладах вищої освіти [6].

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Студентам необхідно у процесі навчання опанувати навички науково-дослідної роботи, яка забезпечує якість підготовки майбутніх висококваліфікованих спеціалістів, їх адаптації до сучасних вимог ринку праці, зокрема в частині впровадження новітніх технологій і підходів у фаховій креативній практичній діяльності з урахуванням принципів академічної доброчесності, що також обумовлено Законом про «Вищу освіту» [5].

Для здобувачів природничих спеціальностей науково-дослідна робота є особливо важливою, бо передбачає дослідження природного натуралістичного середовища, яке не можливе без дослідів, експериментів, картографування, прогнозів, моделювання та інших видів НДРС. Опанування форм і методів науково-дослідної роботи дає можливість здобувачам природничих набути навички орієнтовані на до-

слідження та раціональне використання природних ресурсів, уміння аналізувати зміни компонент навколишнього середовища, та в умовах необхідності виходу економіки з кризи, застосувати в практичній діяльності новітні досягнення науки і техніки.

Варто відмітити, що науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти природничих спеціальностей повинна відповідати освітнім програмам спеціальності. Студенти повинні оволодіти методами та технологіями експериментальних (польових і камеральних) та теоретичних природничих досліджень, зокрема: польовими, порівняльно-географічним, картографічним, системно-структурного аналізу, аналізу і синтезу, кластерного аналізу та інших.

У природничих спеціальностей одним із видів НДРС є виконання лабораторних робіт у межах навчальної дисципліни. Чи можуть виникати порушення академічної доброчесності при цьому виді НДРС? Принципи доброчесного ставлення студентів до навчального процесу передбачають відповідальне ставлення до своїх обов'язків, вчасно та добросовісно виконувати завдання, передбачені навчальними планами. Лабораторне заняття – це така форма навчального заняття, на якому студент із метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни особисто проводить досліди.

Виконання конкретної лабораторної роботи, завдань теми заняття, самостійне оформлення індивідуального звіту з виконаної роботи та його захист перед викладачем виключає порушення академічної доброчесності. За виконання лабораторних робіт виставляються підсумкові оцінки, які враховуються у семестровій підсумковій оцінці з навчальної дисципліни. Такий вид НДРС є прозорим, чітким, вказує на персональну відповідальність до роботи та її результату.

За умов дотримання академічної доброчесності всіма учасниками науково-освітнього процесу, здобувач освіти набуває практичні навички роботи, опановує методики експериментальних досліджень у конкретній галузі.

Принцип відповідальності академічної доброчесності – сумлінне виконання своїх зобов'язань, здатність брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності має активно проявлятися при написання рефератів, есе із конкретної теми у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, фундаментальних і професійно – орієнтованих у здобувачів природничих спеціальностей. При виконанні цього виду НДРС спостерігаються випадки плагіату і запозичень.

На нашу думку, причинами академічної недоброчесності слугує набутий зі шкільного навчання досвід поведінки, відсутність мотивації отримання якісних знань а також не сформована доброчесність навчання. Щоб уникнути плагіату і запозичень, необхідно зацікавити студентів і пропонувати реферати на теми, що найбільш є модерновими у даній науці, і відтак викликати наукове світосприйняття студента. Вид НДРС – написання рефератів по певній темі навчальних дисциплін у освітніх програмах природничих спеціальностей зазвичай відноситься до циклу загальної підготовки як обов'язкових, так і вибіркового компонентів. Отже, формування академічної доброчесності у здобувачів вищої студентів вищої освіти має відбуватися впродовж усього періоду як загальної, так і фахової підготовки.

Науково-дослідна робота студентів фахового професійного спрямування тісно пов'язана із навчальними та виробничими практиками.

Набуті студентами теоретичні знання навчаль-

них дисциплін закріплюються на практиці, які вони проходять у науково-дослідних установах, природоохоронних структурах та поресурсних управліннях області, в органах місцевого самоврядування, у туристичних організаціях та ін.

Практика кожної із природничої спеціальності зорієнтована на уміння користуватися приладами й виконувати дослідження, що аналізують стан природного природно середовища. Здобувачі природничих спеціальностей виконують польові дослідження та вивчають на практиці техніку виконання аналітичних експериментів, для об'єктивної оцінки стану довкілля.

Відповідно до освітньої програми, проходження навчальних практик, студентів природничих спеціальностей сприяє формуванню здатності зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

По завершенні практик студенти виконують звіт, опрацювавши результати власних спостережень та відбувається захист. Мотивація студентів щодо добросесійного проходження практики переважає у теперішній час, бо пов'язана із навичками саме практичного набуття досвіду в майбутньої професії. Також варто відмітити, що такий вид діяльності, як навчальні та виробничі практики, у найменшій мірі викликають у здобувачів бажання недобросесійної академічної поведінки.

У позанавчальний час НДРС включає роботу в студентських наукових гуртках; участь у студентських наукових організаційно-масових і загальних заходах різного рівня: наукових семінарах, форумах, конференціях, конкурсах наукових робіт, організації спеціальних курсів, програм, проведення занять з групами студентів, які мають виражену мотивацію до наукової діяльності. Як правило, у позанавчальний час науково-дослідною роботу виконують вмотивовані здобувачі освіти, які мають і проявляють наукову цікавість, мають здатність до наукового мислення та схильність до послідовних кроків виконання мети та завдань досліджень. Ці студенти, мають жагу до навчання, і як правило, саме така мотивація зводить до абсолютного нуля прояви академічної добросесійності. Співпраця, комунікація із науковими керівниками, бажання вчитися та отримувати знання

підвищує формування академічної добросесійності у здобувачів освіти природничих спеціальностей.

Зловживання академічною добросесійністю, використання запозичень, плагіат спостерігається при написанні курсових та кваліфікаційних робіт. Для виявлення академічної недобросесійності кваліфікаційних робіт схожості, плагіату, запозичень, використовуються сервіс перевірки на плагіат програми, сертифікованими Міністерством освіти і науки України, такі як – Plagin, Unicheck та інші. Ця перевірка робіт є корисною і дієвою щодо зменшення плагіату [9].

На нашу думку, недобросесійна поведінка пов'язана із декількома причинами. По-перше – у студентів виробилась, починаючи із шкільної практики стійка впевненість в тому, що «плагіат, це - не проблема, ніхто не помітить, і не осудить». По-друге невпевненість у своїх знаннях як цінності, або їх відсутність. По-третє – відсутність сформованих тверджень, що порушення академічної добросесійності це шкода завдана і своєму майбутньому і майбутньому держави. Для запобігання порушень академічної добросесійності у студентів природничих спеціальностей, необхідно виключити ці фактори.

На нашу думку, необхідно активно впроваджувати академічну добросесійність у шкільній освіті, пояснюючи наслідки порушень. Продовжити активне формування академічної добросесійності у вищих навчальних закладах освіти у всіх видах діяльності студентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже розглянувши питання формування академічної добросесійності при виконанні НДР здобувачів природничих спеціальностей, можна стверджувати, що за умов сформованого послідовного і поетапного процесу навчання з дотриманням норм та положень науково-освітнього процесу унеможливиться порушення академічної добросесійності. Фальсифікація результатів праці, безвідповідальне ставлення студентів до навчання, неякісна оцінка знань здобувачів освіти, зумовлює порушення академічної добросесійності. Серед видів науково-дослідної роботи студентів, найбільше порушень академічної добросесійності відмічено при виконанні письмових курсових та кваліфікаційних робіт. Але варто відмітити, що все більше студентів, розуміють значення знань, і їх цінність для застосування у майбутньому, у розбудові на користь України, особливо в теперішній воєнний час.

Список використаної літератури

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету: [моногр.] / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
2. Батечко Н., Дурдас А.. Академічна добросесійність в контексті європейських практик: досвід Франції. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2019. № 3. С.88–94.
3. Добко Т. Академічна культура як необхідна передумова ефективного управління сучасним університетом в умовах автономії. Університетська автономія. 2008. Спеціальний випуск. 2008. С.93–102.
4. Закон України «Про освіту». Стаття 42. Академічна добросесійність. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. № 38–39. 380 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38, ст.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#>
6. Кодекс академічної добросесійності національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <http://surl.li/arbwl> (дата звернення 13.11.2021).
7. Маслова Н.Г. Академічна свобода та академічна відповідальність. Науковий вісник Ужгородського університету: Право. 2017. № 43(1). С.72–76.
8. Недогібченко Є. Академічна добросесійність: складові елементи. Захист прав. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 6. С.13–21
9. Програмне забезпечення StrikePlagiarism.com Plagiat.pl. URL: <https://unicheck.com/uk-ua> (дата звернення 13.11.2021).
10. Садиць В. Академічна добросесійність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти. 2017. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/930> (дата звернення 13.11.2021).
11. Сорока Н.І. Плагіат як один із видів порушення авторських прав: європейський досвід. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 4. С.9–23.

References

1. Finikova, T.V., & Artyukhova, A.E. (2016). *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu* [Academic honesty as the basis of sustainable development of the university]. Takson. [in Ukrainian].

- Batechko, N., & Durdas, A.. (2019) Akademichna dobrochesnist v konteksti yevropeiskykh praktyk: dosvid Frantsii [Academic integrity in the context of European practices: the experience of France]. *Continuous professional education: theory and practice*, 3, 88–94. [in Ukrainian].
- Dobko, T. (2008). Akademichna kultura yak neobkhdna peredumova efektyvnoho upravlinnia suchasnym universytetom v umovakh avtonomii [Academic culture as a necessary prerequisite for effective management of a modern university in conditions of autonomy]. *University Autonomy, Sp.iss.*, 93–102. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05.09.2017 r. Stattia 42. Akademichna dobrochesnist [On Education: Law of Ukraine. Article 42. Academic Integrity]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 38-39, 380. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 [Law of Ukraine «On Higher Education» dated by July 1, 2014]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 37-38, st. 2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#> [in Ukrainian]
- Kodeks akademichnoi dobrochesnosti natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Code of Academic Integrity of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education]. <http://surl.li/arbul> [in Ukrainian]
- Maslova, N.H. (2017). Akademichna svoboda ta akademichna vidpovidalnist. [Academic freedom and academic responsibility]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law*, 43 (1), 72–76. [in Ukrainian]
- Nedohibchenko, Ye. (2017). Akademichna dobrochesnist: skladovi elementy. Zakhyst prav. [Academic integrity: constituent elements. Protection of rights]. *Theory and practice of intellectual property*, 6, 13–21. [in Ukrainian].
- StrikePlagiarism.com. <https://unicheck.com/uk-ua>
- Satsyk, V. (2017). Akademichna dobrochesnist: mifichna kontseptsiiia chy diievyi instrument zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Academic integrity: a mythical concept or an effective tool for ensuring the quality of higher education]. <http://education-ua.org/ua/articles/930> [in Ukrainian].
- Soroka, N.I. (2017). Plahiat yak odyn iz vydiv porushennia avtorskykh prav: yevropeyskyi dosvid [Plagiarism as one of the types of copyright infringement: European experience]. *Theory and practice of intellectual property*, 4, 9–23. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Sokol Mariana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Professor of Romanic-German Philology Department
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine.

Rusyn Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Pedagogy of Primary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Feketa Iryna

Candidate of Biological sciences, Associate Professor
Department of Physical Geography and Rational Nature Management
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

FEATURES OF THE ACADEMIC CHARITY OF THE GDR STUDENTS OF NATURAL SPECIALTIES

Abstract. The article is devoted to the study of the issue of academic integrity in the performance of research work by students of natural sciences. An analysis of the state of formation and compliance with the norms and principles of academic integrity in the research work of students of higher education, which is a necessary element of the educational process, and is aimed at acquiring practical skills for the future profession. Aspects of the motivation of violations and the possibility of observing the principles of academic integrity of students of natural sciences when performing research work in extreme learning conditions are revealed. It was found that among the types of scientific research work of students, the most violations of academic integrity are observed in the performance of written coursework. It is noted that the reasons for the unscrupulous behavior of students are the belief that "plagiarism is not a problem and the lack of formed ideas that the violation of academic integrity is a harm caused to oneself and the future of the state. It has been investigated that the unscrupulous behavior of participants in the scientific and educational process, due to an irresponsible attitude to learning, contributes to the violation of academic integrity. The need to implement academic integrity in school education is substantiated, explaining the consequences of violations. It has been studied in the article that under the conditions of a consistent and step-by-step learning process with compliance with the norms of the scientific and educational process, it is impossible to violate academic integrity by students of natural sciences.

Key words: academic integrity, plagiarism, research work, natural sciences.

УДК 378.126+371.134:004(439)
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.153-156

Стойка Олеся Ярославівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра іноземних мов

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
olesya.stoyka@uzhnu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-7695-6100

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В УГОРЩИНІ

Анотація. Мета статті – проаналізувати та розглянути поточний стан цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині. На основі аналізу нормативних документів та звітів угорського уряду та Європейського Союзу, праць науковців виявити тенденції цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині. Методи дослідження: аналіз і синтез з метою визначення основних напрямів дослідження проблеми; порівняльний аналіз за однією ознакою / за декількома ознаками; виявлення тенденцій цифровізації вищої освіти; вивчення нормативно-правової бази; аналітична інтерпретація та вивчення конкретних фактів і явищ. У статті досліджено розвиток цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині. Навчання в умовах цифровізації суспільства та набуття необхідних навичок – це ключові чинники розвитку суспільства та економіки будь-якої країни. Оскільки сучасні суспільства та економіки змінюються через глобалізацію та технологічний прогрес, необхідна фундаментальна трансформація освіти та науки у всій Європі для надання знань та навичок, необхідних для зростання, працевлаштування та активній життєдіяльності в суспільстві. Неоднорідність процесів цифровізації вимагає їх осмислення та аналізу для виявлення продуктивних варіантів і, можливо, їхнього активного використання надалі. У даному дослідженні зосереджено увагу на цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині, яка пов'язана з традиційною освітою та має значний вплив на онлайн-діяльність і процес онлайн-освіти на навчання. Акцентовано увагу на необхідності розробити методи та правила електронних і програмованих методів навчання, які придатні для моніторингу та розвитку цифрової освіти. Актуальність проблеми формування цифрової компетентності у закладах вищої освіти Угорщини є очевидною, оскільки технічний прогрес розвивається у швидкому темпі, а цифровізація вже проникла в усі сфери життя, зокрема в систему освіти.

Ключові слова: цифровізація освіти, професійна підготовка вчителів, онлайн-освіта, інформаційні технології.

Вступ. Навчання в умовах цифровізації суспільства та набуття необхідних навичок – це ключові чинники розвитку суспільства та економіки будь-якої країни. Оскільки сучасні суспільства та економіки змінюються через глобалізацію та технологічний прогрес, необхідна фундаментальна трансформація освіти та науки у всій Європі для надання знань та навичок, необхідних для зростання, працевлаштування та активної життєдіяльності в суспільстві.

Цифровізація (з англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій у всі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Цифровізація активно впроваджується в освітню систему України, що, беззаперечно, вважається сучасним вітчизняним трендом, який набуває все більшої актуальності та значимості в умовах глобальної пандемії та воєнного стану, в якому зараз перебуває Україна. Проблема використання цифрових технологій у контексті реформування системи вищої освіти набуває все більшого значення в аспекті запровадження електронного документообігу у різні освітні інституції та побудові розвинутого цифрового суспільства. Наявність у науковому дискурсі розуміння необхідності цифровізації різних аспектів життєдіяльності суспільства, проблематика використання різних засобів цифровізації системи вищої освіти, активні наукові розвідки, присвячені організації електронного навчання та особливостям його впровадження безпосередньо в освітній процес закладів вищої освіти зумовлюють необхідність вивчення у даному контексті кращого досвіду європейських країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз офіційних наказів та розпоряджень, дають можливість стверджувати, що активна цифровізація освіти загалом розпочалася з поширенням коронаві-

русної інфекції в Європі та світі у 2020 році, та перехід суспільства в умови пандемійного існування. Так, зокрема, акцентовано увагу на організації освітнього процесу для здобувачів усіх рівнів освіти та зазначено, що в університетах забезпечена діяльність віртуальної адміністрації, яка зможе задовільняти усі запити як щодо освітньо-наукових сторін життєдіяльності, так і в контексті підготовки трудових та економічних документів (Special Regulations of the Academic Regulations for Students Applying to the Spring Semester of the 2019/2020 Academic Year [1]; Briefing on the execution of institutional obligations due to the protection against the coronavirus epidemic (Status: 4th of March 2021) [2]).

Аналіз освітніх програм окремих університетів Угорщини, які забезпечують професійну підготовку вчителів, дає можливість констатувати:

- діяльність усіх університетів регламентується низкою документів як на загальнонаціональному рівні, так і у контексті міжнародної співпраці, зокрема, тими документами, які регулюють діяльність країн, що є у складі Європейського Союзу;

- внутрішні положення та акти, які визначають особливості організації освітнього процесу в контексті цифровізації професійної підготовки вчителів, ґрунтуються на документах, якими користуються країни Євросоюзу у галузі вищої освіти («Digital agenda for Europe» («Цифровий порядок денний для Європи») [3], «Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy. Luksemburg, listopad 2011» («Системи освіти в Європі – сучасний стан та планування реформи. Люксембург, листопад 2011») [4], «Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth» («Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання») [5], «Edukacja i szkolenia 2020» («Освіта та навчання 2020») [6], «Digital Competence Framework for Educators» (DigCompEdu

(Європейські рамки для цифрової компетентності педагогів) [7] тощо.

Цифровізація професійної підготовки вчителів та цифровізація професійної підготовки вчителів в Угорщині розглядається в працях таких науковців як Цюняк О., Буйницької О., Василенко С., Годлевської К., Коварі А.

Мета статті – проаналізувати та розглянути поточний стан цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині. На основі аналізу нормативних документів та звітів угорського уряду та Європейського Союзу, праць науковців виявити тенденції цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині. Розглянути можливі шляхи вдосконалення онлайн-освіти, що базується на широкому та ефективному використанні цифрових технологій; застосування навчальної методики, заснованої на використанні цифрових технологій, які є важливими як для студентів, так і для викладачів.

Методи дослідження: аналіз і синтез з метою визначення основних напрямів дослідження проблеми; порівняльний аналіз за однією ознакою / за декількома ознаками; виявлення тенденцій цифровізації вищої освіти; вивчення нормативно-правової бази; аналітична інтерпретація та вивчення конкретних фактів і явищ.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка учителів здійснюється в окремих закладах вищої освіти Угорщини (найчастіше – це найстарші класичні університети країни), зокрема:

- Печський університет (Pécsi Tudományegyetem University of Pécs) [8];
- Дебреценський університет (University of Debrecen) [9];
- Католицький Університет імені Капо Естерхазі (Eszterházy Károly Catholic University) (Eszterházy Károly Egyetem) [10].

Цюняк О. зазначає, що в Угорщині вчителям надається право викладати у школі після здобуття ступеня магістра. Виняток становлять вихователі, вчителі початкових класів та вчителі, що навчають дітей з особливими потребами; вони можуть розпочати роботу в школі після отримання ступеня бакалавра [11, с. 115].

В Угорщині є три заклади вищої освіти, в яких викладається українська мова. Це – Будапештський університет імені Лоранда Етвеша, Інститут славістики Сегедського університету та Ніредьгазький університет. Професійна підготовка вчителів здійснюється саме в Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша на педагогічно-психологічному факультеті, факультеті дошкільної та початкової освіти та факультеті освіти з особливими потребами [12].

Проаналізуємо особливості цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині саме на прикладі Будапештського університету імені Лоранда Етвеша (Університет). В Університеті активно працює Центр інновацій, який розробляє та здійснює керівництво завданнями університету з організації наукових досліджень. Працівники Центру скеровують професійну діяльність на підготовку розробки дослідницьких стратегій, виконання провідних завдань адміністрації Університету, що пов'язано з інноваціями, співпрацею з бізнесом і передачею технологій, відповідальністю за сприяння використання результатів досліджень, вироблених університетом. Центр інновацій виступає посередником між університетом і промисловістю щодо задоволення потреб виробництва та суспільства у підготовці фахівців [13].

Варто зазначити, що в Угорщині більшість університетів є вузькопрофесійними, профілюю-

чими. Так, наприклад: Університет Земмельвайса (Semmelweis University) медичного профілю; Центрально-європейський університет (Central European University (CEU)) – єдиний університет в Угорщині, де навчання ведеться виключно англійською мовою та єдиний університет Угорщини, який має акредитацію в Угорщині та США, здійснює підготовку кадрів для політичних та управлінських структур; Університет Сент Іштвана (Szent István University) – спеціалізований вищий навчальний заклад сільськогосподарського профілю; Музична академія Ференца Ліста (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem) – провідний навчальний заклад Угорщини музичного напрямку тощо.

Отож, ми зазначаємо: у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців (у нашому випадку – вчителів) все більше уваги приділяється міжнародній академічній мобільності, співпраці вітчизняних закладів вищої освіти з європейськими закладами освіти. Саме тому ми вважаємо, що рівні володіння цифровою компетентністю у даному контексті повинні бути максимально наближеними до європейських. Цікавим у даному аспекті вважаємо дослідження Буйницької О. та Василенко С., які пропонують корпоративний стандарт цифрової компетентності викладача університету. Дослідниці виділяють достатній і високий рівні, відповідно до європейських стандартів, які міститимуть по два під-рівні: Інтегратор, Експерт – достатній рівень; Лідер, Новатор – високий рівень. Інтегратор – це викладач, який творчо використовує, долучає використання нових цифрових інструментів, постійно розширюючи їхній перелік. На рівні Експерта викладач творчо, критично використовує цифрові інструменти та технології, експериментує з інтегруванням їх у освітній процес, відкритий до нових ідей. Рівень Лідера вимагає від викладача мати певний підхід, постійно розвиватися на практиці, обмінюватися досвідом використання цифрових інструментів з колегами, аналізувати та враховувати недоліки певних інструментів та технологій. Найвищий рівень – Інноватор, передбачає вміння вибору й розробки нових підходів і методів, вводить цифрові інновації, експериментує з цифровими інструментами, мотивує колег та здобувачів освіти застосовувати їх у рамках певних дисциплін та інтегрувати власні здобутки в освітній процес університету [14, с.6].

Дослідниця Коварі А. розглядає поточний стан Угорщини та вищої освіти в Угорщині щодо кроків, зроблених у напрямку цифрової трансформації [15, с. 229]. Розділяємо думку науковців, що практичне застосування цифрових технологій повинне охоплювати діяльність вихователів і вчителів, а також організацію навчання учнів, розробку навчальних програм, методології передачі знань [16, с.34], тому слід забезпечити цифрове середовище, в якому вчителі зможуть застосовувати методи і засоби цифрових технологій [17, с.9].

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**, що цифровізація професійної підготовки вчителів в університетах Угорщини, ґрунтується на європейських нормативно-правових документах саме у галузі освіти. Цифрова компетентність (скорочена назва – DigComp) вперше у своєму теоретичному значенні та обґрунтуванні практичної значущості знайшла місце у звіті Європейської Комісії у 2013 році, де було зазначено, що цифрова компетентність – це інструмент, який слугує для: підвищення рівня цифрової компетентності громадян, сприяння політикам у формуванні політики, підтримуючої розбудову цифрової компетентності; планування освіт-

ньо-навчальних ініціатив з метою підвищення рівня цифрової компетентності конкретних професійно-зорієнтованих категорій населення. Модель цифрової компетентності DigComp виступає еталоном для цифровізації професійної підготовки вчителів в Угорщині та формування цифрової компетентності

фахівців. Подальше дослідження обраної проблеми є актуальним і своєчасним та сприятиме запозиченню всіх сучасних позитивних тенденцій в освітній простір України, тому що процес цифровізації вищої освіти в Угорщині вивчений не достатньо.

Список використаної літератури

1. Special Regulations of the Academic Regulations for Students Applying to the Spring Semester of the 2019/2020 Academic Year. URL: <https://www.elte.hu/en/dstore/document/45/ELTE-TVsz-special-2020.pdf> (дата звернення 19.08.22).
2. Briefing on the execution of institutional obligations due to the protection against the coronavirus epidemic (Status: 4th of March 2021). URL: <https://www.elte.hu/en/dstore/document/90/ELTE-JOKT-2021-03-04-EN.pdf> (дата звернення 21.09.22).
3. Digital agenda for Europe. Fact Sheets on the European Union. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe> (дата звернення 20.09.22).
4. Systémy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy. Luksemburg, listopad 2011. Docplayer. URL: <http://docplayer.pl/6565248-Systemy-edukacji-w-europie-stan-obecny-i-planowane-reformy-luksemburg.html> (дата звернення 19.09.22).
5. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (дата звернення 24.09.22).
6. Edukacja i szkolenia, 2020. URL: <http://ce.zabrze.pl/upload/projekty/2.Co%20to%20jest%20ET%202020.pdf> (дата звернення 25.09.22)
7. Digital Competence Framework for Educators. European Commission. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en (дата звернення 25.09.22)
8. Печський університет. URL: <https://pte.hu/hu> (дата звернення 21.09.22).
9. Дебреценський університет. URL: <https://study.ua/uk/university/debreczenskyj-universytet/> (дата звернення 24.09.22).
10. Католицький Університет імені Каро Естерхазі. URL: <https://studypus.com.ua/vyscha-osvita-hungary-eszterhazy-hu> (дата звернення 24.09.22).
11. Цюняк О. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів в умовах цифрової трансформації освіти: монографія. Івано-Франківськ: Кушнір Г. М.. 2021. 316 с.
12. Офіційний сайт Будапештського університету імені Лоранда Етвеша. URL: <https://www.elte.hu/en/faculties> (дата звернення 21.09.2022).
13. Innovation. URL: <https://www.elte.hu/en/innovation> (дата звернення 21.09.22).
14. Буйницька О., Василенко С. Корпоративний стандарт цифрової компетентності викладача університету. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2022, Вип. 12. С.1–20.
15. Kovari A. Digital Transformation of Higher Education in Hungary in Relation to the OECD Report. DIVAI. 14th international scientific conference on Distance Learning in Applied Informatics (Štúrovo, 2–4 May.2022). Slovakia, Štúrovo: Wolters Kluwer, 2022. P.229–236.
16. Bacsa-Bán A. Higher education in Hungary in the time of the pandemic. Andragoška spoznanja. Studies in Adult Education and Learning. 2022. No 28(1). P.25–42.
17. Годлевська К. Угорський досвід розвитку цифрової компетентності вчителів у контексті сучасних освітніх реформ / За заг. ред. Г.В.Товканець. Компетентнісні індикатори стратегії «Європа 2020»: здобутки і перспективи педагогічної освіти: монографія. Київ; Мукачево; Будапешт; Пряшів; Люблін : РВЦ МДУ. 2020. С.135–152.

References

1. Special Regulations of the Academic Regulations for Students Applying to the Spring Semester of the 2019/2020 Academic Year. <https://www.elte.hu/en/dstore/document/45/ELTE-TVsz-special-2020.pdf>;
2. Briefing on the execution of institutional obligations due to the protection against the coronavirus epidemic (Status: 4th of March 2021). <https://www.elte.hu/en/dstore/document/90/ELTE-JOKT-2021-03-04-EN.pdf>
3. Digital agenda for Europe. Fact Sheets on the European Union. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>
4. Systémy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy. Luksemburg, listopad 2011. Docplayer. <http://docplayer.pl/6565248-Systemy-edukacji-w-europie-stan-obecny-i-planowane-reformy-luksemburg.html>
5. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
6. Edukacja i szkolenia. (2020). <http://ce.zabrze.pl/upload/projekty/2.Co%20to%20jest%20ET%202020.pdf>
7. Digital Competence Framework for Educators. European Commission. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en
8. Pécsi tudományegyetem university of Pécs [University of Pécs University of Pécs]. <https://pte.hu/hu>
9. Debrecens'kyu universytet [University of Debrecen]. <https://study.ua/uk/university/debreczenskyj-universytet> [in Ukrainian].
10. Eszterházy Károly Egyetem [Eszterházy Károly Catholic University]. <https://studypus.com.ua/vyscha-osvita-hungary-eszterhazy-hu>
11. Tsyunyak, O. (2021). *Profesiynna pidhotovka maybutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv v umovakh tsyvrovoyi transformatsiyi osvity* [Professional training of future primary school teachers in conditions of digital transformation of education]. Kushnir H.M. [in Ukrainian].
12. Ofitsiynnyy sayt Budapeshts'koho universytetu imeni Loranda Etvasha [The official website of the University of Budapest named after Lorand Etves]. <https://www.elte.hu/en/faculties> [in Ukrainian].
13. Innovation. <https://www.elte.hu/en/innovation>
14. Buynyt's'ka, O., & Vasilenko, S. (2022). Korporatyvnyy standart tsyvrovoyi kompetentnosti vykladacha universytetu [Corporate standard of digital competence of a university teacher. *Open educational e-environment of a modern university*, 12, 1–20. [in Ukrainian].
15. Kovari, A. (2022). Digital Transformation of Higher Education in Hungary in Relation to the OECD Report. *DIVAI 2022, 14th international scientific conference on Distance Learning in Applied Informatics* (pp. 229–236). Wolters Kluwer.
16. Bacsa-Bán, A. (2022). Higher education in Hungary in the time of the pandemic. *Andragoška spoznanja. Studies in Adult Education and Learning*, 28 (1), 25–42.
17. Godlewska, K. (2020). Uhors'kyu dosvid rozvytku tsyvrovoyi kompetentnosti vchyteliv u konteksti suchasnykh osvitynykh reform [Hungarian experience in the development of digital competence of teachers in the context of modern educational reforms] / In Tovkanets, H.V. (Ed.). *Competence indicators of «The Europe 2020» strategy: achievements and prospects of pedagogical* (pp.135–152). RVTs MDU. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.10.2022 р.
Стаття прийнята до друку 10.10.2022 р.

Stoika Olesia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Foreign Languages Department
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

DIGITALIZATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS IN HUNGARY

Abstract. The article examines the development of digitalization of professional training of teachers in Hungary. This study focuses on the digitalization of teacher training in Hungary, which is related to traditional education and has a significant impact on online activities and the process of online education for learning. Attention is focused on the necessity to develop methods and rules of electronic and programmed learning methods suitable for monitoring and development of digital education. The relevance of the problem of forming digital competence in Hungarian higher education institutions is obvious, since technical progress is developing at a fast pace, and digitalization has already penetrated all spheres of life, in particular, the education system. The current state of digitalization of professional teacher training in Hungary, as well as the steps and key factors for the further development of digital learning has been analyzed and considered. To solve the set of tasks and achieve the goal of the research, general scientific methods are used: theoretical; comparative, empirical, comparison by one feature, by several features; translation of authentic literature, etc. The process of learning in the digitalization of society and acquiring the necessary skills are key factors in the development of society and the economy of any country. As modern societies and economies change through globalization and technological progress, a fundamental transformation of education and science across Europe is needed to provide the knowledge and skills for growth, employment and active life in society. The heterogeneity of digitalization processes requires the understanding and analysis to identify productive options and their active use in the future.

Key words: digitalization of education, professional training of teachers, online education, information technologies.

Сущенко Лариса Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізький національний університет, м.Запоріжжя, Україна
zcpu@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-6119-9151>

Андрющенко Олена Олександрівна

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізький національний університет, м.Запоріжжя, Україна
androlena@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-3625-1595>

Сущенко Павло Романович

здобувач фахової передвищої освіти III курсу
Відокремлений структурний підрозділ «Економіко-правничий фаховий коледж» Запорізького національного університету, м.Запоріжжя, Україна
psushchenko@gmail.com

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Мета статті – розкрити теоретичні засади процесу цифрової трансформації закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства; визначити й науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування цифрової компетентності майбутніх педагогів. Методи дослідження: аналіз, синтез і систематизація наукової літератури з педагогіки, психології, енциклопедично-довідкових, навчально-методичних видань, інформаційних ресурсів мережі Інтернет – для з'ясування, порівняння й зіставлення підходів у напрямі окресленої проблеми. У статті розкрито й науково обґрунтовано теоретичні засади процесу цифрової трансформації закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства, що полягає в переорієнтації сучасного педагога на глибоке усвідомлення ним нових, конкурентно орієнтованих вимог до його професійної діяльності: готовність до максимального використання цифрових інструментів, які підвищують ефективність освітнього процесу; запровадження дистанційних освітніх інновацій на основі нових можливостей цифрових технологій; опанування нових методів викладання; створення діджитал-простору – середовища із потужним потенціалом забезпечення освітньої діяльності особистості. Розвиток цифрової грамотності населення держави визначено як одне із пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки, а цифрову компетентність – одну із ключових, необхідних кожній сучасній людині для успішного конкурентоздатного життєтворення й самореалізації в цифровому соціумі. Доведено, що інформаційно-комунікаційні технології спрямовані на розвиток та удосконалення компетентностей майбутніх педагогів, надаючи їм конкурентні переваги: швидкості, тобто динамізму пізнавальної діяльності; мотивації (заохочення здобувачів вищої педагогічної освіти до самостійного пізнання нового); доступності інформації, що спрощує опанування процесу навчання; міждисциплінарного контенту. Визначено: успішне формування цифрової компетентності майбутніх учителів може бути ефективним за реалізації організаційно-педагогічних умов, зокрема: сукупність стійких мотивів у майбутніх учителів, що виражають спрямованість особистості до опанування цифровою компетентністю; проектування цифрового освітнього середовища через запровадження ІКТ, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю; організація оптимальної комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктних засадах у діджитал-просторі.

Ключові слова: цифрова трансформація, діджиталізація, цифрова компетентність, майбутні вчителі, діджиталізоване суспільство.

Вступ. В умовах європейської інтеграції України діджиталізація стала тією рушійною силою, тим пусковим механізмом, зумовивши, системні трансформаційні зміни абсолютно в усіх сферах суспільного життя. Зрозуміло, що освіта, як один із видів суспільно організованої людської діяльності, також не може залишитись осторонь цього процесу. Тому особливого значення набуває питання переорієнтації сучасного педагога на глибоке усвідомлення ним нових, конкурентно орієнтованих вимог до його професійної діяльності: готовність до цифрової трансформації освітнього процесу; здатність ефективно використовувати інфокомунікаційні технології; реалізація концепції випереджальної освіти; запровадження перспективних передових технологій, спрямованих на розкриття творчого потенціалу особистості; створення інтерактивного цифрового інформаційного

простору тощо.

Актуальність порушеної проблеми зумовлена пріоритетністю невідкладного завдання переходу від традиційної освіти до цифрової, передбачаючи цифрову трансформацію вищої освіти із побудовою принципово нового формату освітнього середовища. А вже сьогодні, як ніколи, для професійного зростання фахівців освіти актуальним є формування цифрових навичок та розвиток їх умінь використовувати в професійній діяльності; розвиток навичок «soft skills» на цифровому проектно орієнтованому базисі, що сприятиме побудові діалогу, співпраці між усіма учасниками освітнього процесу при виконанні творчих завдань, здійснюючи пошук рішень у проблемних ситуаціях та, набуваючи навичок аналітичного й критичного мислення.

Отже, стає зрозумілим, що перехід до інформа-

ційного суспільства зумовлює якісні зміни у системі освіти, а феномен інформаційно-комунікаційних технологій є фундаментальною вимогою і викликом сьогодення, прискорюючи упровадження технологій у вищій школі, рівень розвитку цифрової грамотності, як викладачів, так і здобувачів вищої освіти відповідно до Рамки цифрових компетентностей для громадян. З огляду на це, успішна фахова діяльність сучасного педагога вимагає сформованості високого рівня його професійної компетентності. Серед ключових компетентностей, якими мають оволодіти майбутні вчителі в умовах сьогодення, цифрова має пріоритетне значення.

Низка державних нормативно-правових документів підтверджує вектор інформаційної спрямованості освітнього процесу, зокрема: Закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2014); Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року (2021); Рамка цифрових компетентностей для громадян (2021), які окреслюють виклики сьогодення стосовно розвитку цифрових компетентностей, визначаючи шляхи їх подолання й очікувані результати від її упровадження; закладають підґрунтя для створення національної стратегії та стратегічного плану дій щодо розвитку цифрових компетентностей у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовною основою дослідження є наукові доробки, в яких презентовано:

- концепції розвитку інформаційного суспільства, що аргументують соціально-культурну сутність інформатизації та її вплив на систему освіти (В. Биков, А. Гуржій, М. Дагман, М. Кириченко, В. Кремень, Ю. Максименко, Л. Мастерман, В. Олійник);
- теоретичні обґрунтування і методичні розробки для реалізації інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України (В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, М. Лещенко, С. Литвинова, О. Овчарук, В. Олійник, Л. Панченко, О. Пехота, О. Співаковський, О. Спін, М. Шишкіна);
- проблеми діджиталізації освітнього процесу (І. Варжанський, Г. Жосан, В. Залізко, А. Малахов, Н. Тимошенко, В. Тогобицька);
- теорії розвитку цифрової грамотності педагогів (І. Воронікова, П. Габовський, Г. Дегтярьова, О. Захар, С. Литвинова, Н. Морзе, Л. Чернікова);
- питання формування інформаційної компетентності особистості (Н. Баловсяк, І. Кисла, Н. Меджибовська, Л. Петухова, П. Рейман, О. Спін, Л. Шевчук, О. Якевич);
- наукові засади професійної підготовки майбутніх учителів (В. Андрюченко, І. Бех, С. Гончаренко, М. Гриньова, І. Зязюн, І. Коцан, В. Кремень, Н. Нічкало, І. Підласий, О. Пехота, О. Савченко, Л. Хомич).

Отже, аналіз недоліків у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів, соціальна значущість та актуальність порушеної проблеми, недостатній рівень її розроблення й наукового обґрунтування зумовили вибір теми наукового дослідження.

Мета статті – розкрити теоретичні засади процесу цифрової трансформації закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства; визначити й науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування цифрової компетентності майбутніх педагогів.

Методи дослідження: аналіз, синтез і систематизація наукової літератури з педагогіки, психології, енциклопедично-довідкових, навчально-методичних видань, інформаційних ресурсів мережі Інтернет –

для з'ясування, порівняння й зіставлення підходів у напрямі окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогоденних реалій політику України до 2025 року спрямовано на визначення й реалізацію нових довгострокових цілей, сприяючи сталому розвитку країни, а також забезпеченню стійкої цифрової трансформації.

Серед найбільш важливих досягнень у сфері цифрового розвитку експерти називають: появу Міністерства цифрової трансформації України, створення та підвищення законотворчої активності Комітету цифрової трансформації України, запуск порталу державних послуг та мобільного застосунку «Дія», збільшення кількості електронних публічних послуг, розвиток сфери електронних комунікацій та вдосконалення системи надання електронних довірчих онлайн, збільшення кількості ініціатив у сфері цифрової освіти, розробка стратегії («дорожньої карти») інтеграції України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу [1].

Слід підкреслити, що Україна схарактеризувала цифрову трансформацію як пріоритетну політику, визнаючи її майбутнім «драйвером» державної економіки. Так, до вагомих досягнень у сфері розвитку електронних навичок (e-Skills) належить запуск освітньої онлайн платформи «Дія. Цифрова освіта»; випуск освітніх серіалів з розвитку цифрових навичок; просування ініціативи «Дія City»; впровадження послуги «eМалютко»; започаткування традиції проведення мультистейкхолдерних консультацій для прийняття рішень із залученням громадськості та бізнесу; сприяння розвитку сфери застосування штучного інтелекту та ін.

Зазначимо, що до початку 2018 р. конструктивні навички та компетентності взагалі не згадувався в офіційно прийнятих нормативно-правових актах в Україні. Певний прорив у даному контексті відбувся після затвердження Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, яка окреслила більш конкретні кроки у напрямі розбудови системи для підвищення цифрової грамотності населення України, зокрема: 1) внесення змін до реєстру професій та розроблення програми впровадження цифрових спеціальностей у відповідні учбові програми профільних навчальних закладів; 2) розроблення проєкту акту щодо розвитку цифрових навичок громадян та модернізації систем дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), вищої освіти та освіти дорослих, у тому числі з урахуванням моделей державноприватного партнерства та створення відповідних стимулів для розвитку неформальної освіти [2].

Отже, розвиток цифрової грамотності населення держави визначено як одним із пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки, а цифрову компетентність – одну із ключових, необхідних кожній сучасній людині для успішного конкурентоздатного життєтворення й самореалізації в цифровому соціумі.

Звідси стає зрозумілим, що одним із викликів діджиталізованого суспільства є готовність сучасного вчителя до цифрової трансформації освітнього процесу, успішно й системно застосовуючи високотехнологічні досягнення у професійній діяльності.

Квінтесенцією переформатування/трансформації всіх сфер діяльності для суспільства України стала пандемія COVID-19. Так, за даними ООН, вона створила найбільший зрив освітніх систем за всю

історію, торкнувшись майже 1,6 мільярда учнів у понад 190 країнах та на всіх континентах. Закриття шкіл та інших навчальних приміщень вплинуло на 94% світової студентської спільноти, до 99% у країнах з низьким та середнім рівнем статків населення [3, с. 2].

Саме у цей період світова спільнота розпочала спроби активного пошуку шляхів подолання цієї кризи, яка набула не тільки національного, але й міжнародного значення. Відповідно, було розпочато масштабні перетворення із формуванням нових вимог до навчального процесу закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти абсолютного нового зразка з урахуванням трансформації освітнього середовища відповідно до особливостей технологічних засобів і можливостей людини, яка використовує їх. У цілому, дослідники питань упровадження ІКТ акцентують на сучасному рівні освіти Digital Learning 2.0, у межах якого нові технології та гейміфікація надають змогу забезпечити суттєве підвищення якості освіти.

Як зазначає колектив авторів монографії «Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України» інформатизація освіти, широке використання у ній інформаційно-комунікаційних технологій, особливо адаптивних, що ґрунтуються на підходах штучного інтелекту, розширює можливості здобувачів стосовно вибору індивідуальних освітніх траєкторій, самовизначення в особистісному розвитку та у формуванні і досягненні кар'єрних цілей особи, це актуалізує медіа самоосвіту [4, с. 168].

На думку науковців, широкомасштабна інтеграція в освітній процес ІКТ, що забезпечить доступність до більш інформаційно-ємного освітнього контенту, сприятиме розвитку як самостійності здобувачів освіти, так і їхніх природних задатків, обдарувань, життєвих інтересів. Це, своєю чергою, створить умови для реалізації принципу людиноцентризму та педагогічного закону зв'язку складності і самостійності в освіті (за яким вищий за складністю освітній рівень потребує прояву більшої самостійності в його опануванні). Здобувачі зможуть освоювати конкурентоспроможну освіту та водночас бути конкурентно самодостатніми, адаптивними і креативними. У такий спосіб формуватиметься ключова компетентність – здатність навчатися упродовж життя, яка вже зараз значно актуальніша, порівняно з навченістю наперед, на все життя [4, с. 167–168].

За теорією видатних учених у сфері цифрової трансформації освіти і науки, моделювання, аналізу й управління соціально-економічними об'єктами та процесами, проектного менеджменту В. Бикова й О. Букова, цілі навчання докорінно змінилися. Як зазначають автори, «... Нині це щось більше, ніж просто знання і нові можливості. Новою валютою (цінністю) стали навички (skills) або компетентності. Ми не можемо придбати так звані «соціальні навички» (soft skills), просто переглядаючи відео і беручи участь у вікторинах. Нова парадигма цифрового навчання вимагає перегляду традиційних підходів» [5, с. 13].

Підводячи підсумок вищезазначеному, слід підкреслити, що виклики сучасності, породжені діджиталізацією, це – стратегічна мета упровадження перспективних ІКТ в усі сфери діяльності людини. І, перш за все, це має бути система освіти. Адже це – фундаментальна вимога і виклик сьогодення, найпотужніший потенціал забезпечення якісної освітньої діяльності, набутті цифрової грамотності особистос-

ті тощо.

Слід наголосити, що цифрова трансформація вищої освіти перебуває нині на порозі величезних перетворень, які обумовлені подальшою інтеграцією нових технологій в освітній процес, забезпечуючи принципово новий формат освітнього середовища, що гарантуватиме зручність, корисність і якісно побудовані платформи й сервіси, сприяючи формуванню ключових компетентностей майбутніх учителів, так необхідних у цифровому світі.

Дійсно, діджиталізація освіти має як позитивні, так і негативні аспекти. Так, в умовах діджиталізації викладач має можливість і повинен використовувати у своїй професійній діяльності різноманітні інтернет-технології, які підвищують ефективність освітнього процесу та сприяють покращенню підготовки висококваліфікованих фахівців. Серед таких інтернет-технологій: соціальні мережі, веб-сайти, персональні блоги, онлайн-матеріали, групові чати, електронна пошта, освітні платформи та сервіси, мобільні додатки тощо, які відкривають викладачу доступ до надання різноманітних освітніх послуг, навчальної інформації, дистанційних курсів, олімпіад та конкурсів, бібліотек, текстових сховищ, інтерактивних енциклопедій та словників, онлайн-перекладачів, віртуальних музеїв та виставок, державних інформаційних ресурсів, пошукових систем та каталогів, енциклопедій та ін. [6, с. 38].

Підсумовуючи, зазначимо: аналіз науково-педагогічних джерел довів складність і багатоаспектність досліджуваного феномену. Інформаційно-комунікаційні технології спрямовані, перш за все, на розвиток та удосконалення компетентностей майбутніх педагогів, надаючи їм конкурентних переваг: швидкості, тобто динамізму пізнавальної діяльності; мотивації (заохочення здобувачів вищої педагогічної освіти до самостійного пізнання нового); доступності інформації, що спрощує опанування процесу навчання; міждисциплінарного контенту. Тому діджитал-простір стає не просто простором передачі знань, а місцем розвитку людської активності, кардинальної особистісної професійної модернізації, розвитку професійних умінь, навичок, компетентностей у взаємодії з реаліями цифрового середовища, коли освітній процес стає більш персоналізованим і доступним, спрямованим на розкриття творчого потенціалу кожної особистості.

Слід підкреслити, за логікою дослідження ми наблизились до більш ширшого аспекту цієї проблеми. Ідеться про фактори впливу на ефективність використання цифрових інструментів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Концептуальні засади формування цифрової компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки вибудовувались на базі наступних положень:

- мотиваційні структури у професійній підготовці фахівців (М. Вієвська, С. Дергун, М. Заброцький, Ю. Іванова, Л. Красовська, О. Леонтєв, О. Литовченко, Л. Овсянецька, І. Русинка, В. Семиченко, Т. Чаусова, Л. Яременко);
- гуманізація професійної освіти (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Рибалко, М. Романенко, О. Романовський, О. Рудницька, В. Солодков, В. Сухомлинський, А. Сущенко);
- особливості та функціонування особистісно орієнтованих технологій в освітньому процесі (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, С. Бондаревська, І. Зязюн, С. Калашнікова, О. Пехота, В. Семиченко, Т. Сущенко, І. Якиманська);

– реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері (В. Биков, О. Буров, А. Гуржій, Р. Гуревич, М. Жалдак, В. Кравченко, М. Лещенко, С. Литвинова, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пінчук, О. Спірін, Л. Тимчук, М. Шишкіна);

– теоретико-методичні засади професійно-педагогічної комунікації (С. Амеліна, І. Бех, Н. Волкова, В. Гриньова, І. Зязюн, С. Кожушко, А. Курінна, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластьонін, Т. Яценко).

Наведені міркування й теоретично-концептуальні резюме надають можливість узагальнити вищокреслені підходи й навести авторське бачення впливу організаційно-педагогічних умов на ефективність використання цифрових інструментів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема: сукупність стійких мотивів у майбутніх учителів, що виражають спрямованість особистості до опанування цифровою компетентністю; проєктування цифрового освітнього середовища через упровадження ІКТ, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю; організація оптимальної комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктних засадах у діджитал-просторі.

1. Сукупність стійких мотивів у майбутніх учителів, що виражають спрямованість особистості до опанування цифровою компетентністю

Мотиваційна складова є тією домінантою в структурі цифрової компетентності майбутніх учителів, що забезпечуватиме не хаотичну активність особистості педагога, а концентруватиме всі її сили й засоби для розв'язання пріоритетних завдань.

Така домінанта, на думку відомого психолога І. Русинки, «має стати центром тяжіння всіх мислимих і немислимих сил людини, поглинати ці сили, розкручувати, неначе центрифуга, всю «начинку» психічного, перемелювати його зміст, лити, як справжній сталевар, утворювати місиво в потрібній тільки їй одній формі» [7, с. 50].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідники проблем мотивації трактують поняття «мотивація», як: складне системне утворення, структурні компоненти якого виникають на перетині різноманітних системних проєкцій [8, с. 86]; один із показників навчально-пізнавальної діяльності; бажання набуття певну професію зумовлює вмотивоване, свідоме ставлення до навчання, тобто наявність особистісного смислу в набутті знань [9, с. 35].

Ідеться про спрямованість майбутнього педагога, його установки, певні вчинки, які потім переходять у характер, закріплюючись у вигляді властивостей особистості. Наявність інтересу до подолання «цифрового розриву», використання дистанційних освітніх технологій на базі електронних платформ, упровадження комп'ютерних ігрових технологій, мобільних додатків, електронного документообігу, хмарних технологій навчання та ін. стимулює розвиток здібностей, інтерес, обумовлюючи звичку до системної праці, наполегливості у досягненні цілей, впевненості у собі, твердості, рішучості.

За умов такої мотивації, дії людини спрямовані на досягнення конструктивних, позитивних результатів, обумовлюючи особистісну активність. Коли ми надихаємося ідеєю про оволодіння новими вміннями та приймаємо рішення їх набуття, з цього і починається реалізація принципу «lifelong learning» (це має бути особисте рішення людини).

Підсумовуючи, зазначимо: мотиваційна сфера є рушійною силою людської поведінки, зумовлюючи її спрямованість, діяльність, характер, емоції, вершинність та установки і впливає практично на всі психо-

логічні процеси; за наявності достатньо збалансованої системи мотивації, необхідних мотиваційних інструментів та методів, які є базою для стимулюючих методів стане ідеальною потребою вищого рівня й визначає центральний вектор особистості.

2. Проєктування цифрового освітнього середовища через упровадження ІКТ, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю

Продуктивність процесу формування цифрової компетентності майбутніх педагогів, перш за все, залежить від створення / розширення інтерактивного цифрового середовища розвивального характеру, оптимальної стратегії взаємодії, зумовлюючи успіх професійної підготовки останніх в цілому.

Ідеться про побудову цифрового розвивального середовища через упровадження інноваційних ІКТ, спрямованого на успішне вирішення професійних ситуацій і завдань майбутніми учителями крізь призму викликів діджиталізованого суспільства. Грунтовний аналіз психолого-педагогічної літератури надав можливість виявити, що індикаторами ефективного цифрового середовища розвивального характеру є: стимулювання до наполегливого опанування цифровими знаннями, уміннями й компетентностями майбутніми педагогами; формування у них глибоких знань, культури та рівня високого професіоналізму; надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії кожному студенту; забезпечення автоматизації основних процесів діяльності – відповідний Інтернет-ресурс для мережевого онлайн-контакту в інтерактивному режимі здобувачів і викладачів; уміння використовувати цифрові технології для вирішення власних життєвих проблем, для свого професійного та особистого розвитку будь-де, будь-коли протягом життя; побудова освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.

Отже, на цій основі формується принципово нова якість професійної підготовки мобільно-інформованої освітнянської еліти із внесением безумовних змін у цей процес, ціннісно-смисловим вектором якої постає розвивальна (стимулююча) дія компетентно орієнтованого педагогічного процесу на засадах розвитку випереджального мислення; формування у студентів стійкої позитивної мотивації до опанування цифровою грамотністю; створення атмосфери дослідницько-пізнавальної співпраці через генеративне навчання; стимулювання інтересу до самовідкриттів, розвиток умінь експериментальним шляхом через застосування ІКТ знаходити відповіді на складні професійні питання з орієнтацією на продуктивне досягнення результату.

3. Організація оптимальної комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктних засадах у діджитал-просторі

У пошуках вирішення проблеми ми виходили з того, що будь-яке завдання, яке розв'язується спільно між усіма учасниками освітнього процесу, доцільно розглядати крізь призму партнерської, комунікативної взаємодії, спрямованої на встановлення сприятливого психологічного клімату, продуктивної співпраці, обміні ідеями, судженнями, переживаннями на засадах етично орієнтованої педагогіки у сучасному діджитал-просторі. Такий підхід зумовлено тим, що комунікативна, діалогічна взаємодія, суб'єкт-суб'єктне спілкування дає змогу успішно реалізувати комплекс заходів із цілеспрямованого формування цифрової компетентності майбутніх учителів у фаховій підготовці, зокрема, з використанням можливостей цифрових технологій.

Так, за теорією І. Беха, «провідною детермінантою всієї системи психічних процесів, станів, властивостей людини спілкування виявляється основним засобом, за допомогою якого здійснюються виховні впливи на особистість, за необхідності відбувається оптимізація та корекція її психологічного змісту... якщо педагог глибоко розуміє особистість, вибудовує гармонійні відносини, у своїй поведінці керується не психологічним насиллям, а переконливою регуляцією (комунікацією), то таке міжособистісне спілкування належить до діалогічного типу, який є вищим рівнем, оптимальним щодо організації, і має максимальний розвивальний, виховний і творчий потенціал, на ньому й мусить ґрунтуватися особистісно орієнтований виховний процес» [10, с. 251].

Таким чином, наведені аргументи уможливають формування цифрової компетентності майбутніх педагогів у фаховій підготовці через культивування у них інтелектуально-емоційних орієнтирів; забезпечення цілісності самовираження; створення оптимального емоційного підґрунтя, чуттєвої основи контакту між усіма учасниками освітнього процесу; виховання у студентів ціннісного ставлення до людини як найвищої цінності; активізацію творчих ресурсів кожної особистості, умінь застосовувати інфокомунікаційні технології, здатності до самотрансценденції, савдосконалення та самореалізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі аналізу широкого кола джерел і наукових праць з досліджуваної проблеми, доміантантами в їх концептуальному осмисленні ви-

значено: діджиталізація стала тією рушійною силою, фундаментальною вимогою і викликом сьогодення, зумовивши системні трансформаційні зміни абсолютно в усіх сферах суспільного життя. Особливого значення набуває питання переорієнтації сучасного педагога на глибоке усвідомлення ним нових, конкурентно орієнтованих вимог до його професійної діяльності: готовність до максимального використання цифрових інструментів, які підвищують ефективність освітнього процесу; упровадження дистанційних освітніх інновацій на основі нових можливостей цифрових технологій; опанування нових методів викладання; створення діджитал-простору – середовища із потужним потенціалом забезпечення освітньої діяльності особистості. Визначено, що успішне формування цифрової компетентності майбутніх учителів може бути ефективним за реалізації наступних організаційно-педагогічних умов, зокрема: сукупність стійких мотивів у майбутніх учителів, що виражають спрямованість особистості до опанування цифровою компетентністю; проектування цифрового освітнього середовища через упровадження ІКТ, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю; організація оптимальної комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктних засадах у діджитал-просторі. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в узагальненні й систематизації поглядів науковців на проблему діджиталізації сучасної вищої освіти у вимірах зарубіжної думки.

Список використаної літератури

1. Цифрові трансформації в Україні: чи відповідають вітчизняні інституційні умови зовнішнім викликам та європейському порядку денному? Чернівці : Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2020. 76 с. URL: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf (дата звернення: 12.08.2022).
2. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.08.2022).
3. Policy brief: education during COVID-19 and beyond. August 2020. United Nations. URL: https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf (дата звернення: 02.08.2022).
4. Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України : монографія / В. Ю. Биков, О. Ю. Буров, А. М. Гуржій, М. І. Жалдак, М. П. Лещенко, С. Г. Литвинова, В. І. Луговий, В. В. Олійник, О. М. Спірін, М. П. Шишкіна / наук. ред. В. Ю. Биков, С. Г. Литвинова, В. І. Луговий. Київ : Компринт, 2019. 214 с.
5. Биков В. Ю., Буров О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Київ ; Вінниця : Планер, 2020. Вип. 55. С.11–22.
6. Марковець О. С. Використання інтернет-ресурсів та цифрових технологій у професійній діяльності педагога. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті : зб. матеріалів II Міжн. наук.-практ. конф. в рамках Міжнародного освітнього форуму «Цифрова трансформація освіти». Рівне : РОІППО, 2020. С.38–40.
7. Русинка І. Психологія : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2011. 407 с.
8. Чаусова Т. Мотивація навчальної діяльності як технологія навчання в системі післядипломної освіти. Післядипломна освіта в Україні. 2013. № 1. С.83–86.
9. Іванова Ю. Мотивація як чинник успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів. Післядипломна освіта в Україні. 2016. № 1. С. 34–37.
10. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

References

1. Cyfrowi transformacji w Ukraini: czy odpowiadają witychyznani instytucijni umovy zovnishnim vyklykam ta jevropejsjkomu porjadku dennomu? (2020). [Digital transformations in Ukraine: do domestic institutional conditions meet external challenges and the European agenda?]. URL: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf (data zvernennia: 12.08.2022). [in Ukrainian].
2. Oficijnyj veb-sajt Verkhovnoji Rady Ukrainy. Rozporjadzhennja Kabinetu ministriv Ukrainy vid 17 sichnja 2018 r. № 67-r «Pro skhvalennja Konceptiji rozvytku cyfrovoji ekonomiky ta suspiljstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennja planu zakhodiv shhodo jiji realizaciji» (2018). [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018. No. 67-r «On the approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the Approval of the Action Plan for its Implementation»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
3. Policy brief: education during COVID-19 and beyond. August 2020. United Nations. https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf. (in English)
4. Bykov, V.Yu., Burov, O.Yu., Gurzhi, A.M., & et al. (Eds.) (2019). *Teoretyko-metodologichni zasady informatyzaciji osvity ta praktychna realizacija informacijno-komunikacijnykh tekhnologij v osvitnij sferi Ukrainy* [Theoretical and methodological principles of informatization of education and practical implementation of information and communication technologies in the

- educational sphere of Ukraine]. Komprint. [in Ukrainian].
5. Bykov, V. Yu., & Burov O. Yu. (2020). Cyfrove navchaljne seredovyshe: novi tekhnologhiji ta vymoghy do zdobuvachiv znanj [Digital learning environment: new technologies and requirements for knowledge seekers]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems: a collection of scientific works*, 55, 11–22. [in Ukrainian].
  6. Markovets, O. S. (2020). Vykorystannja internet-resursiv ta cyfrovyykh tekhnologhij u profesijnij dijajlnosti pedaghogha [The use of Internet resources and digital technologies in the professional activity of a teacher]. *Modern trends in the development of information and communication technologies in education: coll. materials of the II International science and practice conf. within the framework of the International Educational Forum «Digital Transformation of Education»*. ROIPPO. [in Ukrainian].
  7. Rusinka, I. (2011). *Psykhologhija* [Psychology]. Znannya. [in Ukrainian].
  8. Chausova, T. (2013). Motyvacija navchaljnoji dijajlnosti jak tekhnologhija navchannja v systemi pisljadyplomnoji osvity [Motivation of educational activity as a learning technology in the postgraduate education system]. *Postgraduate education in Ukraine, 1*, 83–86. [in Ukrainian].
  9. Ivanova, Yu. (2016). Motyvacija jak chynnyk uspishnogho formuvannja navchaljno-piznavaljnoji dijajlnosti uchniv [Motivation as a factor in the successful formation of students' educational and cognitive activities]. *Postgraduate education in Ukraine, 1*, 34–37. [in Ukrainian].
  10. Beh, I. D. (2008). *Vykhovannja osobystosti* [Raising an individual]. Lybid. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 02.10.2022 р.

Sushchenko Larysa

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of Department of Preschool and Elementary Education
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

Andryushchenko Olena

Candidate of Pedagogical Sciences
Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

Sushchenko Pavlo

Student of Professional Preliminary Higher Education at Separate Structural Division «Economic and Legal Professional College» of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

DIGITAL TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF SOCIETY: CHALLENGES AND PROSPECTS

Abstract. The purpose of the article is to reveal the theoretical foundations of the process of digital transformation of higher education institutions in the conditions of digitalization of society; to determine and scientifically substantiate the organizational and pedagogical conditions for the formation of digital competence of future teachers. Research methods: analysis, synthesis and systematization of scientific literature on pedagogy, psychology, encyclopedic and reference, educational and methodological publications, information resources of the Internet - to clarify, compare and contrast approaches in the direction of the outlined problem. The article reveals and scientifically substantiates the theoretical foundations of the process of digital transformation of higher education institutions in the context of digitalization society, what it the reorientation of the modern teacher to the deep awareness of new, competitively oriented requirement for his professional activity: readiness for maximum use of digital tools, which increases the effectiveness of the educational process; implementation of remote educational innovations based on new opportunities digital technologies; mastering new teaching methods; creation digital space – climate with powerful potential for providing educational activities of the individual. Development of digital literacy of the society states identified as one of the priority tasks on the way to accelerated development of the digital economy, and digital competence is one of the dominative for almost every modern person to be successful in competitively oriented life creation and self-realization in the digital society. One of the challenges of the digitalized society is the readiness of the modern teacher to the digital transformation of the education process successfully and systematically applying high-tech achievement in professional activity. It is proved that information and communication technologies are aimed, first of all, for the development and improvement of the competences of future teachers, giving them competitive advantages: speed, namely, the dynamism of the cognitive activities, motivation (encouraging applicants for higher pedagogical education to independent mastering knowledge of the new); availability of information, which simplifies mastering the learning process; interdisciplinary content. Determined: successful formation of digital competence of future teachers can be effective in the implementation of organizational and pedagogical conditions, in particular: a set of stable motives in future teachers that express the orientation of the individual to master the digital competence; designing a digital educational environment through implementation of ICT, which is aimed at the successful solution of professional situation and tasks with high productivity; organization of optimal communicative interaction of all participant in the educational process on the subject-subject principles in the digital space.

Key words: digital transformation, digitalization, digital competence, future teachers, digitalized society.

Таяновський Владислав Олегович
аспірант кафедри теорії та історії педагогіки
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна
v.taianovskyi.asp@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8347-5495>

СУТНІСТЬ І ГЕНЕЗА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ СТУДЕНТІВ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. Актуальність теми поданої статті зумовлена теоретичною і практичною значущістю широкого кола проблемних питань щодо розуміння змісту та генези академічної свободи. Метою статті є визначення сутності феномену академічної свободи, аналіз генези та основних етапів її розвитку. Використано наступні методи дослідження: діалектичний (для розкриття сутності та мети академічної свободи), історичний (для дослідження і виділення основних етапів її генези) та метод системного аналізу (для установаження структурних зв'язків між етапами розвитку академічної свободи та систематизації отриманих даних). Розкрито сутність та нормативно-правовий супровід генези академічної свободи. Визначено поняття та обґрунтовано соціально-правову природу академічної свободи, з'ясовано основні етапи її розвитку, досліджено реальний стан академічної свободи в Україні. Зроблено висновок, що найбільш суттєвими ознаками академічної свободи у контексті викликів сьогодення є: масовізація освіти; менеджеріалізація університетських структур; недосконала регулююча нормативно-правова система; комерціалізація науки й освіти. Запропоновано шляхи імплементації академічної свободи в освітній процес сучасного університету з метою його вдосконалення і створення умов для повноцінної професійної підготовки і самореалізації студентів.

Ключові слова: університет, університетська автономія, академічна свобода, освіта, ринок освітніх послуг.

Вступ. Україна, чітко визначивши орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог. Створення умов для європейської вищої освіти вимагає від України забезпечення можливості закладам вищої освіти діяти відповідно до керівних принципів академічної свободи. Участь у Болонському процесі передбачає підвищення відповідальності закладів вищої освіти перед суспільством з одночасним наданням їм більших прав і свобод та зменшенням участі держави в життєдіяльності академічної спільноти. Тож актуальність теми нашого дослідження зумовлена теоретичною і практичною значущістю широкого кола проблемних питань щодо розуміння змісту та генези академічної свободи, а також супутніх питань університетської автономії та її нормативно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми дослідження засвідчив, що історичні аспекти організаційних засад управління вищою школою в окремих країнах аспектно досліджували В.Гумбольдт, Дж.Ньюмен (в контексті філософії освіти), Х.Ортега-і-Гассет, К.Ясперс, Б.Вульфсон (в контексті нормативно-правового регулювання), Г.Сгорова, Н.Лавриченко, А.Сбруева (в контексті порівняльної педагогіки) та ін. Однак генеза становлення університетського самоврядування й академічних свобод у практиці європейської вищої школи не стала предметом окремих досліджень.

Метою статті є визначення сутності феномену академічної свободи, аналіз генези та основних етапів її розвитку. Застосовані **методи дослідження:** діалектичний (для розкриття сутності та мети академічної свободи), історичний (для дослідження і виділення основних етапів її генези) та метод системного аналізу (для установаження структурних зв'язків між етапами розвитку академічної свободи та систематизації отриманих даних).

Виклад основного матеріалу. Перша концепція академічних прав і свобод в історії університет-

ської освіти пов'язана з іменами англійських філософів Джона Локка і Томаса Хобса і датується кінцем XVII ст. Їхні погляди щодо необхідності відмови на обмеження в царині наукових досліджень і дотримання підходів у навчанні, вільному від всяких застережень, проклали шлях до академічної свободи у сучасному розумінні [1, с.14].

З часом вплив держави на університетське життя посилювався, не дивлячись на протидію з боку академічної спільноти. Цей процес став сприяти змінам інституційних форм управління й організації університетів. Найбільш стійкими виявилися найстаріші університети Європи – Оксфордський і Кембриджський, які зберегли автономію й академічні свободи як головне надбання. Цю ж традицію перейняли елітні приватні американські університети, такі, як Гарвардський чи Стенфордський.

Практичне втілення засад академічної свободи у XIX ст. міцно закріпив Берлінський університет, який був заснований 1810 року і став моделлю німецького університету на наступні два століття. Знаменитий філолог, історик і філософ Вільгельм фон Гумбольдт, який був призначений відповідальним за відновлення німецьких університетів, сформулював уявлення про належну організацію університету і відобразив їх у формі свободи викладання (Lehrfreiheit), свободи навчання (Lernfreiheit) та єдності навчання і наукових досліджень (Einheit von Forschung and Lehre). Чимало з поглядів Гумбольдта вважалися утопічними, згодом він був відсторонений від роботи, однак саме ідеї цього вченого сформували основу не тільки сучасного дослідницького університету, але й сучасного розуміння академічної свободи.

Невід'ємною частиною концепції Гумбольдта були свобода дій і вільна конкуренція між професорами, які, хоча і перебували на державній службі, проте могли вільно обирати університет серед численних і незалежних у той час німецьких князівств. Їхне ім'я і престиж, а відповідно – й можливість знайти роботу, залежали тільки від рівня досліджень і спеціаліза-

ції в тій чи іншій науковій дисципліні. Викладач міг автономно визначати, на якій методологічній базі, в якому напрямі та на якому рівні він викладатиме. З боку студента передбачалася передусім свобода вибору дисциплін, семінарів та автономне формування свого навчального плану. Відповідно до гумбольдтівської моделі студент міг обирати семінари, які він хотів відвідувати, і навіть до певного часу поєднувати у своєму навчальному плані абсолютно різні дисципліни: право та філософію, біологію та літературу. Саме завдяки доктрині «Lehr- und Lernfreiheit» до загального вжитку увійшло поняття академічної свободи – свободи навчання і викладання [2, с.29].

У другій половині XIX ст. остаточно формується образ сучасного університету. Саме в цей період університети повною мірою відроджують свою функцію щодо виробництва знань, а ідея університету, орієнтованого на дослідження, стає превалуючою. Неабияку роль у цей час відіграли праці й активна громадська діяльність американських філософів Дж. Дьюї та А. Лавджоя, в майбутньому ідейних і організаційних натхненників створення Американської асоціації університетських професорів і розробки Декларації принципів академічної свободи.

З початком XX ст. академічна свобода була широко визнана в більшості західних країн. Однак порушення академічних прав поширилися при виникненні тоталітаризму в різних країнах, особливо в Німеччині, Італії та Радянському Союзі. Зіткнення інтересів тоталітарних ідеологій не лише спричинило жорстокі воєнні катаклізми новітньої доби, але й призвели до руйнування морально-етичних й загально ціннісних орієнтацій багатьох сфер життя суспільств, в тому числі – освіти, практично унеможлививши дотримання принципів академічної свободи в закладах вищої освіти.

У другій половині XX ст., незважаючи на істотне зростання кількості студентів, яке призводило до тверджень про загальну вищу освіту, суспільна вища освіта залишалася відносно стійкою з точки зору її якості і фундаментальної структури. Але початок XXI ст. був ознаменований радикальними змінами, і сьогодні ми перебуваємо на початку якісних перетворень, які суттєво позначаються на академічних свободах.

Академічну свободу можна охарактеризувати як можливість для члена академічного співтовариства думати та діяти самостійно, без впливу з боку адміністрації університету, органів державної влади, третіх осіб. Звісно, академічна свобода обмежена нормами статуту, правилами внутрішнього розпорядку, наприклад розкладом занять, спеціалізацією кафедр тощо. Проте коли ми говоримо про академічну свободу у закладах вищої освіти, ми зазвичай думаємо про академічний персонал, а не про студентів, проте так було не завжди.

В Аргентині саме студенти, а не професори, які зрушили реформи Кордови, закріпили незалежність університетів від держави. Ці реформи охопили Латинську Америку. Як наслідок, латиноамериканські концепції академічної свободи все ще, як правило, охоплюють студентів. А вже в 1967 році Американська асоціація професорів університетів працювала з різними національними студентськими та професійними асоціаціями, щоб випустити «Спільну заяву про права і свободи студентів», яка порушує питання академічної свободи студентів [3].

З огляду на цю історію, чому зазвичай студенти не асоціюються із суб'єктами академічної свободи?

Наприклад, в Канаді, оскільки захист академічної свободи закріплено в колективних договорах, суспільство схильне думати про академічну свободу як про вигоду при працевлаштуванні. Звичайно, профспілки викладачів були і будуть мати вирішальне значення для захисту академічної свободи. Проте академічна свобода там швидше виражається в положеннях колективного договору, але не конститується ними.

Варто зазначити, що студенти та професори не обов'язково повинні мати такий самий вид чи ступінь академічної свободи. Академічна свобода — це не одна свобода, а сукупність свобод — таких речей, як свобода викладати, вчитися, вирішувати, які дослідницькі питання досліджувати та які методи використовувати в цьому дослідженні, критикувати університет. Якою з цих допоміжних свобод володіє вчений і скільки він має, залежить від рівня його досвіду та інституційної ролі. Так студенти не мають і не повинні мати свободи викладання або повної свободи вибору методів дослідження. Натомість, коли студенти проходять шлях до аспірантури, вони починають здобувати ці свободи.

З огляду на багатоаспектність поняття академічної свободи є чимало його визначень і дефінітивних тлумачень. Систематизуючи наявні пояснення терміна у законодавчих актах, енциклопедичних словниках, міжнародних деклараціях, програмних документах тощо, маємо наступні основні принципи академічної свободи:

1) свобода членів академічного співтовариства у прагненні до розвитку і передачі знань через дослідження, викладання, творчу діяльність;

2) утримання з боку владних структур від контролю системою вищої освіти;

3) забезпечення викладацькому складу і студентам усіх закладів вищої освіти умов для автономії і свободи викладання, навчання і дослідницької діяльності;

4) відкритий доступ до інформації про суспільні справи і справи своєї установи, можливість обмінюватися інформацією зі своїми колегами у своїй країні і за кордоном.

На методичному рівні університети на свій розсуд можуть затверджувати власні академічні свободи, завжди базуючи їх на принципах інклюзивності, чесності, поваги та соціальної справедливості. Так наприклад, керівництва західних університетів визначають такі основні додаткові академічні свободи:

1. Захист свободи слова в аудиторії (студенти можуть робити «обґрунтоване виключення» з концепцій і теорій, представлених на їхніх заняттях, і не погоджуватися з думками, які вони чують від своїх викладачів, навіть якщо вони продовжують нести відповідальність за вивчення призначеного змісту курсу);

2. Захист від неналежного академічного оцінювання. (студенти захищені від «упередженої або примхливої» оцінки їхньої академічної успішності викладачами);

3. Захист від неправомірного розкриття. (погляди, переконання та політичні погляди студента, якими поділилися з професором під час професійних взаємодій, слід зберігати в конфіденційному порядку та не ділитися ними з іншими) [4].

В українському академічному просторі свободи загально унормовуються на конституційному рівні. Студент, як і викладач, виступають індивідами – представниками академічної спільноти і мають такі права:

1. Згідно зі ст.23 Конституції України кожен представник академічної спільноти має права на вільний розвиток своєї особистості, бути вільним у своїй освітній, викладацькій, науково-дослідницькій діяльності, незалежним від втручання органів публічної влади, політичних партій і громадських об'єднань.

2. Кожен представник академічної спільноти вільний у виборі тематики своїх наукових досліджень, йому гарантується свобода вираження своїх поглядів і переконань на засадах відповідальності, компетентності й обґрунтованості (ст. 34 Конституції). Ця свобода також включає можливість брати участь у самоврядних структурах академічної спільноти, впливати на формування наукової політики держави та на поточну роботу своєї наукової установи, вільно й відповідально оцінювати результати, отримані колегами.

3. Кожен представник академічної спільноти зобов'язаний шанувати і додержуватися критеріїв наукової фаховості й етики. Грубе порушення норм наукової етики, виявлення факту плагіату є валідною підставою для неможливості подальшої науково-педагогічної роботи особою, яка здійснила порушення.

4. Усі члени академічної спільноти мають право на свободу об'єднань, включаючи право створювати і ставати членами професійних спілок для захисту прав і законних інтересів. Професійні об'єднання беруть участь у формуванні відповідних професійних стандартів і етичних вимог до членів академічної спільноти [5].

Виходячи з даного порівняння, бачимо, що питання регулювання академічних свобод студентів в провідних університетах України на сьогоdnішньому етапі мають багато спільного із західними практиками. Проте ще досі необхідна велика робота з імплементації академічних свобод для студентів ЗВО всіх регіонів країни. На сьогоdnішній день понад сімдесят відсотків світового ВВП складають продукти так званої символічної реальності – високі інформаційні технології (з яких українці за обсягом продукції вийшли на четверте місце у світі), інтелектуальна власність, сфера послуг тощо. Питання логістики, раціоналізація використання матеріальних та інформаційних ресурсів, обсяг або доступ до яких є обмеженим, зумовлює якісно нові підходи щодо вироблення основних критеріїв кваліфікаційних характеристик науково-педагогічних працівників. Тому беручи до уваги досліджені принципи академічної свободи доцільно буде запропонувати імплементацію наступних змін у науковий процес.

По-перше, як справедливо зазначає Елвін Тоффлер надання широкої свободи працівників посилює його відповідальність за кінцевий результат, сприяє вільному пошукові щодо покращень технологій, якості своєї роботи, упровадженню інновацій [6, с.46-50]. Тому основні параметри щодо кваліфікаційних характеристик науково-педагогічних працівників повинні бути визначені в Законі «Про вищу освіту». На основі цих положень Закону кожен ЗВО має бути в праві конкретизувати зміст кваліфікаційних характеристик своїх працівників і студентів, виходячи із його положення на ринку освітніх послуг і попиту випускників на ринку працівників. Власне кажучи, визначення функцій і завдань науково-педагогічних працівників і студентів — це є їх внутрішня справа, тобто питання автономії ЗВО.

По-друге, ефект спільних дій повинен будуватися у такій взаємодії, розподіл ролей у якій давав би

корисний ефект. Для цього має бути якісно нова система партнерства і спільних дій у колективах науково-педагогічних працівників і студентів із притаманною їм індивідуальністю. Ця система має базуватися на принципах як взаємодопомоги, так і конкуренції. Тому важливий акцент у функціях і завданнях кожного члена наукової спільноти слід ставити на розширення кола наукових контактів та інтересів, запровадження різноманітних форм співпраці як у рамках самого університету, так і між окремими ЗВО [7].

По-третє, наукові і педагогічні процедури повинні будуватися на міждисциплінарному та соціогуманітарному підході, що взагалі слабо виявляється у чинному законодавстві у сфері вищої освіти. Поряд із фаховістю, глибокою спеціалізацією у сучасних умовах міждисциплінарні підходи є одним із надійних інструментів верифікації результатів наукових досліджень. І звісно, що це не слід регулювати ні законом, ні підзаконними актами. Ці параметри оптимальніше визначати через умови конкурсів чи грантів на наукові дослідження. Важливою складовою цього процесу є повага до гідності людини, яка має право на вільний розвиток своєї індивідуальності, захист результатів свого наукового пошуку, що забезпечується належними правовими гарантіями, а також на гідний рівень оплати праці.

Сьогодні відбувається безупинний ріст кількості університетів. У світі на даний момент нараховується понад 13 тис. закладів вищої освіти, у яких, за даними ЮНЕСКО, навчається близько 90 млн. студентів [8]. В той же час видатки держав на підтримання життєдіяльності університетів невпинно зростають. Витрачаючи величезні кошти, держава бажає контролювати ефективність їх використання. Автономія університетів у більшості розвинених країн обмежується, оскільки уряд вимагає звітності за видатковою частиною бюджету, що є новим для університетського життя, а також запроваджує контроль за регулюванням кількості студентів та розподілом коштів за сферами їх підготовки, змістом навчання і напрямками наукових досліджень. Крім того, в сучасних умовах розширення доступності вищої освіти виникла загроза зниження стандартів її якості. За даних умов, як наголошують зарубіжні дослідники, тиск держави, котра вважає себе провідником інтересів суспільства, не завжди співпадає з інтересами університетів.

Висновки. Сьогодні у більшості західних університетів укорінилася думка, що «золота ера» розвитку академічної свободи залишилася в минулому і сьогодні її фундаментальні цінності перебувають під загрозою. Дослідники вищої освіти занепокоєні перспективами негативної трансформації та скорочення простору академічної свободи. Сучасне суспільство висуває до університетів більш жорсткі вимоги; прискорений розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій та формування глобальної економіки призвели до усвідомлення того, що нації існують в обставинах жорсткої конкуренції, де вирішальне значення має здатність до інновацій. Навчальні програми сучасного університету повинні орієнтуватися на стандартні академічної свободи та цілісності індивіда, який реалізує свої професійні здатності та компетентності миг би синтезувати нове знання. Аналіз міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду конституційно-правового закріплення академічної свободи, а також пошук інноваційного підходу до адаптації університету вимогам ринкового середовища є перспективним напрямком подальших наукових досліджень у даній сфері.

Список використаної літератури

1. Подковенко Т.О. Концепція лібералізму Джона Лока. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1. С.12–17.
2. Маслова Н.Г. Поняття, генеза та соціально-правова природа академічної свободи. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С.26–32.
3. *American Association of University Professors*. Joint Statement on Rights and Freedoms of Students. URL: <https://www.aaup.org/report/joint-statement-rights-and-freedoms-students> (дата звернення 02.09.2022)
4. Colorado State University. Students's Guide to Academic Freedom in the Classroom. URL: <https://www.libarts.colostate.edu/classroom-climate/academic-freedom-in-the-classroom-students> (дата звернення 02.09.2022)
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Тоффлер Э. Третья волна. *Центр гуманитарных технологий*. 2004. С.46–58.
7. Nechansky H. The interaction matrix: from individual goal setting to the four modes of coexistence. *Kybernetes*. 2016. Vol. 45. P.87–106
8. Statista. Worldwide status of higher education institutions. URL: <https://www.statista.com/statistics/918403/number-of-universities-worldwide-by-country> (дата звернення 02.09.2022)

References

1. Podkovenko, T.O. (2022). Kontsepsiya liberalizmu Dzhona Loka. Elektronne vydannya [John Locke's Concept of Liberalism]. *Actual problems of legal science*, 1, 12–17. [In Ukrainian].
2. Maslova, N.G. (2012). Ponyattya, heneza ta sotsial'no-pravova pryroda akademichnoyi svobody [Concept, genesis and socio-legal nature of academic freedom]. *Law and Society*, 6, 26–32. [In Ukrainian].
3. *American Association of University Professors*. Joint Statement on Rights and Freedoms of Students. <https://www.aaup.org/report/joint-statement-rights-and-freedoms-students>.
4. Students's Guide to Academic Freedom in the Classroom. www.libarts.colostate.edu/classroom-climate/academic-freedom-in-the-classroom-students
5. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 № 1556-VII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
6. Toffler, E. (2004). Tre'tya volna [Tretia volna]. *Tsentr gymanitarnih technologii*, 46–58. [in russian].
7. Nechansky, H. (2016). The interaction matrix: from individual goal setting to the four modes of coexistence. *Kybernetes*, 45, 87–106.
8. Worldwide status of higher education institutions. www.statista.com/statistics/918403/number-of-universities-worldwide-by-country

Стаття надійшла до редакції 02.10.2022 р.
Стаття прийнята до друку 12.10.2022 р.

Tajanovsky Vladyslav

PhD Student

Department of Theory and History of Pedagogy

Kyiv State University named after Borys Grinchenko, Kyiv, Ukraine

THE ESSENCE AND GENESIS OF STUDENT ACADEMIC FREEDOM OF MODERN UNIVERSITY

Abstract. The relevance of the topic of the presented article is determined by the theoretical and practical significance of a wide range of problematic issues regarding the understanding of the content and genesis of academic freedom. The purpose of the article is to define the essence of the phenomenon of academic freedom, to analyze its genesis and the main stages of its development. The following research methods were used: dialectical (to reveal the essence and purpose of academic freedom), historical (to study and highlight the main stages of its genesis) and the method of systemic analysis (to establish structural connections between the stages of the development of academic freedom and systematize the data obtained). The essence and regulatory legal support of the genesis of academic freedom is revealed. The concept and social-legal nature of academic freedom is defined and substantiated, the main stages of its development are clarified, and the real state of academic freedom in Ukraine is investigated. It was concluded that the most significant constraints for academic freedom in the context of today's challenges are: mass education; managerialization of university structures; imperfect regulatory legal system; commercialization of science and education. Modern society makes stricter demands on universities; the accelerated development of new information and communication technologies and the formation of a global economy have led to the realization that nations exist in circumstances of fierce competition, where the ability to innovate is crucial. Proposed ways of implementing academic freedom in the educational process of a modern university in order to improve it and create conditions for full-fledged professional training and self-realization of students.

Key words: university, university autonomy, academic freedom, legal regulation, market of educational services.

УДК 37.091.26:011:37.091.279.7(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.167-170

Теличко Наталія Вікторівна

доктор педагогічних наук
професор кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
natura.carpaty@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6776-8952>

Моргун Ірина Валентинівна

старший викладач
кафедра англійської мови, літератури з методиками навчання
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
irmorhun11@gmail.com

ТЕСТУВАННЯ ЯК ОДИН З НАУКОВО ОБГРУНТОВАНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ МЕТОДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Анотація. Метою статті є обґрунтувати доцільність застосування тестового контролю як однієї з сучасних світових тенденцій удосконалення навчального процесу, визначити сутність термінів і видів моніторингу якості навчання здобувачів освіти і тестування як інструменту педагогічного вимірювання їх навчальних досягнень. Застосовані методи дослідження: аналітичний та описовий методи опрацювання теоретичних і критичних джерел та ресурсів; узагальнення отриманих наукових даних; синтез та узагальнення. У статті аналізується вітчизняний та закордонний досвід впровадження у практику педагогічної діяльності сучасних методів та технологій педагогічного оцінювання. Автори намагалися представити найбільш апробовані й зрозумілі підходи до моніторингу й тестування, відображені в монографіях, посібниках, наукових й науково-методичних статтях, а також враховували власні напрацювання дослідження цієї проблеми. Визначено сутність термінів і видів моніторингу якості навчання здобувачів освіти і тестування як інструменту педагогічного вимірювання їх навчальних досягнень. Результати дослідження дозволяють переконатись у тому, що практичне використання тестового контролю є однією з сучасних світових тенденцій удосконалення освітнього процесу та важливим елементом професійної підготовки у закладах вищої освіти студентів-магістрів, як майбутніх учителів є науково-дослідна діяльність, яка активізує їхню пізнавальну діяльність, формує творче ставлення до вирішення проблеми науково-педагогічного дослідження.

Ключові слова: педагогічне вимірювання, інструментарій моніторингу, тестування, класифікація тестів.

Вступ. Упродовж тривалого часу тести уклали як інструмент індивідуального вимірювання, однак масовість тестування зумовлена необхідністю переходу від індивідуальних тестів до групових, основним завданням яких є вимірювання рівня інтелектуального розвитку, успішності здобувачів освіти з певних дисциплін за визначений період навчання. Оскільки система завдань у тестовій формі є порівняно новим видом поточної та тематичної перевірки знань здобувачів освіти, а також організації самостійної роботи та самоконтролю, тому в освітньому середовищі приділяється значна увага тестовим технологіям. Це пов'язано не лише з уведенням до освітнього процесу тестового контролю й підвищенням вимог до нього, а й зі стандартизацією процедур оцінювання навчальних досягнень суб'єкта.

Застосування тестування як одного з науково обґрунтованих дослідницьких методів педагогічного вимірювання та оцінювання надійно увійшло у світову освітянську та педагогічну практику. На теренах освітньої системи нашої країни цей процес також актуалізується, зокрема, змінюються наші уявлення щодо придатності та педагогічні можливості тестів, форматів тестових запитань, методів обробки результатів, отриманих від тестування та їх інтерпретації.

Актуальність дослідження. Підвищення якості освіти, забезпечення їй рівня світових стандартів, поєднання разом з тим міжнародних орієнтирів та національних просвітницьких традицій, є одними з головних завдань освітянської політики нашої держави. У зв'язку з цим проблема підвищення надійності й дієвості контролю якості освіти набула особливої актуальності. В останні роки в Україні і закордоном

проводиться активна науково-дослідна й практична робота з розробки й апробації різних систем педагогічного контролю, побудованих, переважно, на нормативному тестовому контролі знань і вмінь здобувачів освіти. Крім цього, науково-дослідницька робота, яка вважається складовою професійної підготовки майбутніх магістрів, забезпечує формування елементів таких компетентностей як здатність здійснювати об'єктивний контроль та оцінювання рівня навчальних досягнень учнів; здатність до критичного аналізу, діагностики та корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду; здатність застосовувати сучасні методи і освітні технології, у тому числі й інформаційні, для забезпечення якості освітнього процесу в загальноосвітніх закладах.

Метою статті є обґрунтувати доцільність застосування тестового контролю як однієї з сучасних світових тенденцій удосконалення навчального процесу, визначити сутність термінів і видів моніторингу якості навчання здобувачів освіти і тестування як інструменту педагогічного вимірювання їх навчальних досягнень.

Застосовані методи дослідження: аналітичний та описовий методи опрацювання теоретичних і критичних джерел та ресурсів; узагальнення отриманих наукових даних; синтез та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Одним з елементів освітнього процесу є контроль навчальної діяльності здобувачів освіти, метою якого є визначення академічної успішності кожного здобувача, аналіз отриманих в результаті контролю результатів та подальшої корекції організації освітнього процесу.

Відтак актуальним і доцільним у проектуванні

освітнього процесу є саме етап розробки системи контролю результатів навчальної діяльності. Не дивлячись на застосовані оптимальні методи та організаційні форми навчальної діяльності, найновітніші засоби надання інформації, важко зробити освітній процес цілеспрямованим та керованим, тим більше за відсутності налагодженої системи контролю, своєчасної перевірки та оцінки знань, умінь і навичок здобувачів освіти та зворотнього зв'язку.

У процесі організації освітнього процесу важливим є вибір методів і форм контролю навчальних досягнень здобувачів освіти. Обов'язковість забезпечення перевірки та оцінювання не тільки результату, а й передусім процесу навчання спонукає до пошуку об'єктивних методів контролю знань. Об'єктивність підходу до оцінювання полягає у необхідності застосування адекватного інструментарію. Фундаментальні дослідження тестування як методу педагогічної діагностики, висвітлені в роботах В.Беспалька, В.Гордієнко, Л.Дрібної, Л.Лисенко, О.Леонт'єв, Л.Паращенко, Л.Улітенко та інших.

Актуальність проблеми застосування вимірювань у освіті зумовлена, поперше, повномасштабним запровадженням зовнішнього незалежного оцінювання не тільки в системі середньої освіти, а й у системі вищої освіти, подруге, масовим застосуванням тестових технологій у освітньому процесі навчальних закладів усіх рівнів, по-третє, використанні тестування для добору персоналу роботодавцями, проведенням моніторингових досліджень у освіті тощо.

З'ясуємо передусім, що таке вимірювання в загальному розумінні та у контексті педагогічних вимірювань. Вимірювання (measurement) – це процес надання чисельного значення певному показнику відповідно до його кількісного прояву із застосуванням чітко визначених правил вимірювання. Тоді як метод вимірювання – це спосіб, за допомогою якого здійснюється надання кількісного значення показнику, який вимірюється.

Аналіз досліджень з проблеми вимірювань у педагогіці дозволяє говорити про його різноманітність, про відсутність єдиної думки. Найбільш повно розкриває суть цього поняття Н.Розенберг, який розглядає вимірювання в педагогіці як пізнавальний процес, сутність якого полягає в тому, що на підставі раніше отриманої чисельної системи (чи системи класів), ізоморфної емпіричної системи зі стосунками, експериментально визначають числові значення величин, що характеризують деякі ознаки педагогічних об'єктів або явищ, або вказують на клас, до якого вони відносяться» [2, с.23]. Відтак, педагогічні вимірювання можна схарактеризувати як процес відображення числами рівнів прояву якостей особистості або знань, умінь і навичок, що викликають інтерес; це практична освітня діяльність, яка має на меті отримання об'єктивних і інформативних оцінок рівня поточної і підсумкової успішності студентів. Освітні вимірювання надають змогу оцінити рівень знань здобувачів освіти та якість організації освітнього процесу в закладі освіти.

Ряд учених вважає недоцільним застосовувати словосполучення «педагогічні вимірювання», аргументуючи тим, що англійський відповідник «Educational Measurement» перекладається як освітнє вимірювання, а не педагогічне. Педагогічні вимірювання швидше галузь або один із напрямів, складник освітніх вимірювань, адже, виходячи з положення, що основним (але не єдиним) інструментом вимірювань латентних характеристик особистості

є тест, то інструментом педагогічних вимірювань є педагогічний тест. Водночас, метод педагогічного тестування не вичерпує собою різноманіття методів сучасних освітніх вимірювань, які здійснюються за допомогою широкого набору інструментів [4, с.42].

Виокремлюють три основних підходи, з позицій яких розглядаються освітні вимірювання у науковій літературі: як наукова теорія (сукупність достовірних наукових положень, цілісна органічна система, що розвивається, розкриває причини й закономірності явищ, виконує синтетичну, методологічну, пояснювальну та прогностичну функцію); як напрям освітньої діяльності (процес, який складається з визначення мети, завдань, предмету (латентні характеристики, емпіричні референти), об'єкту (репрезентативної вибірки, групи осіб) вимірювання; добору, конструювання та використання інструментарію (тести, анкети, опитувальники, шкали); опрацювання, аналізу та інтерпретації результатів вимірювання); як процес присвоєння числових значень (надання кількісних оцінок якісним характеристикам).

Освітні вимірювання – це наукове знання, яке вивчає історію, теорію та методику розроблення і застосування інструментарію вимірювань досягнень у всіх сегментах освітньої сфери, застосування математико-статистичного аналізу до результатів вимірювань та їх інтерпретацію. За Л.Дрібною [1, с.40] основною метою освітніх вимірювань є здобуття і представлення об'єктивних відомостей про фактичний рівень навчальних досягнень. Л.Улітенко [3, с.80] дещо розширює мету і зазначає, що вона полягає у здобутті числових еквівалентів прояву ознак, які цікавлять дослідника. Звідси, на його думку, основний предмет теорії освітніх вимірювань – це розроблення якісних тестів для вимірювання рівня і структури підготовленості учнів, студентів, а також ефективних і якісних показників освітньої діяльності.

У галузі вивчення різноманітних методів контролю отримано вагомий здобутки. Науковцями визначено зміст та завдання контролю, насамперед тестового, його функції в процесі навчання; основні вимоги до розробки контрольних завдань; створено класифікацію контрольних завдань; проаналізовано особливості організації контролю різних видів мовленнєвої діяльності, іншомовних мовних та мовленнєвих умінь і навичок; розглянуто особливості контролю у початковій, основній та старшій школі (М.Брейгіна, Ж.Вітковська, М.Володін, В.Гордієнко, Л.Лисенко, О.Леонт'єв, О.Поляков, В.Рись, О.Товма, С.Фоломкіна, М.Штульман, Г.Юдис тощо). Важливими у процесі контролю й оцінки навчальної діяльності здобувачів є принципи систематичності, об'єктивності, диференційованості, урахування індивідуальних особливостей учнів, єдності вимог, педагогічного такту, доброзичливості, педагогічної культури, тощо.

Говорячи про методи контролю знань, умінь та навичок учнів, виокремлені такі методи, як: усна та письмова перевірка, практична та тестова перевірки. Більш детально розглянемо тестову перевірку. Зокрема, метод тестування передбачає, що інструментом вимірювання є тест, сформований із тестових завдань, процедурою вимірювання є тестування, методом оцінювання є шкалювання. У випадку педагогічного вимірювання, тестування – це метод вимірювання певного рівня знань екзаменованого. Тест складається із сукупності тестових завдань, підібраних за певними правилами, про що йтиметься далі. У науковій літературі використовується багато визначень поняття «тестування», запропонованих, як

правило, психологами [1, с.17].

Погоджуємось з твердженням, що тестування – це звичайний науковий метод дослідження однієї або кількох ознак особи, які емпірично розрізняються, мета якого – визначити відносну ступінь прояву ознаки особи на основі максимального використання кількісних показників» [6, с.32]. У педагогічних дослідженнях не можна задовольнитися цим визначенням, оскільки воно не включає критеріально-орієнтоване тестування.

Не можна не погодитись з твердженням, що тестуванням можна вважати загалом всі контрольовані ситуації, в яких, по-перше, діагностично-релевантна поведінка викликається стандартними подразниками і для яких, по-друге, розроблено правила інтерпретації, що дозволяє на підставі спостережуваної поведінки зробити висновок про наявність та ступінь прояву здібностей» [3, с.79].

Існують різні погляди щодо визначення сутності поняття «тест». Слово «тест» походить від англ. test – випробування, перевірка. Нам імпонує думка, що термін «тест» може використовуватися для позначення: методу педагогічного вимірювання; інструменту педагогічного вимірювання. Слово «тест» у першому значенні має науковий аспект і використовується вченими-тестологами у процесах розроблення стандартизованих тестів та теоретичному обґрунтуванні обраних способів оцінювання отриманих результатів відповідно до класичної теорії тестів або сучасної теорії тестів. Друге значення частіше використовується в практичній галузі: у безпосередніх розробників конкретних тестів та у виконавців тестів. Частіше використовується саме друге значення.

Тести контролю навчальних досягнень активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, сприяють розвитку в них умінь концентруватися, робити правильний вибір, усувати неточності й неповноту у формулюванні певних тверджень, а найголовніше – саме за допомогою тестів процес перевірки навчальних досягнень здобувачів освіти (рівень їхніх знань з предмета, сформованість у них відповідних умінь і навичок) значно об'єктивується й убезпечується від суб'єктивної думки викладача, забезпечують для кожного з учасників освітнього процесу реально рівні умови під час контролю результатів навчання. Загалом переваги тестів над іншими формами контролю є найсуттєвішими, оскільки суб'єкти навчальної діяльності та ті, хто навчає чи контролює, на перше місце ставлять саме об'єктивність та ймовірність тесту як форми контролю й оцінювання знань, умінь, рівнів сформованості лінгвістичної компетентності здобувачів освіти. Отже, тестові завдання мають суттєві переваги над іншими формами контролю: вони високотехнологічні, можуть розроблятися, проводитися й перевірятися з використанням комп'ютерної техніки, всіх класифікаційних типів, потребують невеликих часових ресурсів для проведення та перевірки, порівняно нескладні в проведенні, що дає змогу спростити саму процедуру контролю від його підготовки та здійснення до перевірки й аналізу, а також вивільнити час для інших видів та форм роботи; також вони дозволяють викладачеві динамічно визначити рівень сформованості ключових та фахових компетентностей здобувачів освіти.

Відмінності тестового контролю від інших форм контролю полягаю у його чіткому плануванні, у стандартизованому форматі, наявності статистичних характеристик, спеціальних шкал, які співвіднесені зі стандартизованими нормами, для отримання результатів тестування, оцінок точності вимірювання.

Надійність і об'єктивність оцінювання залежатиме й від відносно повного відображення в тесті змісту навчальної дисципліни, вивченої теми тощо, збалансованого представлення як основного теоретичного матеріалу (розуміння понять, знання теоретичних положень, значення термінів та ін.), так і завдань практичного характеру, що перевіряють сформованість основних умінь і навичок.

Крім того, при проектуванні тесту, треба враховувати, що запропоновані завдання мають бути різноманітними за змістом і формою, а це дасть змогу уникнути монотонності та забезпечити постійну й стійку мотивацію здобувачів освіти до роботи. Не варто обмежуватися тільки завданнями з вибором однієї правильної відповіді. Готуючи матеріали для педагогічного вимірювання, викладач (укладач тестів) повинен збалансувати завдання за складністю. Для цього рекомендується включати завдання приблизно в такій пропорції: 25% – легких, 25% – складних, 50% – середнього рівня складності. Такий розподіл відобразить співвідношення сильних, середніх і слабких здобувачів освіти у групі, тобто сприятиме спроєктованому надійному й об'єктивному оцінюванню.

Узагальнені моніторингові дослідження, як зазвичай діагностики, повинні давати інформацію для пошуку відповідей на питання навіщо, чому і як вчили (навчили). Проте не слід перебільшувати роль моніторингових досліджень (і тестових технологій як їх інструменту) у системі освіти: в деяких випадках вони доречні й ефективні, в інших – ні, і це також є важливою складовою освітньої культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосування тестових технологій, статистичних методів обробки і аналізу процедури оцінювання, обсягу і якості знань здобувачів освіти виправдано наступним: дозволяє виміряти рівень знань, умінь і навичок здобувачів освіти, відділити знання від незнання або антизнання; відповідає умовам відтворюваності й порівнюваності результатів, так як ґрунтується на об'єктивних показниках, нівелює суб'єктивні фактори при оцінюванні академічних досягнень здобувачів освіти, зокрема упередженість до здобувача освіти з боку викладача; дозволяє підготувати і провести оцінювання в потоці; обробити й проаналізувати великий обсяг інформації щодо рівня якості знань великої кількості здобувачів освіти; усуває труднощі щодо вибору форм представлення і рівня деталізації підсумкової інформації, забезпечує ефективність її аналізу й прийняття оптимальних рішень на відповідному рівні в залежності від поставлених цілей і завдань, тобто реалізується єдність вимог до контролю якості знань з боку науково-педагогічних працівників; забезпечує можливість складання для кожного здобувача освіти індивідуального, але типового завдання; - виступає інструментом попереднього контролю здобувачем освіти власних знань, оцінки їм власної готовності до певного виду контролю (поточного, модульного, підсумкового, залишкових знань, атестаційного); може виступати фактором усунення невпевненості у своїх силах, боязні іспиту, або навпаки невваженої переоцінки рівня своїх знань, безпечного відношення до підготовки до атестації. Науково обґрунтоване й методично грамотне організоване тестування дозволить викладачеві досягти настільки важливий зворотній зв'язок, який забезпечує управління навчальним процесом, і буде сприяти, таким чином, підвищенню його ефективності.

Список використаної літератури

1. Дрібна Л.В. Тестування як засіб контролю якості навчання іноземної мови. Соціум. Наука. Культура, 2012. № 4. С.39–48.
2. Парашенко Л.І. Тестові технології у навчальному закладі: метод. посіб. Київ: Майстерня книги, 2006. 217 с.
3. Улітенко Л.М. До проблеми сутності тестування. Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. 2008. № 1. С.77–80.
4. Челомбітко Т.В. Тестові технології в оцінюванні знань: тези XVI Міжнар. наук.-пр. конф. «Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки» (Харків, 15-17 березня 2012 р.). Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. С.252–254.
5. Bachman L.F. *Fundamental Consideration in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press, 1990. 408 p.
6. Cohen A.D. *Studying learner strategies: How we get the information*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1987. P.31–40.

References

1. Dribna, L.V. (2012). Testuvannya yak zasib kontrolyu yakosti navchannya inozemnoyi movy [Testing as a means of quality control of foreign language learning]. *Sotsium. Nauka. Kul'tura*, 4, 39–48. [in ukrainian].
2. Parashchenko, L.I. (2006). *Testovi tekhnolohiyi u navchal'nomu zakladi* [Test technologies in an educational institution]. *Maysternya knyhy*. [in Ukrainian].
3. Ulitenko, L.M. (2008). Do problemy sutnosti testuvannya [To the issue of the essence of testing]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Humanitarni nauky*, 1, 77–80. [in Ukrainian].
4. Chelombitko, T.V. (2012). Testovi tekhnolohiyi v otsynuyanni znan' [Test technologies in the assessment of knowledge]. *Proceedings of 16th International Scientific Practical Conference – Vyklyadannya mov u vyshchykh navchal'nykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'yazky* (pp.252–254). Vydavnytstvo KHNU imeni V.N.Karazina. [in Ukrainian].
5. Bachman, L.F. (1990). *Fundamental Consideration in Language Testing*. Oxford University Press.
6. Cohen, A.D. (1987). *Studying learner strategies: How we get the information*. Prentice-Hall.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 15.10.2022 р.

Telychko Natalia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of English Language, Literature with Teaching Methods
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Morhun Iryna

Senior Lecturer
Department of English Language, Literature with Teaching Methods
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

TESTING AS ONE OF THE SCIENTIFICALLY BASED RESEARCH METHODS OF PEDAGOGICAL MEASUREMENT AND EVALUATION

Abstract. The article purpose is to substantiate the expediency of using test control as one of the modern world trends in improving the educational process, to determine the essence of terms and types of monitoring the quality of students education and testing as a tool for pedagogical measurement of educational achievements. Applied research methods: analytical and descriptive methods of studying theoretical and critical sources and resources; generalization of received scientific data; synthesis and generalization. We analyzed the domestic and foreign experience of introducing modern methods and technologies of pedagogical evaluation into the practice of pedagogical activity. Undoubtedly, today, when the issue of the quality of education and the tools for its measurement are widely discussed and debated, it is impossible to cover the entire set of aspects related to this problem, to reduce them into one consistent whole. The authors tried to present the most proven and understandable approaches to monitoring and testing, reflected in scientific publications, and also take into account their own research on this problem. The essence of the terms and types of monitoring the quality of education of education seekers and testing as a tool for pedagogical measurement of their educational achievements are determined. The results of the study make it possible to make sure that the practical use of test control is one of the modern world trends in improving the educational process and an important element of professional training in institutions of higher education of master's students, as future teachers, is a scientific and research activity that activates their cognitive activity, forms creative attitude to solving the problem of scientific and pedagogical research.

Key words: pedagogical measurement, monitoring tools, testing, classification of tests.

УДК 378:373.3.011.3-051(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.171-174

Telychko Tetyana
Doctor of Philosophy, Assistant
Department of Preschool and Special Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine
natura.carpaty@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6916-2273>

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract. The urgency of the problem is caused by the awareness of the need to find, develop and master such forms of methodological activities that would be focused on the formation of professional competence of future educators of preschool education. The key condition for improving the quality of education is the success of the professional activity of teaching staff. For this, it is important to create conditions in the education system for the development of the individual style of professional activity of future educators, learning and mastering new values that stimulate the creative search for promising approaches and technologies, including psychological and pedagogical support in professional training. The article is devoted to consideration of the role and possibilities of psychological and pedagogical support in the professional training of future teachers of preschool education institutions. The purpose of the study: to develop and test a program of psychological and pedagogical support for the professional training of future teachers of preschool education institutions. Research methods applied: analytical and descriptive methods of processing theoretical and critical sources and resources; generalization of the received scientific data; synthesis and generalization of own long-term experience of preparation of future teachers of a foreign language. The main components of the psychological and pedagogical support of the professional training of future teachers are determined: psychological and organizational and educational (pedagogical). It was determined that the implementation of the program of psychological and pedagogical support of professional training of future educators contributes to increasing tolerance to the uncertainty of the present, motivation to achieve success, formation of career orientations and ideas about oneself as a successful individual, reduction of resistance, anxiety of innovative activity.

Key words: professional training, psychological-pedagogical support, future teachers of preschool education institutions, preschool education, the result of education.

Introduction. Preschool education is the first social and state form in which professional and pedagogical work is carried out with the younger generation. One of the most important directions for improving teachers' activities in the context of modernization of the education system, including preschool education, is the development of personnel potential. The priority of this direction of education development is recorded in the National Development Doctrine of Ukraine in the 21st century, the Laws of Ukraine «On Education», «On Preschool Education», the Basic Component of Preschool Education, where the important tasks facing socio-pedagogical and psychological practice in modern education, there is a change of emphasis in the paradigm of work with teaching staff.

The purpose of the article is to develop and test the program of psychological and pedagogical support for the professional training of future teachers of preschool education institutions. It was determined that the implementation of the program of psychological and pedagogical aspect of professional training of future educators contributes to increasing tolerance to the uncertainty of the present, motivation to achieve success, formation of career orientations and ideas about oneself as a successful individual, reduction of resistance, anxiety of innovative activity.

Research methods: analytical and descriptive methods of processing theoretical and critical sources and resources; generalization of the received scientific data; synthesis and generalization of own long-term experience of preparation of future teachers.

Results and Discussion. Modern processes of modernization of pre-school education put in the foreground not the formal affiliation of the educator to the profession, but the personal position held by him, which ensures the attitude towards pedagogical work. As G.

Belenka rightly points out, it is this position that guides the teacher to understand modern realities, motives and methods of interaction with the child [4, p.156]. Only the maturity of the personal, professional position of educators ensures the replacement of traditional values of education with the values of personality development of the preschooler and improvement of the quality of his education.

The basic component of preschool education as a strategy of psychological-pedagogical support for the processes of positive socialization and individualization of a preschool child involves psychological-pedagogical support of the educational process in a preschool education institution [1].

The interpretation of the concept of «psychological-pedagogical support» must begin with the key term «support». The concept of «support» penetrated the humanitarian sciences following the concepts of «pedagogical, psychological and social help and support», which is due to the concept of humanistically oriented psychology and pedagogy, as well as the trend of socialization of global processes of social life. The concept of accompaniment comes from the depths of pedagogy. At the same time, the opinion regarding the need for «support» is expressed by modern teachers who develop the ideas of «success pedagogy» [6, p.30].

According to A.Chagovets, the goal of psychological and pedagogical support is purposeful development of the individual, which occurs through the creation of special psychological and pedagogical systems and their institutional design [3, p.100]. Thus, the meaning of the concept of «support» in relation to social objects is reflected in the most complete provision of the necessary resources of the internal potential of the individual for his personal development during his life.

In modern conditions, the development support

network is widely distributed in education. The subject of development is any system in education, so the objects of support can be a person, a process, a system (educational, psychological-pedagogical, social, etc.). The concept of free choice as a condition for personality development became a methodological prerequisite for the formation of the theoretical foundations of support in education [2].

The pedagogical meaning of support consists in strengthening positive factors of development and neutralizing negative ones, which allows to correlate support with external transformations favorable for supporting and strengthening the internal potential of the subject of development. In the context of implementing a system-oriented approach, support is considered as an interaction aimed at providing assistance to the subject of development in solving their own problems [3, p.173].

As a result of the theoretical analysis of scientific literary sources, we consider psychological-pedagogical support as a holistic, systematically organized activity, in the process of which socio-psychological and pedagogical conditions are created for the successful learning and development of each child in the educational environment. A feature of psychological-pedagogical support in preschool education is meeting the actual professional needs of the educator and providing conditions for their involvement in the creative search for optimal models of interaction with pupils. In general, the effectiveness of training pedagogical personnel for such activities is ensured by the creation and implementation of a set of conditions:

1) formation of motivation for pedagogical activity, actualization and enrichment of the educator's experience (presentation of one's own activity, internship, mentoring, advanced training courses, open reviews);

2) organization of psychologist interaction with educators of preschool education institutions (ensuring reflection of their professional activity);

3) organization of methodical support - creation of a self-education program as an important factor in the development of each educator (School of a young educator, information and communication technologies), mastering of educational technologies (seminars, coaching-consultation trainings);

4) organization of a system of comprehensive tutor support;

5) the presence of an administrative system for stimulating teachers of preschool education institutions;

6) development and implementation of informational and methodical manuals.

Thus, the essence of psychological-pedagogical support of future teachers of special education is to provide help and support in making decisions in difficult situations of professional choice based on the study of their interests, potential field of development, features of the interaction of subjects of the educational process. This understanding allows you to build support both «from the teacher» and from other subjects of interaction. Such psychological-pedagogical support contributes to the professional development of future preschool teachers, their personal and professional development, as well as solving problems in the organization of preschool education.

We define the following as the main components of psychological and pedagogical support for the professional training of future teachers of special education: psychological and organizational and educational (pedagogical). The psychological component of support is represented by the systematic activity of future educators who use the principle of interconnection of diagnostic and corrective and developmental activities.

In the practical activities of future teachers of early childhood education, the teacher's personality is studied mostly for the purpose of providing psychological help. Therefore, educators are always subjects of psychological support [6, p.149].

The organizational and educational (pedagogical) component provides a single information field for all participants of psychological and pedagogical support, as well as its analysis and up-to-date assessment. This component is implemented in the activities of special education teacher by carrying out educational work with the teaching staff and the administration of the preschool educational organization based on the use of various forms of active multi-subject interaction of all participants. Analysis and evaluation of the existing support system enables the development and improvement of the system, ensuring its most important characteristics – openness and developing nature (synergy).

Currently, psychological and pedagogical support is defined as a method based on making optimal decisions in the situation of life choices; as movement along with personality changes, timely determination of possible development paths, help and support [5, p.104]. The last approach within the scope of the article was taken as the main one and was used to determine the theoretical foundations of the program of psychological and pedagogical support of future teachers of special education in professional training. The main goal of the developed program is to develop the psychological and pedagogical competence of future teachers of preschool education, and its implementation involves several stages: motivational-establishment, practice-oriented, prognostic.

The first stage is motivational and establishment, creates the basis for the functioning of the following stages of the support program and provides for work aimed at orienting future teachers of special education to the specificity of future professional activity, identifying their expectations, conducting a psychological diagnosis of the peculiarities of the expression of the components of psychological and pedagogical competence, and forming a motivational attitude towards self-development and innovative activity. The expected results of this stage are: students' awareness of themselves as unique and unique individuals; formed motivation to master the skill of self-development.

The second stage is practice-oriented, in which the individual capabilities of future teachers of early childhood education are correlated with their aspirations for self-development in pedagogical activities, which occurs through their involvement in various types of individually oriented practice.

The third stage is the prognostic stage, in which future teachers of special education either determine and adopt methods of self-development and development of psychological and pedagogical competence, or understand that the option chosen by them needs to be modified. The content of the work is based on the fact that, using the results of individual and group work, students determine the optimal trajectory for the development of psychological and pedagogical competence, formulate a forecast regarding the directions of their own professional self-improvement and self-development. Also at this stage there is a reflection of the changes that took place during the implementation of the program. The result of this stage is the development of an individual trajectory of the development of psychological and pedagogical competence and the determination of directions for self-improvement within the limits of one's own future professional activity.

The psychological-pedagogical support program

of future teachers of special education in professional training is based on the principle of step-by-step development and gradual understanding by each student of himself and the psychological and pedagogical competence formed in them. Therefore, each lesson conducted within the framework of the implementation of the support program logically follows from the previous one and is, in terms of content, the main one for the future.

In view of this, it is necessary to formulate the main tasks of psychological and pedagogical support of future teachers of special needs in professional training:

1) protection and strengthening of emotional well-being and mental health of future teachers of preschool education;

2) creation of favorable conditions for the formation of psychological and pedagogical competence of future educators in accordance with their individual characteristics and inclinations, development of abilities and creative potential of each student as a subject of relations with himself and with other subjects of the educational process in the future;

3) the formation of a socio-cultural environment that corresponds to the individual, psychological and physiological characteristics of future teachers of early childhood education.

We assume that the psychological-pedagogical support of future teachers of early childhood education in professional training should be focused on the development of the following pedagogical skills:

- research: the ability to evaluate an educational event; the ability to analyze the effectiveness of the

educational process, methodical work; ability to conduct critical self-analysis of work;

- design: the ability to develop a scenario for an educational event in accordance with existing problems, modern requirements in the field of education; the ability to develop a plan, a program of activities for a specific period of time in accordance with the goals and objectives of education;

- organizational: the ability to apply modern educational technologies in pedagogical practice;

- communicative: the ability to build and manage communicative interaction [5, p.72];

- constructive: the ability to choose optimal forms, methods and methods of educational work.

Conclusions and prospects for further research.

Thus, after summarizing the studied scientific literature, the psychological and pedagogical support of future teachers of early childhood education is considered as a continuous process within the given time limits, based on interaction and cooperation, the purpose of which is to satisfy institutional and personal needs related to the professional training of pedagogical staff and the quality of educational services in the preschool education system. The need for support is due to the improvement of the professional and psychological-pedagogical competence of the teaching staff and the maintenance of a positive psychological climate. We see the prospects for further scientific research in the development of the author's methodology for providing psychological and pedagogical support for future teachers of preschool educational institutions in the process of professional training.

Список використаної літератури

1. Машкіна Л.А. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вихователів дітей дошкільного віку. Навчальна програма та методичні рекомендації щодо її реалізації. Хмельницький: Вид-во ХГПІ, 2002. 58 с.
2. Гуцан Л.А. Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій. *Зарубіжна література*. 2006. Вип. 27. С.16–28.
3. Чаговець А. Сучасна професійна підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Теоретичний аспект. *Обрії*. 2015. Вип. 1. С. 99–102.
4. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. Вип. 4. С. 17–22.
5. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 168 с.
6. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К.Л.Крутий, О.О.Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. 324 с.

References

1. Mashkina, L.A. (2002). Pedagogichna praktyka v systemi stupenevoyi pidhotovky vykhovateliv ditey doshkil'noho viku. Navchal'na prohrama ta metodychni rekomendatsiyi shchodo yiyi realizatsiyi [Pedagogical practice in the system of graduate training of educators of preschool children. The curriculum and methodological recommendations for its implementation]. KHNPI. [in Ukrainian].
2. Hutsan, L.A. (2006). Kompetentnisnyy pidkhid v osviti. Problemy, ponyattya, instrumentariy [Competency approach in education. Problems, concepts, tools]. *Zarubizhna literatura*, 27, 16–28. [in Ukrainian].
3. Chahovets, A. (2015). Suchasna profesiyna pidhotovka maybutnikh vykhovateliv doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv [Modern professional training of future teachers of preschool educational institutions]. *Obriyi*, 1, 99–102. [in Ukrainian].
4. Byelyen'ka, H.V. (2012). Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh vykhovateliv ditey doshkil'noho viku v umovakh universytet-s'koyi osvity [Formation of professional competence of future educators of preschool children in the conditions of university education]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*, 4, 17–22. [in Ukrainian].
5. Rashkevych, Yu.M. (2014). Bolons'kyi protses ta nova paradyhma vyshchoyi osvity [The Bologna process and the new paradigm of higher education]. Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniki. [in Ukrainian].
6. Krutiy, K.L., & Funtikova, O.O. (Eds.). (2010). *Doshkil'na osvita: slovnyk-dovidnyk: ponad 1000 terminiv, ponyat' ta nazv* [Preschool education: dictionary of more than 1000 terms, concepts and names]. LIPS LTD. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 13.09.2022 р.

Теличко Тетяна Віталіївна
доктор філософії, асистент
кафедра дошкільної та спеціальної освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена тим, що глобальні зміни, що відбуваються в нашій державі, обумовлюють кардинальні зміни у професійній підготовці фахівців, зокрема вихователів закладів дошкільної освіти. Ключовою умовою підвищення якості освіти є успішність професійної діяльності педагогічних кадрів. Для цього актуальним є створення в системі освіти умов для розвитку індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх вихователів, усвідомлення й освоєння нових цінностей, що стимулюють творчий пошук перспективних підходів і технологій, зокрема й психолого-педагогічного аспекту в професійній підготовці. Мета дослідження полягає у розробці й апробації програми психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Застосовано основні теоретичні методи: аналітичний та описовий методи обробки теоретичних та критичних джерел і ресурсів; узагальнення отриманих наукових даних; синтез та узагальнення власного багаторічного досвіду підготовки майбутніх учителів. У статті розглядається зміна пріоритетів у принципах роботи з педагогічним персоналом дошкільної освіти в форматі реалізації психолого-педагогічної підготовки вихователів в умовах модернізації системи освіти. Встановлено, що психолого-педагогічний аспект є цілісним і безперервним процесом, що обов'язково передбачає взаємодію та співпрацю. Основними компонентами психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів визначено: психологічний та організаційно-просвітницький (педагогічний). Визначено, що реалізація програми психолого-педагогічної підготовки майбутніх вихователів сприяє підвищенню толерантності до невизначеності сьогодення, мотивації досягнення успіху, формуванню кар'єрних орієнтацій та уявлень про себе як про успішну особистість, зниження опору, тривожності інноваційної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, психолого-педагогічний аспект, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, дошкільна освіта, результат освіти.

УДК 378.035+316.6-057.87
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.175-179

Товканець Ганна Васи́лівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
tovkanec2017@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. Мета статті: обґрунтувати особливості застосування методу ситуаційного аналізу в навчальному процесі початкової школи. Для з'ясування поставленої мети використано різні методи наукового пошуку: вивчення наукових досліджень – для з'ясування теоретичних відомостей щодо особливостей застосування методу ситуаційного аналізу; аналіз і синтез – для виявлення причинно-наслідкових зв'язків методу ситуаційного аналізу; аргументування – як логічного процесу для доведення істинності положень про особливості методу ситуаційного аналізу в навчальному процесі початкової школи; узагальнення – для формулювання висновків. В статті обґрунтовано ситуаційний аналіз як комплексну технологію підготовки, ухвалення і реалізації педагогічного рішення. Наголошено, що метод ситуаційного аналізу сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, вміння вислуховувати та враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою. За допомогою цього методу виявляються і вдосконалюються аналітичні та оцінні навички, учні вчать працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми. Визначено особливості застосування методу ситуаційного аналізу у початковій школі: використання практичних ситуацій, основою яких є типові ситуації, що найчастіше зустрічаються у житті, тобто «діючої» моделі ситуації, максимальна наочність і детальність ситуаційного комплексу; спрямованість на пізнання життя і набуття здатності до оптимальної адаптивної діяльності, на розвиток системи цінностей здобувачів освіти, ціннісних позицій, життєвих установок, своєрідного світовідчуття та світоперетворення; акцент навчання переноситься на вироблення знань, на співтворчість здобувача освіти і вчителя.

Ключові слова: початкова школа, метод навчання, ситуаційний аналіз, освітній процес.

Вступ. Соціальне замовлення суспільства багато в чому визначає методи навчання, його цілі та принципи. Сучасне соціальне замовлення орієнтує на використання особистісно-орієнтованих методів навчання, в основу яких може бути покладено особистісно-діяльнісний підхід, спрямований на розвиток і самореалізацію здібностей та обдарувань людини. Механізмом реалізації цього підходу в освітньому процесі виступає сукупність методів та прийомів щодо розвитку критичного мислення учнів, творчих здібностей тощо.

Суспільству, що розвивається, потрібні сучасно освічені, моральні, заповзятливі люди, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки, здатні до співпраці, та які характеризуються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, мають розвинене почуття відповідальності за долю країни» [2]. У цьому контексті актуалізується найбільш значуща проблема сучасної дидактики початкової школи - орієнтація навчального процесу на активну творчу розумову роботу учнів у контексті розвитку їх аналітико-конструктивних умінь, що може здійснюватися на основі методу ситуаційного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, невіршеної раніше частини загальної проблеми. Аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, педагогів-практиків (С.Ковальова [1], І.Коудела, Я.Проух, М.Янковцова [11], О.Пометун [5], І.Осадченко [3], О.Савченко [4], Г.Товканець [7], П.Шеремета [8], Й.Маняк, В.Швець [12] та ін.), присвячених проблемі впровадження методу ситуаційного аналізу у освітній процес початкової школи, дозволив встановити, що це питання вимагає ретельної розробки в контексті застосування в початковій освіті, що і обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз літературних джерел [5; 7; 8; 9] та педагогічної практики дозволяє визначити напрямки пошу-

ку найбільш продуктивних підходів та способів вирішення проблеми впровадження методу ситуаційного аналізу: необхідність розвитку у здобувачів освіти здатності до цілепокладання, самостійного проходження процесу вироблення рішення ситуаційних завдань; активізація та інтенсифікація інтелектуальної діяльності учня спільно з навчальною спрямованістю цілісного навчального процесу на організацію інтенсивного мислення учнів; ефективна реалізація процесу розвитку творчих здібностей учнів та формування їх аналітико-конструктивних умінь.

Під терміном «ситуаційний аналіз» розуміють узагальнення процедури вирішення проблем, моделі ситуацій, в основу якого покладено реальну подію, яку було необхідно на практиці розв'язувати і яка є типовою чи специфічною для певної сфери діяльності [11]. Місцем ситуації виступає середовище з характерними природними, суспільними, матеріальними та культурними умовами проживання та діяльності людини. При цьому середовище може стати джерелом засобів спільної діяльності та об'єктом пізнання. Передумовами розвитку подій у педагогічній ситуації є можливості дитини (зміст її досвіду, рівень особистісного та психофізіологічного розвитку), можливості педагога (рівень професійно-особистісних здібностей: комунікативні, проектувальні, конструктивно-виконавчі) і можливості середовища (потенціал місця (Де?), часу (Коли?) та педагогічних засобів взаємодії (Що? і Як?). Актуалізація потенціалу педагога, вихованця та середовища починається з виникнення між ними живих зв'язків та відносин за певних умов: позитивна відкритість по відношенню до дітей та своєї особистості, спільна життєдіяльність, збагаченість змісту спільної діяльності.

Мета статті: обґрунтувати особливості застосування методу ситуаційного аналізу в навчальному процесі початкової школи. Для з'ясування поставленої мети використано різні методи наукового пошуку: вивчення наукових досліджень – для з'ясування

теоретичних відомостей щодо особливостей застосування методу ситуаційного аналізу; аналіз і синтез – для виявлення причинно-наслідкових зв'язків методу ситуаційного аналізу; аргументування – як логічного процесу для доведення істинності положень про особливості методу ситуаційного аналізу в навчальному процесі початкової школи; узагальнення – для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. В загальному метод навчання визначають як сукупність навчальних дій, пов'язаних з цілями навчання та навчальною діяльністю учителів і учнів [12, с.30], тобто як організовану систему діяльності вчителя та діяльності учнів, якою вчитель керує для досягнення навчальних цілей.

Аналіз наукових джерел [4; 7; 14] уможливило визначити метод ситуаційного аналізу як застосування спеціально розроблених завдань на основі фактичного матеріалу з метою подальшого розбору конкретних навчальних ситуацій. М.Кудела, І.Проуха, М.Янковцова метод ситуаційного аналізу визначають як один із широко використовуваних видів активної методики, «суть якої полягає у чіткому плануванні, організації та керівництві процесом навчання з метою виконання навчальних цілей [12, с.120], які досягаються переважно на основі власної пізнавальної діяльності учні» [11]. П.Печіна та Л.Зорманова сутність методу ситуаційного аналізу вбачають «у пошуку процедур, що ведуть до розв'язання конкретної ситуації, комплексу завдань, насамперед рішення реальних ситуацій, У практичній реалізації це означає, що учні пропонують кілька рішень і визначають найкраще [13].

Узагальнення вище наведеного дає підстави визначити ситуаційний аналіз як комплексну технологію підготовки, ухвалення і реалізації педагогічного рішення, в основі яких лежить аналіз окремо взятої педагогічної ситуації. У ході аналізу ситуацій здобувачі освіти навчаються діяти в «команді», проводити аналіз і приймати педагогічні рішення.

Особливості методу ситуаційного навчання полягають у наступному:

1. Метод призначений для отримання знань з дисциплін, істина у яких плюралістична, а завдання навчання орієнтовані на отримання не єдиної, а багатьох істин та умінь орієнтуватися в їх проблемному полі.

2. Акцент навчання переноситься на вироблення знань, на співтворчість здобувача освіти і вчителя.

3. Результатом застосування методу є як знання, так і сформовані умінь, навички, компетентності.

4. Технологія методу полягає в наступному: за певними правилами розробляється модель реальної конкретної ситуації, що відображає комплекс знань і практичних навичок, які здобувачам освіти потрібно отримати; при цьому вчитель виступає у ролі ведучого, що генерує питання, фіксує відповіді, підтримує дискусію, тобто у ролі регулятора процесу співтворчості.

5. Безперечною перевагою методу ситуаційного аналізу є не тільки здобуття знань та формування практичних навичок, а й розвиток системи цінностей здобувачів освіти, ціннісних позицій, життєвих установок, своєрідного світовідчуття та світоперетворення.

Метод ситуаційного аналізу – це інструмент, який дозволяє застосувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, вміння вислуховувати та враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою. За допомогою цього

методу виявляються і вдосконалюються аналітичні та оцінні навички, учні вчаться працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми [10].

Одночасно метод ситуаційного аналізу виступає як спосіб мислення учня, його особлива парадигма, що дозволяє інакше думати і діяти, оновлювати свій творчий потенціал. Метод ситуаційного аналізу виявляється у аналізі ситуації як прикладі, взятого із реального освітнього процесу, не є змодельованим описом подій, а є єдиним інформаційним комплексом, що дозволяє зрозуміти ситуацію. Інформаційний комплекс ситуації повинен відповідати таким вимогам: чітке цілепокладання; відповідний рівень складності; різноаспектність соціально-педагогічної ситуації, відповідність змісту чітко поставленої меті створення; ілюстрування типових ситуацій; спрямування на розвиток аналітичного мислення та розвиток дискусії; передбачення і прогнозування кількох рішень.

Метод ситуаційного аналізу має свої ознаки та технологічні особливості, що дозволяють відрізнити його від інших методів навчання.

Ознаки методу ситуаційного аналізу:

1. Наявність моделі соціально-педагогічної системи, стан якої розглядається у деякий кризовий момент;

2. Колективне вироблення рішень.

3. Багатоальтернативність рішень.

4. Єдина мета розробки рішень.

5. Наявність системи групового оцінювання діяльності.

6. Наявність керованого емоційного напруження учнів.

Технологічними особливостями методу ситуаційного аналізу науковці визначають дослідницький характер, колективний характер навчання на основі взаємного обміну інформацією [8], створення ефекту синергетичності на основі прийомів занурення групи у ситуацію, формуванні ефектів примноження знання, інсайтного осяяння, обміну відкриттями тощо, спрямування на розвиток особистості, групи, колективу [5]. Метод ситуаційного аналізу може розглядатися як специфічний різновид проектно-технології. У звичайній навчальній проектній технології йде процес вирішення наявної проблеми за допомогою спільної діяльності здобувачів освіти, тоді як у методі ситуаційного аналізу йде формування проблеми та шляхів її вирішення на підставі комплексу, який виступає одночасно у вигляді технічного завдання та джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій. Метод ситуаційного аналізу концентрує у собі значні досягнення технології «створення успіху» [10]. У ньому передбачається діяльність з активізації учнів, стимулювання їхнього успіху, підкреслення досягнень учнів. Зрозуміло, що саме досягнення успіху виступає однією з головних рушійних сил методу, формування стійкої позитивної мотивації, нарощування пізнавальної активності.

У початковій школі особливістю технології навчання із застосуванням методу ситуаційного аналізу є робота в малих групах, яка дозволяє розвивати такі особисті якості молодшого школяра як здатність до співпраці, почуття лідерства і відповідальності за рішення групи, і навіть можна говорити про початкові стадії формування основ ділової етики.

Вчителі початкових класів у роботі можуть використовувати практичні ситуації, основою яких є типові ситуації, що найчастіше зустрічаються у житті. Така ситуація створює практичну, так звану «діючу» модель ситуації. При цьому навчальне призна-

чення методу ситуаційного аналізу може зводитися до тренінгу, закріплення знань, умінь та навичок поведінки (прийняття рішень) у цій ситуації [12]. Такі ситуаційні комплекси мають бути максимально наочними та детальними. Головний їх зміст зводиться до пізнання життя і набуття здатності до оптимальної адаптивної діяльності.

Для учнів початкової школи важливо, щоб життєва ситуація викликала почуття співпереживання з його головними дійовими особами, щоб було описано особисту ситуацію персонажів. І важливо, що ситуація має містити проблему, зрозумілу учневі молодших класів та обов'язкову оцінку прийнятого рішення. У дітей з'являється досвід ухвалення рішень, дій у новій ситуації, вирішення проблем, уміння працювати з текстом; відбувається співвідношення теоретичних та практичних знань. Наприклад, з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» або української мови для учнів 4 класу можна запропонувати здійснити аналіз такої ситуації «Поспостерігайте, які дерева ростуть на території школи і вздовж дороги, якою проїжджаєте (проходите) до школи. Складіть репортаж на цю тему для інформації на сайті школи».

Алгоритм практичної реалізації методу ситуаційного аналізу у початковій школі вбачається у наступному:

- вибір теми для аналізу ситуації;
- ознайомлення учнів з довідковими матеріалами, пояснення процесу роботи, важливим є зворотній зв'язок, тобто перевірка того, чи розуміють учні поставлене завдання;
- самостійне опрацювання учнями індивідуаль-

них завдань;

- презентація пропонованих рішень, обговорення пропозицій;
- оцінка роботи [13, с.12].

Нами проведено опитування вчителів початкових класів (32) закладів освіти м.Мукачева щодо інтересу до застосування методу ситуаційного аналізу в освітній діяльності. Запропоновано дати відповіді на такі запитання:

1. Чи застосовуєте систематично метод ситуаційного аналізу у навчальному процесі?

2. Чи вважаєте Ви, що застосування методу ситуаційного аналізу активізує мисленнєву діяльність здобувачів початкової освіти?

3. Чи погоджуєтеся Ви з положенням, що «Метод ситуаційного аналізу сприяє перенасиченню освітнього процесу інформацією?»

Відповіді на питання були визначені за категоріями «Так», «Ні», «Частково».

Результати відповідей відображено на рисунках.

На питання «Чи застосовуєте систематично метод ситуаційного аналізу у навчальному процесі?» відповіді наступні: «Так» – 15 (48%), «Ні» – 5 (22%), «Частково» – 12 (30%) (рис. 1). На питання «Чи вважаєте Ви, що застосування методу ситуаційного аналізу активізує мисленнєву діяльність здобувачів початкової освіти?» відповіді наступні: «Так» – 27 (78%), «Ні» – 0, «Частково» – 5 (22%) (рис. 2).

На питання «Чи погоджуєтеся Ви з положенням, що «Метод ситуаційного аналізу сприяє перенасиченню освітнього процесу інформацією?» відповіді наступні: «Так» – 8 (25%), «Ні» – 14 (44%), «Частково» – 10 (31%) (рис. 3).

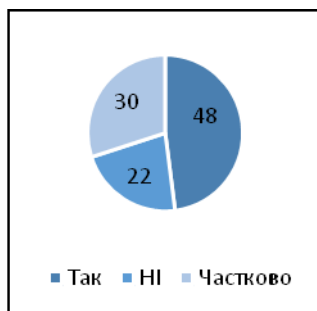

Рис. 1. Результати опитування з виявлення систематичності застосування методу ситуаційного аналізу у навчальному процесі початкової школи

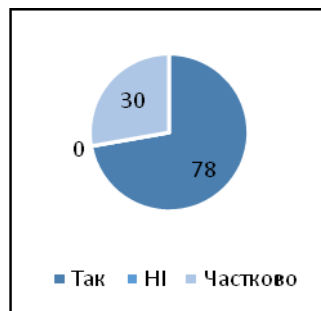

Рис. 2. Результати опитування з виявлення активізації мисленнєвої діяльності здобувачів початкової освіти при застосуванні методу ситуаційного аналізу.

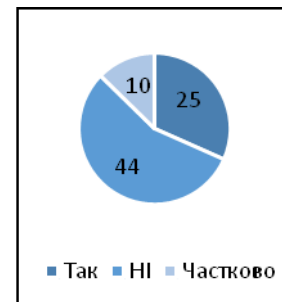

Рис. 3. Результати опитування з виявлення думки щодо активізації мисленнєвої діяльності здобувачів початкової освіти

Результати відповідей засвідчують значний інтерес вчителів до застосування методу аналізу ситуацій в початковій школі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових положень та результатів нашого опитування засвідчує, що метод ситуаційного аналізу дозволяє підвищити пізнавальний інтерес до предметів у здобувачів початкової освіти, що вивчаються, покращити розуміння соціально-економічних явищ, сприяє розвитку дослідницьких, комунікативних та творчих навичок прийняття рішень. Відмінною особливістю методу ситуаційного аналізу є створення проблемної ситуації на основі фактів реального життя. Для того, щоб навчальний процес на основі ситуаційного аналізу, який відноситься до активізаційних методів, був ефективним, необхідні дві умови: правильно змодельована освітня ситуація та певна методика її використання у навчальному про-

цесі. Проблема застосування методу ситуаційного аналізу сьогодні є дуже актуальною, що зумовлено двома тенденціями: перша впливає із загальної спрямованості розвитку освіти, її орієнтації не стільки на здобуття конкретних знань, скільки на формування компетентності, умінь та навичок мисленнєвої діяльності, розвиток здібностей особистості, серед яких особлива увага приділяється здатності до навчання, зміні парадигми мислення, вмінню переробляти величезні масиви інформації; друга впливає з розвитку вимог до якості особистості, яка повинна мати здатність оптимальної поведінки в різних ситуаціях, відрізнятися системністю та ефективністю дій в умовах кризи. Перспективами подальших досліджень є вивчення особливостей застосування інноваційних методів формування критичного мислення в початковій школі в кризових умовах розвитку суспільства.

Список використаної літератури

1. Ковальова С.М. Застосування технології кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів: для студентів та викладачів вищої школи: методичні рекомендації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 60 с.
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 02.09.2022)
3. Осадченко І. Розв'язання педагогічних ситуацій – і наука, і мистецтво Учитель початкової школи. 2017. № 7. С.16–21.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів пед. факультетів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
5. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів: науково-метод. посіб. для вчителів загальноосвітніх закладів. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.
6. Товканець Г.В., Андрашко О.І. Принципи і підходи у розвитку сучасної початкової школи. Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 жовтня 2020 року, м.Мукачєво) / гол.ред. Т.Д. Щербан. Мукачєво: МДУ, 2020. С.309–310.
7. Товканець Г. Особливості застосування кейс-методу у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 20. С.148–150.
8. Шеремета П., Канищенко Г. Ситуаційні вправи, підготовлені на місцевому матеріалі. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. С.129–135.
9. Як використовувати ситуаційні вправи / Ю.Дж.Одет, С.Бекер, В.М.Майкельніс, О.І.Сидоренко. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упор. О.Сидоренко, В.Чуба. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. С.158–184.
10. Čadílek M. Didaktika praktického vyučování I. Brno: Katedra didaktických technologií Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 2003. 120 s.
11. Jankovcová M., Koudela J., Průcha J. Aktivizující metody v pedagogické praxi středních škol. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 152 s.
12. Maňák, J.; Švec, V. Výukové metody. Brno: Paido, 2003. 223 s.
13. Pecina P., Zormanová L. Metody a formy aktivní práce žáků v teorii a praxi. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 147 s.
14. Zormanová L. Obecná didaktika: Pro studium a praxi. 1. Praha: Grada, 2014. 155 s.

References

1. Kovalova, S.M. (2012). *Zastosuvannia tekhnologii keis-metodu u profesiinii pidhotovsni maibutnix uchyteliv* [Application of case method technology in professional training of future teachers]. Zhytomyr University. [in Ukrainian].
2. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].
3. Osadchenko, I. (2017). Rozv'iazannia pedahohichnykh sytuatsii – i nauka, i mystetstvo [Solutions to pedagogical situations - both science and art]. *Uchytel pochatkovoї shkoly*, 7, 16–21. . [in Ukrainian].
4. Savchenko, O.Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoї shkoly* [Primary school didactics]. Hramota. . [in Ukrainian].
5. Krouford, A., Saul, V., Metiuz, S., & Makinster, D. (2006). *Tekhnologii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technologies for the development of students' critical thinking]. Pleiady. [in Ukrainian].
6. Tovkanets, H.V., & Andrashko, O.I. (2020). Pryntsypy i pidkhody u rozvytku suchasnoi pochatkovoї shkoly [Principles and approaches in the development of a modern primary school]. *Proceedings of 3d international scientific-practical conference – Osvita i formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsii* (pp.309–310). Mukachevo State University. . [in Ukrainian].
7. Tovkanets, H. (2011). Osoblyvosti zastosuvannia keis-metodu u protsesi profesiinoy pidhotovky maibutnoho fakhivtsia [Peculiarities of using the case method in the process of professional training of a future specialist]. *Scientific herald of uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 20, 148–150. [in Ukrainian].
8. Sheremeta, P., & Kanishchenko, H. (2001). *Sytuatsiini vpravy, pidhotovleni na mistsevomu materialy. Sytuatsiina metodyka navchannia: teoriia i praktyka* [Situational exercises prepared on local material. Situational teaching method: theory and practice]. Tsentr innovatsii ta rozvytku. [in Ukrainian].
9. Odet, Yu.Dzh., Beker, S., Maikelnis, V.M., & Sydorenko, O.I. (2001). *Iak vykorystovuvaty sytuatsiini vpravy* [How to use situational exercises]. Tsentr innovatsii ta rozvytku. [in Ukrainian].
10. Čadílek, M. *Didaktika praktického vyučování* [Didactics of practical teaching] Part I. Katedra didaktických technologií Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. [in Czech].
11. Jankovcová, M., Koudela, J., & Průcha, J. (1999). *Aktivizující metody v pedagogické praxi středních škol* [Activating methods in the pedagogical practice of secondary schools]. Státní pedagogické nakladatelství. Pedagogická teorie a praxe. [in Czech].
12. Maňák, J., & Švec, V. (2003). *Výukové metody* [Teaching methods]. Paido. [in Czech].
13. Pecina, P., & Zormanová, L. (2009). *Metody a formy aktivní práce žáků v teorii a praxi* [Methods and forms of active work of pupils in theory and practice]. Part 1. Masarykova univerzita. [in Czech].
14. Zormanová, L. (2014). *Obecná didaktika: Pro studium a praxi* [General didactics: For study and practice]. Part 1. Grada. [in Czech].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Tovkanets Hanna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education,
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

APPLICATION OF THE SITUATION ANALYSIS METHOD IN A PRIMARY SCHOOL

Abstract. The article substantiates situational analysis as a complex technology for the preparation, adoption and implementation of a pedagogical decision, which is based on the analysis of a single pedagogical situation. It is emphasized that the method of situational analysis contributes to the development of students' independent thinking, the ability to listen and take into account an alternative point of view, to express their own in a reasoned way. Through this method, analytical and evaluative skills are identified and improved, students learn to work in a team, find the most rational solution to the problem. The peculiarities of the application of the method of situational analysis in elementary school are determined: the use of practical situations, the basis of which are typical situations that are most

often encountered in life, that is, the "active" model of the situation, the maximum clarity and detail of the situational complex; focus on learning about life and acquiring the ability for optimal adaptive activity, on the development of the value system of education seekers, value positions, life attitudes, a unique worldview and world transformation; the emphasis of education is transferred to the production of knowledge, to the co-creation of the student and the teacher. The order of practical implementation of the method of situational analysis has been revealed: choosing a topic for situational analysis; acquainting students with reference materials, explaining the work process, feedback is important, that is, checking whether students understand the assigned task; students' independent processing of individual tasks; presentation of proposed solutions, discussion of proposals; work evaluation. It was concluded that the method of situational analysis allows to increase the cognitive interest in the studied subjects of primary education students, to improve the understanding of socio-economic phenomena, contributes to the development of research, communication and creative decision-making skills.

Key words: situational analysis, primary school, teaching method, educational process

УДК 37.091.2

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.180-183

Товканець Оксана Сергіївна

доктор педагогічних наук, доцент

професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
oksana.tovkanets@uzhnu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0003-4438-0167

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація. Мета даного дослідження – обґрунтувати педагогічні умови забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти: формування здоров'язберігаючих ціннісних орієнтацій; організація комфортної життєдіяльності дитини; розробка комплексної програми дій, що включає медико-психологічний супровід дітей, комплекс здоров'язберігаючих освітніх технологій; комплексний самоаналіз вчителем освітньої діяльності. Застосовані методи дослідження: бібліометричний, спостереження, системний аналіз, синтез, моделювання, аналогії, систематизації, узагальнення, оцінка виявлених тенденцій в ретроспективному та перспективних планах. Збереження здоров'я як одне з основних напрямів у роботі школи дасть хороші результати лише при врахуванні всіх чинників та умов управління якістю освітнього процесу в цілому. Робота повинна будуватися системно, охоплювати всі компоненти освітнього процесу, відповідати здоров'язберігаючим потребам і запитам його суб'єктів, бути різнобічною за змістом, формами та засобами реалізації. Перспективи подальших досліджень: програмно-цільове забезпечення створення здоров'язберігаючого середовища освітніх установ, реалізація змісту освіти, що забезпечує вплив здоров'язбережувального середовища освітніх установ на здоров'я школярів; використання здоров'язберігаючих освітніх технологій на основі індивідуалізації навчального процесу.

Ключові слова: освітнє середовище, здоров'язберігаючі ціннісні орієнтації, заклад освіти, педагогічні умови,

Вступ. Перспективи збереження та розвитку сучасної цивілізації нерозривно пов'язані з вирішенням проблеми здоров'я людини, що є стрижневим показником, соціальним барометром її стійкості. Можна з упевненістю говорити, що здоров'я, забезпечуючи оптимальне функціонування людини у суспільстві, водночас забезпечує розвиток самого суспільства.

Україна належить до держав, які у своїй політиці декларують здоров'я як найвищу цінність людини. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Конституції України прийнято значну кількість законів, нормативно-правових документів, які визначають здоров'язбережувальну стратегію держави в системі освіти: закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини», «Про фізичну культуру і спорт», «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.», Указ Президента України «Національна стратегія розвитку безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» (2020) та ін.

Серед суб'єктів, які негативно впливають на здоров'я дітей, одним із вагомих є освіта, що зумовлює підвищений інтерес до розробки зазначеної проблеми. Одне із завдань вітчизняної освіти полягає в тому, щоб знайти такі способи організації освітнього процесу, які відповідали б віковим етапам психофізіологічного та соціального розвитку учнів, були б «спрямовані на усунення їх переважань, на виявлення умов і визначення механізмів, що сприяють збереженню здоров'я дітей» [3]. Важливим є формування безпечного освітнього середовища - сукупності умов у закладі освіти, що унеможливають

заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації, пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема здоров'язбереження школярів залишається вкрай актуальною. До недавнього часу діяльність зі здоров'язбереження школярів обмежувалася виконанням санітарно-гігієнічних вимог, посиленням ролі фізичної культури та спортивно-масової роботи, організацією харчування дітей та їхньої дозвілленої діяльності тощо. Разом з тим, найактивніша частина педагогічної громадськості розуміє, що цього явно недостатньо. Вчені-педагоги, вчителі-новатори (М.Лук'янченко, М.Осадченко, Л.Сливка, В.Сухомлинський, А.Цимбалару тощо) довели, що ефективність зі здоров'язбереження школярів набагато підвищиться, якщо здоров'язберігаючу діяльність посилити на основі створення здоров'язберігаючого середовища [2; 3; 4; 7]. Дослідники визначають здоров'язберігаюче середовище закладу освіти як навчальне середовище, у якому завдяки формуванню цілісності свідомості, життєствердного здоров'язбережувального образу світу учня, його здоров'язбережувальної компетентності, забезпечується формування здорового способу життя дітей, відповідальне ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих, до довкілля, контролюються всі складові здоров'я [2; 4; 7].

Л.Сливка визначає здоров'язберігаюче серед-

овище закладу освіти як «наявне та віртуальне оточення школяра, в якому створюються педагогічні, соціальні, культурні, гігієнічні, психологічні умови, які відповідають віковим і психофізіологічним особливостям учнів і сприяють його фізичному і особистісному розвитку» [5, с.45].

Статистичні дані засвідчують, що, вступаючи до школи, 85% дітей мають ті чи інші порушення соматичного та психічного характеру, зростає кількість дітей, які мають психоневрологічні захворювання. А наприкінці дошкільного віку в 17-21% дітей реєструються хронічні захворювання. Патологічні відхилення в роботі опорно-рухового апарату мають 30-32% дітей, носоглотки – 21–25%, нервової системи – 27–30%, органів травлення – 27–30%, алергічні прояви реєструють у 25% дітей. Йде мова про те, що за період навчання у школі у дітей у 5 разів зростає частота порушення зору та постави, у 4 рази – психоневрологічних відхилень, у 3 рази патологія органів травлення. Відомо, що вітчизняна школа в навчанні завжди наголошувала на пам'яті. Як наслідок це призводило до перевантаження і відповідно негативно відбивалося на здоров'я дітей [6].

Говорячи про фактори, що надають несприятливий вплив на здоров'я дітей, як правило, виділяють дві групи: фактори, безпосередньо пов'язані з освітою, і всі інші, що потенційно негативно впливають на здоров'я школярів (генетична обумовленість, несприятливі соціальні умови, яка бажає бути кращою, екологія та інше).

Шкільне освітнє середовище породжує до 40% негативних впливів, що погіршують здоров'я дітей шкільного віку. До них відносяться інтенсифікація освітнього процесу, невідповідність методик та технологій навчання віковим та функціональним можливостям учнів, нераціональне харчування дітей та підлітків, у тому числі і шкільне, статичність становища учнів та їх низька рухова активність, порушення санітарно-гігієнічних норм та правил в організації освітнього процесу, відсутність науково обґрунтованої системи роботи з формування цінності здоров'я та здорового способу життя. Питання нашого дослідження пов'язані із зменшенням впливу цих негативних чинників через створення здоров'язберігаючого освітнього середовища.

Мета статті: обґрунтувати педагогічні умови забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти. **Методи дослідження:** бібліометричний, спостереження, системний аналіз та синтез, моделювання, аналогії, систематизації та узагальнення, оцінка виявлених тенденцій в ретроспективному та перспективних планах.

Виклад основного матеріалу. Здоров'язберігаюче освітнє середовище – це сукупність форм, методів, прийомів, способів, засобів навчальної діяльності, спрямована на усунення навантажень у навчальній праці, що сприяє формуванню позитивних емоцій (відносини) до навчання, допомагає полегшити вивчення навчального матеріалу, що дозволяє учням навчатися з інтересом та досягати оптимальних результатів без шкоди здоров'ю [3]. Важко не погодитися з думкою про те, що «цінність здоров'я є цінністю, що утвердилася в соціумі, яка визнається на особистісному рівні, проте не стає для більшості людей цінністю, що реалізується в діяльності [4, с.310-312].

На основі узагальнення результатів бібліографічного аналізу та наукових джерел нами визначено педагогічні умови, які, на нашу думку, забезпечать ефективне здоров'язберігаюче середовище сучасного закладу освіти.

Першою педагогічною умовою ми визначили *формування здоров'язберігаючих ціннісних орієнтацій*, яке не є однолінійним процесом. Формування здоров'язберігаючих ціннісних орієнтацій має включати як актуалізацію знань у галузі здоров'язбереження, так і організацію досвіду з освоєння здорового способу життя. Вирішення проблеми здоров'язбереження школярів знаходиться в трьох площинах: формування здоров'язберігаючих ціннісних орієнтацій; здоров'язберігаюча діяльність; провадження здоров'язберігаючих освітніх технологій. Усі названі фактори взаємопов'язані. Оптимальність їх змісту та збалансованість проявів, як переконує практика, становить основу здоров'язберігаючого середовища освітнього закладу, що дозволяє не тільки зберегти здоров'я школярів, а й значно його зміцнити.

Друга педагогічна умова - *організація життєдіяльності дитини таким чином, щоб учневі було комфортно, щоб він навчався з інтересом і досягав оптимальних результатів без шкоди здоров'ю*. Головне при цьому зважати на те, що важливим є не пристосування дитини до освітнього процесу, створення системи організаційних, дидактичних, медико-валеологічних, соціально-культурних, матеріально-технологічних та управлінських факторів, спрямованих на збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовно-морального здоров'я школярів, а також комплекс оздоровчо-профілактичних та корекційних засобів, що забезпечують рівновагу між адаптивними можливостями організму дитини та реаліями навколишнього життя (М.Лук'янченко, Т.Осадченко, Л.Сливка та ін.)

Третя педагогічна умова - *розробка комплексної програми дій*, що включає такі змістовні блоки, як медико-психологічний супровід дітей; комплекс здоров'язберігаючих освітніх технологій; методики підготовки вчителів до застосування здоров'язберігаючих технологій; система заходів щодо формування здорового способу життя школярів; корекційна та реабілітаційна робота за медичними показаннями дітей; комплекс умій та навичок щодо саморегуляції емоційних станів, самоконтролю у стресових ситуаціях; система моніторингу стану здоров'я школярів тощо.

На нашу думку, якість безпечного здоров'язберігаючого середовища в закладах освіти визначають:

- створення сприятливих умов навчально-виховного процесу, що відповідають не лише санітарно-гігієнічним вимогам, а й індивідуальним особливостям дитини, створення сприятливого психологічного клімату;
- соціально-педагогічна робота з усунення впливу несприятливих факторів, виявлених у процесі дослідження;
- навчально-методичне забезпечення, що відповідає різним адаптаційним здібностям учнів, корекція змісту освіти (внесення відповідних змін до навчальних планів та програм); запровадження особистісно-орієнтованого та диференційованого підходу у викладання навчальних предметів та дисциплін;
- організація позанавчальної роботи, спрямована на реалізацію потреб та можливостей дітей та викладачів, формування у них потреби у здоровому способі життя; навчання здоровому способу життя;
- забезпечення раціонального та збалансованого харчування;
- організація якісного медичного обслуговування;
- створення нормативної бази освітньої установи, яка закріплює права та обов'язки кожного учас-

ника освітнього процесу зі збереження та зміцнення здоров'я;

– оптимальна, фізіологічно виправдана організація навчального процесу, використання засобів оптимізації у навчальному процесі;

– формування фізичної культури як фактора гармонійного розвитку фізичних та духовних якостей особистості, організація груп для заняття фізкультурою осіб з різною патологією; застосування способів зміцнення фізичного здоров'я учнів у процесі навчання;

– вивчення стану здоров'я учнів, створення системи моніторингу здоров'я та фізичного розвитку; дослідження факторів ризику захворюваності;

– дослідження потреб дитини, формування ціннісного ставлення до здоров'я, навичок здорового способу життя, культури здоров'я;

– суб'єктне включення дітей та підлітків до організації процесу здоров'язбереження;

– вивчення педагогічного процесу, розробка та використання експертно-функціонального підходу, що дозволяє аналізувати вплив педагогічного процесу, нових педагогічних технологій на здоров'я;

– розробка програм, що дозволяють підвищити поінформованість дітей та підлітків, батьків та педагогів у сфері збереження та зміцнення здоров'я [3; 4; 5; 7].

Четвертою педагогічною умовою з точки зору створення безпечного освітнього здоров'язберігаючого середовища виокремлено *комплексний самоаналіз вчителем освітньої діяльності*. Вчитель може самостійно здійснювати комплексний самоаналіз тієї чи іншої теми та уроків до початку вивчення/проведення за такими параметрами:

1. Назва теми. Клас. Дата.
2. Кількість уроків на цю тему за програмою.
3. Місце уроку у загальній системі уроків на тему (за порядком).
4. Тема уроку.
5. Тип уроку.
6. Завдання уроку;
7. Структура уроку (його етапи).
8. Прогнозування рівнів знань, умінь, навичок та компетентностей з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.
9. Вибір найбільш оптимальних методів, прийомів та засобів навчання на кожному етапі уроку.
10. Організація контролю та самоконтролю на кожному етапі уроку.
11. Визначення рівня ЗУН та їх відповідність на кожному етапі уроку.
12. Корекція ЗУН на основі аналізу. Дискусія.

Таким чином здійснюється аналіз, прогнозування, узгодження та корекція освітньої діяльності перед початком роботи, що дозволяє вчителю бути основним суб'єктом контролю діяльності. При такому підході до аналізу діяльності повністю виключаються стресові ситуації, зростає роль самоосвіти вчителя та відкритості у веденні навчально-виховно-

го процесу.

Головною ж перевагою комплексного самоаналізу став аналіз освітньої діяльності з позиції здоров'язбереження за такими напрямками: обстановка та гігієнічні умови у класі (кабінеті); кількість видів навчальної діяльності; середня тривалість та частота чергування різних видів навчальної діяльності; використання на уроці методів, що сприяють активізації ініціативи та творчого самовираження учнів, місце цих методів у структурі уроку; місце та тривалість застосування технічних засобів навчання (відповідно до гігієнічних норм); фізкультхвилинки та інші оздоровчі моменти на уроці; їх місце, зміст та тривалість; наявність у змістовній частині уроку питань, пов'язаних зі здоров'ям та здоровим способом життя; наявність мотивації до навчальної діяльності на уроці; наявність на уроці емоційних розрядок; щільність уроку, тобто, час, витрачений школярами на навчальну роботу. За такою ж схемою розробляється аналіз відповідної теми.

Навчання в умовах формування здоров'язберігаючого середовища освітнього закладу передбачає дотримання наступних умов: 1. Послідовна робота щодо формування прагматичного ставлення до здоров'я як до цінності. 2. Систематичний аналіз навчального матеріалу з метою виявлення оптимального його обсягу, визначення найбільш раціональних методів та прийомів його освоєння. 3. Реалізація вимог здоров'язберігаючих технологій, задіяних під час кожного уроку та ін.

Можна констатувати, що створення здоров'язберігаючого середовища в закладі освіти дозволяє наблизитися до реалізації завдання державної важливості – збереження та зміцнення психічного і фізичного здоров'я дітей.

Висновки. Обґрунтовано педагогічні умови, які можуть забезпечити ефективне здоров'язберігаюче середовище сучасного закладу освіти: формування здоров'язберігаючих ціннісних орієнтацій; організація комфортної життєдіяльності дитини; розробка комплексної програми дій, що включає медико-психологічний супровід дітей, комплекс здоров'язберігаючих освітніх технологій; комплексний самоаналіз вчителем освітньої діяльності. Збереження здоров'я як одне з основних напрямів у роботі школи дасть хороші результати лише при врахуванні всіх чинників та умов управління якістю освітнього процесу в цілому. Робота повинна будуватися системно, охоплювати всі компоненти освітнього процесу, відповідати здоров'язберігаючим потребам і запитам його суб'єктів, бути різнобічною за змістом, формами та засобами реалізації. Перспективи подальших досліджень: програмно-цільове забезпечення створення здоров'язберігаючого середовища освітніх установ, реалізація змісту освіти, що забезпечує вплив здоров'язбережувального середовища освітніх установ на здоров'я школярів; використання здоров'язберігаючих освітніх технологій на основі індивідуалізації навчального процесу.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31, ст.226) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 03.09.2022)
2. Лук'янченко М.І. Педагогіка здоров'я: теорія і практика: монографія. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний ун-т ім.І.Франка, 2012. 348 с.
3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення: 03.09.2022)
4. Осадченко Т.М. Підготовка майбутнього вчителя до створення здоров'язбережувального середовища початкової школи як педагогічна проблема. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014. № 7 (41). С.309–316.
5. Сливка Л. Організація здоров'язберігаючого середовища молодшого школяра: теоретичні й практичні аспекти. Гірська школа українських Карпат. 2014. № 11. С.44–47.
6. Стан здоров'я дитячого населення – майбутнє країни. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/> (дата звернення:

03.09.2022)

7. Цимбалару А.Д. Педагогічні особливості організації освітнього середовища учнів першого класу: просторовопредметний і соціальний компоненти. Наукові записки Малої академії наук України. 2013. С.42–50.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» [The law of Ukraine «On the total number of secondary education»]. (2020). Vidomosti Verkhovnoi Rady, 31, art.226). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
2. Lukianchenko, M.I. (2012). Pedagogika zdorovia: teoriia i praktyka [Pedagogy of health: theory and practice]. Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u Novii ukrainskii shkoli. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 travnia 2020 roku № 195/2020 [National strategy for the development of a safe and healthy lighting environment in the New Ukrainian School. Decree of the President of Ukraine dated by May 25, 2020 No. 195/2020.] (2020). <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> [in Ukrainian].
4. Osadchenko, T.M. (2014). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do stvorennia zdoroviazberzhuvalnoho seredovyscha pochatkovoї shkoly yak pedahohichna problema [The preparation of the future teacher before the creation of a healthy middle school of the pochatkovo school is a pedagogical problem]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 7 (41), 309-316. [in Ukrainian].
5. Slyvka, L. (2014). Orhanizatsiia zdoroviazberihaiuchoho seredovyscha molodshoho shkoliara: teoretychni y praktychni aspekty [Organization of a healthy environment of a young student: theoretical and practical aspects]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat*, 11, 44–47. [in Ukrainian].
6. Stan zdorovia dytiachoho naselennia – maibutnie krainy [Healthy child population – country's future]. <http://www.mif-ua.com/archive/article> [in Ukrainian].
7. Tymbalaru, A.D. (2013). Pedahohichni osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho seredovyscha uchniv pershoho klasu: prostоровопредметnyi i sotsialnyi komponenty [Pedagogical features of the organization of the educational environment of the first class students: space-based and social components]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy*, 42–50. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 05.10.2022 р.

Tovkanets Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROVIDING HEALTH-PRESERVING ENVIRONMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The purpose of the article is to substantiate the pedagogical conditions for ensuring the health-preserving environment of an educational institution. Research methods used: bibliometric method, observation, system analysis and synthesis, modeling method, analogy, systematization and generalization, assessment of identified trends in retrospective and prospective terms. The following pedagogical conditions for ensuring a health-preserving environment of an educational institution are substantiated: the formation of health-preserving value orientations, which is not an one-line process. The formation of health-preserving value orientations should include both the updating of knowledge in the field of health care and the organization of experience in developing a healthy lifestyle; organization of the child's life in such a way that the student is comfortable, that he studies with interest and achieves optimal results without harming health; development of a complex program of actions, which includes such meaningful blocks as medical and psychological support for children; a complex of health-saving educational technologies; methods of training teachers to use health-preserving technologies and others; comprehensive self-analysis by the teacher of educational activities, which is carried out by the teacher on the topic and lessons before the start of study or conduct. The preservation of health as one of the main directions in the work of the school gives good results only when all factors and conditions for managing the quality of the educational process as a whole are taken into account. The work should be built systematically, cover all components of the educational process, meet the health-preserving needs and requests of its subjects, be versatile in terms of content, forms and means of implementation.

Key words: educational environment, health-preserving value orientations, educational institutions, pedagogical conditions.

УДК 373.3/.5.018.54
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.184-187

Трубачева Світлана Едуардівна

кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник завідувач відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інститут педагогіки
НАПН України, м.Київ, Україна trubachevas@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-1400-9773>

Замаскіна Поліна Іванівна

директор
гімназія №290, м.Київ, Україна
innovacia@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9952-8918>

ТЕХНОЛОГІЯ САМОСТІЙНОГО НАБУТТЯ ЗНАНЬ УЧНЯМИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню та висвітленню теоретико-методичних аспектів розробки та реалізації технології самостійного набуття знань учнями в умовах дистанційної освіти, що є метою даної статті. Основними методами дослідження, які застосовані в даній статті є: аналіз, синтез та узагальнення теоретико-методологічних основ процесу розробки технології самостійного набуття знань учнями в умовах дистанційної освіти та результати аналізу методики реалізації цієї технології у педагогічній практиці. Доведено, що ефективність реалізації цієї технології залежить від рівня сформованості в учнів умінь самостійного набуття знань та впливає на формування їх навчальної компетентності. Ефективність організації процесу самостійного набуття знань учнями забезпечується поєднанням на різних етапах освітньої технології таких методів навчання, які сприяють активізації поняттєвого, практичного та наочно-образного компонентів мислення учнів. Важливим питанням тут також є питання організації педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Організація дистанційної взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчання має бути спрямована на створення сприятливих умов для їх продуктивної діяльності, вирішення проблем взаєморозуміння, поетапного розвитку необхідних навичок комунікації, адекватну оцінку результатів навчання.

Ключові слова: освітня технологія, дистанційна освіта, самостійне набуття знань учнями.

Вступ. Соціальні виклики, які сьогодні стоять перед суспільством прискорюють процеси трансформації освітніх закладів у заклади нового типу, наприклад, Всеукраїнська онлайн школа, яка в умовах воєнного часу набуває популярності у сучасних учнів та їх батьків. Також, все більш актуальною стає дистанційна форма навчання в закладах загальної середньої освіти. Під час війни Міністерство освіти України підготувало список дистанційних шкіл, організацій та проєктів, які надали безкоштовний доступ до навчання та допомагають дітям не переривати освітній процес та здобувати знання. На цьому шляху важливим є розуміння сутності, принципів і завдань організації, реалізації та розвитку інформаційного освітнього середовища закладів загальної середньої освіти, ступінь володіння ключовими компетентностями усіма учасниками освітнього процесу, для учнів на перший план виходить необхідність формування навчальної компетентності, яка стане підґрунтям для їх навчання сьогодні та у майбутньому [1].

Сучасне дистанційна освіта здійснюється переважно у віртуальному освітньому просторі, який передбачає проєктування освітнього середовища з урахуванням новітніх комп'ютерних технологій. Це такі, зокрема, знаряддя, як блоги та мікроблоги, соціальні мережі і системи соціальних презентацій, вікіпроєкти, мультимедійні системи обміну, системи спільних редакторських офісів тощо. Дистанційна освіта сьогодні характеризується вибором доступних суб'єктам освіти засобів, методів, організаційних форм навчання, видів педагогічної взаємодії, зумовлених специфікою використання технологічної основи, вибором цифрових освітніх ресурсів та освітніх інтернет платформ. Процес її планування та організації ґрунтується на основних законах педагогіки, які можуть трансформуватися згідно нових умов на-

вчання та вимагати певного переосмислення у рамках особливостей дистанційної освіти. До пріоритетних принципів у проєктуванні дистанційної освіти доцільно віднести такі: варіативна мобільність, яка полягає у створенні інформаційних мереж, баз і банків знань та даних для дистанційного навчання, що дозволять учню коригувати або доповнювати свою освітню програму в необхідному напрямі; доступність навчального матеріалу для активної самостійної діяльності з його опрацювання; унаочнення навчального матеріалу; застосування інтерактивних освітніх технологій; зворотній зв'язок для оцінювання освітніх результатів; принцип оптимального поєднання очних і дистанційних форм діяльності учнів – встановлюється співвідношення між його мережевою й очною освітньою діяльністю [2].

У взаємодії та взаємодоповненні тут застосовуються всі відомі технології навчання. Педагогічні технології базуються на загальновідомих дидактичних принципах: цілісності, тобто єдність навчання і розвитку, з одного боку, і систематичність, з другого; фундаментальності, тобто навчання дисциплінам, що несуть базову істотну інформацію, на основі якої можна поширювати знання у даній галузі та самостійно їх доповнювати; культуровідповідності, який полягає в тому, що навчання повинно відповідати сучасному рівню розвитку культури в суспільстві. Не можна не враховувати сучасних можливостей навчання: комп'ютерів, засобів мультимедіа та інші; гуманітаризація та гуманізація навчання; безперервність освіти.

Типовою рисою для різних варіантів організації дистанційної освіти є підвищення рівня самостійності освітньої діяльності здобувачів освіти. Ефективність цієї діяльності, в свою чергу, стає одним із пріоритетних критеріїв з оцінювання якості дистан-

ційної освіти. У зв'язку з цим, планування вчителем дистанційного освітнього процесу має, в першу чергу, включати діагностику пізнавальних можливостей учнів, рівня їх самостійності в освітньому процесі та застосування цифрових освітніх опор для забезпечення різного рівня складності навчального матеріалу, інструкцій, зразків, прикладів та пам'яток. Тому, актуальності сьогодні набуває питання планування, організації та реалізації технології самостійного набуття знань учнями в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні виклики сьогодення сприяли появі нового етапу розвитку дистанційної освіти, який пояснюється необхідністю її широкого застосування в загальноосвітній школі. Значну увагу її розвитку приділяють сьогодні майже усі науковці України. Наша увага була присвячена питанню технологій в умовах дистанційного навчання. Технології дистанційного навчання розглядаються як сукупність методів, форм і засобів взаємодії учасників освітнього процесу в процесі самостійного засвоєння певного масиву знань при здійсненні відповідного контролю за їх засвоєнням.

Так, до одних із актуальних сучасних досліджень можна віднести праці Олександра Кучая та Антоніни Дем'янюк, які присвячені сучасним технологіям дистанційного навчання у закладах вищої освіти [3]. Ними було встановлено, що успішна реалізація дистанційних форм навчання має велику залежність від упорядкованого впровадження та послідовного застосування сукупності методів і процесів, що забезпечують онлайн доступність до навчальних матеріалів на засадах інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу та визначено систему різних технологій для спрощення відділеного спілкування між суб'єктами освітнього процесу.

Також питання сутності, ознак і особливостей дистанційних освітніх технологій розглядалися у працях Алієва Х. М. Класам сучасних технологій дистанційної освіти присвячені роботи Думанського Н. О. Питанням реалізації ідей індивідуалізації та персоналізації навчання засобами MOODLE присвячені дослідження Осадчої К. та Круглик В. Проте дослідженню проблеми формування в учнів навчальної компетентності засобами дистанційних технологій уваги приділено недостатньо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та висвітленні особливостей та можливостей основних етапів даної технології у формуванні в учнів умінь самостійного набуття, що є складником навчальної компетентності.

Основними методами дослідження, які застосовані в даній статті є: аналіз, синтез та узагальнення теоретико-методологічних основ процесу розробки технології самостійного набуття знань учнями в умовах дистанційної освіти та представлення методики реалізації цієї технології у педагогічній практиці.

Виклад основного матеріалу. Під технологією самостійного набуття знань в умовах дистанційного навчання розуміємо сукупність методів, форм і засобів педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, ефективність якої забезпечується поєднанням на різних етапах освітньої технології таких методів навчання, які сприяють активізації поняттєвого, практичного та наочно-образного компонентів мислення учнів, що сприяє підвищенню рівня сформованості їх навчальної компетентності.

Процес формування навчальної компетентності учнів має досить сталу модель. Її основними компонентами є: створення для учня проблемної освітньої ситуації, формулювання необхідних для її

розв'язання питань, знаходження відповідей на ці питання на основі самостійного пошуку, перевірка відповідей, систематизація та узагальнення учнями отриманих знань й умінь та їх закріплення. Шлях процесу засвоєння може змінюватись залежно від того, практичну чи теоретичну розв'язує учень і якими саме методами.

Характерною особливістю мислення учнів в процесі формування навчальної компетентності є поєднання у певному співвідношенні його поняттєвого, практичного та наочно-образного компонентів. На першому та останньому етапах вирішення освітньої проблеми, коли учень намагається застосувати вже знайомі йому способи дій та під час перевірки знайденого рішення, його усвідомлення і запам'ятовування пріоритетним є абстрактно-теоретичний вид мислення, який дозволяє на основі дедукції здійснювати узагальнення, самостійно одержувати знання про певні закономірності і застосовувати їх на практиці. На етапі, коли йде пошук принципово нового рішення, головну роль відіграють інтуїтивно-практичні компоненти. Розв'язанню проблеми сприяють практичні дії, оперування образами, використання наочності (таблиці, схеми, графіки та інші види символічної наочності). Вони застосовуються для моделювання змісту проблем, що відтворюється у свідомості учня [4].

Оперування моделями дозволяє відкинути всі несуттєві ознаки предмета вивчення і залишити тільки ті, які вважаються важливими. Це полегшує пошук розв'язання проблеми. Поняття опор психологи вважають відносним, воно може змінюватись і удосконалюватись із підвищенням рівня психічного розвитку дитини. Ті теоретичні знання, для засвоєння яких вимагалось застосування певних опор, з часом стають опорою для опанування нових знань більш високого рівня узагальнення. Вільне оперування образами та їх елементами дозволяє легше виявити зв'язки між умовними даними, виявити їх співвідношення, що має прискорити розв'язання завдання. Наочно-образне мислення дає цілісну картину, що віддзеркалює зміст завдання та забезпечує одночасне «бачення» всіх складників проблеми. Цьому ж може допомогти і включення до освітнього процесу конкретно-практичних дій.

На окрему увагу заслуговує питання організації педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Можливості інтернету та сучасних інформаційних технологій зумовлюють розвиток опосередкованої форми комунікаційного процесу [5].

Так, в процесі планування та організації педагогічної взаємодії під час застосування технології самостійного набуття знань, також необхідно проєктувати умови, що сприяють: активному включенню всіх учасників освітнього процесу в обговорення і виконання дії при прийнятті рішень на різних етапах організації взаємодії; формуванню дослідницької позиції всіх суб'єктів освіти; об'єктивної поведінки, що передбачає отримання постійного зворотного зв'язку; побудові партнерського спілкування, що означає визнання та прийняття цінності особистості кожного, його думки, інтересів, особливостей, прагнень, перспективи особистісного зростання.

Розробляючи технологію самостійного набуття знань учнями потрібно пам'ятати, що під час організації освітньої діяльності учнів завжди поєднується декілька методів навчання. Тому коли мова йде про якийсь окремий в певний момент часу метод, то це означає, що він на цьому етапі домінує над іншими методами і має особливий вплив на хід цього етапу

заняття. Проте ефективність застосування пріоритетного методу значною мірою залежить від його раціонального поєднання з іншими методами та прийомами навчання.

Як показав аналіз результатів спостережень в ході педагогічної практики, урізноманітнення методів навчання, які застосовуються в процесі реалізації технології самостійного набуття знань учнями в умовах дистанційного навчання підвищує якість результатів, отриманих учнями в ході самостійної роботи. Вивчення навчального матеріалу, який містить унаочнення та практичні завдання сприяє міцнішому його запам'ятовуванню.

Для індивідуалізації та диференціації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання ми готували три варіанти завдань для учнів з низьким, середнім та високим рівнем самостійності. Для визначення рівня самостійності учнів оцінювались такі їх навчальні вміння як: планування навчальної діяльності, виконавська робота, вміння логічного аналізу систематизації навчального матеріалу, вміння піддавати рефлексії шлях виконання завдання та отримані результати.

Рівень складності завдань визначається за характером навчальної діяльності (репродуктивний, продуктивний, творчий), мірою допомоги, що в них міститься та обсягом. Міру допомоги можна визначити за якістю орієнтовної основи, що надається учням в умові даного завдання. Йдеться про повноту системи умов, вказівок, на які орієнтуються учні. До завдань, які відповідають низькому рівню самостійності можна віднести завдання репродуктивного характеру та продуктивного з детальними рекомендаціями щодо послідовності виконання завдання. Такі завдання можуть включати повну орієнтовну основу у вигляді послідовного опису операцій, які необхідно здійснити під час виконання завдання.

Завдання для учнів із середнім рівнем самостійності мають носити продуктивний характер з додаванням опорних схем до їх виконання. До третього варіанта доцільно підбирати завдання продуктивного та творчого рівня, розраховані на самостійне їх виконання учнями.

Нижче наводимо модель навчального заняття з використанням технології самостійного набуття знань в умовах дистанційного навчання.

Підготовка учнів до сприймання нової теми, перший етап навчального заняття - повинен займати мінімальну кількість часу, якщо заняття проводиться онлайн. Заздалегідь, перед вивченням нового матеріалу, учням пропонується самостійно виконати ряд практичних завдань, вправ, або провести спостереження. Доцільніше цей етап заняття запланувати на самостійне виконання вдома з використанням інтерактивних платформ, наприклад, LearningApps, Quizizz та інші. Методи даного етапу мають забезпечити актуалізацію вже сформованих знань та умінь учнів, які їм знадобляться під час засвоєння нового матеріалу. Якщо цей етап заняття проводиться онлайн, можна використати такі методи навчання, як: вступна бесіда, бесіда-повторення.

Другий етап заняття зазвичай проводиться

онлайн. Тут ми застосовуємо такі види методів як інструктаж і пояснення. Основним завданням цього етапу є ознайомлення учнів з концептуальними положеннями нової теми (поняттями, правилами, теоріями, законами) та із шляхом засвоєння нових знань, який доцільно представити у вигляді плану, схеми, таблиці. Також учнів класу готуємо для написання самостійної роботи. Конкретизуємо тему і завдання цієї роботи, ознайомлюємо з орієнтовними завданнями, задаємо диференційовані завдання для учнів, розповідаємо про вимоги до оформлення результатів роботи.

Третій етап заняття присвячується диференційованій самостійній роботі учнів, яка може бути у разі необхідності як офлайн так і онлайн. Такий вид діяльності зазвичай організується як індивідуальна робота і проводиться за можливості також з використанням інтерактивних платформ учнями. Саме на цьому етапі заняття здійснюється диференційований підхід до навчання учнів з різних типологічних груп.

У самостійній роботі для учнів з низьким рівнем самостійності у навчанні доцільно застосовувати інформаційно-пояснювальні і інформаційно-евристичні завдання. Для школярів з середнім рівнем самостійності – інформаційно-евристичні та проблемно-пошукові, проте в разі необхідності, для допомоги пропонуються пояснювальні завдання інформаційного характеру. Організація роботи учнів з достатньо високим рівнем самостійності використовуються як частково-пошукові так і дослідницькі завдання з переважним впливом останніх. Основним видом методів самостійного набуття знань, що застосовується на цьому етапі є навчальні диференційовані завдання.

Доцільно враховувати той факт, що унаочнення навчальної інформації у завданні, зокрема використання наочних опор, полегшує процес розв'язання завдання. На цьому етапі заняття дозволяється користуватися робочим зошитом та підручником. Результати роботи оформляються письмово. Можлива також індивідуальна допомога тим, хто відстає з боку вчителя.

В кінці заняття, онлайн проводиться підсумкова бесіда з метою узагальнення результатів, одержаних в процесі самостійної роботи. Тут бесіда застосовується як рефлексивний метод, який спрямовує розумову діяльність учнів на аналіз, обмірковування та переосмислення набутих знань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під технологією самостійного набуття знань в умовах дистанційного навчання розуміємо сукупність методів, форм і засобів педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, ефективність якої забезпечується поєднанням на різних етапах освітньої технології таких методів навчання, які сприяють активізації поняттєвого, практичного та наочно-образного компонентів мислення учнів, що сприяє підвищенню рівня сформованості їх навчальної компетентності. Перспективи подальших досліджень цього питання пов'язані з розробкою різних моделей реалізації цієї технології в умовах змішаного навчання під час воєнного стану.

Список використаної літератури

1. Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи. *Аналітико-методичні матеріали* / кол. автор. ; за заг. ред. О.М.Топузова; укл. М. В. Головка. Київ: Педагогічна думка. 2021. 192 с.
2. Трубачева С.Е., Мушка О.В. Організаційно-педагогічні особливості проектування дистанційної освіти в умовах карантину. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 3. С.58–65.
3. Кучай О., Дем'янюк А. Сучасні технології дистанційного навчання. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2021. № 2. С.77–85.
4. Трубачева С.Е., Прохоренко О.О. Роль інноваційних освітніх технологій в проектуванні освітнього середовища гімназії. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 4. С.92–99.

5. Цимбалару А.Д. Організація навчальної взаємодії учнів з об'єктами освітнього середовища: стан шкільної практики. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 4. С.79–86.

References

1. Topukhova, O.M. (Ed.). (2021). Dystantsiine navchannia v umovakh karantynu: dosvyd ta perspektyvy. [Distance learning in quarantine conditions: experience and prospects.] *Analytyko-metodychni materialy*. Pedagogychna dumka. [in Ukrainian].
2. Trubacheva, S.E., & Mushka, O.V. (2020). Orhanizatsiino-pedahohichni osoblyvosti proiektuvannia dystantsiinoi osvity v umovakh karantynu [Organizational and pedagogical features of designing distance education in quarantine]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 58–65. [in Ukrainian].
3. Kuchaii, O., & Dem'ianuk, A. (2021). Suchasni tehnologii dystantsiinogo navchannia [Modern technologies of distance learning]. *Gumanitarni studii: istoriai ta pedagogika*, 2, 77–85. [in Ukrainian].
4. Trubacheva, S.E., & Prokhorenko, O.O. (2019). Rol innovatsiinykh osvitnikh tekhnolohii v proektuvanni osvitnoho seredovyshcha himnazii [The role of innovative educational technologies in designing the educational environment of the gymnasium]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 4, 92–99. [in Ukrainian].
5. Tsymbalaru, A.D. (2019). Orhanizatsiia navchalnoi vzaiemodii uchniv z ob'iektamy osvitnoho seredovyshcha: stan shkilnoi praktyky [Organization of educational interaction of students with the objects of the educational environment: the state of school practice]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 4, 79–86. [in Ukrainian].

Стаття надіслана до редакції 30.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Trubacheva Svitlana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher

Head of the Department of Innovations and Strategies for Educational Development Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Kyiv, Ukraine

Zamaskina Polina

Director

Gymnasium №290, Kyiv, Ukraine

TECHNOLOGY OF INDEPENDENT ACQUISITION OF KNOWLEDGE BY STUDENTS IN CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

Abstract. The article is devoted to the justification and clarification of the theoretical and methodological aspects of the development and implementation of the technology of independent acquisition of knowledge by students in the conditions of distance education, which is the purpose of this article. The main research methods used in this article are: analysis, synthesis and generalization of the theoretical and methodological foundations of the process of developing the technology of independent acquisition of knowledge by students in the conditions of distance education and the results of the analysis of the methods of implementing this technology in pedagogical practice. It has been proven that the effectiveness of the implementation of this technology depends on the level of students' ability to independently acquire knowledge and affects the formation of their educational competence. The effectiveness of the organization of the process of independent acquisition of knowledge by students is ensured by the combination at various stages of educational technology of such teaching methods that contribute to the activation of the conceptual, practical and visual components of students' thinking. Solving the problem is facilitated by practical actions, manipulation of images, use of visualization, concrete supports. Such supports can be tables, diagrams, graphs and other types of symbolic visualization. They are used to model the content of problems, which is reproduced in the student's mind. Important here is also the issue of organizing the pedagogical interaction of participants in the educational process in the conditions of distance learning. The organization of remote interaction of remote learning subjects should be aimed at creating favorable conditions for their productive activities, solving problems of mutual understanding, step-by-step development of the necessary communication skills, adequate assessment of learning results. The planning and organization of pedagogical interaction during the application of the technology of independent acquisition of knowledge in the conditions of distance learning should include: the active inclusion of all participants in the educational process in the discussion and implementation of actions when making decisions at various stages of the organization of interaction; formation of the research position of all subjects of education; objectification of behavior, which involves receiving constant feedback; building partnership communication, which means recognizing and accepting the value of everyone's personality, their thoughts, interests, features, aspirations, and prospects for personal growth.

Key words: educational technology, distance education, independent acquisition of knowledge by students.

УДК 364.4:355.089-055.2]:341.31
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.188-191

Файдук Олена Валентинівна

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна
o.faidiuk@kubg.edu.ua
http://orcid.org/0000-0003-3778-6986

УЧАСНИЦІ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. З початком повномасштабної війни, кількість жінок, які перебувають на військовій службі і захищають цілісність та незалежність України, стала значно більшою. У кожній жінки, яка пішла на фронт, є своя причина прийняття такого рішення. У Збройних силах України зараз активно працюють над тим, аби кількість жінок-військовослужбовиць зростала. Враховуючи зростання кількості учасниць бойових дій, актуальним є питання отримання даною цільовою аудиторією відповідних гарантій з підтримки функцій материнства і одночасно виконання службових обов'язків, перебуваючи на військовій службі. Учасниці бойових дій є однією з важливих категорій населення, яка потребує соціально-психологічної підтримки та допомоги як на рівні територіальної громади, так і на рівні держави. Як об'єкт соціальної роботи, учасниці бойових дій потребують професійної допомоги, оскільки мають свої специфічні запити та потреби, які мають бути задоволені. На думку автора статті, учасниці бойових дій, як новий об'єкт соціальної роботи, потребує залучення до надання соціальних послуг відповідній категорії населення, не лише фахівців з соціальної роботи, але й представників усієї територіальної громади. Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів та інтернет-джерел, що дав змогу проаналізувати систему надання соціальних послуг учасницям бойових дій. Державні організації, громадський сектор, мешканці громади, ініціативні групи мають долучатися до оцінки потреб та запитів даної цільової аудиторії, аби надавати якісні послуги.

Ключові слова: учасниці бойових дій, війна, права жінок, соціальна робота з жінками, соціально-психологічна підтримка, соціальні послуги, військова служба.

Вступ. На сьогоднішній день, понад 38 тисяч жінок є військовослужбовицями, які служать в українській армії. Сьогодні, ми також спостерігаємо як активно обговорюється питання обов'язкового військового обліку жінок. Наразі триває активний відбір та підготовка жінок з подальшим направленням до складу міжнародних операцій з підтримки миру і безпеки на посади офіцерів штабу та радниць.

Учасниці бойових дій, як нова категорія отримувачів соціальних послуг характеризується зміною життєвих пріоритетів та цінностей, порушеннями соціальної взаємодії та втратою інтересу до громадського життя, наявністю захворювань та травм, завданих війною тощо. Адаптація учасниць бойових дій до цивільного життя супроводжується відчуттями втрати перспектив, ізоляції від суспільного життя, оскільки в реальному житті їх досвід та знання часто виявляються не потрібними цивільним людям в громадах.

Тому, на думку автора статті, важливим є вивчення потреб та запитів учасниць бойових дій не лише на рівні уповноважених державних структурних підрозділів, але й на рівні усієї громади.

Залучення громади до оцінки власних потреб, а також потреб та запитів інших соціальних категорій населення (у тому числі, соціально незахищених категорій населення) допомагає зробити її мешканців активними учасниками соціальних змін.

Усе вище зазначене актуалізує питання проходження жінками військової служби, необхідність дослідження потреб та запитів учасниць бойових дій та надання відповідних соціальних послуг даній категорії населення не лише на рівні держави, але й на рівні громад, що і є метою цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна робота з учасниками/-цями бойових дій та надання їм соціальних послуг визначається такими нормативно-правовими документами: закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8], «Про державну соці-

альну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [6], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [10], «Про соціальні послуги» [9] та ін.

Досить актуальним є питання надання соціально-психологічної підтримки та допомоги учасникам бойових дій, серед яких є жінки. Проаналізувавши дані соціологічних опитувань («Невидимий батальйон 2.0. Повернення ветеранок до мирного життя» (МБФ «Український жіночий фонд», 2016); «Життя після конфлікту: Опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей» (МОМ, січень 2020), варто зазначити, що потреби та запити жінок значно відрізняються від запитів чоловіків [4].

Актуальні проблеми соціальної роботи з жінками вивчали Т.Семигіна, А.Войтовська, О.Кравченко [1]; питання гендерної нерівності у військовослужбовців розглядалися в працях Т.Лях, Т.Спіріної, О.Царенко, Л.Петрової, О.Панфілова та ін. Різні аспекти дискримінації жінок-військовослужбовців досліджували К.Левченко, О.Горчанок, І.Грицай, Н.Клименко [5]. Проблеми та потреби сімей учасників АТО досліджувалися А.Дулькою, Т.Веретенко, Т.Лях [11].

Мета статті. Наразі, учасниці бойових дій є новим об'єктом вітчизняної соціальної роботи і потребує ґрунтовного вивчення їх основних потреб та запитів, аналізу існуючих соціальних послуг, які вже надаються. У статті застосовані **методи дослідження:** теоретичний аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів та інтернет-джерел, що дав змогу проаналізувати систему надання соціальних послуг учасницям бойових дій.

Виклад основного матеріалу. З давніх-давен існує стереотип, що основна роль жінки в суспільстві – це ведення домогосподарства, народження та виховання дітей. Лише з середини 90-х років почали актуалізуватися питання гендеру та прав жінок. Дотримання державою гендерної рівності в усіх сферах

її діяльності, дає особистості (як жінці, так і чоловіку) рівні умови для реалізації її прав та інтересів, для розвитку людини в різних сферах її життя (національній, політичній, економічній, соціальній, культурній тощо).

На сьогодні, жінки реалізують себе в різних сферах суспільності, в тому числі і у військовій сфері. В умовах війни, жінки продемонстрували сміливість, професійну підготовку, соціальну та особисту відповідальність у захисті країни.

Думка про те, що військова справа є виключно чоловічою справою, стає менш стереотипною в нашому суспільстві, аніж це було раніше. Якщо раніше жінку могли взяти на військовий облік і призначити на відповідну посаду лише у тому випадку, коли жінка мала військово-облікову спеціальність (перелік таких спеціальностей був досить обмежений) відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік» [7] від 14 жовтня 1994 року, то на сьогодні, проходження військової служби жінками відповідних спеціальностей є обов'язком. Відповідно до Наказу «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями», перелік спеціальностей після одержання яких жінки беруться на військовий облік, розширився. Відповідно до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»: «Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку».

Учасники бойових дій – це особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час.

Наразі, багато жінок займають активну політичну позицію, що виражається в добровільній участі в бойових діях. Мотивація цих жінок різна – від загальногромадянської до приватної. Однак, при всій готовності та високій мотивації бути учасницею бойових дій, з початком повномасштабної війни, актуальною стала потреба у забезпеченні жінок-військовослужбовиць військовою формою, взуттям, засобами гігієни, забезпечення гінекологічного обслуговування жінок тощо [3]. Це ще раз підтверджує той факт, що жінки-учасниці бойових дій та чоловіки, які є учасниками бойових дій мають відмінні потреби і це варто враховувати при наданні послуг та допомоги.

Об'єктами соціальної роботи є окремі люди чи соціальні групи, які потребують допомоги та підтримки в процесі їх соціалізації. Життєдіяльність усіх верств населення залежить від умов, які значною мірою визначаються рівнем розвитку суспільства, станом соціальної сфери, змістом соціальної політики, особливостями її реалізації. Кожна людина

в певний періоду свого життя потребує повного задоволення своїх інтересів і потреб, або стикається з певними труднощами та проблемами, які не завжди може подолати самостійно.

З початком війни в Україні, кількість осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах і потребують фахової допомоги, значно зросла. Одним із важливих об'єктів соціальної роботи сьогодні є учасниці бойових дій, які мають свої специфічні запити та потреби.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» до чинників, які можуть призвести до складних життєвих обставин відносять: невиліковна хвороба, інвалідність, безробіття, малозабезпеченість, домашнє насильство, ухилення батьків або осіб, які їх заміняють, від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, похилий вік чи шкода, завдана бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією тощо. Зараз жінки-військовослужбовиці активно опановують бойові спеціальності, на перший погляд не властиві жінкам: льотчик, штурман, моряк, десантник, кулеметник, гранатометник, стрілець, оператор та інші. Виконання бойових завдань як жінками, так і чоловіками підвищує ризики потрапляння в складну життєву ситуацію, коли необхідною буде фахова допомога з боку відповідних фахівців.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» містить довгий перелік пільг для учасників і учасниць бойових дій. Проте, для доступу до них потрібен відповідний статус, який жінки, які не оформлені офіційно, не завжди можуть отримати. Схожі труднощі виникали у жінок, які фактично обіймали командирські і бойові посади, а оформлено їх було на посади, які були обслуговуючими.

Учасникам та учасницям бойових дій можуть отримати безкоштовну медичну допомогу, лікування в санаторіях/реабілітаційних центрах, безкоштовне користування громадським транспортом, допомога в отриманні житла чи покращенні житлово-побутових умов, оздоровлення та відпочинок дітей, пільги на здобуття освіти, пенсії та соціальні виплати, щорічна грошова допомога, фінансова підтримка ветеранів для відкриття власної справи [11]. Окрім цього, учасники та учасниці бойових дій можуть отримати психологічну допомогу, послуги з реабілітації тощо. Проте, не завжди ці послуги є доступними та ефективними, не завжди ці послуги можна отримати швидко і легко, не завжди самі учасники та учасниці бойових дій готові звернутися за такою допомогою, хоча мають у цьому потребу.

Соціальна робота з жінками була і є важливим напрямом соціальної роботи, особливо сьогодні, в умовах війни. Ключовими в роботі з жінками є принципи превентивності, комплексний і диференційований підхід, врахування соціокультурних і психофізіологічних особливостей жінок у процесі надання їм соціальних послуг та допомоги. В соціальній роботі з жінками виділяються три групи завдань: з реабілітації, з підтримання функціонування та з розвитку. Соціальна допомога здійснюється через надання інформаційних, психологічних, корекційних послуг. При цьому визнано домінуючим принципом інтеграцію індивідуального підходу з комплексною допомогою особистості [1].

Сприйняття жінок як вразливої групи населення та надання їм соціальної допомоги, створення додаткових можливостей для участі у прийнятті рішень на рівні місцевих громад, держави, суспільства в цілому та зменшення гендерної нерівності, стають складо-

вими забезпечення сталого суспільного розвитку.

Лише з початком війни, питання співвідношення військово-облікових спеціальностей, військових звань було майже врегульовано. Участь жінок у Збройних силах України стає активнішою. Поступові зміни в логіці побудови і структури армії, які ми спостерігаємо в реальному часі, глибокі й масштабні. Нагальна потреба в якісній армії нового типу спричинила прихід на службу мотивованих і, наскільки це можливо, кваліфікованих жінок, що загалом позитивно позначилося на стані сектора безпеки і на гендерній рівності. Кваліфікованим працівникам і працівникам ніщо не повинно заважати ефективно виконувати свою роботу [2].

Учасниці бойових дій є специфічною, соціально-демографічною, професійною групою у військовій та соціальній сфері, що потребує уваги з боку вузькопрофільних спеціалістів, науковців, громади. Ефективність проходження військової служби жінками залежить від організаційних, соціально-економічних, правових, особистісних та інших умов. Ці умови мають вплив на їх мотивацію та рівень задоволення від професійної діяльності. Поліпшення змісту військово-професійної діяльності, умов проходження військової служби та умов життя жінок сприятиме

подальшій інтеграції жінок до української армії.

Висновки. Аналізуючи наявну систему соціального захисту та соціальних послуг, які надаються учасникам бойових дій, не виокремлено механізму надання послуг такої категорії військовослужбовців, як жінки-учасниці бойових дій. Хоча, кількість жінок-військовослужбовиць суттєво зростає. На сьогоднішній день, жінки на фронті є не лише військовими лікарями, медсестрами, волонтерами, кухарями, операторами, жінки також опановують серйозні бойові спеціальності. Повернення учасниць бойових дій додому, є важливим етапом адаптації до змінених умов життя. В системі надання соціального захисту та послуг, важливими є такі завдання: надання учасницям бойових дій, які служили в добровільних батальйонах, посвідчення учасника бойових дій та всі пільги, які передбачені відповідно до законодавства; створення якісних програм соціально-психологічної реабілітації для учасниць бойових дій; вивчення потреб учасниць бойових дій у питаннях соціального захисту, доступу до отримання допомоги тощо. З метою надання якісних послуг учасницям бойових дій, мають долучатися всі державні установи, громадські організації, активні члени громади та їх ініціативні групи.

Список використаної літератури

1. Войтовська А. І., Кравченко О. О. Соціальна робота з жінками. Умань : Візаві, 2018. 229 с.
2. Гриценко Г. Як жінки змінили українську армію. Гендер в деталях. URL: <https://web.archive.org/web/20200319155308/https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html> (дата звернення: 21.09.2022).
3. Дуляба Н. У лавах ЗСУ служать понад 50 тисяч жінок. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/07/26/u-lavakh-zsu-sluzhat-ponad-50-tysiach-zhinok> (дата звернення: 29.09.2022).
4. Життя після конфлікту: Опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 15.09.2022).
5. Клименко Н. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. Економіка та держава. 2014. Вип. 5. С. 116–119.
6. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 16.09.2022 р. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
7. Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями: Наказ від 01.04.2022 р. № з1566-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-21#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 25.08.2022 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
9. Про соціальні послуги : Закон України від 27.04.2022 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
10. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 07.05.2022 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
11. Dulia A. V., Liakh T. L., Veretenko T. G. The Problems and Needs of the Families of Antiterrorist Operation Participants: Results of In-depth Interviews. The New Education Review. 2019. Vol. 55, no. (1). P. 220–230.

References

1. Voitovska, A.I., & Kravchenko, O.O. (2018). *Sotsialna robota z zhinkamy* [Social work with women]. Vizavi. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, H. (2019). *Yak zhinky zminyly ukrainsku armiiu. Hender v detaliakh* [How women changed the Ukrainian army. Gender in details]. <https://web.archive.org/web/20200319155308/https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html>. [in Ukrainian].
3. Duliaba, N. (2022). *U lavakh ZSU sluzhat ponad 50 tysiach zhinok* [More than 50,000 women serve in the ranks of the Armed Forces]. <https://portal.lviv.ua/news/2022/07/26/u-lavakh-zsu-sluzhat-ponad-50-tysiach-zhinok>. [in Ukrainian].
4. Zhyttia pislia konfliktu: Opytuvannia shchodo sotsialno-demografichnykh ta sotsialno-ekonomichnykh kharakterystyk veteraniv konfliktu na skhodi Ukrainy ta yikhnikh simei [Life after the conflict: Survey on socio-demographic and socio-economic characteristics of veterans of the conflict in eastern Ukraine and their families]. (2020). https://iom.org.ua/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf [in Ukrainian].
5. Klymenko, N. (2014). Rol i mistse zhinky-viiskovosluzhbovtsia v Ukraini [The role and place of a female military serviceman in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 116–119. [in Ukrainian].
6. Verhovna Rada Ukrainy. (2022). *Zakon Ukrainy № 1768-III Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu malozabezpechenym simiam* [On state social assistance to low-income families: Law of Ukraine dated by September 16, 2022 No. 1768-III]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Pereliku spetsialnostei ta/abo profesii, sporidnennykh z vidpovidnyimi viiskovo-oblikovymi spetsialnostiamy, pislia odержання yakyykh zhinky berutsia na viiskovy oblik viiskovozobov'iazanykh ta Pereliku spetsialnostei ta/abo profesii, sporidnennykh z vidpovidnyimi viiskovo-oblikovymi spetsialnostiamy, Nakaz vid 01.04.2022 r. № z1566-21 [On the approval of the List of specialties and/or professions related to the relevant military accounting specialties, after receiving which women are accepted for military registration of conscripts and the List of specialties and/or professions related to the relevant military accounting specialties: Order dated by 01.04.2022 No. z1566-21] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-21#Text> [in Ukrainian].
8. Verhovna Rada Ukrainy. (2022). *Zakon Ukrainy vid 25.08.2022 № 2011-XII Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei* [On social and legal protection of servicemen and members of their families: Law

- of Ukraine dated by August 25, 2022 No. 2011-XII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> [in Ukrainian].
9. Verhovna Rada Ukrainy. (2022). Zakon Ukrainy № 2671-VIII Pro sotsialni posluhy [On social services: Law of Ukraine dated by April 27, 2022 No.2671-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
10. Verhovna Rada Ukrainy. (2022). Zakon Ukrainy № 3551-XII Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu [On the status of war veterans, guarantees of their social protection: Law of Ukraine dated by May 7, 2022 No.3551-XII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
11. Dulia, A. V., Liakh, T. L., & Veretenko, T. G. (2019). The Problems and Needs of the Families of Antiterrorist Operation Participants: Results of In-depth Interviews. *The New Education Review*, 55((1)), 220–230.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Faidiuk Olena

Postgraduate Student

Department of Social Pedagogy and Social Work
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

FEMALE COMBATANTS AS AN OBJECT OF SOCIAL WORK

Abstract. With the outbreak of a full-scale war, the number of women serving in the military and defending the integrity and independence of Ukraine has significantly increased. Every woman going to the front has her reason for making such a decision. The Armed Forces of Ukraine currently actively work to raise the number of female military personnel. Given the increase in the number of women participating in hostilities, the issue of obtaining appropriate guarantees for this target audience to maintain the functions of motherhood and simultaneously perform official duties during military service is relevant. Female combatants are one of the important categories of the population that needs social and psychological support and assistance both at the level of the territorial community and at the state level. As an object of social work, female combatants require professional help, as they have their own specific requests and needs that must be met. Research methods applied: theoretical analysis of scientific literature, legal documents and Internet sources, which made it possible to analyze the system of provision of social services to combatants. Female combatants are a new object of social work, and in the provision of social services to this category, it is necessary to involve specialists in social work, as well as representatives of the entire territorial community. State organizations, the public sector, community residents, and initiative groups should be involved in assessing the needs and requests of this target group in order to provide quality services. Perception of women as a vulnerable group of the population and providing them with social assistance, creating additional opportunities for participation in decision-making at the level of local communities, the state, and society as a whole, and reducing gender inequality, become components of ensuring sustainable social development.

Key words: female combatants, war, women's rights, social work with women, socio-psychological support, social services, military service.

УДК 37.014.24(477):061ЄС
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.192-196

Khoruzha Liudmyla

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department
Department of Education and Psychological and Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
l.khoruzha@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-4405-4847>

Kovalenko Serhii

PhD Student
Department of Education and Psychological and Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
s.kovalenko.asp@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-9131-3912>

Bovtruk Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences
Chief Specialist of the Press and Information Department
Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine
bovtruk1008@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6480-1614>

RECOGNITION OF FOREIGN EDUCATIONAL DOCUMENTS (NOSTRIFICATION) IN UKRAINE

Abstract. The relevance of the problem of foreign educational documents recognition (nostrification) is due to the intensification of labour migration processes, population mobility, as well as the formation of a unified educational and scientific space within the Bologna process. There is a need to quickly introduce a number of systemic and structural changes in higher education in accordance with the recommendation documents of the European Union. The issue of globalization and migration of population, mobility of specialists have actualized the issue of nostrification of educational diplomas not only in Ukraine but also in other countries of the world. The analysis of normative-legal support and features of procedures for the recognition of foreign educational documents (nostrification) allows enriching the experience in the implementation of this procedure, understanding of its social, educational, economic, and cultural-integrative functions. The aim of the article is to provide an overview and analysis of the procedure for recognition of foreign educational documents in Ukraine. Research methods applied: general scientific methods: to study the procedural features of the recognition of foreign diplomas in Ukraine and some EU countries; to analyze legal acts regulating the recognition procedure; to analyze and compare statistical data reflecting certain demographic and migration trends. As a result of the research, the main problems on the way to unification of approaches to the procedure of recognition of foreign documents on education were identified. The analytical data obtained are important for understanding the essence of the problem with educational documents recognition, the experience exchange between the EU countries and Ukraine.

Key words: recognition of foreign educational documents, nostrification, Bologna process, European educational space, European standards.

Introduction. Globalization and migration problems, «hunting» of creative and talented people by big corporations, mobility of specialists have actualized the problem of foreign educational documents recognition (nostrification) in Ukraine and in other countries of the world. Both the procedure for the acknowledgement of educational documents of specialists in another country and the consequences of their personal, professional and social adaptation in it are important. Namely:

- legalization of educational documents, giving them a legal force;
- opportunity to work in their area of specialization;
- fast adaptation to the profession and to the country of residence;
- minimization of personal and professional risks;
- integration into the social environment of another country;
- cultural assimilation, etc.

The relevance of the problem of foreign educational documents recognition (nostrification) is due to an accession of Ukraine to the Bologna Process, which is accompanied by the formation of a common educational and scientific space and the development of unified criteria and standards in the field of education.

Therefore, there is a need for rapid implementation of a number of systemic and structural changes in higher education in accordance with the recommendation documents of the European Union, unification of approaches to the recognition of foreign diplomas in education (nostrification) in the EU countries.

The procedure of foreign educational documents recognition (formerly - nostrification) aims to ensure the rights of citizens who have gained their education in other countries to continue their education and / or professional activities in Ukraine and is carried out on an individual basis.

The relevance of the study of this problem is also confirmed by the fact that according to statistics of the Educational Commission for Foreign Medical Graduates (ECFMG) about 44% of foreign graduates (medical profile) take exams to confirm their higher education diploma every year [1].

Analysis of migration movement statistics in Ukraine proves that the number of migrants arriving and departing from the country is constantly growing. And this shows that the search for a job in a new place of residence by specialists requires confirmation of educational diplomas. According to the State Statistics

Service, the migration increase in Ukraine as of 2019 is 21 thousand people [2].

It should also be mentioned that according to the Comprehensive Demographic Forecast of Ukraine for the period up to 2050, the scale of labour migration by different estimates is from 1 to 5 million people, the most realistic estimates are from 2 to 2.7 million. The main centers of attraction for labour migrants from Ukraine are Russia (40-50%), Poland (15-20%), the Czech Republic (10-12%), Italy (around 10%), Portugal (5-8%). Labour migrants are almost exclusively persons aged 20-49, i.e. representatives of the most economically productive age groups, as a rule, persons who have already received the necessary professional education, and therefore, their diplomas require nostrification [3].

For example, there were 1 270 000 Ukrainian citizens staying in Poland in January 2020, and this figure has not changed during the lockdown period [4].

Consequently, in the circumstances of European integration the issues related to confirmation of educational documents and the availability of these services in the system of providing administrative services for the average citizen become especially relevant.

The **purpose** of the article is to analyze the legal framework and identify the specifics of procedures related to the problem of confirming higher education documents in Ukraine as well as in the European countries, helping to understand its social, educational, economic and cultural-integrative functions.

Research Methodology. The scientific sources, the current legislation of Ukraine and the EU countries on the regulation of procedures related to the recognition of higher education diplomas has been analyzed, as well as statistics reflecting certain demographic, migration trends, consideration of which is important to comprehend the problem under consideration.

Results and their discussion. The recognition of foreign educational documents is carried out by allowing the relevant state authorities to study further and/or carry out professional activities.

It is not only the recognition of the equivalence of educational documents by their identity, but also the confirmation that comparative standards of education are equivalent at the legal international level. The recognition, the comparability of foreign documents and the issuance of a certificate are carried out on the basis of the application of the documents holder or the body concerned [5].

The issue of foreign education diplomas recognition (nostrification) has recently become a subject of research by the Ukrainian scientists: N.Naumenko, T.Radionova, O.Vasylenko, and the issue of qualifications recognition is being studied by O.Mykhailychenko. In the context of migration, conditions of entry and residence of family members and recognition of migrant workers' qualifications in Bulgaria and Poland, the studies by Z.Vankova [6] are relevant. The researches by E.Ruśkowski are relevant on the issue of nostrification in Poland [7]. The issue of doctor's diploma nostrification in the Czech Republic has been studied by V.Khodan [8].

Recognition of foreign educational documents in Ukraine is carried out in full accordance with the Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region, ratified by the relevant Law of Ukraine No. 1273-XIV dated by December 3, 1999, and the recommendations of this Convention.

After the recognition procedure, the person possessing foreign educational documents receives a certificate confirming this document issued by an

educational institution of another state. It gives a person an opportunity to continue education or employment by specialty in a higher education institution of Ukraine or in institutions throughout Ukraine. Such a certificate is issued on the basis of a decision by a competent body – a higher education institution or the Ministry of Education and Science of Ukraine.

The procedure for the recognition of foreign educational documents includes: verification of documents authenticity, confirmation of the status of educational institution and / or educational program, evaluation of qualification or period of study, establishing equivalence to educational or professional degree in Ukraine, academic and / or professional rights.

The procedure for recognition of foreign educational documents in Ukraine is regulated by the following documents:

- Law of Ukraine «On Higher Education»;
- The Cabinet of Ministers of Ukraine Decree № 811 dated by September 9, 2020 «On the documents on higher education (academic degrees)»;
- Ministry of Education and Science of Ukraine order № 102 dated by January 25, 2021 «On approval of the documents on higher education (scientific degrees) and their supplement, a sample of academic transcript» registered by the Ministry of Justice of Ukraine № 122/35744 dated by January 29, 2021.

It should be noted that in order to unify and apply the unified policy and practice of diploma / qualification recognition for all European countries, the Council of Europe and UNESCO established the ENIC-NARIC network in 1994 [9].

The ENIC network cooperates closely with the European Union's Network of National Recognition Information Centers (NARIC Network), the activities of which are ensured by the European Commission, represented by the Director-General for Education and Culture.

The ENIC information network consists of the National Information Centers of the countries participating in the European Cultural Convention or countries belonging to the European region of UNESCO. The ENIC Center is an organization established by the national leadership of each country.

The centres in different countries may vary slightly in size or competence, but are generally obliged to provide information on the: recognition of foreign diplomas, degrees and qualifications; education system of the country; possibility of obtaining an education abroad; other practical issues related to mobility and recognition issues.

ENIC-NARIC's potential clients are: students and their parents; employers; education institutions; employees of the ministries dealing with higher education issues; other stakeholders and organizations.

It should be mentioned that an academic mobility centre (ENIC Ukraine) has been established in Ukraine, the functions of which are entrusted to the state enterprise «Information and Image Center», which belongs to the Ministry of Education and Science of Ukraine. ENIC Ukraine is part of the international network of national information centers for academic recognition and mobility ENIC-NARIC Networks. ENIC Ukraine also maintains nationwide records of qualifications recognition certificates stipulated by the legislation of Ukraine.

Recognition in Ukraine of documents on secondary, secondary vocational education issued by educational institutions of other states, certificates must be registered by a competent authority in the electronic register of recognition in Ukraine of foreign educational documents

of the Ministry of Education and Science of Ukraine (electronic record) [10].

It should be noted that Ukraine is actively reforming higher education on its way to joining the European Education Area. In order for Ukrainian educational documents to meet the requirements of the Paris Communiqué, the Lisbon Convention and Europass as much as possible. Therefore, some documents that previously regulated this process have lost their force [11].

To unify the procedure for recognition of foreign diplomas (nostrification), documents on higher education (academic degree) and their supplements, as well as academic transcripts are to indicate:

- name and surname of both foreign citizens and citizens of Ukraine;
- name of the accreditation body of the educational program or information on the accreditation of the specialty;
- information on special achievements and / or honors of applicants for education taking into account the provisions of paragraph 10 of the second part of Article 36 of the Law of Ukraine «On Higher Education» [11].

Also important in approaching the European educational space for Ukrainian students interested in studying or carrying out professional activities in foreign countries is the availability of dual diploma programs. Common educational programs of Ukrainian and foreign universities allow Ukrainian students to study simultaneously under integrated educational programs in both higher education institutions of different countries and at the same time to obtain two diplomas of Ukrainian and European universities.

The purpose of implementing dual degree programs in Ukrainian higher educational institutions is to provide opportunities for students not only to gain experience in a foreign university and expand opportunities for professional training, but also to increase their level of competitiveness in the future employment [12].

Thus, the Ukrainian procedure for recognition of educational documents issued by higher education institutions of other countries consists of the following stages:

1. Verification of the authenticity of any foreign educational documents submitted for the procedure of their recognition. If the documents have Apostille stamps or proof of their consular legalization, this is considered sufficient to confirm their authenticity. In this case, the documents do not require verification of the fact of their issuance, which significantly speeds up the recognition

procedure. But in addition, you can either certify your documents in accordance with international law, or check with the Ministry of Education and Science of Ukraine.

2. Verification of official recognition of the issuing institution, i.e. checking for a certificate of state accreditation, a license valid at the time of issuing this educational document.

3. Establishing the equivalence of qualifications specified in the foreign educational document, in accordance with the qualification requirements for the specialists who have completed training at a particular level of education (carried out with the involvement of relevant expert commissions on relevant qualifications) [13]. Examination means comparing educational programs in terms of content and scope. This work is performed by the Ukrainian higher education institution accredited with the same qualification as indicated in the applicant's diploma. If there is no such qualification in Ukraine, in this case the most similar one is chosen.

In Ukraine foreign students who have demonstrated a desire to receive higher education in the country are being monitored annually. Interestingly enough, one of the reasons why foreign students choose to study in Ukraine is the easiness of recognition of Ukrainian higher education diplomas in their native countries. This was confirmed by 35% of those interviewed [14].

Conclusions. The procedure of recognition of foreign educational documents is significantly reformed every year. In order to unify and apply the unified policy and practice of recognition of diplomas / qualifications for all European countries, the Council of Europe and UNESCO in 1994 established the ENIC-NARIC network. The procedure of recognition of foreign educational documents (nostrification) in Ukraine and the world consists of almost identical stages. The only difference is the cost of providing such a procedure and the list of documents required to obtain confirmation. This is due to the requirements of the educational institution or institution where the person concerned will continue his education or professional activity. Ukraine is actively reforming higher education on the way to joining the European Education Area. To this end, a set of measures has been taken to ensure that Ukrainian documents on education meet the requirements of the Paris Communiqué, the Lisbon Convention and Europass. The current legislation has been regulated and an electronic journal of recognition of foreign educational documents in Ukraine of the Ministry of Education and Science of Ukraine (electronic record) has been created.

Список використаної літератури

1. Educational Commission for Foreign Medical Graduates. URL: <https://www.ecfm.org/?fbclid=IwAR0SX-AJ-HWmySbFMmmzHK5jjoaK0Uo0kx-BVFHJ1HEBW2juAgjaD63wJ7A> (дата звернення: 02.09.2022)
2. Державна служба статистики: Статистичний збірник: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_u.pdf (дата звернення: 19.09.2022)
3. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.: монографія / Н.С.Власенко [та ін.]; ред. Е.М.Лібанова; Фонд народонаселення ООН, Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України, Укр. центр соц. реформ. Київ: Укр. центр соц. реформ, 2006. 138 с.
4. Пеленська О. Тисячі українців живуть в Польщі, але чи повертаються вони додому? Офіційний сайт Радіо Свобода. 2021. URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-v-polshchi/31083623.html> (дата звернення: 02.09.2022)
5. Шемшученко Ю. Нострифікація. Юридична енциклопедія. Київ. Українська енциклопедія ім.М.П.Бажана, 2002. Т. 4: Н – П. 720 с.
6. Vankova Z. Circular Migration and the Rights of Migrant Workers in Central and Eastern Europe. Cham: Springer, 2020. P.215–239.
7. Ruśkowski Eu. Habilitation in Slovakia and the problem of its nostrification in Poland. Annual Center Review. 2017. № 10. P.12–14.
8. Khodan V.V. Nostrification of Doctor Diploma as a First Step in the Recognition of Higher Medical Education in the Czech Republic. Childs Health. 2016. № 2 (70). P. 185–187.
9. ENIC: Європейська мережа інформаційних центрів у європейському регіоні. URL: <https://www.enic-naric.net> (дата звернення: 02.09.2022)
10. Челпан В., Петрук Л., Солошенко В., Вагіна Т. та ін. Визнання кваліфікацій в Україні і світі. ДП «Інформаційно-іміджевий центр», 2020. URL.: <http://enic.in.ua> (дата звернення: 02.09.2022)
11. Наказ МОН № 102 від 25 січня 2021 року «Про затвердження форм документів про вищу освіту (наукові ступені) та

- додатка до них, зразка академічної довідки» зареєстрований Міністерством Юстиції України за № 122/35744 від 29 січня 2021 року
12. Порядок організації навчання студентів за міжнародними програмами подвійних дипломів. Національний університет «Львівська політехніка», 2019. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2016/svo0212poryadokorganizaciyinavchannyastudentivzamidznarodnymiprogramamypodviynyhdyploviv.pdf> (дата звернення: 02.09.2022)
  13. Державне підприємство Міністерства освіти і науки України «Інформаційно-іміджевий центр». URL: <https://naric.in.ua> (дата звернення: 02.09.2022)
  14. Звіт дослідження Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/07/2.pdf> (дата звернення: 02.09.2022)

References

1. Educational Commission for Foreign Medical Graduates. <https://www.ecfmg.org/?fbclid=IwAR0SX-AJ-HWmySbFMmmzHK5jjoaK0Uo0kx-BVFHJ1HEBW2juAgjaD63wJ7A> [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky: Statystychnyy zbirnyk [State Statistics Service: Statistical collection] http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_u.pdf [in Ukrainian].
3. Libanova, E.M. (Ed.). (2006). *Kompleksnyy demohrafichnyy prohoz Ukrainy na period do 2050 r.* [Comprehensive demographic forecast of Ukraine for the period until 2050]. Ukrainian Centre for Social Reforms. [in Ukrainian].
4. Pelenska, O. (2021). *Tysiachi ukraintsvi zhyvut v Polshchi, ale chy povertaiutsia vony domomu?* [Thousands of Ukrainians live in Poland, will they return home?]. Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-v-polshchi/31083623.html> [in Ukrainian].
5. Shemshuchenko, Yu. (2002). *Nostryfikatsiia. Yurydychna entsyklopediia* [Nostrification. Legal encyclopedia]. Ukrainska entsyklopediia im.M.P.Bazhana. Vol. 4: N – P. [in Ukrainian].
6. Vankova, Z. (2020). *Circular Migration and the Rights of Migrant Workers in Central and Eastern Europe*. Springer.
7. Ruškowski, Eu. (2017). Habilitation in Slovakia and the problem of its nostrification in Poland. *Annual Center Review*, 10, 12–14.
8. Khodan, V.V. (2016). Nostrification of Doctor Diploma as a First Step in the Recognition of Higher Medical Education in the Czech Republic. *Childs Health*, 2 (70), 185–187.
9. ENIC. Yevropeiska merezha informatsiinykh tsentriv u yevropeiskomu rehioni [European network of information centers in the European region]. <https://www.enic-naric.net> [in Ukrainian].
10. Chelpan, V., Petruk, L., Soloshenko, V., & Vahina, T. (2020). Vyznannia kvalifikatsii v Ukraini i sviti [Recognition of qualifications in Ukraine and the world]. <http://enic.in.ua>. [in Ukrainian].
11. Nakaz MON № 102 vid 25 sichnia 2021 roku «Pro zatverdzhennia form dokumentiv pro vyshchu osvitu (naukovi stupeni) ta dodatka do nykh, zrazka akademichnoi dovidky» zareiestrovanyi Ministerstvom Yustytsii Ukrainy za № 122/35744 vid 29 sichnia 2021 roku [Order of the Ministry of Education and Culture No.102 of January 25, 2021 «On approval of the forms of documents on higher education (degrees) and their annex, sample academic certificate» registered by the Ministry of Justice of Ukraine under No. 122/35744 of January 29, 2021] [in Ukrainian].
12. Poriadok orhanizatsii navchannia studentiv za mizhnarodnymy prohramamy podviinykh dyploviv. Natsionalnyi universytet «Lvivska politeknika» 2019 r. [The procedure for organizing the education of students under international double degree programs. Lviv Polytechnic National University, 2019]. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2016/svo0212poryadokorganizaciyinavchannyastudentivzamidznarodnymiprogramamypodviynyhdyploviv.pdf> [in Ukrainian].
13. Derzhavne pidpriemstvo Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Informatsiino-imidzhevyi tsentr» [State enterprise of the Ministry of Education and Science of Ukraine «Information and Image Center»]. <https://naric.in.ua> [in Ukrainian].
14. Zvit doslidzhennia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Research report of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/07/2.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 04.10.2022 р.

Хоружа Людмила Леонідівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна

Коваленко Сергій Петрович

аспірант кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Бровари, Україна

Бовтрук Наталія Сергіївна

кандидат педагогічних наук
головний спеціаліст відділу преси та інформації
Міністерство Освіти і Науки України, м.Київ, Україна

ВИЗНАННЯ ІНОЗЕМНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРО ОСВІТУ (НОСТРИФІКАЦІЯ) В УКРАЇНІ

Анотація. Актуальність проблеми визнання іноземних документів про освіту (нострифікація) обумовлена активізацією процесів трудової міграції, мобільності населення, а також формуванням єдиного освітнього та наукового простору в межах Болонського процесу. Аналіз нормативно-правового забезпечення та особливостей здійснення процедур визнання іноземних документів про освіту (нострифікація) уможливить збагатити досвід здійснення цієї процедури, дозволить зрозуміти її соціальну, освітню, економічну і культурно-інтеграційну функції. Метою дослідження є огляд та аналіз процедури визнання іноземних документів про освіту в Україні. Застосовані методи дослідження: комплекс загальнонаукових методів щодо вивчення процедурних особливостей визнання іноземних дипломів про освіту в Україні та деяких країнах ЄС. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють процедуру визнання, а також здійснено аналіз та порівняння статистичних даних, які відображають певні демографічні, міграційні тенденції, врахування яких важливе для осмислення проблеми, яка вивчається. Визначено основні проблеми на шляху до уніфікації підходів

процедури визнання іноземних документів про освіту. Отримані аналітичні дані важливі для розуміння сутності проблеми визнання документів про освіту, обмін досвідом між країнами ЄС та Україною.

Ключові слова: визнання іноземних документів про освіту, нострифікація, Болонський процес, Європейський освітній простір, європейські стандарти.

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія

**ПЕДАГОГІКА
СОЦІАЛЬНА РОБОТА**

Збірник наукових праць

Випуск 2 (51)

Комп'ютерна верстка

Тополянський С.І.

Статті подані в авторській редакції

Здано до набору 26.10.2022. Підписано до друку 31.10.2022.

Формат 60x84. Папір офс. Гарнітура Times New Roman.

Друк різогр. Ум. друк. арк. 22,8.

Наклад 300 прим. Замовлення №

Віддруковано з готового оригінал-макета

Видавництво УжНУ «Говерла»

88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників,

і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року